

Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

“Eerst waren we gewoon wij en nu is het wij en zij”

Gebruik, slijtage en vernieuwing
van lokale en regionale identiteiten

“Eerst waren we gewoon wij en nu is het wij en zij”

Gebruik, slijtage en vernieuwing van lokale en regionale identiteiten

Universiteit Utrecht

Kees Terlouw & Maarten Hogenstijn

*Onderzoeksrapport in opdracht van Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,
Bureau Verkenning en Onderzoek*

Utrecht, maart 2015

“Eerst waren we gewoon wij en nu is het wij en zij” (bewoner, Rijnsburg)

“Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. De verantwoordelijkheid voor de inhoud van het onderzoek berust bij de auteurs. De inhoud vormt niet per definitie een weergave van het standpunt van de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.”

Opdrachtgever: *Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Bureau Verkenning en Onderzoek*

Begeleidingscommissie: *Rick Brouwer, Merel de Groot, Ruud Smeets*

Foto's voorpagina: Maarten Hogenstijn

Auteurs: *Kees Terlouw en Maarten Hogenstijn*

Contact: *Kees Terlouw*

*Departement Sociale Geografie & Planologie
Universiteit Utrecht*

Email: k.terlouw@uu.nl

Homepage: <http://home.kpn.nl/C.Terlouw5/>

Dankwoord

Het verhaal in dit rapport over lokale en regionale identiteit speelt zich voor een groot deel af in twee gemeenten: Goeree-Overflakkee en Katwijk. Het had niet tot stand kunnen komen zonder de medewerking van heel veel mensen in deze gemeenschappen. In de eerste plaats gaat onze dank daarom uit naar alle geïnterviewden en andere mensen die we in de gemeenschappen van Katwijk en Goeree-Overflakkee gesproken hebben. We hebben ze beloofd dat hun uitspraken in principe niet persoonlijk herleidbaar in dit rapport terecht komen en daarom noemen we hun namen hier niet. Maar de bereidheid om ons als onderzoekers te helpen was in beide gemeenschappen enorm. Vrijwel iedereen die we benaderden wilde meewerken aan een interview of gesprek en vaak werden we thuis uitgenodigd. Ook in beide gemeentehuizen en op diverse andere plekken in de gemeentes zijn we zeer gastvrij ontvangen. We hebben ons in beide gemeentes zeer welkom gevoeld en zijn dankbaar voor de inkijk die heel veel mensen in de gemeenschappen van Katwijk, Rijnsburg, Valkenburg; en Achthuizen, Den Bommel, Dirksland, Goedereede, Herkingen, Melissant, Middelharnis, Nieuwe-Tonge, Ooltgensplaat, Ouddorp, Oude-Tonge, Sommelsdijk, Stad aan 't Haringvliet en Stellendam ons hebben willen bieden in hun leefwereld en gemeenschap.

Verder zijn we veel dank verschuldigd aan de begeleidingscommissie bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties: Rick Brouwer, Merel de Groot, Ruud Smeets en in de beginfase ook Tobias Kwakkelstein. Hun opbouwende commentaar heeft dit onderzoek in verschillende fasen beslissende stapje verder geholpen.

Tot slot willen we Martin Boisen en Daniël van Middelkoop, en Han Olden bij ESD2 danken voor hun hulp in de eerste fasen van dit onderzoek.

Utrecht, maart 2015

Kees Terlouw en Maarten Hogenstijn

Hoofdstukindeling

Dankwoord	3
SAMENVATTING: Gebruik, slijtage en vernieuwing van lokale en regionale identiteiten.....	7
Hoofdstuk 1 Inleiding, leeswijzer en basisbegrippen	13
1.1 Inleiding.....	13
1.2 Leeswijzer.....	14
1.3 Basisbegrippen	16
DEEL 1 METHODOLOGIE EN THEORIE	18
Hoofdstuk 2 Onderzoeksvragen en methoden	19
2.1 De onderzoeksvragen	19
2.2 De keuze voor Goeree-Overflakkee en Katwijk.....	21
2.3 Lokaal onderzoek in drie fasen	22
Hoofdstuk 3 Identiteitsvorming en ruimte: theorie.....	25
3.1 Institutionaliserings van gebieden	25
3.2 Dikke en dunne identiteit, legitimiteit en verzetsidentiteit	25
3.3 Communicatie van identiteit en identiteitsgaten.....	28
3.4 Contingente gemeenschappen en primaire en secundaire identiteit.....	29
3.5 Lokale en regionale identiteiten: overeenkomsten en verschillen	30
DEEL 2 DE ONDERZOEKSGBIEDEN: KENNISMAKING EN IDENTITEITSVERHALEN.....	32
Hoofdstuk 4 Goeree-Overflakkee: een eerste kennismaking	33
Hoofdstuk 5 Identiteitsverhalen op Goeree-Overflakkee.....	37
5.1 Identiteitsverhaal 1. Dynamisch en duurzaam eiland in de Delta.....	37
5.2 Identiteitsverhaal 2. Rustig (Zeeuws) vakantie-eiland met ruimte en natuur	39
5.3 Identiteitsverhaal 3. Hechte christelijke gemeenschap met traditionele normen en waarden	40
5.4 Identiteitsverhaal 4. Uniek Goeree (versus Flakkee).....	42
5.5 De identiteitsverhalen samen verbeeld.....	43
Hoofdstuk 6 Katwijk: een eerste kennismaking	44
Hoofdstuk 7 Identiteitsverhalen in Katwijk.....	49
7.1 Identiteitsverhaal 1. Hardwerkende mozaïekgemeente aan zee en Oude Rijn.....	49
7.2 Identiteitsverhaal 2: Zelfredzame kernen met sterke gemeenschapszin en bloeiend verenigingsleven	50
7.3 Identiteitsverhaal 3: Pragmatische samenwerkgemeente.....	56

DEEL 3 DE VANZELFSPREKENDE KWALITEITEN VAN DE LOKALE GEMEENSCHAP	57
Hoofdstuk 8 Lokale identiteit: waar komt het vandaan?.....	58
8.1 Ontstaansgeschiedenis	58
8.2 Ruimtelijke Elementen en Lokale Identiteit	59
8.3 Lokale gemeenschapswaarden als bron van identiteit	62
8.4 Hardwerkende zelfstandige arbeiders en ondernemers.....	64
8.5 De sterke door identiteit verbonden lokale gemeenschappen: Katwijk.....	66
8.6 Verdwijnen lokale identiteiten in de moderne samenleving?.....	70
8.7 Conclusie: herkenbare lokale identiteiten.....	71
Hoofdstuk 9 Individu, gemeenschap en soorten lokale identificatie.....	72
9.1 Individuele vrijheid en de lokale gemeenschap.....	72
9.2 De stad als schrikbeeld op Goeree-Overflakkee en in Katwijk.....	73
9.3 Lokale identiteit, modernisering en globalisering: voorbeelden uit het buitenland..	74
9.4 Gevestigden en nieuwkomers	76
9.5 Soorten lokale identificatie: een theoretische classificatie toegepast op Katwijk en Goeree-Overflakkee.....	79
9.6 De identiteit van lokale gemeenschappen: conclusie	82
DEEL 4 LOKALE GEMEENSCHAPPEN EN DE NIEUWE GEMEENTE	84
Hoofdstuk 10 Het gebruik van lokale identiteit: voor verzet of fusie?	85
10.1 Een eiland, 14 plaatsen en uiteindelijk een gemeente.....	85
10.2 Eén nieuwe gemeente om gemeenschappelijk lokale identiteiten te beschermen	91
10.3 Conclusie: bedreiging of bescherming van lokale identiteit door fusie	95
Hoofdstuk 11 Zondagsrust en het leren omgaan met lokale identiteitsverschillen in een nieuwe gemeente.....	96
11.1 Zondagsrust: wederzijds respect	96
11.2 Confessionelen en niet-confessionelen op Goeree-Overflakkee	100
11.3 Waarom is zondagsrust belangrijk?.....	107
11.4 Zondagsrust op Goeree-Overflakkee: een precair evenwicht.....	110
11.5 Zondagsrust in Katwijk.....	112
Hoofdstuk 12 De rol van lokale identiteiten in de nieuwe gemeente: eigen dorp eerst?.	114
12.1 Lokale politiek na het samengaan van gemeentes: voorbeelden	114
12.2 De kloof tussen burgers en bestuur.....	118
12.3 Dorps- en wijkraden: oplossing of onderdeel van het probleem?.....	120
12.4 Dorpisme en dorpsraden	124
12.5 Conclusie: burgers, bestuur en (g)een gedeelde identiteit	127
DEEL 5 DE NIEUWE GEMEENTE EN HAAR REGIO	128

Hoofdstuk 13 Ondernemers - steun voor en steun van de nieuwe gemeente.....	129
13.1 De ondernemers en hun eiland	129
13.2 Katwijk: tussen Rijnsburgse bloemenjongens en Greenport Duin- en Bollenstreek	135
13.3 Interlokale samenwerking: tussen vrees voor samenvoeging en hoop op ontwikkeling.....	139
13.4 Hoe ondernemers lokale en regionale identiteit vormen: slotbeschouwing en conclusie	141
Hoofdstuk 14 Regionale identiteiten: tussen provincie en duurzaam landschap	143
14.1 Goeree-Overflakkee tussen twee provinciën	143
14.2 De relatie tussen lokale en regionale identiteit in Katwijk en op Goeree-Overflakkee	146
14.3 Landschap, duurzaamheid en de regionale identiteit van Goeree-Overflakkee....	148
14.4 Het imago van Katwijk en de eilandmarketing op Goeree-Overflakkee	150
14.5 Conclusie: Regionale geopolitiek: offensief, defensief of pragmatisch.....	152
Hoofdstuk 15 CONCLUSIE.....	153
15.1 De onderzoeksvragen	153
15.2 Nieuwe inzichten	157
15.3 Reflectie: diepgravende verkenning als basis voor breder beeld.....	158
Bijlagen	160
Bijlage 1: Het onderzoeksproces.....	160
Bijlage 2. Methodologie	161
Bijlage 3. Leidraad gesprek	165
Bijlage 4. Beelden die tijdens interviews gebruikt zijn om identiteitsverhalen te symboliseren	169
Bijlage 5. Kenmerken van de geïnterviewden	174
Literatuur.....	175

SAMENVATTING: Gebruik, slijtage en vernieuwing van lokale en regionale identiteiten

Kees Terlouw & Maarten Hogenstijn

Identiteit is een dynamisch en relationeel begrip. Het gaat over de relatie met anderen en verandert door de tijd heen. Daardoor is het begrip moeilijk te 'vangen'. Tegelijkertijd ontstaan in lokale gemeenschappen regelmatig conflicten rond lokale en regionale identiteit. Welke elementen spelen daarbij een rol? Oftewel: Hoe wordt de lokale en regionale identiteit van inwoners geconstrueerd en wat is de rol van lokale en regionale identiteiten voor lokale gemeenschappen? Dat is de hoofdvraag in dit onderzoek, dat in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties is uitgevoerd onder leiding van Kees Terlouw van de Universiteit Utrecht. We beantwoorden deze vraag aan de hand van onderzoek in twee Nederlandse gemeenten, die allebei te maken hebben gehad met een fusie waarbij veel over identiteit gepraat is. In Goeree-Overflakkee en Katwijk hebben we de lokale en regionale identiteit onderzocht door hierover in gesprek te gaan met een zestigtal bewoners: van raadsleden tot ondernemers en van verenigingsbestuurders tot wijkraadsleden. De resultaten van deze interviews combineren we in dit rapport met inzichten vanuit de internationale (wetenschappelijke) literatuur.

Soorten ruimtelijke identiteiten: lokaal, regionaal, dik, dun, primair en secundair

Over identiteitsvorming en ruimte in relatie tot lokale gemeenschappen bestaan vele ideeën. Eerst is het belangrijk de basisbegrippen goed in kaart te hebben zodat duidelijk wordt wat de lokale en regionale identiteit van inwoners is.

Lokale identiteit gaat over de kenmerken en de waardering die met een plaats verbonden worden, terwijl regionale identiteit gaat over de kenmerken en waardering die met een regio verbonden worden. Regionale identificatie is anders dan lokale identificatie minder vanzelfsprekend en minder met het alledaagse leven verbonden. Het is daarom vaak meer politiek georganiseerd en met bepaalde doelen verbonden. Dit vinden we zowel in de literatuur als in de onderzochte gebieden. Elke ruimtelijke identiteit is een collectief verschijnsel, gebaseerd op een gedeelde houding ten opzichte van een plaats, regio of een ander gebied. De houding (attitude) bestaat uit een combinatie van gedeelde kennis (cognitief), waardering (affectief) en handelen (conatief).

Waarom is identiteit nu zo belangrijk voor lokale gemeenschappen? Zelfs zonder dat mensen direct contact met elkaar hebben, zorgt het leven in elkaars nabijheid ervoor dat er ruimtelijke gemeenschappen ontstaan. De identiteit van deze ruimtelijke gemeenschappen ontstaat enerzijds door de communicatie over de gedeelde kenmerken en belangen, en anderzijds door de manier waarop met de verschillende belangen binnen de gemeenschap omgegaan wordt. Deze identiteiten verduurzamen in de loop der tijd. Niet elk gebied is volledig geïnstitutionaliseerd en ontwikkelt zo een stabiele 'dikke' identiteit. Dikke identiteiten zijn gebaseerd op een gedeelde cultuur en sociale relaties binnen stabiele grenzen. Recent gevormde gebieden zoals gemeentelijke samenwerkingsverbanden hebben vaak vooral een 'dunne' identiteit. Dunne identiteiten zijn meer met specifieke problemen en hun oplossingen verbonden. Door processen van globalisering, individualisering,

decentralisatie en centralisatie staan de traditionele dikke identiteiten onder druk en worden dunne identiteiten steeds belangrijker. Identiteiten worden steeds vloeibaarder en stollen meestal maar kortstondig.

De identiteit van ruimtelijke gemeenschappen bestaat aan de ene kant uit de gedeelde kenmerken van groepen en plaatsen binnen de grenzen van die gemeenschap. Aan de andere kant wordt de identiteit van ruimtelijke gemeenschappen als geheel gevormd door de manier waarop met identiteitsverschillen binnen de gemeenschap wordt omgegaan. Het is daarom nuttig om een onderscheid te maken tussen primaire en secundaire ruimtelijke identiteiten. Primaire identiteiten zijn vooral op de slechts langzaam veranderende kenmerken van lokale gemeenschappen gebaseerd. Ze zijn in dit onderzoek vooral met plaatsen verbonden. Secundaire identiteiten zijn gebaseerd op de manieren waarop men binnen een ruimtelijke gemeenschap geleerd heeft om met deze verschillende primaire identiteiten om te gaan. Deze zijn in dit onderzoek vooral met gemeentes verbonden.

Bestuurlijke opschaling in de vorm van het samengaan van gemeentes kan zorgen voor het verdikken van de lokale identiteit en het ontstaan van verzetsidentiteiten. Inwoners zien dat de secundaire identiteit verdwijnt met de opschaling van de gemeente en grijpen daarom terug op het beschermen van hun primaire identiteit.

De lokale gemeenschap

We beginnen de bespreking en analyse van de onderzoeksresultaten met de kenmerken en de rol van lokale identiteit voor lokale gemeenschappen. Zo weten we hoe inwoners zelf hun lokale en regionale identiteit omschrijven. De lokale identiteit wordt heel sterk met de kenmerken van de lokale gemeenschappen verbonden. De wortels in tijd en ruimte worden wel erkend, maar lokale identiteit is veel meer op het dagelijkse leven gebaseerd. De deugden van hardwerkende, zelfredzame, elkaar helpende mensen met traditionele christelijke Hollandse waarden worden meestal gezien als de belangrijkste kenmerken van de lokale identiteit op Goeree-Overflakkee en in Katwijk. Ook de interne samenhang van de lokale gemeenschappen zorgt voor duidelijk herkenbare en verschillende lokale identiteiten. Velen benadrukken de positieve rol van gemeenschapszin voor de zorg voor zwakkeren. Ondanks processen als modernisering en verstedelijking lijken lokale identiteiten niet te verdwijnen, maar te veranderen.

Lokale identiteit is ook belangrijk voor de verbondenheid van mensen met de lokale gemeenschap. Zelfredzaamheid en het opkomen voor elkaar zijn de kenmerken die met de identiteit van een lokale gemeenschap verbonden worden. Het beschermen van deze lokale identiteiten wordt in de huidige maatschappij als waardevol gezien. Sommigen benadrukken de positieve rol van gemeenschapszin bij de zorg voor zwakkeren. Anderen benadrukken de negatieve gevolgen die dit voor individuele vrijheden heeft en het risico dat mensen die minder met de lokale gemeenschap verbonden zijn buiten de boot kunnen vallen. Lokale zelfredzaamheid is wel gediend bij een stabiele lokale politieke situatie. Het wegvallen van lokale autonomie, bijvoorbeeld door een gemeentefusie, leidt soms tot het verminderen van de bereidheid van bepaalde groepen inwoners om zich voor de lokale gemeenschap in te zetten. Mensen identificeren zich op verschillende manieren met hun woonplaats. Er is wel grote overeenstemming over wat de verschillende lokale identiteiten kenmerkt (cognitief), maar de waardering (affectief) daarvan en hoe dit met handelen verbonden moet worden (conatief) verschilt nogal. Traditioneel verbonden zien het meer als iets vanzelfsprekends, dat met hun afkomst en familie verbonden is en vooral niet moet veranderen. Veel jongeren

voelen zich niet meer of nog niet met hun lokale gemeenschap verbonden en worden door de grotere persoonlijke vrijheid in de stad aangetrokken. De actief verbonden nemen een veel meer toekomstgerichte actieve houding aan. Ze kiezen bewust voor hun woonplaats en willen deze actief beschermen en verbeteren. De aantasting van de eigen identiteit van de lokale gemeenschappen door maatschappelijke en ruimtelijke ontwikkelingen verbindt vaak naburige lokale gemeenschappen. De angst voor het verdere verlies van de lokale identiteit wordt dan een onderdeel van die lokale identiteit.

Lokale gemeenschappen en de nieuwe gemeente

Hoe wordt lokale identiteit vervolgens gebruikt bij het samengaan van gemeentes? We kijken naar twee manieren. Eerst komt de vraag aan de orde hoe lokale identiteiten kunnen verdikken tot verzetsidentiteiten als in een lokale gemeenschap het gevoel ontstaat dat ze gedwongen worden om samen te gaan met anderen. Vervolgens komt de andere kant aan de orde: de vraag hoe lokale identiteiten het samengaan van gemeentes juist kunnen bevorderen.

Vooraf wordt het onderscheid tussen primaire en secundaire lokale identiteiten relevant. Meestal ontstaan en institutionaliseren in de lokale gemeenschap handelingspatronen die ervoor zorgen dat met primaire identiteitsverschillen goed omgegaan kan worden. Dit omgaan met primaire identiteitsverschillen wordt dan een soort secundaire lokale identiteit. Dit werkt het best als er een duidelijke gemeenschappelijk belang is, bijvoorbeeld gebaseerd op het elkaar tegenkomen in het dagelijkse leven, nabijheid en gemeenschappelijke belangen ten opzichte van anderen buiten de gemeentegrenzen. Ook bij fusiegemeentes kan zo'n secundaire lokale identiteit van het omgaan met lokale identiteitsverschillen ontstaan.

De remmende werking van lokale identiteiten bij het samengaan van gemeentes wordt niet zozeer veroorzaakt doordat verschillende (primaire) lokale identiteiten niet bij elkaar passen. Belangrijker is dat met deze verschillen op een nieuwe manier omgegaan moet worden: de secundaire lokale identiteit wordt bedreigd. In gemeentes heeft men meestal geleerd om in de lokale politiek met de verschillende meer sociaal-culturele lokale identiteiten en hun interpretaties om te gaan. Er ontstaan dan informele manieren waardoor men om kan gaan met verschillende identiteiten binnen en verschillende interpretaties (affectief) van de lokale identiteit en die tot een bekende (cognitief) en redelijk voorspelbare manier van politiek handelen (conatief) hebben geleid. Ook in bestaande fusiegemeentes zijn de krachtverhoudingen uitgekristalliseerd en heeft men geleerd met de verschillende lokale identiteiten en de interpretaties daarvan om te gaan. Het samengaan van gemeentes bedreigt niet zozeer de lokale identiteiten maar de gevestigde manier waarop met de verschillende lokale identiteiten en de interpretaties daarvan wordt omgegaan. Die onzekerheid voedt de angst voor het verlies van de eigen lokale identiteit en vooral de manier waarop men die eigen lokale identiteit in de bestaande gemeente kan beschermen. Dit wordt nog versterkt als fusies afgedwongen worden. Een gemeentelijke samenvoeging bedreigt lokale identiteiten dus niet doordat deze door de fusie verwateren, maar door de onzekerheid over hoe men de belangen en keuzes die met de lokale identiteit verbonden zijn in de nieuwe gemeente kan waarborgen. Hierdoor kunnen lokale identiteiten verdikken tot naar binnen gerichte verzetsidentiteiten. Vanuit lokale gemeenschappen die zich bedreigd voelen door een fusie ontstaat dan soms een veel hardere, dikkere variant van de lokale identiteit. Dit benadrukken van de primaire lokale identiteit van het anders zijn dan

anderen botst soms met de secundaire identiteit van hoe men met elkaar en verschillen omgaat.

Op Goeree-Overflakkee was er in één van de vier gemeentes op het eiland veel verzet tegen het samengaan: in de gemeente Goedereede en dan vooral de plaatsen Ouddorp en Goedereede daarin. Dit kwam niet alleen omdat de oude gemeente Goedereede de lokale identiteiten goed beschermde, maar vooral omdat men lokaal wist hoe men informeel met de verschillende visies op lokale identiteit (met name rond kerk, zondagsrust en toerisme) om kon gaan. Men was niet zozeer tegen de nieuwe door de buitenwereld opgedrongen fusiegemeente, maar was onzeker over de manier waarop de nieuwe gemeente met deze identiteitsverschillen zou omgaan. Op deze manier kan je ook verklaren dat veel van de grootste tegenstanders van de fusie destijds, in de huidige nieuwe gemeente heel actief zijn. Ze doen dit niet alleen om ervoor te zorgen dat met identiteitsverschillen adequaat wordt omgegaan. Ze zetten zich ook in voor de nieuwe gemeente en gebruiken de nieuwe identiteit die de gemeente uitdraagt om hun lokale belangen te behartigen en om hun lokale identiteit te beschermen.

Maar soms zijn lokale groepen ontevreden met de bestaande gemeente. Deze kunnen dan vanuit een andere visie op de lokale identiteit gaan streven naar een fusie om op dat hogere schaalniveau door allianties met gelijkgestemden een betere machtspositie in te nemen. Zo vonden sommige groepen op Goeree-Overflakkee, zoals georganiseerde ondernemers, dat hun visie op lokale en regionale identiteit niet meer paste bij de verschillende kleine gemeentes. Ze streefden daarom naar een fusie. In de nieuwe gemeente Katwijk ging men samen om de stedelijke invloed zoveel mogelijk buiten de deur te houden of die in ieder geval zelf te sturen. Die stedelijke invloed was Leiden, dat graag woningen wilde bouwen op de oude vliegbasis Valkenburg. Na het samengaan in een nieuwe gemeente om de primaire identiteit van lokale gemeenschappen te beschermen tegen bedreigingen van buiten ontstaan er vaak conflicten rond de verschillende lokale identiteiten binnen de nieuwe gemeente. De vorming van een nieuwe secundaire identiteit kost tijd en moeite blijkt ook uit de bestudeerde cases. De rol van de primaire lokale identiteiten in het politiek handelen van de nieuwe gemeente moet opnieuw gewaarborgd worden. Een secundaire identiteit kan legitimeren hoe met verschillende identiteiten en belangen wordt omgegaan. Voor een nieuwe gemeente is niet alleen de democratische legitimatie via individueel kiesrecht, maar ook de legitimering van het zorgvuldig omgaan met de collectieve belangen van lokale gemeenschappen en hun identiteiten belangrijk.

Het ingewikkelde proces van omgaan met lokale identiteiten binnen een nieuwe gemeente kan goed geïllustreerd worden door één onderwerp waar regelmatig conflicten over ontstaan in detail uit te diepen. De verschillende opvattingen over zondagsrust in met name de nieuwe gemeente Goeree-Overflakkee illustreren goed hoe en waarom botsingen rond lokale en regionale identiteit ontstaan. Vóór het fusieproces waren de lokale verhoudingen rond zondagsrust in alle gemeenten op het eiland redelijk uitgekristalliseerd en was er maar zelden sprake van openlijke conflicten. Zowel op de conservatieve Kop (de westkant van het eiland) als op de meer liberale 'Staart' (de oostkant van het eiland) waren door de contacten in het dagelijkse leven pragmatische manieren gevonden om met ieders belangen rekening te houden. Op de Kop was op zondag minder mogelijk dan op de Staart. Tegelijkertijd richtte men zich de Kop op de bescherming van de zondagsrust in de dorpen en negeerde men het toeristische buitengebied. In het fusieproces verschoof de machtsarena waarin over zondagsrust beslist wordt naar de nieuwe eilandelijke gemeenteraad, waar een nieuw evenwicht gevonden moet worden. Door de fusie voelen de

lokale gemeenschappen op zowel de Kop als op de Staart hun visie op zondagsrust bedreigd. Beiden hebben ze hun lokale dominante positie verloren door de fusie. De verhoudingen in de nieuwe gemeentepolitiek zijn niet uitgekristalliseerd. Het nieuwe gemeentebestuur wil dit nu gaan regelen in een officiële beleidsnota over de zondagsrust. Ze hopen daarmee onduidelijkheden weg te nemen, maar dit leidt nu al tot een grote verdeeldheid in de gemeentepolitiek. Het willen vastleggen van hoe met de verschillende identiteiten binnen de nieuwe gemeente omgegaan moet worden, kan dus juist de tegenstellingen binnen de nieuwe gemeente versterken.

Het veranderen van gemeentegrenzen zorgt ervoor dat er een nieuwe politieke gemeenschap ontstaat, of beter gezegd: opnieuw gevormd moet worden. Het is lastig om na het samengaan van gemeentes een nieuwe vorm van lokale politiek te vinden, waarbij met de verschillende belangen en identiteiten van de verschillende lokale gemeenschappen rekening wordt gehouden. Het samenvoegen van gemeentes heeft weinig directe invloed op de primaire meer sociaal-culturele identiteiten. De kenmerken van lokale gemeenschappen veranderen niet zo snel. Maar door het verdwijnen van de oude gemeentes verdwijnen wel grotendeels de bestaande secundaire politieke identiteiten. Een toegenomen apathie van de burger en een groeiende afstand tussen de burger en bestuur hangen met een het ontbreken van een duidelijke secundaire identiteit samen. Ook ontstaat er vaak polarisatie in de lokale politiek van de nieuwe gemeente. Soms gaat dit over met identiteit verbonden onderwerpen zoals de zondagsrust. Meestal wordt de verdeling van middelen over de verschillende kernen een belangrijk politiek thema bij het ontbreken van een duidelijke secundaire en toekomstgerichte dunne identiteit van de nieuwe gemeente.

Vooraf in Katwijk is het behoud van de identiteit van lokale gemeenschappen in het fusieproces benadrukt. In Katwijk zijn wijkraden ingesteld die lokale identiteiten moeten beschermen. In de praktijk blijken die er echter vooral voor zorgen dat elke lokale gemeenschap jaloers kijkt naar wat andere gemeenschappen van de gemeente krijgen. Dit dorpisme doortrekt de hele organisatie van de gemeentelijke politiek. Wijk- en dorpsraden lijken dus meer een onderdeel van de problemen van een gefuseerde gemeente dan van een oplossing hiervan. De lokale politiek richt hierdoor meer op het verdelen binnen de gemeente dan het gemeenschappelijk naar buiten optrekken.

De nieuwe gemeente en haar regio

Tot slot bespreken we de positie van de nieuwe gemeente in de regio. De aandacht verschuift naar de rol van lokale en regionale identiteiten in de relatie tussen de nieuwe gemeente en haar omgeving. Door samen op te trekken staat men sterker tegenover de buitenwereld. Een gemeenschappelijke regionale identiteit kan niet alleen helpen bij het aantrekken van bewoners, bezoekers en bedrijven, maar ook de positie van het lokale bestuur ten opzichte van hogere bestuurslagen zoals provincie en rijksoverheid versterken.

Op Goeree-Overflakkee speelden de lokale ondernemers een belangrijke rol bij de vorming van de nieuwe gemeente. Ze zijn sterk betrokken bij het formuleren van een nieuwe, dunnere regionale identiteit van het eiland en zorgen ook voor een verbinding met gedeelde identiteitskenmerken van de lokale gemeenschappen. Het verhaal van de nieuwe ondernemerscoöperatie 'Buutegeweun', die onder meer een kraam met streekproducten exploiteert in de nieuwe Rotterdamse Markthal, illustreert de mogelijkheden én moeilijkheden bij het creëren van een nieuwe dunne regionale identiteit.

Vooraf op Goeree-Overflakkee is de relatie met de provincie Zuid-Holland een veelvuldig besproken onderwerp in interviews. Daarbij worden ook vaak de verschillen en

overeenkomsten tussen de identiteit van Goeree-Overflakkee en die van Zeeland en Zuid-Holland besproken. Ook het landschap en het begrip duurzaamheid worden daar met de regionale identiteit van het eiland verbonden. Zowel Goeree-Overflakkee als Katwijk doen hun best om hun imago naar buiten toe te versterken.

Er zijn verschillende mogelijkheden voor het voeren van 'regionale geopolitiek': offensief, defensief of pragmatisch. De fusie van de gemeente Katwijk kwam vooral voort uit defensieve motieven om de identiteiten van de verschillende lokale gemeenschappen te beschermen. De gemeente Katwijk ontwikkelt nauwelijks een overkoepelend identiteitsverhaal dat aansluit bij haar omgeving. De nieuwe gemeente presenteert zich zoveel mogelijk als onafhankelijk van haar regio en werkt vooral pragmatisch samen. Op Goeree-Overflakkee ligt de focus duidelijk op andere aspecten. Imago, identiteit en het creëren van een 'eilandgevoel' staan centraal. Op Goeree-Overflakkee beschikt de nieuwe gemeente over een logische verbinding met een eilandelijk identiteitsverhaal en kiest men een relatief offensieve aanpak voor de vorming van een positief 'eilandgevoel'. Men wil de regionale positie versterken door aan de ene kant meer bewoners en bezoekers aan te trekken en aan de andere kant meer herkend en erkend te worden door de provinciale bestuurders van Zuid-Holland. Hierbij probeert de gemeente zorgvuldig om te gaan met de relatie tussen de nieuwe dunne eilandelijke identiteit en de dikke lokale identiteiten van de dorpen en eilanddelen, om identiteitsgaten en botsingen te voorkomen.

Regionale identiteiten kunnen soms dik zijn, een lange traditie hebben en veel inhoud hebben. Maar vaker zijn ze dun, tijdelijk en pragmatisch. Dit was in de door ons bestudeerde onderzoeksgebieden duidelijk het geval.

Conclusie

Rond de lokale en regionale identiteit van lokale gemeenschappen ontstaan regelmatig conflicten, zeker als gemeentes samengaan. Een nuttig hulpmiddel bij de analyse van zo'n conflict is het onderscheid in primaire en secundaire identiteiten, dat we in dit rapport hebben geïntroduceerd. Dit is het meest in het oog springende nieuwe inzicht dat deze studie heeft opgeleverd. Lokale identiteiten zijn het belangrijkste voor de bevolking. Voor overkoepelende regionale identiteiten is het belangrijk dat ze een duidelijke band met lokale identiteiten hebben. De belangrijke rol die lokale ondernemers kunnen spelen in het samengaan van gemeentes en het ontwikkelen van nieuwe overkoepelende regionale identiteiten was ook opvallend, hierover is nog weinig bekend.

Dit diepgravende verkennende onderzoek naar de diverse vormen waarop lokale en regionale identiteiten door lokale gemeenschappen gebruikt worden heeft veel inzichten opgeleverd. Het gebruik van lokale en regionale identiteiten is conceptueel en theoretisch goed te duiden en er zijn herkenbare patronen gevonden. Dit zou aanleiding kunnen zijn voor een breder onderzoek naar de verschillende manieren waarop lokale en regionale identiteit gebruikt zijn en worden bij het samengaan van gemeentes. Meer onderzoek naar andere cases en specifiek gericht op hoe identiteiten gebruikt worden in ofwel het verzet tegen het samengaan van bestuurlijke eenheden, of in de legitimering hiervan is wenselijk. Hierdoor zouden de verschillende manieren en strategieën inzichtelijk gemaakt kunnen worden aan de hand waarvan secundaire identiteiten in gemeentes gevormd worden en primaire lokale identiteiten op een constructieve manier aangewend kunnen worden.

Hoofdstuk 1 Inleiding, leeswijzer en basisbegrippen

1.1 Inleiding

“Ik ben geen Máxima, maar de identiteit van Katwijk denk ik dat niet bestaat. Als je een Rijnsburger spreekt, die zegt: in Katwijk wil ik nog niet dood gevonden worden. Dus dat is nog de oude strijd, tussen de Kattukers en de Rijnsburgers. Valkenburg is nog een dorp op zich, echt een dorp. En wat ik nog vooral van Katwijk [vind] is dat de kerken een ontzettend grote rol hebben. Het is een gewoon erg christelijke gemeenschap.”

“-Denkt u dat er wat veranderd is in de identiteit [van Rijnsburg] in de afgelopen jaren?

-Sinds de samenvoeging? Wat denk ik veranderd is, eerst waren we gewoon wij en nu is het wij en zij. (...) Dat wij-zij is wel sterker geworden heb ik het idee. Want ja, het komt toch maar allemaal bij één iemand vandaan en dat is Katwijk. Zo voelt het dan. In Katwijk mag er wel meer. En dat is natuurlijk heel vaak niet zo, maar dat wij-zij gevoel, dat creëert de bevolking denk ik.”

Lokale identiteit is een ingewikkeld begrip. Dat blijkt wel uit deze twee uitspraken van mensen uit de gemeente Katwijk. Het is al bijna tien jaar geleden dat Katwijk, Rijnsburg en Valkenburg fuseerden tot één nieuwe gemeente Katwijk, maar een ‘wij-gevoel’ is er niet ontstaan. Juist de tegenstellingen tussen de dorpen worden door deze beide geïnterviewden benadrukt.

Lokale identiteit is niet zozeer iets onveranderlijks, maar gaat vooral over de vraag hoe mensen vinden dat hun lokale gemeenschap er uit zou moeten zien. Maar welke elementen spelen daarbij een rol? Hoe zit dat met regionale identiteit? En wat gebeurt er met de identiteit als de lokale gemeenschap verandert, bijvoorbeeld door een gemeentefusie? Kortom: hoe wordt de lokale en regionale identiteit van inwoners geconstrueerd en wat is de rol van lokale en regionale identiteiten voor lokale gemeenschappen?

Die vraag staat centraal in dit onderzoek, dat in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties is uitgevoerd onder leiding van Kees Terlouw van het Expertisecentrum Stedelijke Dynamiek & Duurzaamheid (ESD²), van het Departement Sociale Geografie & Planologie van de Universiteit Utrecht. Dit rapport is gebaseerd op een literatuurstudie, maar vooral op onderzoek in de praktijk van twee Nederlandse gemeenten. In de gemeenten Goeree-Overflakkee en Katwijk, die allebei te maken hebben gehad met een fusie, hebben we de lokale en regionale identiteit onderzocht door vooral in gesprek te gaan met mensen. In totaal hebben we 39 semigestructureerde interviews gehouden met een zestigtal bewoners. Dit waren lokale politici, bestuurders, ondernemers en bewoners die actief zijn in dorpsraden en allerlei lokale verenigingen. Daarnaast hebben we straatinterviews gehouden. Op basis hiervan en de uitkomsten van tientallen internationale academische publicaties hebben we dit rapport samengesteld. Meer informatie over het tijdsverloop van het onderzoek is te vinden in bijlage 1.

1.2 Leeswijzer

Dit rapport bestaat uit vijf delen. De eerste twee delen vormen de basis voor het bespreken en analyseren van de onderzoeksresultaten in de laatste drie delen.

In het eerste deel bespreken we kort de onderzoeksvragen en onze methodologische aanpak bij de beantwoording hiervan (hoofdstuk 2). Vervolgens gaan we in op bestaande theoretische ideeën over identiteitsvorming en ruimte in relatie tot lokale gemeenschappen (hoofdstuk 3).

Het tweede deel introduceert de beide onderzoeksgebieden en de belangrijkste identiteitsverhalen die daar spelen. Eerst introduceren we Goeree-Overflakkee (hoofdstuk 4) en vervolgens de identiteitsverhalen in deze gemeente (hoofdstuk 5). Dan volgt een eerste kennismaking met de gemeente Katwijk (hoofdstuk 6) en de identiteitsverhalen die daar spelen (hoofdstuk 7).

In deel 3 start de bespreking en analyse van de onderzoeksresultaten. We starten met de kenmerken en de rol van lokale identiteit voor lokale gemeenschappen (hoofdstuk 8). Vervolgens bespreken we de relatie tussen individu en gemeenschap en de verbondenheid met de lokale gemeenschap (hoofdstuk 9). Dit werken we onder meer uit in een typologie van verschillende manieren waarop mensen zich met hun woonplaats identificeren.

In deel 4 verschuift de aandacht naar de rol van lokale identiteit bij het samengaan van gemeentes. Dit wordt vooral vanuit het perspectief van verschillende belangengroepen besproken. We beginnen met de vraag hoe lokale identiteit gebruikt wordt bij het samengaan van gemeentes (hoofdstuk 10). Daarbij kijken we naar twee manieren. Eerst komt de vraag aan de orde hoe lokale identiteiten kunnen verdikken tot verzetsidentiteiten als in een lokale gemeenschap het gevoel ontstaat dat ze gedwongen worden om samen te gaan met anderen. Vervolgens komt de andere kant aan de orde: de vraag hoe lokale identiteit het samengaan van gemeentes juist kan bevorderen. Hoe na de fusie met de lokale identiteiten binnen de nieuwe gemeente wordt omgegaan bespreken we daarna (hoofdstuk 11). Dit valt mooi te illustreren aan de hand van de verschillende opvattingen over zondagsrust. Vervolgens kijken we meer in het algemeen naar de nieuwe gemeente als bijzondere gemeenschap (hoofdstuk 12). De rol van dorps- en wijkraden, de toegenomen afstand tussen burger en bestuur, dorpisme, en het gevoel dat de andere kernen meer profiteren van de nieuwe gemeente komen hier aan de orde.

In deel 5 bespreken we de positie van de nieuwe gemeente in de regio. De aandacht verschuift naar de rol van lokale en regionale identiteiten in de relatie tussen de nieuwe gemeente en haar omgeving. Daarbij analyseren we eerst de rol van lokale ondernemers (hoofdstuk 13). Vervolgens kijken we vanuit verschillende standpunten naar de regionale geopolitiek en de verhouding tussen nieuwe regio's en lokale en regionale identiteit (hoofdstuk 14). We bespreken de rol van landschap en duurzaamheid, de vraag hoe nieuwe gemeentes hun externe identiteit (imago) willen presenteren, de rol van samenwerkingsverbanden en de relatie tot de provincie. De rol van identiteit in de regionale geopolitiek komen hier aan de orde. Daarbij wordt aandacht besteed aan de vraag hoe hier vanuit verschillende bevolkingsgroepen tegenaan gekeken wordt.

In het concluderende hoofdstuk 15 keren we tot slot terug bij de onderzoeksvragen, trekken we conclusies en doen we suggesties voor vervolgonderzoek.

Naast de verschillende delen, bestaat de tekst van dit rapport ook uit verschillende elementen. De interviews met inwoners in de beide onderzoeksgebieden vormen een belangrijk ingrediënt. Daarnaast zijn er inzichten uit theoretische literatuur. Ook bespreken we voorbeelden van onderzoek uit het buitenland, die een bepaald argument in het hoofdbetoog illustreren of verduidelijken. Al deze elementen samen leiden tot dit rapport. We hebben geprobeerd dit zo optimaal mogelijk leesbaar te maken door gebruik te maken van verschillende vormen van tekstopmaak en tekstboxen.

Het hoofdbetoog is te volgen door de hoofdtekst te lezen. In de hoofdtekst zijn regelmatig citaten uit interviews opgenomen. Deze zijn gemakkelijk herkenbaar doordat ze tussen aanhalingstekens staan, schuingedrukt zijn en na een tab beginnen. Na het citaat staat vermeld wie de betreffende uitspraak gedaan heeft. We hebben de geïnterviewden daarvoor verdeeld in vier groepen: bewoners, bestuurders, ondernemers en mensen uit de publieke sector. Meer uitleg over deze verdeling volgt in hoofdstuk 3.

“Interviewcitaten zien er dus zo uit.” (bewoner)

Soms komen ook langere citaten voor vanuit literatuur. Die beginnen ook na een tab, maar zijn niet schuingedrukt. Na het citaat wordt de bron vermeld.

“Langere citaten uit literatuur zien er dus zo uit.” (Bron, jaartal)

Daarnaast maken we gebruik van tekstboxen om bepaalde elementen uit het hoofdbetoog extra te illustreren of verduidelijken. Er zijn twee soorten boxen: die met lokale onderzoeksresultaten en die met informatie vanuit internationale literatuur.

De eerste soort bevat extra informatie over één of beide onderzoeksgebieden en is vaak gevuld met citaten van geïnterviewden en soms beelden. Deze beelden in de hoofdstukken met onderzoeksresultaten zijn, tenzij anders vermeld, ook gebruikt in de gesprekken in de lokale gemeenschap. Ook hierover volgt meer uitleg in hoofdstuk 3.

Box 1.1 Een voorbeeldbox met lokale informatie

Dit is een voorbeeld van een box met lokale informatie. Deze staat over de hele breedte van de pagina in de hoofdtekst en heeft een witte achtergrond.

“Vaak komen er ook citaten in voor.” (bewoner)

De tweede soort bevat extra informatie die is gebaseerd op onderzoek in het buitenland.

Deze is herkenbaar door de lichtgrijze achtergrond.

Soms onderbreken deze boxen de hoofdtekst. In andere gevallen staan ze ernaast.

Box 1.2 Voorbeeldbox met internationale informatie

Een box met informatie uit internationale literatuur kan er zo uitzien, met de hoofdtekst die erlangs loopt. Hij kan de tekst ook onderbreken. Hij heeft altijd een lichtgrijze achtergrond.

In alle gevallen kan het betoog in de hoofdtekst worden gevolgd zonder de boxen te lezen.

1.3 Basisbegrippen

In deze paragraaf introduceren we een aantal basisbegrippen rond identiteit, die nodig zijn om de rol van identiteit voor lokale gemeenschappen te begrijpen. In hoofdstuk 3 gaan we verder in op de relaties tussen deze en andere begrippen en hoe deze met maatschappelijke processen verbonden zijn.

Individuele identiteit gaat over de relatie tussen het unieke individu en de gemeenschap waar het toe behoort. Een individu ontwikkelt een identiteit gedurende haar of zijn leven. Dit probeert elk individu in een zo coherent mogelijk levensverhaal onder te brengen. Identiteit ligt dus niet vast maar is onderdeel van een voortdurend spanningsveld tussen individu (onderscheiden) en collectiviteit (delen) (Verhaeghe, 2012).

Identiteitsverhalen geven dus een vanuit een bepaald perspectief een interpretatie van wat de identiteit is, wat daarbij past, hoe die zich ontwikkelt en hoe met bedreigingen van buiten omgegaan moet worden. Er zijn niet alleen individuele identiteitsverhalen.

Identiteit van een gemeenschap gaat over de relatie tussen een gemeenschap en de rest van de samenleving. Het gaat hierbij niet alleen over de verschillen tussen gemeenschappen, maar ook over waarom men binnen de gemeenschap zich met elkaar verbonden voelt en hoe men de verbindingen met andere gemeenschappen interpreteert.

Ruimtelijke identiteit gaat over hoe mensen de relatie tussen een herkenbaar stuk ruimte en zijn omgeving interpreteren. Daarbij is er een verschil te maken tussen de

Identificatie met een gebied, dat gaat over hoe en in hoeverre bewoners zich met dat gebied identificeren. Deze identiteit kan met verschillende soorten gebieden verbonden worden. Anderzijds is er de

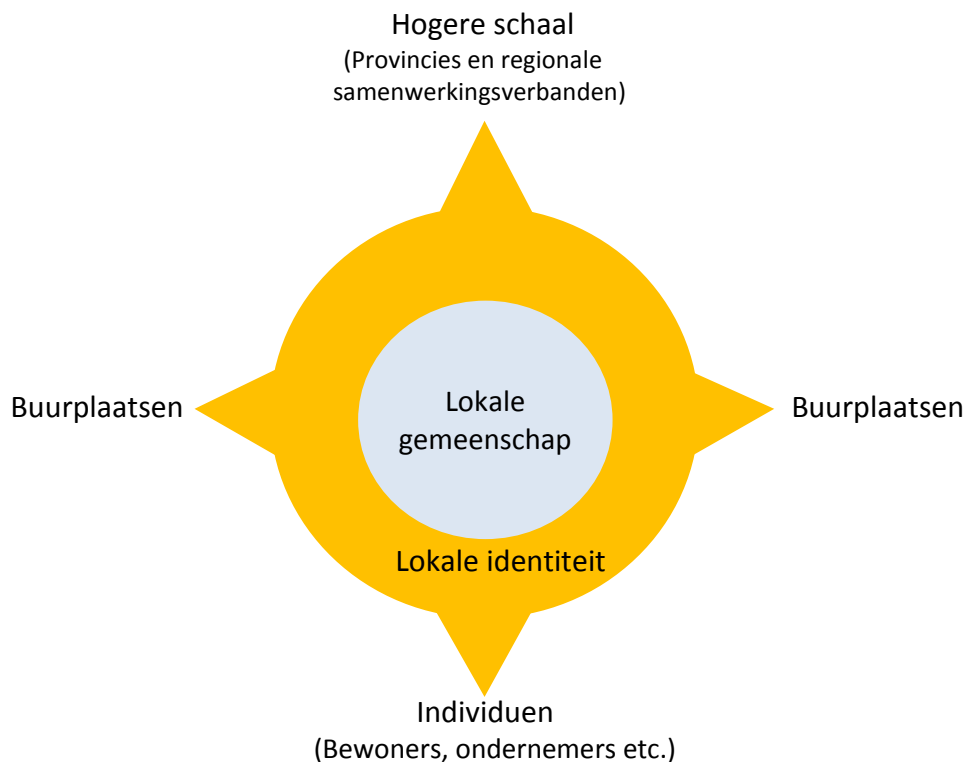
Identiteit van een gebied, dat gaat over de kenmerken en de waardering die met een gebied verbonden worden door bijvoorbeeld bewoners of bezoekers van een gebied. Dit is geen individueel, maar een collectief verschijnsel gebaseerd op een gedeelde houding (attitude) ten opzichte van het gebied. Het gaat om een combinatie van gedeelde kennis (**cognitief**), waardering (**affectief**) en handelen (**conatief**).

Lokale identiteit gaat over de kenmerken en de waardering die met een plaats verbonden worden. Dit is meestal heel sterk met de lokale gemeenschap verbonden. In een plaats is er eerder overlap tussen deze cognitieve, affectieve en conatieve aspecten dan in een regio. De woonplaats is nog steeds de focus van het dagelijkse leven van mensen. Ondanks dat het dagelijkse leven van vele mensen zich steeds meer buiten hun woonplaats afspeelt, is de lokale identiteit meestal sterker dan de regionale identiteit. De dagelijkse leefwereld van mensen wordt wel groter, maar is nog steeds op de woonplaats gericht. Dit is meestal nog steeds het centrum van de uitdijende individuele netwerken. De geringe overlap tussen deze individuele netwerken bemoeilijkt de identificatie met een regionaal territorium en gemeenschap (figuur 1.2).

Figuur 1.1 De relatie tussen gemeenschap, individu en identiteit

Figuur 1.2. Lokale gemeenschap en identiteit

Regionale identiteit gaat over de kenmerken en de waardering die met een regio verbonden zijn. Dit gaat meer over bijzondere ruimtelijke kenmerken zoals landschap, maar kan ook op gemeenschappelijke kenmerken van de verschillende lokale identiteiten betrekking hebben. Regionale identificatie is anders dan lokale identificatie minder vanzelfsprekend en minder met het alledaagse leven verbonden. Het is daarom vaak meer politiek georganiseerd en met bepaalde doelen verbonden. De afbakening van een regio is veel minder vanzelfsprekend dan die van een plaats, maar vormt wel de basis van een sterke regionale identiteit.

Na deze korte introductie van een aantal basisbegrippen gaan we in het komende hoofdstuk eerst in op de hoofd- en deelvragen voor dit onderzoek en de gekozen methoden bij de beantwoording hiervan. Vervolgens gaan we in hoofdstuk 3 dieper in op theoretische ideeën over identiteitsvorming en ruimte.

DEEL 1 METHODOLOGIE EN THEORIE

In dit korte eerste deel introduceren we de methodologie die we hebben gebruikt en de drie fasen van het onderzoeksproject (hoofdstuk 2). Vervolgens bespreken we een aantal bestaande theoretische ideeën rond identiteit in lokale gemeenschappen en de samenhang tussen de daaruit voortkomende begrippen en inzichten (hoofdstuk 3).

Hoofdstuk 2 Onderzoeksvragen en methoden

Laveren tussen de emoties van het dagelijkse leven en theoretische concepten

In dit hoofdstuk komen de opzet van het onderzoek en de gemaakte methodologische keuzes aan de orde. Uitgangspunt is de vraag van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties naar een verkennend onderzoek, met als hoofdvraag: 'Hoe wordt de lokale/ regionale identiteit van inwoners geconstrueerd?'

Na een bespreking van de hoofd- en deelvragen waarop we in deze studie een antwoord willen geven, verantwoorden we de methodologische keuzes die we gemaakt hebben en de fases die dit onderzoek doorlopen heeft. We bespreken de argumenten rond de keuze voor de twee gemeentes waarin we veldonderzoek hebben verricht: Goeree-Overflakkee en Katwijk. Na een beschrijving van de aanpak in de onderzoeksgebieden, bespreken we tot slot hoe we de bevindingen hebben verwerkt in dit rapport.

2.1 De onderzoeksvragen

Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) stuurde begin 2014 een offerteverzoek uit, met de vraag voorstellen te doen voor een verkennend onderzoek waarin het begrip lokale/regionale identiteit en de constructie daarvan nader wordt geduid. Het doel van deze verkenning bestaat uit twee delen:

1. inzicht verkrijgen in hoe inwoners hun lokale/regionale identiteit zien;
2. inzicht verkrijgen in de constructie van lokale/regionale identiteit en het bestaan van eventuele patronen.

De hoofdvraag van de verkenning luidt: *Hoe wordt de lokale/ regionale identiteit van inwoners geconstrueerd?*

Het antwoord op deze vraag moet komen uit een combinatie van inzichten vanuit de theorie en eerdere empirische bevindingen rond dit thema enerzijds én nieuw empirisch onderzoek in enkele gebieden in Nederland anderzijds. De hoofdvraag is door BZK uitgesplitst in vijf deelvragen. Bij elke deelvraag geven we kort aan welke onderzoeks aanpak voor de beantwoording gekozen is, en waar de antwoorden te vinden zijn. In de conclusie komen we nog op deze vragen en de resultaten terug.

Deelvraag 1. Wat wordt onder 'lokale en regionale identiteit' van inwoners verstaan?

Deze vraag wordt voornamelijk beantwoord door bestaande theoretische en empirische bevindingen rond deze concepten te bespreken. De basisbegrippen voor deze studie zijn al geïntroduceerd in hoofdstuk 1. In hoofdstuk 3 brengen we deze begrippen met elkaar in verband en bespreken we bestaande theoretische ideeën in meer detail.

Deelvraag 2. Hoe omschrijven inwoners zelf hun 'lokale/regionale identiteit'?

Dit hebben we vooral onderzocht door al onze geïnterviewden hiernaar te vragen. Vooral in deel 3 (hoofdstuk 8 en 9) rapporteren we hier uitgebreid over.

Deelvraag 3. Welke variabelen zijn van invloed op de lokale/regionale identiteit van inwoners? Ga o.a. in op: territoriale afbakening, historie, rol van symbolen, rol van de media, mate van culturele homogeniteit, mate van economische homogeniteit, mate van sociaal-demografische homogeniteit, functionele samenhang, bestuurlijke samenhang, etc.

Deelvraag 4. In welke mate hebben bovengenoemde variabelen invloed op de lokale/regionale identiteit van inwoners?

Deze twee deelvragen beantwoorden we samen. Onze eigen empirische bevindingen vormen hiervoor de basis. In hoofdstuk 8 gaat het vooral over de variabelen die een rol spelen rond lokale identiteit en staan vooral de inwoners centraal. In de daarop volgende hoofdstukken verbinden we de lokale en regionale identiteit en gaat het dus niet alleen over inwoners, maar ook over belangengroepen en bestuurders die een bepaalde 'gewenste' identiteit willen neerzetten. De verbinding van zo'n dunne bovenlokale 'gewenste' identiteit en de 'dikke' lokale identiteit komt nog duidelijker aan de orde in de hoofdstukken van deel 4, waarin we de focus leggen op de regio. Zo komt onder meer de relatie tussen de homogeniteit van regio's en het tijdelijk 'stollen' van identiteitsverhalen aan de orde. We bespreken de samenhang tussen ideeën over identiteit van bestuurders en de beleefde identiteit door inwoners.

Deelvraag 5. Zijn er patronen te ontdekken in de mate waarin bepaalde variabelen een sterkere of minder sterke identificerende werking hebben?

Voor deze vraag verbinden we de eigen empirische bevindingen met bestaande theoretische inzichten en eerder empirisch onderzoek. Vooral in de hoofdstukken 10 tot en met 14 worden de situaties waarin lokale en regionale identiteiten een belangrijke rol spelen uitgebreid geanalyseerd. Daarbij wordt aandacht besteed aan de rol van verschillende belangengroeperingen en de vraag wanneer bepaalde visies op lokale en regionale identiteiten ontwikkeld worden.

De focus in de hoofd- en deelvragen van dit onderzoek ligt duidelijk bij de lokale en regionale identiteit zoals die wordt gezien en beleefd door inwoners van lokale gemeenschappen. Maar een belangrijk doel van het onderzoek is ook om inzicht te krijgen in de constructie van identiteiten. Voor dat inzicht is het nodig niet alleen inwoners te spreken over hun visie op lokale en regionale identiteit, maar ook uitingen rond identiteit van bijvoorbeeld gemeentes en andere lokale en regionale actoren te analyseren.

De inwoners van een plaats zijn de belangrijkste dragers van lokale identiteit. Toch is de mate waarin inwoners zich met een plaats identificeren niet alleen met persoonlijke keuzes verbonden. De lokale identiteiten bestaan wel bij de gratie van steun uit de lokale bevolking, maar zijn toch in eerste instantie een collectief verschijnsel. De Finse geograaf Anssi Paasi (1986, 2012) spreekt over het gebruik van lokale identiteiten bij bestuurlijke schaalvergrotingsprocessen daarom niet zozeer van lokale identiteit als een individueel kenmerk, maar als onderdeel van een of meerdere politieke discours(en). De weerklank die deze identiteitsverhalen bij de bevolking hebben is natuurlijk essentieel voor de politieke betekenis hiervan. Hoe bewoners hun identiteit verbinden met die van hun wijk, plaats en regio is daarom voor dit onderzoek van groot belang. Hierbij is het essentieel om de bewoners niet als een homogene groep te beschouwen, maar om goed rekening te houden met de verschillende mate waarin bewoners in de lokale samenleving participeren en zich daarmee verbonden voelen. Bij grote groepen van de bevolking is lokale of regionale identiteit maar heel beperkt aanwezig, of leidt het een sluimerend bestaan.

Vragen naar identiteit bij mensen die daar niet actief mee bezig zijn, kan onbetrouwbare resultaten opleveren. Dat geldt vooral als het gaat om de relatie die personen tussen zichzelf en de lokale en regionale identiteit zien. Dit kan deels worden

ondervangen door personen te laten reageren op bestaande ‘verhalen’ over lokale en regionale identiteit.

“Collective identity is not ‘out there’, waiting to be discovered. What is ‘out there’ is identity discourse on the part of political leaders, intellectuals and countless others, who engage in the process of constructing, negotiating, manipulating or affirming a response to the demand (...) for a collective image.” (McSweeney, 1999, 77-78).

Daarom hebben we ervoor gekozen de lokale identiteit op verschillende manieren te meten en analyseren, met identiteitsverhalen als centraal concept. Voordat we hier verder op ingaan, bespreken we eerst de keuze voor Goeree-Overflakkee en Katwijk als onze beide onderzoekgebieden.

2.2 De keuze voor Goeree-Overflakkee en Katwijk

Voor deze studie is gekozen om in twee gemeenten onderzoek te doen: in Goeree-Overflakkee en Katwijk. De keuze voor twee locaties maakt vergelijking mogelijk. Tegelijk biedt het de mogelijkheid om redelijk de diepte in te gaan, binnen de gestelde onderzoekskaders qua tijd en geld. Deze twee casestudies analyseren we niet als eenduidige homogene eenheden, maar juist als complexe gelaagde conglomeraten van verschillende plaatsen en gemeenschappen, oude en nieuwe gemeentes en regio’s. We maken niet alleen vergelijkingen tussen deze twee gemeentes, maar vergelijken ook de lokale gemeenschappen binnen deze gemeentes. In overleg met de begeleidingscommissie is bewust gekozen voor deze verdieping en niet voor verbreding door oppervlakkiger onderzoek op meerdere locaties. Nadeel van deze keuze is wel dat het lastiger is uitspraken te doen over de algemene geldigheid van bevindingen. Hierop komen we in de conclusie terug.

Ook de keuze voor de locaties Goeree-Overflakkee en Katwijk is tot stand gekomen in overleg met de begeleidingscommissie. De bedoeling was om twee locaties te onderzoeken die in het recente verleden een gemeentelijke fusie achter de rug hebben waarbij over identiteit is gepraat, maar waar geen actueel conflict meer speelt rond dit fusieproces. De identiteitsdiscussie uit het verleden biedt dan goede aanknopingspunten voor gesprekken over dit thema. Tegelijk zochten we ook gemeentes met verschillende ervaringen op het gebied van betrokkenheid van inwoners met hun eigen lokale gemeenschap en overkoepelende bestuurlijke eenheden zoals gemeentes en regio’s. Deze betrokkenheid uit zich onder andere in het participeren in het lokale verenigingsleven. Ook was het de bedoeling locaties te vinden waar verschillend is aangekeken tegen de gevolgen van de gemeentefusie voor de lokale identiteit. We wilden lokale gemeenschappen onderzoeken waar sommige groepen in verzet kwamen op basis van een gevoel dat de eigen lokale identiteit bedreigd werd, maar waar tegelijk andere groepen bewoners geen conflict zagen tussen hun eigen lokale identiteit en de nieuwe regionale identiteit van de te vormen fusiegemeente. Tegelijk zochten we locaties waar verschillende actoren actief betrokken zijn bij de constructie van lokale en regionale identiteiten.

In de offertefase van dit onderzoek zijn drie mogelijke onderzoekslocaties uitgebreid ter sprake gekomen. De derde was Amerongen op de Utrechtse Heuvelrug. Voor elk van die locaties gaf eerder onderzoek dat door de onderzoekers is begeleid of uitgevoerd heldere

aanwijzingen dat aan de bovenstaande voorwaarden kon worden voldaan. Uiteindelijk is besloten dat bestudering van Katwijk en Goeree-Overflakkee de juiste mix van mogelijkheden biedt om de veranderende relaties tussen lokale en regionale identiteiten te analyseren in samenhang met verschillende vormen van maatschappelijke en politieke participatie en mobilisatie. In tabel 3.1 staan een aantal kenmerken van beide gemeenten op een rij.

Tabel 2.1 Kenmerken van Katwijk en Goeree-Overflakkee

Factor	Katwijk	Goeree-Overflakkee
Ligging	In Randstadmetropool	Aan rand Randstadmetropool
Inwoners (2014)	62.685	48.233
Aantal kernen/wijken	5	14
Bevolkingsdichtheid	2568 inwoners / km ²	184 inwoners / km ²
Gemeente ontstaan na fusie in...	2006 (Katwijk, Rijnsburg, Valkenburg)	2013 (Goedereede, Dirksland, Middelharnis, Oostflakkee)
Aanwezige identiteitslagen (ruimtelijk)	Wijk, dorp, voormalige gemeente, huidige gemeente, regio's / provincie, Randstad	Dorp, voormalige gemeente, huidige gemeente / eiland, regio's / provincie
Specifieke omstandigheden	Christelijke identiteit, actief beleid behoud lokale dorpsidentiteiten	Christelijke identiteit, eilandidentiteit

Vooraf de rol van de opvattingen van de lokale bevolking over het karakter en belang van de identiteit van hun wijk, plaats en regio voor hun dagelijks leven, kan goed onderzocht worden door de in de tabel getoonde variaties. Duidelijk is bovendien dat de bevolking in verschillende mate participeert in het lokale sociale en politieke leven. Dit biedt goede aanknopingspunten bij het onderzoeken van identiteitsverhalen in beide gemeentes.

2.3 Lokaal onderzoek in drie fasen

Om identiteit in een lokale gemeenschap te kunnen onderzoeken, is het eerst nodig om als onderzoeker zelf veel kennis te vergaren over de gemeenschap. Belangrijk uitgangspunt is het besef dat de identiteit van inwoners altijd met meerdere ruimtelijke lagen is verbonden. Praktisch gezien betekent dit dat we de lokale identiteit bestuderen in relatie met zowel de onderliggende elementen zoals wijken en kenmerkende locaties, en de bovenliggende lagen zoals gemeente, regionale samenwerkingsverbanden en provincies.

Om vast te stellen welke aspecten van identiteit in de lokale samenlevingen spelen, hebben we gebruik gemaakt van identiteitsverhalen. Dit zijn samenhangende verhalen rond identiteit op een bepaald ruimtelijk schaalniveau. Deze verhalen hebben we voor elk van de onderzoeksgebieden zelf samengesteld vanuit bestaand materiaal. We bespreken ze in het volgende deel als een nadere introductie van de onderzoeksgebieden. De identiteitsverhalen hebben we vervolgens gebruikt om een leidraad voor de interviews te ontwikkelen. Deze zijn gekoppeld aan beelden die bij het betreffende verhaal passen. Na het houden van de interviews in de lokale gemeenschappen zijn de resultaten geanalyseerd.

Het onderzoek in de lokale gemeenschappen heeft dus bestaan uit drie fasen:

- Fase 1. Literatuuronderzoek, verkenning en vaststelling identiteitsverhalen
- Fase 2. Onderzoek ter plaatse, met identiteitsverhalen als basis voor semi-gestructureerde interviews met inwoners
- Fase 3. Analyse van het belang van lokale en regionale identiteiten voor lokale gemeenschappen aan de hand van interviewresultaten, verbinding met empirische bevindingen van onderzoeken elders, en terugkoppeling met theorie.

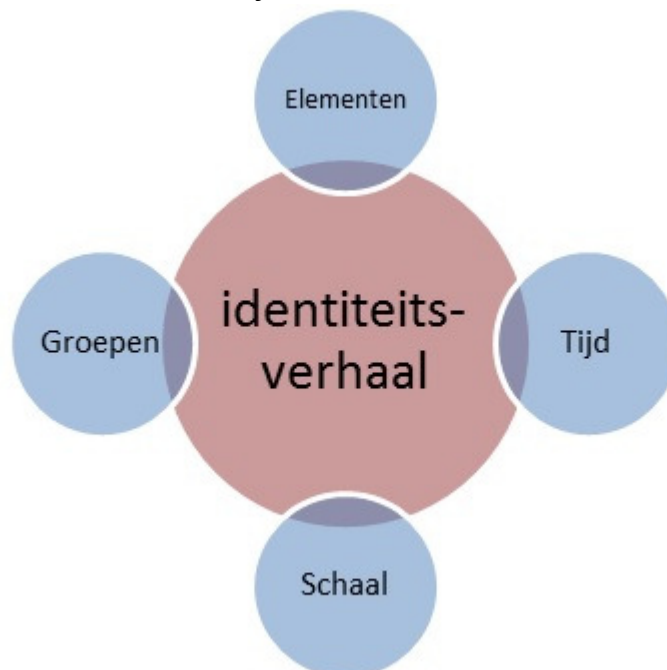
Hieronder bespreken we onze aanpak in iets meer detail. Een uitgebreidere beschrijving van de gekozen methodologie is te vinden in bijlage 2.

Fase 1: Verkenning en vaststelling identiteitsverhalen

Het voorleggen van 'identiteitsverhalen' aan inwoners heeft binnen de gekozen onderzoeksopzet een belangrijke rol. In één plaats bestaan vaak meerdere identiteitsverhalen naast elkaar. Soms zijn deze gerelateerd aan hetzelfde schaalniveau, soms aan verschillende schaalniveaus. Essentieel voor deze benadering is dat identiteitsverhalen breed herkend worden, zodat een goed gesprek hierover mogelijk is. De interpretatie van een identiteitsverhaal, bijvoorbeeld door elementen een positieve of negatieve lading te geven, kan wel verschillen. Datzelfde geldt voor het belang dat aan een identiteitsverhaal wordt gehecht in relatie tot andere verhalen.

De kern van deze benadering is weergegeven in figuur 2.1. Een identiteitsverhaal bevindt zich binnen een speelveld met vier hoeken: elementen, groepen, schaal en tijd.

Figuur 2.1 Een identiteitsverhaal in zijn context

Bij het vaststellen van identiteitsverhalen hebben we gebruik gemaakt van documenten waarin verhalen over lokale en regionale identiteit aan de orde komen, zoals beleidsstukken, partijprogramma's van lokale partijen en berichten in lokale media. Na een analyse hiervan

hebben we over beide gemeenten een document met basisinformatie opgesteld. Deze documenten vormen de basis voor de hoofdstukken 4 en 6.

Fase 2: De aanpak in de onderzoeksgebieden

Vervolgens zijn in elk van de gemeenten vier verkennende interviews gehouden. Aan de hand van deze informatie zijn identiteitsverhalen geformuleerd, die we bespreken in de hoofdstukken 5 en 7. Voor elk onderzoeksgebied is een leidraad voor een gesprek vastgesteld en bij elk identiteitsverhaal zijn daarbij passende beelden gezocht (foto's en kaarten). Deze vormen de basis voor de interviews in de onderzoeksgebieden, waarin de diverse identiteitsverhalen in de lokale gemeenschap aan de hand van de foto's zijn besproken. Beide leidraden zijn te vinden in bijlage 3 en de beelden in bijlage 4.

Vervolgens is één van de onderzoekers (Maarten Hogenstijn) in november 2014 een week lang naar elk van de gebieden toe gegaan. Tijdens dit verblijf zijn zoveel mogelijk interviews gehouden, die telkens werden opgenomen. De resterende tijd is benut om het gebied beter te leren kennen en straatinterviews te houden. Bij een deel van de interviews was de andere onderzoeker ook aanwezig. In totaal zijn op Goeree-Overflakkee achttien interviews met sleutelpersonen gehouden, waarbij met 23 personen is gesproken. In de gemeente Katwijk zijn 21 interviews met sleutelpersonen gehouden, waarbij met 35 personen is gesproken. Het hogere aantal geïnterviewden in Katwijk is te verklaren uit het feit dat hier meer subverhalen rond identiteit een rol spelen en de regionale context wat ingewikkelder in elkaar zit. Meer informatie was dus nodig om een compleet beeld te krijgen.

Aan de geïnterviewden is beloofd dat ze niet individueel herleidbaar in dit rapport worden geciteerd. Daarom is geen lijst van geïnterviewden opgenomen en wordt in de tekst slechts gemeld of de uitspraak is gedaan door een bewoner, bestuurder (gemeenteraadslid of collegelid), ondernemer, of iemand die werkzaam is in de publieke sector (bijvoorbeeld ambtenaren, mensen van woningcorporaties of welzijnsstichtingen). Meer informatie over de achtergrond van de geïnterviewden per gemeente is te vinden in bijlage 5.

Fase 3: Van onderzoek tot rapport

Nadat de data in Katwijk en op Goeree-Overflakkee waren verzameld, moesten deze worden verwerkt en geanalyseerd. Daarvoor werden alle opgenomen interviews eerst uitgewerkt. Vervolgens is de informatie geanalyseerd, werd een thematische ordening aangebracht en volgde een systematisering in hoofdstukken en paragrafen. Vervolgens werd de hoofdtekst uitgewerkt, geïllustreerd met citaten uit interviews. Meer informatie over de precieze aanpak is te vinden in bijlage 2.

Het lokale onderzoek in drie fasen vormt een belangrijk deel van dit rapport. Maar ook het in kaart brengen van theoretische ideeën over lokale en regionale identiteit is essentieel voor een goede beantwoording van de onderzoeksvragen. In het volgende hoofdstuk gaan we dieper in op deze bestaande ideeën.

Hoofdstuk 3 Identiteitsvorming en ruimte: theorie

In dit hoofdstuk geven we een overzicht van de belangrijkste theoretische ideeën die we in dit rapport gebruiken. Daarbij gaan we uit van de basisbegrippen die we in paragraaf 1.3 hebben geïntroduceerd. In dit theoretische hoofdstuk kijken we naar hoe ruimtelijke identiteitsvorming met maatschappelijke processen is verbonden en wat voor verschillende soorten ruimtelijke identiteiten hierdoor kunnen ontstaan.

3.1 Institutionaliserings van gebieden

Om beter grip te krijgen op de maatschappelijke achtergronden van de vorming van ruimtelijke identiteiten heeft de Finse geograaf Anssi Paasi (1986) een veelgebruikte typologie van de **institutionalisering van gebieden** ontwikkeld. Gebieden kunnen landen of regio's of gemeentes binnen landen zijn. Hij onderscheidt vier aspecten of vormen in dit proces van de formatie en transformatie van gebieden:

- 1) **Territoriale vorm** van de grenzen en ruimtelijke kenmerken van het afgegrensde gebied
- 2) **Symbolische vorm** of lokale/regionale identiteit
- 3) **Institutionele vorm** van bestuur en communicatie media
- 4) **Functionele rol** van het gebied in een ruimere context

Het institutionaliseringsproces is allereerst gebaseerd op een duidelijk omgrensd gebied, de territoriale vorm (1). Dit vormt niet alleen het dagelijks leven en de ruimtelijke inrichting, maar is ook de basis van kennis en waardering. Territoriale afbakening geeft een bijzondere betekenis aan het gebied, vooral als de grenzen lang bestaan en ze een territorium met een zekere homogeniteit omvatten. Niet alleen ruimtelijke kenmerken, zoals landschap en iconische plaatsen, maar ook culturele, economische, sociaal-demografische en andere maatschappelijke kenmerken, kunnen de basis vormen van de identiteit van het gebied. Een selectie van bepaalde ruimtelijke en maatschappelijke elementen van het afgegrensde gebied aangevuld met symbolen en verhalen vormen de basis van een symbolische vorm of identiteit (2). De identiteit van een gebied en de identificatie hiermee door de bewoners worden bestendigd door een institutionele vorm (3). Deze omvat niet alleen de (lokale) overheid, maar ook de media. Door zowel het bestuur als de communicatie over het gebied en zijn kenmerken wordt het gebied in de lokale samenleving verankerd. Tot slot heeft een gebied een functionele rol (4). Elk gebied is ingebed in politieke, economische en sociale relaties, die een gebied en zijn verschillende onderdelen met de buitenwereld verbindt. Een duidelijke en stabiele functionele rol is belangrijk voor de stabiliteit van de institutionalisering van het gebied en zijn verschillende vormen.

3.2 Dikke en dunne identiteit, legitimiteit en verzetsidentiteit

Niet elk gebied is volledig geïnstitutionaliseerd en ontwikkelt zo een stabiele **dikke identiteit**. Met name recent gevormde gebieden zoals gemeentelijke samenwerkingsverbanden hebben vaak vooral een **dunne identiteit**. De hardheid en flexibiliteit van deze identiteiten verschillen echter. Ze bevinden zich op een glijdende schaal tussen dikke en dunne regionale identiteiten (tabel 3.1). Dikke identiteiten zijn gebaseerd op een gedeelde cultuur en sociale relaties. Dunne identiteiten zijn meer met specifieke, meer technische problemen verbonden. Dikke identiteiten zijn op algemeen gedeelde waarden gebaseerd, terwijl dunne identiteiten meer op praktische doelen zijn gericht. Dikke

identiteiten zijn stabiel en geworteld in een gedeelde cultuur en geschiedenis, terwijl dunne identiteiten veranderlijker zijn en meer op samenwerking zijn gebaseerd. Dikke identiteit zorgen meer voor een bundeling van relaties binnen een gemeenschap (**bonding**), dunne identiteiten zorgen meer voor een uitwaaiing van relaties tussen verschillende gemeenschappen (**bridging**). Dikke identiteiten zien de regio als een doel op zich, terwijl dunne regionale identiteiten de regio meer als een (tijdelijk) middel zien om een doel te bereiken. Dunne identiteiten zijn meer instrumenteel op specifieke veelal economische doelen en belangen gericht, terwijl dikke identiteiten meer integratief zijn voor de hele gemeenschap. Door processen van globalisering en individualisering staan de traditionele dikke identiteiten onder druk en worden dunne identiteiten steeds belangrijker. Identiteiten worden steeds vloeibaarder en stollen meestal maar kortstondig.

Tabel 3.1 Dikke en dunne regionale identiteiten

Aspect	Van 'dik'	Tot 'dun'
Ruimtelijke vorm	Gesloten	Open
	Territoriaal	Netwerk
Organisatie	Geïnstitutionaliseerd	Project
Doelgroep	Alle bewoners	Bestuurders en bijzondere groepen
Doel	Algemeen en veel	Toegespitst
	Cultuur	Economie
Tijd	Defensief	Offensief
	Op verleden gericht	Toekomst gericht
	Stabiliteit	Verandering
Schaal oriëntatie	Naar binnen	Naar buiten

Bron: Terlouw, 2011

Voor de legitimering van het bestuur is het steeds belangrijker om dunne en dikke identiteiten met elkaar te verbinden.

Legitimiteit is volgens David Beetham (1991) gebaseerd op het aansluiten bij de normen van een gemeenschap. Het is het resultaat van de coherente maar veranderlijke samenhang tussen drie dimensies:

- 1) legaliteit van het verkrijgen en uitoefenen van macht;
- 2) instemming door de bevolking door mobilisatie of verkiezingen en
- 3) rechtvaardigheid. Deze rechtvaardiging omvat vier aspecten: allereerst moet de kennis waarop politieke besluiten gebaseerd zijn aanvaard worden door de bevolking in het gebied waarover de besluiten genomen zijn. Traditie, wetenschap en de publieke opinie zijn tegenwoordig de belangrijkste bronnen van kennis. Daarnaast moeten ook de beleidsdoelen de belangen van de gemeenschap dienen. Vervolgens zorgt niet alleen wat het bestuur doet, maar vooral ook hoe efficiënt zij dit doet, voor legitimiteit. En ten slotte is legitimatie geworteld in de gemeenschappelijke waarden die in de identiteit van de gemeenschap aanwezig zijn.

Samenwerkingsverbanden die zich met 'saai' publiekstaken zoals afvalverwerking en groenvoorzieningen bezig houden, kunnen zich legitimeren door beter en efficiënter te werken dan de afzonderlijke gemeentes. Andere nieuwe gebieden voldoen minder gemakkelijk aan de dimensies van Beetham. Daarom combineren bestuurders van nieuwe gebieden (zoals gefuseerde gemeentes of samenwerkingsverbanden) vaak 'dikke' en 'dunne'

regionale identiteiten om hun besluiten te rechtvaardigen. Om hun dunne identiteit te versterken, proberen ze vaak om aan te sluiten bij gemeenschappelijke waarden verbonden met identiteiten op andere schaalniveaus. Door dit laveren tussen identiteitslagen kan zo een lokale of regionale identiteit gevormd worden (zie figuur 3.1). De communicatie van deze ingebedde identiteiten van nieuwe regio's vergroot de legitimiteit van het handelen van deze nieuwe regio's bij de lokale gemeenschappen (Terlouw & van Gorp, 2014). Bestuurlijke opschaling kan dus gelegitimeerd worden door creatief en selectief aan te sluiten bij bestaande lokale en regionale identiteiten.

Figuur 3.1 Laveren tussen identiteitslagen

Schaal	Positieve associatie	Negatieve oppositie
Collectief (zoals regio's)	Downloaden van positieve algemene kenmerken	Afstand nemen van negatieve kenmerken en centrale dwang
Buren (zoals plaatsen)	Aansluiten bij soortgelijke en sterke regio's	Afzetten tegen ongewenste buurregio's
Elementen (zoals wijken)	Uploaden bijzonder positieve lokale elementen	Buitensluiten en negeren ongewenste elementen

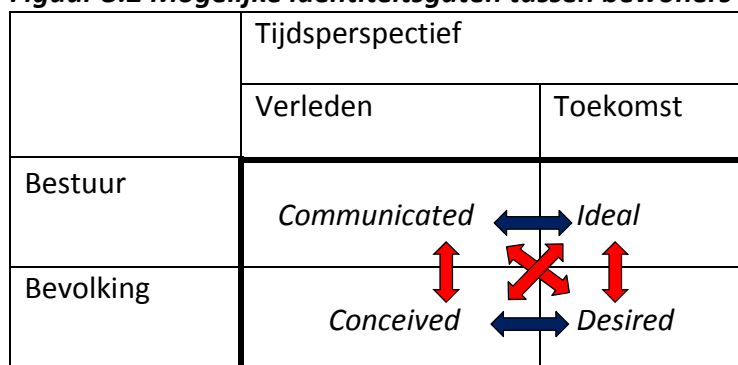
Bron: Terlouw & van Gorp, 2014

Bestuurlijke opschaling in de vorm van het samengaan van gemeentes zorgt aan de andere kant ook vaak voor het verdikken van de lokale identiteit en het ontstaan van **verzetsidentiteiten**. Met het verdwijnen van de gemeente verdwijnt het hart van de institutionele vorm en wordt de functionele rol van een zelfstandige gemeente gereduceerd tot een wijk of één van de dorpen. Door deze de-institutionalisering worden de territoriale vorm en de lokale identiteit belangrijker. Het verdwijnen van gemeentelijke grenzen maakt deze paradoxaal genoeg juist belangrijker voor de lokale identiteit en hoe die politiek gebruikt wordt. Het proces van institutionalisering wordt in zekere zin omgekeerd. De focus draait van buiten naar binnen en van de toekomst naar het verleden. De bestaande kennis over de lokale geschiedenis en cultuur wordt geherinterpreteerd, waarbij de grenzen en de verschillen met anderen meer benadrukt worden en een sterkere emotionele lading krijgen. Een afgedwongen de-institutionalisering zorgt dus voor het verdikken van bestaande lokale identiteiten tot verzetsidentiteiten. Terwijl gewone dikke identiteiten vaak de basis vormen voor dunne identiteiten die verschillen overbruggen, sluiten deze verzetsidentiteiten zich van de buitenwereld af en fixeren zich op hun historische wortels en de onveranderlijkheid van de territoriale en symbolische vorm van hun gebied. Het verdwijnen van hun gemeentes kan dus de identiteit van een gemeenschap veranderen en versterken. Lokale verzetsidentiteiten zijn daarom geen cultureel overblijfsel uit het verleden, maar ontstaan juist als reactie op het samengaan van gemeentes. Deze verzetsidentiteiten hinderen het proces van het samengaan van gemeentes doordat, gesteund door delen van de bevolking, actievoerders er soms in combinatie met lokale bestuurders in slagen om de lokale gemeenschap te mobiliseren. Lokale identiteitsverhalen zijn hiervoor belangrijke instrumenten. Daarin worden de verschillen in identiteit met aangrenzende gebieden benadrukt en als onverenigbaar met de eigen identiteit gepresenteerd (Zimmerbauer & Paasi, 2013; Terlouw, 2014).

3.3 Communicatie van identiteit en identiteitsgaten

De verschillen tussen de dikkere identiteit die vaak door bewoners gebruikt worden en de dunnere identiteit die bestuurders eerder gebruiken kunnen verder verduidelijkt worden aan de hand van de typologie van identiteiten van Balmer en Greyser (2002). Zij hebben een methode ontwikkeld om de communicatie van de identiteit van bedrijven te verbeteren zodat deze beter intern en extern functioneren. Hiervoor onderscheiden ze verschillende identiteiten, die vervolgens gemeten en vergeleken kunnen worden. De 'gaten' hiertussen vormen dan het uitgangspunt voor een advies over de branding strategie van het bedrijf. De 'actual identity' gaat over alle kenmerken van een bedrijf of een gebied. Volgens de huidige opvattingen in de sociale wetenschappen en sociale geografie bestaat er geen objectief vaststelbare 'echte' (actual) identiteit. Algemene kennis over de kenmerken van een gebied is natuurlijk wel van belang om de verschillen tussen de diverse identiteiten van gebieden te kunnen analyseren. De 'communicated identity' is de door het bestuur gecommuniceerde selectie van bestaande, vooral historisch gevormde kenmerken. De 'conceived identity' ontstaat mede op basis van deze communicatie. Deze waargenomen identiteit is gebaseerd op hoe de verschillende groepen in de bevolking de lokale identiteit waarnemen. De 'ideal identity' is gebaseerd op het beleid van het bestuur om de gemeente (of provincie of landsdeel) te verbeteren. Dit gaat over de veranderingen die nodig geacht worden om de problemen in een gemeente op te lossen, of een gemeente voor te bereiden op verwachte veranderingen in de omgeving, zoals toegenomen Europese concurrentie of decentralisatie van zorgtaken. De communicatie over de ideale identiteit richt zich dus op de veranderingen van de lokale identiteit die nodig zijn om effectief in de toekomst te kunnen handelen. Deze identiteit heeft vooral een dun karakter en valt ook te verbinden met de veranderende functionele rol van een gebied in een groter geheel. De 'desired identity' gaat over wat de verschillende bevolkingsgroepen als toekomstige identiteit wensen. Deze identiteit is veel dikker. Hij is verbonden met de diverse algemene belangen van de bevolking en is dus veel breder dan de specifieke doelstellingen die het bestuur via de ideal identiteit nastreeft. Ook is de desired identiteit meer naar binnen gericht, terwijl de ideal identiteit meer over de positie van een gebied in zijn context gaat.

Figuur 3.2 Mogelijke identiteitsgaten tussen bewoners en bestuurders

Bron: Gebaseerd op Balmer & Greyser, 2002; Goos, 2012

De kunst is om al deze verschillende identiteiten met elkaar te verbinden en identiteitsgaten te voorkomen. Figuur 3.2 biedt een overzicht van deze identiteiten van Balmer en Greyser en de zes mogelijke identiteitsgaten die hiertussen op kunnen treden, waarvan vier tussen bewoners en bestuurders (rode pijlen). Het identiteitsgat binnen het

bestuur tussen de communicated en ideal identiteit gaat over het verschil tussen de bestaande en de gewenste situatie, op basis waarvan nieuw beleid zoals bestuurlijke schaalvergroting is gebaseerd. Het identiteitsgat binnen de bevolking tussen de conceived en desired identiteit heeft meer te maken met wat verschillende groepen binnen de gemeenschap als belangrijkste lokale problemen zien.

3.4 Contingente gemeenschappen en primaire en secundaire identiteit

Maar waarom is identiteit zo belangrijk voor lokale gemeenschappen? Dit is verbonden met de bijzondere kenmerken van een lokale gemeenschap. Over de betekenis van gemeenschappen is veel geschreven. De opvattingen van de politiek filosoof Bernard Yack kunnen ons helpen om de relatie gemeenschap, veranderende gemeentegrenzen en identiteit beter te begrijpen. Er zijn volgens hem verschillende soorten gemeenschappen.

“Community, I shall argue, has taken so many different forms because human beings share so many different things” (Yack, 2012, p. 19).

Hij maakt een fundamenteel onderscheid tussen de volgende drie:

- 1) natuurlijke gemeenschappen - zoals families, gebaseerd op de zorg in ouder-kind relaties
- 2) bewust gekozen gemeenschappen - zoals verenigingen of politieke partijen, waarvoor men heeft gekozen om met gelijkgestemden activiteiten te ontplooien
- 3) contingente gemeenschappen – zoals plaatsen, gemeentes, regio's en nationale staten, die gebaseerd zijn op gedeelde belangen op basis van het bewonen van een territorium dat is afgegrensd en ingebed in een groter geheel. (Yack, 2012, p. 78)

Contingente gemeenschappen zijn fundamenteel anders omdat ze noch op natuurlijke familiebanden, noch op zelf gekozen relaties met gelijkgestemden gebaseerd zijn. Geografen benadrukken iets soortgelijks (Amin & Thrift, 2002; Massey, 2005). Zelfs zonder dat mensen direct contact met elkaar hebben, zorgt het in elkaars nabijheid leven ervoor dat er ruimtelijke gemeenschappen ontstaan. Deze zijn gebaseerd op gedeelde ruimtelijke belangen en hoe men omgaat met verschillen en conflicten binnen deze ruimtelijk contingente gemeenschap. De natiestaat is het meest geïnstitutionaliseerde voorbeeld van zo'n contingente gemeenschap, maar ook in gemeentes, provincies, de Europese Unie en ook in plaatsen zonder een vorm van territoriaal bestuur, vormen de bewoners een contingente gemeenschap. Anders dan bij natuurlijke of gekozen gemeenschappen is de identiteit van een contingente gemeenschap omstreden en veranderlijk in de tijd omdat die nòch natuurlijk (familie), nòch gekozen (vereniging) is. De identiteit van contingente ruimtelijke gemeenschappen ontstaat enerzijds door de communicatie over de gedeelde kenmerken en belangen, en anderzijds door de manier waarop de verschillende belangen binnen de gemeenschap overbrugd worden. Deze identiteiten verduurzamen in de loop der tijd.

De identiteit van contingente gemeenschappen is aan de ene kant gebaseerd op de kenmerken van vooral groepen en plaatsen die binnen de grenzen van de contingente gemeenschap vallen. Aan de andere kant wordt de identiteit van contingente gemeenschappen als geheel gevormd door de manier waarop met deze identiteitsverschillen binnen de contingente gemeenschap wordt omgegaan. Het is daarom nuttig om een onderscheid te maken tussen primaire en secundaire ruimtelijke identiteiten. Primaire identiteiten zijn vooral op de slechts langzaam veranderende kenmerken van lokale gemeenschappen gebaseerd. Ze zijn in onze casestudies vooral met plaatsen verbonden. Secundaire identiteiten zijn gebaseerd op de manieren waarop men binnen een contingente gemeenschap geleerd heeft om met deze verschillende primaire identiteiten om te gaan. Deze zijn in onze casestudies vooral met gemeentes verbonden. Het samenvoegen van gemeentes heeft weinig directe invloed op de primaire meer sociaal-culturele identiteiten. De kenmerken van lokale gemeenschappen veranderen niet zo snel. Maar door het verdwijnen van de oude gemeentes verdwijnen wel grotendeels de bestaande secundaire politieke identiteiten. Hierdoor wordt het omgaan met primaire identiteiten weer een belangrijk onderwerp in de lokale politiek. Doordat er geen duidelijke secundaire identiteit meer is die de primaire lokale identiteiten beschermt, kan er snel angst ontstaan voor het verdwijnen van de primaire lokale identiteiten. Hierdoor ontstaan er vaak de al eerder besproken verzetsidentiteiten die zich weer richten op de primaire lokale identiteiten.

3.5 Lokale en regionale identiteiten: overeenkomsten en verschillen

Deze studie gaat over lokale identiteit én regionale identiteit. Tot slot gaan we daarom kort in op de vraag wat eerdere theorieën ons leren over de verschillen tussen deze vormen van ruimtelijke identiteit en hun verhouding tot gemeenschappen.

De woonplaats is nog steeds de focus van het dagelijkse leven van mensen. Ondanks dat het dagelijkse leven van vele mensen zich steeds meer buiten hun woonplaats afspeelt, is de lokale identiteit meestal sterker dan de regionale identiteit. De dagelijkse leefwereld van mensen wordt wel groter, maar is nog steeds op de woonplaats gericht. Dit is meestal nog steeds het centrum van de uitdijende individuele netwerken. De geringe overlap tussen deze individuele netwerken bemoeilijkt de identificatie met een regionaal territorium en gemeenschap. Het ontstaan van hechte regionale contingente gemeenschappen is veel moeilijker dan lokale en nationale contingente gemeenschappen. Terwijl het lokale door gedrag en het nationale door bestuur en communicatie ruimtelijk sterk verankerd is, compliceert de beperkte overlap tussen de regionale leefwerelden van mensen het ontstaan van een sterke en eenduidige regionale identiteit. Regionaal wordt de ruimte veel minder gedeeld dan lokaal en is men minder direct in het dagelijkse leven op elkaar aangewezen. Regionaal is het lastiger om een gemeenschappelijke identiteit te ontwikkelen. Regionale identificatie is dus anders dan lokale identificatie minder vanzelfsprekend en met het alledaagse leven verbonden. Het is daarom vaak meer politiek georganiseerd en met bepaalde doelen verbonden. Deze dunnere regionale identiteit is meer cognitief en minder op de alledaagse samenhang tussen waardering (affectief) en handeling (conatief) gebaseerd. Regionale gemeenschappen zijn meer verbeelde gemeenschappen (imagined community) gebaseerd op cognitieve en affectieve communicatie. Het regionale landschap is vooral in rurale gebieden een van de weinige bronnen voor een regionale identiteit die op gedeelde persoonlijke ervaringen is gebaseerd (Hamin & Marcucci, 2008). Dit wordt ook vaak verbonden met aan de ene kant natuurbescherming (verleden) en aan de andere kant

duurzame ontwikkeling (toekomst). Regionale identiteit is vaak ad hoc en met specifieke beleidsthema's verbonden; regionale identiteit is dus vaak dunner dan de dikkere lokale identiteit. Het lokale is dus meer met de dagelijkse leefwereld verbonden, het regionale is meer politiek geconstrueerd rond specifieke thema's en gebaseerd op communicatie (Antonsich, 2010; Hansen, 1999). Regionale identiteiten verschillen veel meer in belang en karakter omdat ze veel minder dan lokale of nationale identiteiten geworteld zijn in een gemeenschap. Slechts als de regio de basis is van een contingente gemeenschap worden regionale identiteit en identificatie belangrijk.

Hiermee is het begrippenkader voor deze studie compleet. Hoe werkt dit alles nu uit in de praktijk van Nederlandse gemeentes? In de volgende hoofdstukken introduceren we onze beide onderzoeksgebieden.

DEEL 2 DE ONDERZOEKSGBIEDEN: KENNISMAKING EN IDENTITEITSVERHALEN

In dit deel introduceren we de beide onderzoeksgebieden en de identiteitsverhalen die we daar gevonden hebben en die gebruikt zijn om in de volgende fase van het onderzoek aan de geïnterviewden voor te leggen.

De onderzoeksgebieden zijn de gemeenten Goeree-Overflakkee (hoofdstuk 4 en 5) en Katwijk (hoofdstuk 6 en 7). Beide gemeenten liggen aan de kust in de provincie Zuid-Holland. Katwijk ligt ten noordwesten van Leiden in het noorden van de provincie. Goeree-Overflakkee is een eiland aan de zuidgrens van de provincie en is de grootste gemeente van Zuid-Holland (kaart 1).

Kaart 1. Gemeentes in de provincie Zuid-Holland, 2015

Bron: Wikimedia Commons / Janwillemvanaalst

Hoofdstuk 4 Goeree-Overflakkee: een eerste kennismaking

Goeree-Overflakkee is een Zuid-Hollands eiland aan de grens met Zeeland. Het heeft sinds de jaren zestig vaste oeververbindingen en is feitelijk geen eiland meer, maar wordt nog wel zo gezien. Sinds 2013 is het hele eiland één gemeente. Met een landoppervlakte van 262 km² is het de grootste gemeente in Zuid-Holland (kaart 2).

Kaart 2. Gemeente Goeree-Overflakkee

Bron: Gemeentetlas.nl (open geodata)

Geschiedenis

Goeree-Overflakkee is, zoals de naam al aangeeft, samengesteld uit twee voormalige eilanden. Goeree is het oudste eiland met de oudste nederzettingen en het enige plaatsje met stadsrechten (Goedereede), terwijl Overflakkee is ontstaan vanuit verschillende aan elkaar gegroeide eilandjes. In 1751 zijn beide delen door de Statendam met elkaar verbonden. Lange tijd was het een vrij geïsoleerd eiland, gericht op landbouw en visserij. De ontwikkeling van Goeree-Overflakkee is sterk beïnvloed door de Watersnoodramp van 1953 en de daarop volgende aanleg van de Deltawerken. Van een geïsoleerd eiland werd Goeree-Overflakkee een dichtbij Rotterdam gelegen mooie woonomgeving. Rond de aanleg van de Deltawerken is veel onderzoek gedaan op het eiland, ook naar beeldvorming van 'eilanders' en 'overkanters' over elkaar (zie bijvoorbeeld SPA, 1957; Kraemer en De Tombe, 1961). Belangrijkste probleem voor het eiland in die periode was het gebrek aan werk voor de bevolking. Daardoor ontstond pendel, wat weer 'stadse' invloeden met zich meebracht. Die werden als bedreigend ervaren door de streng-christelijke elite op Goeree, die zowel de kerkbesturen als de gemeenteraad beheersten. Ook het toerisme, dat op gang kwam na de betere ontsluiting van het eiland, werd door deze groep in eerste instantie als bedreiging gezien. Niettemin kwam het toerisme vooral rond Ouddorp sterk tot ontwikkeling. Landbouw, toerisme en pendel zijn nog steeds van groot belang voor de lokale economie.

Door het Streekarchief is een canon van de geschiedenis van Goeree-Overflakkee ontwikkeld, die sindsdien ook in het lokale onderwijs wordt gebruikt (Streekarchief Goeree-Overflakkee, 2010).

Bevolking

Goeree-Overflakkee had op 1 januari 2014 48.233 inwoners, verdeeld over veertien dorpen en vier buurtschappen. Hoofdplaats van de gemeente is Middelharnis, dat is vastgegroeid aan Sommeldijk. Samen vormen ze een tweelingdorp met bijna 15.000 inwoners. Op het voormalige eiland Goeree is Ouddorp de belangrijkste plaats. Naast de bijna zesduizend vaste inwoners krijgt het dorp vooral in de zomer een grote hoeveelheid toeristen op bezoek. Aan de oostkant van het eiland is Oude-Tonge de belangrijkste plaats. Hier stond ook het gemeentehuis van Oostflakkee. In tabel 4.1 is de bevolkingsontwikkeling per dorp tussen 1954 en 2014 weergegeven. Daarin zijn grote verschillen te zien, maar in het algemeen kennen de hoofdplaatsen van de voormalige gemeentes een sterkere groei dan de overige dorpen.

Tabel 4.1 Inwoners Goeree-Overflakkee per plaats*, 1954-2014

Plaats	1954	2014	Groei 1954-2014
Ouddorp	4093	5885	44%
Goedereede	1206	1990	65%
Stellendam	1806	3465	92%
Melissant	1940	2310	19%
Dirksland	2977	4995	68%
Herkingen	1050	1180	12%
Middelharnis + Sommeldijk	8749	14535	66%
Nieuwe Tonge	2124	2305	9%
Oude-Tonge	2794	4825	73%
Stad a/h Haringvliet	1320	1235	-6%
Den Bommel	1951	2240	15%
Ooltgensplaat	3047	3275	7%
Totaal	33057	48240	46%

* De cijfers zijn inclusief buitengebied. Het veertiende dorp Achthuizen ontbreekt in deze tabel, omdat het in bevolkingsstatistieken is verdeeld tussen Ooltgensplaat en Den Bommel.

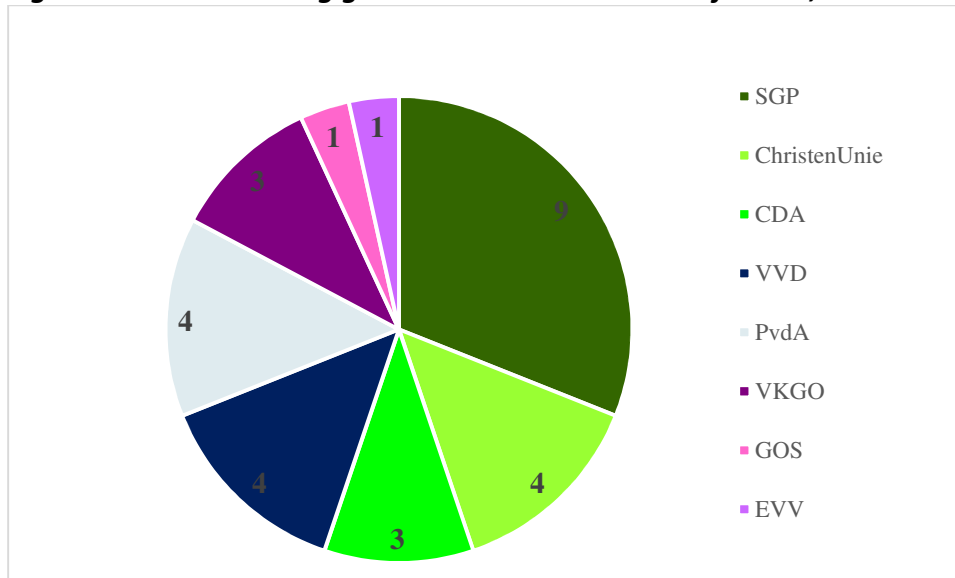
Bronnen: SBI, 1957, p. 14 (cijfers 1954); CBS, 2014a.

Politiek en bestuur

Goeree-Overflakkee vormt sinds 1 januari 2013 één gemeente. Deze is ontstaan na een fusie van de vier gemeenten Goedereede, Dirksland, Middelharnis en Oostflakkee. Die waren op hun beurt weer ontstaan door fusies in 1966 en bestonden dus elk al uit meerdere dorpen. In het fusieproces heeft vooral de gemeente Goedereede zich fel verzet. De andere drie gemeentes waren voorstander van de fusie. Dit kan mede verklaard worden door een onderzoek (Bestuur & Management Consultants, 2007) waaruit bleek dat de gemeente Goedereede als enige op het eiland voldoende bestuurskracht had. Andere argumenten met betrekking tot identiteit komen later aan de orde.

Politiek wordt de gemeente gedomineerd door confessionele partijen en vooral de SGP, dat 9 van de 29 zetels bezet (zie figuur 4.1).

Figuur 4.1 Samenstelling gemeenteraad Goeree-Overflakkee, 2013-2018

Het College van B&W wordt gevormd door SGP (2 wethouders), CDA (1), ChristenUnie (1) en VVD (1). De oppositie bestaat uit de PvdA en de drie lokale partijen VKGO (Vitale Kernen Goeree-Overflakkee), GOS (Goeree-Overflakkee Samen) en EVV (Eiland van Vrijheid). Burgemeester is Ada Grootenboer-Dubbelman (CDA), voormalig wethouder van Moerdijk. Zij is wegens ziekte afwezig en wordt sinds december 2014 vervangen door waarnemend burgemeester Jan Pieter Lokker (ook CDA).

Goeree-Overflakkee hoort bij de provincie Zuid-Holland, maar regelmatig is er discussie of het niet beter bij Zeeland gevoegd kan worden. Op toeristisch gebied is er een sterke samenwerking met Zeeland. Tegelijk leeft er bij een deel van de bevolking frustratie dat het eiland vaak ten onrechte als Zeeuws wordt aangeduid.

Economie

Van oudsher zijn visserij en landbouw de belangrijkste inkomstenbronnen voor de bewoners van Goeree-Overflakkee. Sinds de jaren zestig is het (strand)toerisme erg belangrijk geworden, terwijl de visserij minder belangrijk werd. Het toerisme is vooral geconcentreerd op de Kop van Goeree, rond Ouddorp. De visserij speelt in Stellendam, dat een zeehaven heeft, nog wel een belangrijke rol in de gemeenschap.

Sociaal

Het protestants-christelijke geloof speelt een belangrijke rol in de sociale structuur van het eiland. Vooral op Goeree zijn behoudende protestants-christelijke kerken een belangrijke factor. In Ouddorp stemde in 2012 bij de gemeenteraadsverkiezingen 48,8% op de SGP. Grofweg wordt het eiland van west naar oost minder streng gelovig, maar dit verschilt per dorp. Van oudsher woont in Achthuizen en Oude-Tonge een groep katholieke inwoners, die oorspronkelijk afkomstig is uit Brabant.

Overige lokaal belangrijke thema's

De stabiliserende bevolkingsgroei, dreiging van krimp en de mogelijke gevolgen daarvan baren veel mensen op Goeree-Overflakkee zorgen. Dat geldt zowel voor de leefbaarheid en

het voorzieningenniveau in kleine kernen, als voor het draagvlak voor voorzieningen op eilandelijk niveau. Er is vrees voor vergrijzing en ontgroening en daardoor afnemende draagkracht en druk op voorzieningen, zoals het streekziekenhuis in Dirksland. Daarmee ontstaat ook druk op sociaal-maatschappelijke structuren. Dit thema speelt een belangrijke rol in de nieuwe Eilandvisie, die in februari 2015 door de gemeenteraad is vastgesteld.

Goedereede

In dit onderzoek concentreren we ons wat sterker op de voormalige gemeente Goedereede, vanwege het verzet dat daar tegen de fusie leefde en de directe verbinding die daarbij met identiteit werd gelegd. De voormalige gemeente Goedereede ligt op de westpunt van het eiland Goeree-Overflakkee en bestaat uit de plaatsen Ouddorp, Goedereede en Stellendam. Ouddorp is tegelijkertijd het centrum van het toerisme op Goeree-Overflakkee en de plaats met de sterkste streng protestants-christelijke identiteit. Het heeft een eigen dialect waarin het gebruik van bijnamen een belangrijke rol speelt. Goedereede was vanouds de belangrijkste plaats op Goeree. Het had een flinke haven en is de enige plaats op het eiland met stadsrechten. Nadat de haven in onbruik raakte stokte de groei van het stadje, maar het was wel het bestuurscentrum van de voormalige gemeente. Stellendam heeft een grote haven en is sterk op visserij gericht. De SGP heeft het hele bestaan van de gemeente Goedereede (van de eerdere fusie in 1966 tot de nieuwe fusie in 2013) in het college van de gemeente gezeten.

De geschiedenis van Goeree in het algemeen en de afzonderlijke plaatsen Ouddorp, Goedereede en Stellendam wordt uitgebreid beschreven in Den Eerzamen (1966).

Hoofdstuk 5 Identiteitsverhalen op Goeree-Overflakkee

Uit de eerste fase van het onderzoek concludeerden wij dat vier identiteitsverhalen een belangrijke rol spelen op Goeree-Overflakkee en in het bijzonder in de voormalige gemeente Goedereede.

1. Dynamisch en duurzaam eiland in de Delta
2. Rustig (Zeeuws) vakantie-eiland met ruimte en natuur
3. Hechte christelijke gemeenschap met traditionele normen en waarden
4. Uniek Goeree (versus Flakkee)

Dit zijn de verhalen die we hebben besproken in de interviews tijdens de tweede fase van het onderzoek. Hieronder lichten we elk verhaal toe, met de nadruk op de vier hoeken van het speelveld van het identiteitsverhaal die we in hoofdstuk 3 noemden: elementen, groepen, tijd en schaal. In de tekst staan na een tab citaten uit documenten die passen bij het betreffende verhaal. In bijlage 4 staan de beelden die we bij gebruikt hebben tijdens de interviews allemaal op een rij, en gaan we ook iets dieper in op de specifieke keuze voor elk beeld.

5.1 Identiteitsverhaal 1. Dynamisch en duurzaam eiland in de Delta

Dit verhaal gaat over een wensbeeld voor het eiland als geheel, en haar plek in de regio. Het is qua *schaal* duidelijk gericht op Goeree-Overflakkee als eiland, binnen een bredere regionale context. Het bevat vier *elementen*:

1. Het eiland als fysieke eenheid: de natuurlijke afgrenzing door de zee en aparte eiland-identiteit en eilandbeleving worden benadrukt, met water en dijken als centrale elementen.

“De bijzondere identiteit van Goeree-Overflakkee, is sterk gevormd door de geïsoleerde positie die het eiland lang kende. Hierdoor heeft zich op het eiland een eigen economie en sociale structuur ontwikkeld, waarbij de zelfstandigheid ten opzichte van Zeeland en Zuid-Holland graag wordt benadrukt.” (ZKA, 2011, p. 13)

“Goeree-Overflakkee is een bijzonder eiland. Op de eerste plaats omdat het al lang geen eiland meer is, en door velen, de eigen inwoners inclusief, toch nog steeds zo wordt genoemd en ervaren.” (Rabobank Goeree-Overflakkee, 2014, p. 4)

2. Duurzaamheid: Goeree-Overflakkee wil zich profileren als voorloper in de duurzame economie, onder meer door het streven het hele eiland energieneutraal te maken. Controversieel hierbij is de plaatsing van windmolens, waarbij de gemeente vanuit de provincie een forse opgave opgelegd heeft gekregen.

“De coalitie streeft ernaar een energieneutraal eiland te zijn in 2020. Hiervoor zal een actieprogramma worden opgesteld. Het gebruik en de exploitatie van de diverse vormen van duurzame energie wordt gestimuleerd door actieve promotie en het mogelijk maken binnen bestemmingsplannen. Hierbij denken wij met name aan

aardwarmte, waterstof als brandstof voor openbaar vervoer en zonne-energie. De gemeente vervult daarin een voorbeeldfunctie.” (Gemeente Goeree-Overflakkee, 2013, p. 13)

3. Dynamiek: dit element refereert vooral aan een wensbeeld over de economie van Goeree-Overflakkee. Deze kan wel een impuls gebruiken en daarom wordt ingezet op een positieve beeldvorming van een dynamische regio. Hierbij wordt ook verbinding gelegd met de bevolking, die bereid is de handen uit de mouwen te steken om dingen voor elkaar te krijgen. Tegelijk wordt duidelijk gemaakt dat rond dit element gevaar dreigt: bij te weinig dynamiek wordt de leefbaarheid op het eiland problematisch.

“Alleen in een vitale regio kunnen wij vitale zorg blijven bieden. Wat ons betreft is 50.000 inwoners het minimum, maar we zien natuurlijk liever dat het inwonertal stijgt tot 60.000. Daarvoor is een aantal voorwaarden van belang. Zo kan een vitale regio alleen bestaan als jongeren hier blijven wonen. Daarvoor is goed onderwijs nodig. Daarnaast zijn investeringen nodig in de natuur, de infrastructuur, de landschapsinrichting en de stedenbouwkundige kwaliteit.” (Bestuurder Wim Driessse van zorginstelling CuraMare in: Provincie Zuid-Holland en gemeente Goeree-Overflakkee, 2013)

4. Delta: dit is de context waarin men Goeree-Overflakkee graag gesitueerd ziet. Het woord ‘Delta’ is sinds de watersnoodramp van 1953 in gebruik om te refereren aan het gebied waarbinnen Goeree-Overflakkee ligt. In een rapport uit 1961 wordt Goeree-Overflakkee al ‘het hart van het Deltagebied’ genoemd (Kraemer en De Tombe, 1961). Bij beschrijvingen van de Deltaregio wordt vaak verbinding gezocht met de havens van Antwerpen en Rotterdam en het achterland via de grote rivieren. Zo wordt het gebied in een Europese of zelfs mondiale context geplaatst (zie ook Marcus, Jansen en Sluijs, 2010).

“De Zuidwestelijke Delta omvat het gebied dat wordt gevormd door de Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden, Zeeuws-Vlaanderen en West-Brabant, met de daarbij behorende wateren. Deze regio kent een sterk mondiale context. Met aan haar flanken de havencomplexen van Rotterdam en Antwerpen vormt het gebied letterlijk de po(o)rt tot West Europa. (...) Dit groenblauwe hart biedt de omliggende steden binnen steenworp afstand een aantrekkelijk, gevarieerd en historisch rijk landschap. Hier treft men ruimte, kan men ver van zich afkijken, zijn er volop mogelijkheden voor recreatie.” (Zuidwestelijke Delta, 2014, p. 9)

Dit identiteitsverhaal wordt gemaakt en uitgedragen door professionals: beleidsmakers en ondernemers. De betrokken *groepen* zijn dus vooral institutioneel. Opvallend is dat veel op ruimtelijke elementen wordt gewezen en minder de verbinding wordt gemaakt met de mensen in het gebied. Sommige elementen in het verhaal worden verbonden met de geschiedenis, maar het verhaal als geheel is relatief nieuw en past qua *tijd* bij de vorming van de nieuwe gemeente.

5.2 Identiteitsverhaal 2. Rustig (Zeeuws) vakantie-eiland met ruimte en natuur

Ook dit identiteitsverhaal is vooral ‘gemaakt’ op institutioneel niveau, door gemeente, VVV en toeristische ondernemers. Het is vanuit deze *groepen* gericht op de beeldvorming naar buiten, vooral richting potentiële toeristen of bewoners. Opvallend is de situering qua *schaalniveau*. Hoewel het toerisme vooral geconcentreerd is op de Kop van het eiland, wordt het verhaal juist gesitueerd in de bredere context van de Zeeuwse kust of Zeeuwse eilanden. Doel hiervan is om mee te profiteren van het Zeeuwse imago als vakantiebestemming.

“Het voormalige eiland Goeree-Overflakkee ligt op de grens van Holland en Zeeland. Het eiland hoort wel degelijk bij de provincie Zuid-Holland maar wordt vaak gezien als het noordelijkste van de ‘Zeeuwse’ eilanden. Ook voor wat betreft de taal en cultuur, oogt en ademt Goeree-Overflakkee ‘Zeeuws’.” (VVV Zeeland, 2015)

Tegelijk wordt soms ook juist op Zuid-Holland gewezen om aan te geven dat het eiland dicht bij de Randstad ligt. Er wordt dus pragmatisch met de provinciale identiteit omgegaan. Ook in dit verhaal is er weinig plek voor de bewoners: hun rol is faciliterend, ze zorgen ervoor dat er voorzieningen en bezienswaardigheden voor toeristen zijn. Het verhaal bestaat al sinds de jaren zestig, maar door de *tijd* heen is de nadruk op de toeristische ontwikkeling van het eiland wel steeds groter geworden.

Net als in het eerste verhaal is het ‘eiland-zijn’ ook in dit verhaal een belangrijk element. Andere *elementen* zijn:

1. Duinen, stranden en natuur: de duinen en stranden van Goeree staan symbool voor het vakantiegevoel. De weidsheid van dit gebied waarop vaak wordt gewezen, verbindt het met het element ruimte. Ook is dicht bij de meeste verblijfsaccommodatie in Ouddorp veel natuur te vinden, bijvoorbeeld het natuurgebied Kop van Goeree en het unieke schurvelingenlandschap (zie onder).

2. Rust: dit element is verbonden met de relatieve kleinschaligheid van de meeste toeristische voorzieningen en activiteiten. Ook speelt de zondagsrust en de centrale plaats van de kerk in het toeristische Ouddorp hierin een belangrijke rol (zie verhaal 3). Daarnaast is de rust ook fysiek zichtbaar in het schurvelingenlandschap (dat kleine gebiedjes omsluit met lage wallen), in de duinen die het strand afsluiten van het drukkere achterland, en in het brede strand zelf waar de badgasten nooit te dicht bovenop elkaar zitten.

3. Ruimte: rust en ruimte worden vaak in één moeite door genoemd. Elementen die ruimte aangeven zijn bijvoorbeeld weidse uitzichten, lege polders, dijken, uitkijktorens en (de bewegwijzering van) fiets- en wandelroutes.

Ook in veel documenten worden al deze elementen in één adem genoemd.

“Goeree-Overflakkee staat bekend als een eiland van zon, zee en rust. Brede zandstranden, prachtige fietsroutes, mooie natuurgebieden, de vele jachthavens en historische stadjes – de recreatiemogelijkheden op Goeree-Overflakkee zijn vrijwel onbeperkt. Hoewel het eiland een populaire toeristische bestemming betreft, is er altijd wel een rustig plekje te vinden.” (Gemeente Goeree-Overflakkee, 2015a)

“Goeree-Overflakkee beschikt over een aantal unieke kenmerken waardoor het aantrekkingskracht heeft op toeristen en recreanten. De kracht van het eiland zit hem vooral in de rust, de ruimte en de openheid op steenworpafstand van de drukke Randstad. Je kunt er recreëren aan het strand én op het land en genieten van natuur en cultuur.” (Provincie Zuid-Holland, 2010)

5.3 Identiteitsverhaal 3. Hechte christelijke gemeenschap met traditionele normen en waarden

In dit verhaal staan christelijke mensen en hun geloofsbeleving centraal. Deze *groep* ontleent een belangrijk deel van hun identiteit aan hun geloof en gebruikt dit ook om op het lokale en gemeentelijke *schaalniveau* grenzen te stellen. Het gaat dan vooral om wat er op zondag in de openbare ruimte mag. De meningen hierover verschillen sterk per dorp en lokaal zijn hiervoor compromissen gevonden. In dit identiteitsverhaal wordt expliciet de verbinding gelegd met traditie en geschiedenis, qua *tijd* is het vooral op het verleden gericht. Het verhaal wordt gemaakt en sterk uitgedragen door de confessionele politieke partijen (vooral de SGP) in de gemeenteraad en het college. Daarnaast spelen de kerken en maatschappelijke organisaties met een christelijke achtergrond een rol, zoals zorginstelling CuraMare. Dit is de grootste werkgever op het eiland.

Vanuit het geloof wordt regelmatig een verbinding gemaakt met begrippen die de sociale structuur van het gebied omschrijven, zoals zorg voor elkaar, saamhorigheid en hechte gemeenschap. Ook wordt de belangrijke rol van verenigingen en maatschappelijke organisaties benadrukt. Verder wordt soms een verbinding gemaakt met het ‘eiland-zijn’, vooral in het begrip zelfredzaamheid.

“Het eiland Goeree-Overflakkee is een duidelijk afgebakend gebied met een sterke eigen identiteit. Door de geïsoleerde positie die het eiland lange tijd kende heeft zich een eigen economie en sociale structuur ontwikkeld, waarbij de zelfstandigheid ten opzichte van Zeeland en Zuid-Holland graag wordt benadrukt. Op het eiland heerst nog rust en bestaan herkenbare, vertrouwde structuren waarbij het geloof een belangrijke rol speelt. Het gevoel van saamhorigheid speelt een grote rol op het eiland.” (Provincie Zuid-Holland, 2012, p. 16)

Elementen die een belangrijke rol spelen in dit verhaal zijn:

1. Kerken en de structuur van dorpen: logischerwijs vormen de kerken een belangrijk ruimtelijk element bij dit verhaal. De structuur van veel dorpen is traditioneel, met de kerk in het midden en de kerkring daar omheen. Via de Voorstraat is er verbinding met de haven. De laatste jaren zijn ook grote nieuwe kerkgebouwen aan de rand van dorpen ontstaan, bijvoorbeeld in Dirksland, Middelharnis en Ouddorp. Dit zijn vaak (maar niet altijd) gebouwen van kerken die door relatief recente scheuringen zijn ontstaan, zoals de Hersteld Hervormde Kerk.

2. Gemeenschapszin: dit element wijst op de saamhorigheid, die vorm krijgt in traditionele waarden en normen, gericht op naastenliefde en zorgzaamheid. Ook krijgt het vorm in een rijk verenigingsleven, dat grotendeels vanuit de kerk wordt georganiseerd of een christelijke grondslag heeft.

“Het geloof is op Goeree-Overflakkee onverminderd belangrijk. De tradities en christelijke waarden zorgen voor een vast ritme en rust. Typerend voor de mensen is ook verantwoordelijkheid en de zorg voor elkaar. Door kerk en gezamenlijke arbeid zijn de mensen op Goeree-Overflakkee sterk betrokken bij elkaar en is er een grote mate van saamhorigheid. Het verenigingsleven vormt daarbij een onmisbare schakel.” (ZKA, 2011, p. 12)

3. Zelfredzaamheid en loyaliteit: waar gemeenschapszin en zorg voor elkaar gelden als traditionele waarden binnen de gemeenschap, geldt zelfredzaamheid als waarde voor de gemeenschap als geheel naar buiten toe. Hierin wordt verbinding gelegd met de eilandidentiteit, waarbij de eilanders het vanouds met elkaar moeten zien te redden. Andere traditionele waarden en normen, zoals trouw en loyaliteit, worden ingezet om de kwaliteiten van de bevolking te benadrukken voor mogelijke werkgevers.

“De zelfredzaamheid is groot op het eiland. ‘We rooien het zelf wel’. (...) Inzet en doorzettingsvermogen vormen een belangrijke rode draad in de geschiedenis van het eiland. Een eilander geeft niet zomaar op, maar tegelijkertijd is hij realistisch.” (ZKA, 2011, p. 14)

“Tevens kan worden ingespeeld op de kwaliteiten van de bevolking van Goeree-Overflakkee. De eilanders zijn betrokken, hardwerkende mensen die loyaal zijn aan eiland en aan werkgever of klant.” (Innovatie Platform Goeree-Overflakkee, 2011, p. 5)

4. Zondagsrust: dit is een element waar iedereen in het dagelijks leven iets van merkt. De winkels in de dorpskernen zijn gesloten op zondag en de mogelijkheid om evenementen te organiseren is beperkt. Dit is vastgelegd in beleidsuitgangspunten van het gemeentebestuur en heeft een belangrijke symboolwaarde. Soms roept de afgedwongen zondagsrust conflicten op met het niet-confessionele deel van de bevolking, al weet die ook dat de confessionelen de macht hebben om de zondagsrust af te dwingen. Voor toeristen zijn compromissen gesloten: vooral buiten de dorpskernen zijn wel voorzieningen beschikbaar op zondag, zoals campingwinkeltjes en strandtenten.

“Voor velen is de huidige zondagsrust een belangrijke waarde. Zelfstandig blijven van de gemeente Goedereede geeft de meeste waarborg dat er geen verruiming van de openingstijden van horeca, winkels en gemeentelijke accommodaties op zondag plaatsvindt en dat met evenementen op zondag terughoudendheid wordt betracht. De huidige identiteit en zondagsrust moeten als een kernkwaliteit gezien worden, die behouden moet blijven.” (Gemeente Goedereede, 2009)

5.4 Identiteitsverhaal 4. Uniek Goeree (versus Flakkee)

Zoals de naam al aangeeft, bestaat Goeree-Overflakkee uit twee delen die aan elkaar gesmolten zijn: Goeree en Flakkee. Vooral op Goeree of 'de Kop van Goeree' wordt een verschil gevoeld met de rest van het eiland. De specifieke identiteit van Goeree wordt benadrukt. Daarbij wordt gewezen op de christelijke identiteit van veel bewoners (zie verhaal 3) en op de grote rol van het toerisme (zie verhaal 2), maar ook op een vermeend verschil in mentaliteit. Onder dit identiteitsverhaal scharen we de unieke lokale identiteiten van de delen van het eiland en van de dorpen op het eiland. Het *schaalniveau* is dus lokaal of in elk geval lager dan dat van het eiland als geheel. Vanwege de rol in de gemeentelijke fusie leggen we de focus in dit onderzoek op Goeree. De *groepen* die deze lokale verhalen vooral waardevol vinden zijn de inwoners van de dorpen en belangengroepen van inwoners en bedrijven. In dit verhaal wordt veel naar historie verwezen om de uniciteit van een dorp of eilanddeel te benadrukken. Het aspect *tijd* is dus belangrijk, waarbij de nadruk op het verleden ligt.

De volgende *elementen* zijn belangrijk.

1. Een 'mentaal verschil' tussen de lokale situatie en een andere plaats. Zo'n verschil kan bestaan tussen twee dorpen, maar ook tussen de twee delen van het eiland: Goeree en Flakkee. Vaak wordt voor deze ervaren verschillen een historische verklaring gegeven. De uniciteit van Goeree wordt sterk verbonden met kenmerken van de inwoners. Op Goeree wordt een verschil gevoeld met Flakkee in de mentaliteit van de bevolking. Door de voormalige gemeente Goedereede is dit expliciet gemaakt in de herindelingsdiscussie. Als elementen die uniek zouden zijn voor de Goereese mentaliteit worden onder meer ondernemerschap, durf en gerichtheid op toerisme genoemd. In onderstaand citaat uit een rapport dat de gemeente Goedereede liet opstellen wijst de 3+1-variant op een plan waarin Goedereede zelfstandig zou blijven, terwijl de andere drie gemeenten op het eiland zouden samengaan.

"In Goedereede wordt ook een 'mentaal verschil' gevoeld tussen de kop en de rest van het eiland (ondernemerschap en durf). De 3+1-variant als maatwerkoplossing refereert ook aan het sociaal-cultureel verschil en identiteit tussen de beide eilanddelen. Naast de taakhoudelijke verschillen (wie doet wat op het eiland) is er in Goedereede ook sprake van gevoeld verschil in ondernemingsgeest, betrokkenheid en kwaliteit. De 3+1-variant sluit aan bij de twee (verschillende) eilanddelen. De verschillen tussen 'de kop en de rest van het eiland' zijn cultuurhistorisch o.a. te verklaren door het feit dat het twee eilanden zijn geweest." (WagenaarHoes, 2010, p. 12)

2. Unieke ruimtelijke symbolen: veel ruimtelijke elementen die in het vakantie-eilandverhaal (2) aan de orde kwamen, spelen ook in dit verhaal een rol, maar worden nu geclaimd voor Goeree of Ouddorp. Telkens komt de tegenstelling met Flakkee aan de orde, zowel in landschap als bevolking.

Kenmerkend voor Goeree zijn de duinen en het strand, het schurvelingenlandschap bij Ouddorp en de duinpolders. Flakkee wordt gekenmerkt door een open, agrarisch landschap met dijken als belangrijk element.

“Het eiland zelf is te verdelen in de twee voormalige eilanden Overflakkee en Goeree met elk zeer specifieke landschapskenmerken. Overflakkee heeft een open, agrarisch karakter, behoort tot het zeeleipolderlandschap en is omringd met buitendijks natuurlandschap. Goeree bestaat vooral uit duinlandschap en schurvelingenlandschap met hoge recreatieve, ecologische en cultuurhistorische waarde en toeristische voorzieningen.” (Provincie Zuid-Holland, 2013)

3. De structuur van het eiland: vaak wordt een indeling gemaakt in kop-hals-romp of kop – staart. De tegenstelling tussen de kop en de rest wordt vervolgens benadrukt.

“Goeree-Overflakkee is een eiland met twee gezichten; de Kop van Goeree en Overflakkee. De Kop bestaat uit de gemeente Goedereede en Overflakkee uit Dirksland, Middelharnis en Oostflakkee. De Kop van Goeree kenmerkt zich door een sterk toeristisch-recreatief karakter. Het landschap, bestaande uit kust, duin en kleinschalig agrarisch grondgebruik, maakt dit gebied aantrekkelijk voor recreatie. Het gebied beschikt over een breed scala aan recreatieve voorzieningen en de aanwezige kernen, Ouddorp en Goedereede zijn leuke plaatsjes om als bezoeker te vertoeven en tevens de (vissers)haven van Stellendam heeft toeristische aantrekkingskracht. Ook Overflakkee heeft een aantal leuke plaatsjes met toeristisch-recreatieve aantrekkingskracht, maar het karakter van het ommeland is anders.” (Rabobank Goeree-Overflakkee, 2006, p. 27)

5.5 De identiteitsverhalen samen verbeeld

Tot slot van dit hoofdstuk volgt nog een wat langere quote uit de memorie van toelichting bij de herindelingswet, die de eilandelijke gemeentefusie in 2013 regelde. Hierin komen alle vier de identiteitsverhalen samen in een beschrijvende alinea over de nieuwe gemeente.

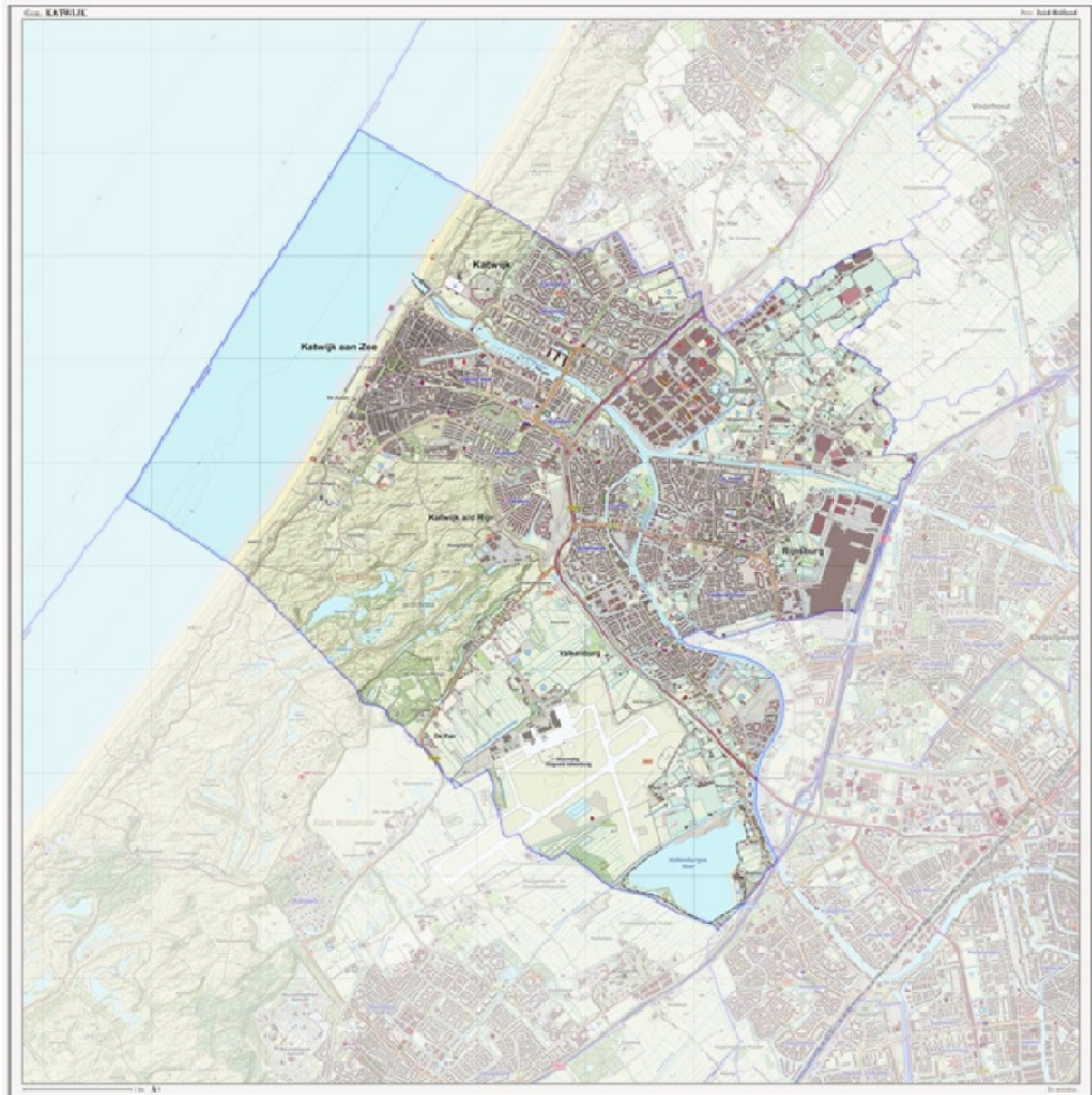
“Het eiland Goeree-Overflakkee is een logisch afgebakende sociaalgeografische eenheid, dat geheel wordt omsloten door water. Het gebied maakt onderdeel uit van de zuidwestelijke delta van Nederland en grenst aan de Zeeuwse eilanden. De karakteristiek van het eiland is gedeeltelijk vergelijkbaar met de Zeeuwse eilanden. Het eiland vormt de schakel tussen de zuidvleugel van de Randstad en het deltagebied. Rust, ruimte en de omlijsting door de grote rivieren zijn belangrijke kwaliteiten van het eiland. Religie, «zorg voor elkaar» en «handen uit de mouwen» zijn belangrijke waarden voor de inwoners van het eiland. Het eiland is ook nu nog te verdelen in de twee voormalige eilanden Overflakkee en Goeree met elk zeer specifieke landschapskenmerken. Overflakkee heeft een open, agrarisch karakter en behoort tot het zeeleipolderlandschap. Goeree bestaat vooral uit duinlandschap en heeft grote recreatieve, ecologische en cultuurhistorische waarden.” (Rijksoverheid, 2012)

Na deze kennismaking met Goeree-Overflakkee en haar identiteitsverhalen gaan we door naar de tweede onderzoekslocatie: de gemeente Katwijk.

Hoofdstuk 6 Katwijk: een eerste kennismaking

Katwijk is een kustgemeente in het noorden van de provincie Zuid-Holland, niet ver van Leiden. De huidige gemeente Katwijk is in 2006 ontstaan na een fusie van Katwijk, Rijnsburg en Valkenburg. Met 24,5 km² landoppervlak is het een vrij kleine gemeente met relatief weinig landelijk gebied en een hoge bevolkingsdichtheid (kaart 3).

Kaart 3. Gemeente Katwijk

Bron: Gemeentetlas.nl (open geodata)

Geschiedenis

De geschiedenis van Katwijk gaat ver terug. Al in de Romeinse tijd was het gebied bewoond. De limes (grens van het Romeinse rijk) liep langs de Oude Rijn en bij het huidige Valkenburg was een legerkamp. Op meerdere plekken in de gemeente zijn Romeinse resten gevonden.

Vanouds liggen er vier dorpen op het grondgebied van de huidige gemeente. Katwijk aan Zee was een vissersdorp en Katwijk aan den Rijn, Valkenburg en Rijnsburg waren agrarische dorpen, elk met hun eigen specialisme.

Katwijk aan den Rijn stond bekend om de groenteveiling en met name de levendige handel in peen. Ook heeft het de enige katholieke kerk van de gemeente op haar grondgebied.

Rijnsburg is een erg oud dorp: het bestaat al zeker duizend jaar. Hoewel er sporen zijn die wijzen op bewoning sinds de zesde eeuw, is zeker dat in het jaar 975 een kapel aan het dorp werd geschonken door de Hollandse graaf. De abdij, die overeind stond van de twaalfde tot en met zestiende eeuw, speelt een belangrijke rol in de geschiedenis van het dorp. In 1574 is de abdij verwoest, maar de ruïnes bleven tot het begin van de negentiende eeuw liggen.

Daarnaast was Rijnsburg in de jaren 1660-1662 de woonplaats van Spinoza (Glasbergen en Leenheer, 1974). Sinds het begin van de twintigste eeuw hebben de Rijnsburgers zich toegelegd op de bloemenhandel. Het dorp wordt gedomineerd door de grote bloemenveiling van FloraHolland.

Valkenburg staat bekend om haar paardenmarkt, die al meer dan duizend jaar georganiseerd wordt. Het is een relatief kleine plaats langs de Rijn. Vlakbij ligt het voormalige vliegveld Valkenburg, waar aan het begin van de Tweede Wereldoorlog zwaar om gevochten is. Sinds 2006 is het vliegveld definitief gesloten. Voor het gebied staan grote bouwplannen op stapel, maar vooralsnog is het vooral bekend om de Theaterhangar, waar al enkele jaren de succesvolle musical Soldaat van Oranje wordt opgevoerd.

Katwijk aan Zee en Katwijk aan den Rijn vormden ook voor 2006 al één gemeente. Het gemeentehuis is daarom in de jaren dertig van de vorige eeuw precies op de grens tussen beide dorpen gebouwd. Het gemeentehuis zelf lag net op grondgebied van Katwijk aan den Rijn, terwijl de naastgelegen ambtswoning van de burgemeester op terrein van Katwijk aan Zee lag.

Katwijk aan Zee is vanouds een vissersdorp, maar heeft nooit een zeehaven gehad. Vroeger landden de 'bomschuiten' waarmee gevist werd op het strand bij het dorp. Later lagen de Katwijkse vissersschepen vooral in de haven van IJmuiden en werden de vissers er met bussen naar toe gebracht. In de Tweede Wereldoorlog was Katwijk aan Zee onderdeel van de Atlantikwall, waarvoor veel huizen gesloopt werden. Na de oorlog kwam het toerisme langzaam op gang. Ook werd het dorp uitgebreid met de wijk Hoornes / Rijnsoever ten noorden van het kanaal. Tegenwoordig heet dit gebied officieel Katwijk-Noord en is het één van de vijf wijken van de nieuwe gemeente Katwijk.

De geschiedenis van Katwijk aan Zee voor de periode 1940-2005 is beschreven in Van Deursen (2011), die van Rijnsburg in Glasbergen en Leenheer (1974).

Bevolking

Op 1 januari 2014 had de gemeente Katwijk 62.771 inwoners. De verdeling van de bevolking over de drie voormalige gemeentes is weergegeven in tabel 6.1. Binnen de voormalige gemeente Katwijk is het lastig om aan te geven hoe de bevolking precies verdeeld is over de verschillende wijken, omdat in de officiële CBS-cijfers een andere wijkindeling gehanteerd wordt dan lokaal gebruikelijk is. Volgens de lokaal gebruikelijke indeling heeft Katwijk aan Zee ruim 17.000 inwoners, Katwijk Noord ruim 13.000 en Katwijk aan den Rijn zo'n 12.000.

Tabel 6.1 Bevolking Katwijk, 2014

Plaats	Inwoners
Katwijk	43.103
Rijnsburg	14.736
Valkenburg	4.932
<i>Totaal</i>	<i>62.771</i>

Bron: Gemeente Katwijk, 2015

Politiek en bestuur

In Katwijk hebben de confessionele partijen altijd een leidende positie gehad in het bestuur. In alle drie de gemeenten die tot de nieuwe gemeente Katwijk behoren hebben de christelijke partijen vanouds de meerderheid in de raad. In de raad van de voormalige gemeente Katwijk was dit het duidelijkst. In 2002, bij de laatste verkiezingen voor de herindeling, was de verhouding confessioneel tegenover niet-confessioneel in Katwijk 17-10, in Rijnsburg 9-6 en in Valkenburg 6-5 (Van Deursen, 2011, p. 274-5).

De gemeenteraadsverkiezingen na de fusie hebben ook telkens tot een ruime confessionele meerderheid in de raad en een sterk confessioneel gekleurd College van B&W geleid (tabel 6.2). Naast de confessionele partijen hebben de lokale partijen ook een stevige positie in de raad. Bij de laatste verkiezingen veroverden de nieuwe partijen Hart voor Katwijk en Kies Katwijk samen vijf zetels.

Tabel 6.2 Zetelverdeling en college gemeente Katwijk na fusie

Partij	2006-2010	2010-2014	2014-2018
CDA	10	8	7
ChristenUnie	6	6	6
SGP	5	5	6
PvdA	2	2	2
VVD	3	5	2
D66			1
Gemeentebelangen	7	7	4
Hart voor Katwijk			3
Kies Katwijk			2
<i>Confessioneel versus niet-confessioneel</i>	<i>21-12</i>	<i>19-14</i>	<i>19-14</i>
<i>Collegepartijen</i>	<i>CDA, SGP, GB</i>	<i>CDA, CU, VVD</i>	<i>CDA, CU, SGP</i>

Burgemeester van Katwijk is al sinds 2001 Jos Wienen (CDA, 1960). Hij staat bekend als groot netwerker en is onder meer lid van het dagelijks bestuur van het regionaal samenwerkingsverband Holland Rijnland. Hij is daarnaast afgestudeerd theoloog en staat regelmatig op de kansel.

Economie

De bevolking van Katwijk aan Zee is relatief laag opgeleid (tabel 6.3). Traditioneel waren veel Katwijkers werkzaam in de visserij en veel Rijnsburgers in de bloemen: sectoren waarvoor geen hoge opleiding vereist is.

Tabel 6.3. Beroepsbevolking naar opleidingsniveau (2013)

	Laag	Middelbaar	Hoog	Onbekend
Katwijk	31%	48%	20%	0%
Goeree-Overflakkee	29%	47%	23%	0%
Nederland	20%	43%	35%	2%

Bron: CBS, 2014b

De visserij in Katwijk aan Zee heeft aan belang ingeboet, al is het van oorsprong Katwijkse bedrijf Parlevliet van der Plas wereldwijd actief met een hoofdkantoor in Valkenburg. Ook heeft Katwijk nog visverwerkende industrie. In Rijnsburg is de bloemenveiling FloraHolland de belangrijkste pijler voor de economie. Veel Rijnsburgers werken in het bedrijf zelf, maar vooral ook in alle bedrijvigheid eromheen en in de handel die op de veiling plaatsvindt.

Sociaal

Katwijk - en dan vooral Katwijk aan Zee - staat bekend als een zeer hechte gemeenschap, waarin het protestants-christelijke geloof een belangrijke rol speelt. Het dorp kent de grootste hervormde gemeente van Nederland, met bijna 20.000 leden. Daarnaast zijn er diverse andere kerkgenootschappen actief.

In Katwijk (aan Zee) wordt een eigen dialect gesproken.

Voetbal is belangrijk in de hele gemeente en diverse clubs spelen op hoog amateurniveau. Over de verhouding tussen de twee Katwijkse clubs Quick Boys en vv Katwijk is zelfs een documentaire gemaakt: Katwijkse Twisten. Momenteel spelen beide clubs in de hoofdklasse. Ook de Rijnvogels uit Katwijk aan den Rijn spelen op dit niveau. De Rijnsburgse Boys spelen nog één treetje hoger: in de Topklasse. Voormalig international Dirk Kuijt is afkomstig uit Katwijk en daar is het dorp trots op.

Katwijk staat ook bekend om haar Oranjeverenigingen: de twee grootste van Nederland bevinden zich binnen de gemeentegrenzen (Katwijk aan Zee en Katwijk aan den Rijn). Ook Rijnsburg en Valkenburg hebben actieve Oranjeverenigingen. Elk dorp kent zijn eigen feest. Meer in het algemeen kent de gemeente een hecht en sterk verenigingsleven, dat georganiseerd is per kern.

Overige lokaal belangrijke thema's

Twee thema's die al tijden spelen in Katwijk zijn de ontsluiting van de gemeente en de toekomst van het voormalig vliegveld Valkenburg.

Al jarenlang is de ontsluiting van Katwijk problematisch. Katwijk is naar eigen zeggen de grootste plaats van Nederland zonder treinverbinding en is aangewezen op provinciale wegen. Naar Katwijk aan Zee zijn er maar twee toegangswegen, de vooral in de zomer veel verkeer te verwerken krijgen. Het plan voor een lightrail verbinding (de Rijn-Gouwe-lijn) vanuit Leiden via Katwijk richting Noordwijk is gestrand. Nu wordt ingezet op een betere busverbinding. Wel zijn er nog twee actuele plannen voor een betere ontsluiting per auto. De Rijnlandroute moet de doorstroming richting A4 en A44 verbeteren en daarnaast moet de N206 ook een nieuwe aansluiting krijgen op de A44, ten noorden van Rijnsburg. Over de precieze invulling van deze plannen vinden nog steeds discussies plaats.

In de afgelopen jaren is aan de zuidoostkant van Valkenburg, langs de Rijn, een nieuwe woonwijk gerealiseerd: 't Duyfrak. Deze wijk is inmiddels bijna afgerond. Het volgende geplande nieuwbouwproject is de inrichting van het voormalig vliegveld Valkenburg. De

bedoeling is dat daar veel nieuwe huizen gebouwd zullen worden in de komende jaren, maar de precieze plannen zijn al vaak gewijzigd en staan nog steeds niet vast.

In de afgelopen jaren is de Boulevard van Katwijk aan Zee gereconstrueerd. Het verstevigen van het duin was noodzakelijk, omdat het niet meer voldeed aan de veiligheidsnormen. Het bouwen van een 'dijk-in-duin' is gecombineerd met de aanleg van een parkeergarage in het duin. Daardoor was de Boulevard van Katwijk een groot deel van 2014 een grote bouwput.

Hoofdstuk 7 Identiteitsverhalen in Katwijk

Welke identiteitsverhalen spelen een rol in de gemeente Katwijk? We onderscheiden één verhaal voor de gemeente als geheel, één verhaal over de plek in de regio en een verhaal over de verschillende kernen in de gemeente, dat bestaat uit één of meer subverhalen per kern.

1. Hardwerkende mozaïekgemeente aan zee en Oude Rijn
2. Zelfredzame kernen met sterke gemeenschapszin en bloeiend verenigingsleven; met de volgende subverhalen die horen bij bepaalde kernen:
 - a. Katwijk aan Zee: Hechte christelijke gemeenschap met visserijtraditie
 - b. Katwijk aan Zee: Authentieke familiebadplaats aan de rand van de Bollenstreek
 - c. Katwijk: Aan elkaar gegroeid dubbeldorp met noordelijke uitbreiding
 - d. Rijnsburg: Gesloten bloemendorp met sterke handelsmentaliteit
 - e. Valkenburg: Actief groeidorp tussen Katwijk en Leiden
3. Pragmatische samenwerkgemeente

Bij elk verhaal onderscheiden we weer de grenzen van het speelveld voor het verhaal: de elementen, het schaalniveau, de tijd en de groepen die een rol spelen.

7.1 Identiteitsverhaal 1. Hardwerkende mozaïekgemeente aan zee en Oude Rijn

Dit verhaal is sterk verbonden met het *schaalniveau* van de nieuwe fusiegemeente Katwijk. De nieuwe gemeente vindt het niet gemakkelijk een gezamenlijke identiteit te omschrijven en heeft in het fusieproces ook gezegd dat de eigen identiteiten van de voormalige gemeenten behouden blijven. Daarom is dit verhaal gemaakt, waarbij het woord 'mozaïek' aan de ene kant de veelkleurigheid van de nieuwe gemeente symboliseert, maar tegelijk ook verwijst naar een nieuwe eenheid die zou moeten ontstaan. De verschillende elementen van het mozaïek zijn nauw met elkaar verbonden en vullen elkaar aan, wat steeds meer tot een meerwaarde zouden moeten leiden. De gemeente introduceert het begrip mozaïek in haar Brede Structuurvisie (2007).

“De lokale gebouwde en natuurlijke rijkdom van Katwijk kan het best worden getypeerd als een mozaïek. Een plaats, opgebouwd uit vele kleinere segmenten die afwisselend dorps, kleinsteds, steeds of landschappelijk zijn.” (Gemeente Katwijk, 2007, p. 10)

Betrokken *groepen* bij dit verhaal zijn dus vooral institutioneel en in de *tijd* past het bij de fusieperiode. De drie gemeenten die fuseerden deden dat weliswaar vrijwillig, maar de vrees om opgeslokt te worden door grote buur Leiden speelde zeker een rol. Het gezamenlijke verhaal is dus beperkt. De *elementen* die in dit verhaal aan de orde komen kunnen heel uiteenlopend zijn, vanwege het gebruikte beeld van een mozaïek. In de geschiedenis en in de ruimtelijke structuur zijn twee verbindende elementen gevonden.

1. Water: de zee en de Oude Rijn verbinden de verschillende kernen in de gemeente met elkaar. De gemeente stelt zich voor dat dit water een band scheidt. In ruimtelijke plannen krijgt de Oude Rijn dan ook veel aandacht.

“De kernen, en ook de subkernen, hebben gemeen dat de Oude Rijn er door of langs gaat. Een verbinding met grote natuurlijke en historische kwaliteiten, echter tegenwoordig ruimtelijk van weinig betekenis. Juist de Oude Rijn kan een band vormen voor alle kernen binnen het kerngebied, zo niet er nog een bijzonder centrum aan toevoegen: het Eiland.” (Gemeente Katwijk, 2007, p. 39)

“Katwijk is ruimtelijk het product van een proces, meer dan van een bewuste sturing. Het resultaat is een veelkleurig mozaïek. Het alsnog toevoegen van een ‘grand design’ ligt dan ook niet in Katwijkse aard. De opgave is hier veel meer om de verschillende sferen zo goed mogelijk met elkaar te verbinden, zodanig dat er samenhang wordt toegevoegd, er eenheid in verscheidenheid ontstaat. Het water dat alles met elkaar verbindt, verknoopt, is bij uitstek een middel om de samenhang te versterken.” (Bosch Slabbers Landschapsarchitecten, 2010, p. 41)

2. Hardwerkend en zelfredzaam: alle kernen in de gemeente hebben gemeen dat er een nadruk is op zelfstandigheid, zelfredzaamheid en eigen kracht. Mensen werken er hard om in hun eigen onderhoud te voorzien. Ze maken niet graag gebruik van uitkeringen en kopen liever een huis dan dat ze huren. De Katwijkse voetballer Dirk Kuijt, bekend als harde werker in het veld, staat symbool voor deze houding.

“Visserij, het faciliteren daarvan, toerisme, agrarische bedrijvigheid, bloem- en sierteelt, handel of kleinbedrijf: in alles vooral zelfdragend. Niet in de laatste plaats door de relatief beschutte, toch wat geïsoleerde ligging.” (Bosch Slabbers Landschapsarchitecten, 2010, p. 8)

3. Verscheidenheid. Hierin komen de verschillende kleuren van het mozaïek naar voren. Er zijn duidelijke verschillen tussen de kernen en die mogen ook onderscheiden worden. In onderstaande quote uit de Structuurvisie voor de nieuwe gemeente komen alle elementen van dit verhaal bij elkaar:

“De natuurlijke groen/blauwe waarden, zowel inlandig als langs de kust, vormen in de toekomst dé hoofddrager van het imago van de nieuwe gemeente. Katwijk staat voor water: de zee, de Oude Rijn en het uitgestrekte binnenmeer bij Valkenburg. Katwijk staat voor groen: de duinen, de agrarische landerijen en straks de aaneengesloten groene verbindingzones door de gemeente heen. Katwijk staat voor historie: een schat aan sporen van beschavingen door de eeuwen heen – deels nog verborgen, deels zichtbaar – in vier blijvend te onderscheiden kernen: Katwijk aan Zee, Rijnsburg, Katwijk aan den Rijn en Valkenburg. In één woord: Katwijk staat voor ruimte met een hoge kwaliteit.” (Gemeente Katwijk, 2007, p. 16)

7.2 Identiteitsverhaal 2: Zelfredzame kernen met sterke gemeenschapszin en bloeiend verenigingsleven

In dit verhaal gaan we naar de kernen binnen de gemeente. Het *schaalniveau* is dus dat van het dorp, of de wijk. Voor Rijnsburg en Valkenburg is dit duidelijk, maar voor Katwijk ligt dit ingewikkelder. De fusiegemeente Katwijk bestond uit drie gemeentes, waaronder de

voormalige gemeente Katwijk. Die voormalige gemeente bestond vanouds uit twee dorpen: Katwijk aan Zee en Katwijk aan den Rijn. Tegenwoordig deelt de nieuwe fusiegemeente de voormalige gemeente Katwijk op in drie wijken. Naast Katwijk aan Zee en Katwijk aan den Rijn wordt ook Katwijk Noord als aparte wijk onderscheiden. Voor de identiteitsverhalen in de gemeente is Katwijk aan Zee vrij bepalend, omdat het een duidelijk imago heeft. We onderscheiden daarom binnen dit identiteitsverhaal drie subverhalen die over de voormalige gemeente Katwijk gaan. Daarnaast zijn er aparte subverhalen voor Rijnsburg en Valkenburg. De verhalen komen grotendeels voort uit de bevolking of hun vertegenwoordigers en zijn ook op deze *groepen* gericht. Per subverhaal zullen we aangeven aan welke tijd het verhaal refereert en welke elementen belangrijk zijn.

“De Katwijkse samenleving, opgebouwd uit de gemeenschappen van Katwijk, Rijnsburg en Valkenburg, onderscheidt zich o.a. in het feit dat in Katwijk mensen naar elkaar omzien, oog hebben voor elkaar. Die sociale samenhang is een factor van betekenis en is in feite het kapitaal van de gemeente Katwijk” (Gemeente Katwijk, 2007, p. 16)

Onderdeel van alle subverhalen is ook een zekere onderlinge rivaliteit met de andere kernen in de gemeente. Dit wordt het sterkst gevoeld tussen Katwijk en Rijnsburg, zeker in de periode rond de fusie. Katwijk was natuurlijk de grootste partner in deze fusie en ook de naamgever van de nieuwe gemeente. Daardoor werd er in Katwijk heel anders tegen de fusie aangekeken dan in Rijnsburg en Valkenburg.

“Aanvankelijk vonden de Katwijkers de Gròt-Kattukse gedachte wel aardig. De nieuwe gemeente kreeg de Katwijkse vlag, Katwijk werd uitgebreid met een behoorlijke lap grond en de dreiging van een zich uitbreidend Leiden werd zo goed als geheel afgewend. (...) Later, toen men tot bezinning kwam, werd door de Katwijkers echter steeds meer als minpunt gevoeld dat je die *āgewāize Rāinsburgers* er ook bij kreeg. Aan de andere kant leefden er onder de Rijnsburgse bevolking gevoelens van dezelfde orde ten aanzien van die arrogante Kattukers.” (Van der Marel, 2008, p. 15-16)

Subverhaal 2a. Katwijk aan Zee: Hechte christelijke gemeenschap met visserijtraditie

Dit verhaal is sterk verbonden met de Katwijkse geschiedenis. Lange tijd was Katwijk een relatief geïsoleerd gelegen vissersdorp. Een hechte gemeenschap ontstond, waarin het protestants-christelijke geloof (in relatief strenge vorm) een centrale rol speelde. Nog altijd is de positie van de kerken sterk in Katwijk, wat zich bijvoorbeeld uit in de vrij strikt gehandhaafde zondagsrust. Dit identiteitsverhaal is qua *tijd* op het verleden gericht. Daaruit wil men zoveel mogelijk behouden. De confessionele politieke partijen, de hervormde gemeente van Katwijk en ‘echte Kattukers’ die bijvoorbeeld in de lokale media schrijven, spelen een belangrijke rol bij het maken van dit verhaal. Belangrijke *elementen* zijn de kerken en de zondagsrust als symbool van christelijkheid, de gemeenschapszin met de Oranjevereniging en de voetbalclubs als symbolen, de visserij, het eigen Katwijkse dialect en de honkvastheid van de bevolking. Het verhaal is gericht op behoud en er ontstaan dus gemakkelijk conflicten bij geplande nieuwe ontwikkelingen. Voorbeelden zijn de felle reacties tegen plannen om een cultuurhuis te bouwen aan het plein waaraan ook de bekende ‘Witte Kerk’ staat. Onderstaande fragmenten sommen de elementen van dit

subverhaal aardig op. Het eerste citaat komt uit de inspraakreactie van de hervormde gemeente Katwijk aan Zee tegen het Masterplan voor de dorpskern (zie Maas et al, 2014; Gemeente Katwijk, 2014). Het tweede citaat bestaat uit de laatste woorden in het boek 'In Katwijk is alles anders', waarin historicus (en Katwijker) A.Th.van Deursen de geschiedenis van het dorp tussen 1940 en 2005 beschrijft. De veelzeggende ondertitel van het boek is 'Een christelijk dorp ontmoet de wereld'.

“Al eeuwenlang heeft ons dorp een christelijk stempel en wij hopen dat dit ook tot op de jongste dag het geval mag zijn voor ons en de generaties na ons. De beleidsvoorstellen om tot dit doel te komen zijn voor ons reden om onze ernstige verontrusting naar u uit te spreken en toe te lichten. (...) Deze grootschalige en zeer ingrijpende ontwikkelingen hebben het gevaar in zich dat ons dorp stadse allures krijgt, met als gevolg een groot risico op afbreuk aan de gemeenschapszin en het langzaam verdwijnen van de behoudende (christelijke) identiteit van Katwijk aan Zee. Christelijke waarden zijn altijd tot heil en zegen geweest voor ons dorp en wij pleiten er daarom voor om bij het te voeren beleid met betrekking tot het Masterplan hier echt meer rekening mee te houden.” (Gemeente Katwijk, 2014, p. 77-78)

“In Katwijk is daarom niet meer alles anders, maar veel is toch anders gebleven. De tijd zal de voorstanders van het oude vermoedelijk slecht gezind zijn. Naar alle waarschijnlijkheid zullen de kerken blijven afbrokkelen, en zullen zich in het dorp nieuwkomers blijven vestigen die zondags liever op het strand zijn dan in de kerk. Als er niets bijzonders gebeurt zal de meerderheid dus blijven slinken tot ze op haar beurt minderheid is geworden. Maar zolang de Katwijkse gelovigen elke zondag op meer dan twintig plaatsen samenkomen zal zeker iets en misschien heel veel van het oude bewaard worden.” (Van Deursen, 2011, p. 397)

Belangrijk in Katwijk aan Zee is verder nog de geslotenheid en hechtheid van de gemeenschap: mensen zijn honkvast en je komt er niet gemakkelijk tussen. Er wordt vanouds onderscheid gemaakt tussen 'eigen' (*äge* in het Katwijks) en 'vreemden'. Men noemt zichzelf Kattukers, met daarin een onderscheid tussen Kattukzaeërs (Katwijk aan Zee) en Kattebinders (Katwijk aan den Rijn). Ook werd vroeger de term *binneheen* gebruikt voor alles wat buiten Katwijk ligt (zie Van der Marel, 2008, p. 11-12).

“Vreemde zijn in beginsel allen die geen geboren en getogen inwoners van Katwijk aan Zee zijn. Zelfs autochtone Kattebinders (inwoners van Katwijk aan den Rijn) lopen de kans door inheemse Kattukzaeërs als vreemde te worden aangeduid.” (Van der Marel, 2008, p. 13)

Subverhaal 2b. Katwijk aan Zee: Authentieke familiebadplaats aan de rand van de Bollenstreek

Het toerisme is al jaren een belangrijke inkomstenbron voor Katwijk aan Zee. Daarbij laat het zich vooral voorstaan op de tradities (zie verhaal 2a) en de rust. Het contrast met Scheveningen en Noordwijk, waar het toerisme veel massaler en grootschaliger is, wordt benadrukt. Katwijk zet vooral in op vaste bezoekers en families. Doel van dit verhaal is om toeristen naar Katwijk te trekken die enerzijds zorgen voor de nodige inkomsten, maar

tegelijkertijd geen bedreiging vormen voor de andere identiteitsverhalen (vooral 2a). Het verhaal wordt vooral uitgedragen door de gemeente, de Katwijkse ondernemers en de VVV / Katwijk Marketing. Katwijk wordt daarbij nadrukkelijk in de Bollenstreek regio geplaatst. Qua *tijd* bestaat dit verhaal al sinds kort na de Tweede Wereldoorlog, maar de verbinding met de Bollenstreek is pas in het laatste decennium zo expliciet gelegd. Belangrijke *elementen* in het verhaal zijn de dorpse, gemoedelijke sfeer en de kleinschaligheid. Symbolen hiervoor zijn de kleine strandhokjes die verhuurd worden en de boulevard, waaraan geen hoogbouw staat.

“Katwijk is een kustplaats met een eigen karakter. De gemoedelijke sfeer zorgt ervoor dat Katwijk vele bezoekers heeft die ieder jaar terugkomen. En dat is natuurlijk niet voor niets. In Katwijk vindt een bezoeker tradities, maar ook het grootste winkelcentrum direct aan zee. Ouderwetse gastvrijheid, maar verrassende evenementen. Katwijk is een dorp, met alle faciliteiten van een stad. En bovendien de ideale uitvalsbasis voor een bezoek aan de rest van de Bollenstreek.” (VVV Katwijk, 2015)

“De gemoedelijke boulevard is voor veel bezoekers een van de redenen waarom zij zo van Katwijk houden en telkens weer terugkeren naar het kustdorp. In veel andere badplaatsen wordt het beeld gedomineerd door grote hotels en andere horeca, maar niet in Katwijk. Natuurlijk zijn aan de Katwijkse boulevard ook mooie terrassen te vinden, maar het overgrote deel van de bebouwing wordt gevormd door woonhuizen. Dit zorgt voor een laagdrempelige en authentieke sfeer, die jong en oud aanspreekt.” (Uitgeverij Verhagen, 2014, p. 27)

Subverhaal 2c. Katwijk: Aan elkaar gegroeid dubbeldorp met noordelijke uitbreiding

Dit verhaal gaat over de interne verscheidenheid binnen de voormalige gemeente Katwijk. Naast het sterk beeldbepalende voormalige vissersdorp Katwijk aan Zee vormt het voormalige landbouwdorp Katwijk aan den Rijn (ook wel Katwijk Binnen genoemd) de tweede traditionele kern. Daarnaast is er sinds de jaren zestig een grote nieuwbouwwijk bijgekomen ten noorden van de Oude Rijn. Eerst werd hier de flatwijk Hoornes neergezet, later gevolgd door Rijnsoever, waar meer laagbouw te vinden is. Samen wordt Hoornes / Rijnsoever tegenwoordig officieel Katwijk Noord genoemd. Qua *tijd* wordt bij verhalen over Katwijk aan den Rijn vaak gerefereerd aan het verre verleden, toen het nog een landbouwdorp was. Ook de katholieke kerk wordt vaak als element genoemd, naast het idee dat ‘Kattebinders’ gemakkelijk met iedereen kunnen opschieten. De zomerfeesten die worden georganiseerd door de Oranjevereniging vormen een belangrijk symbool voor de uitstraling van Katwijk aan den Rijn. De molen de Gerechtigheid is het belangrijkste ruimtelijke symbool dat geassocieerd wordt met dit dorp.

Het verhaal over Katwijk Noord is heel anders. Katwijk Noord is voor de bewoners geen relevante eenheid om over te praten, ze hebben het eerder over hun wijk (Hoornes of Rijnsoever) en maken ook duidelijk onderscheid tussen die wijken. Qua *tijd* wordt telkens verwezen naar de periode waarin de respectievelijke wijken gebouwd zijn. De Hoornes wordt met veel slechte dingen geassocieerd: de flats die daar in de jaren zestig zijn gebouwd zouden veel mensen met problemen huisvesten, die maar weinig binding hebben met de rest van Katwijk. Er zou ook drugshandel plaatsvinden. Over Rijnsoever bestaat eerder het beeld van een ‘overloopwijk’ voor mensen die in Katwijk aan Zee geen huis konden vinden, maar zich nog wel sterk met Katwijk aan Zee verbonden voelen.

Subverhaal 2d. Rijnsburg: Gesloten bloemendorp met sterke handelsmentaliteit

Rijnsburg is vooral bekend als bloemencentrum. De bloembollenteelt in de omgeving heeft al een lange geschiedenis: 'De eerste bewijzen van bloemeteelt ter plaatse dateren uit 1672' (Glasbergen en Leenheer, 1974, p. 86). FloraHolland, gelegen op een bedrijventerrein aan de rand van het dorp, is één van de belangrijkste bloemenveilingen ter wereld. Vanouds kent de Rijnsburgse gemeenschap bloemenhandelaren die door heel Europa rijden ('lijnrijders'). Het Rijnsburgse bloemencorso (tegenwoordig 'Flower Parade') is een bekend evenement met grote symbolische waarde.

"Voor Rijnsburgers is het corso meer dan een reclame-optocht voor de bloemenindustrie, het is een manier waarop het dorp zich naar buiten presenteert als succesvol bloemencentrum en onderling dit succes viert" (Strating, 1997, p. 15)

De bloemen zijn dus een bepalend *element* waarbij het *tijdsperspectief* ver teruggaat. Andere belangrijke elementen zijn zelfstandigheid, geslotenheid en de rol van geld of 'pronken'. Hoewel ook Rijnsburg van oorsprong een protestants dorp is, speelt het geloof er een minder bepalende rol dan in Katwijk.

Rijnsburgers hechten aan zelfstandigheid. De gemeente Rijnsburg heeft die bij de fusie in 2006 weliswaar vrijwillig opgegeven, maar dat betekent nog niet dat de bevolking zich bij Katwijk betrokken voelt. Rijnsburgers hechten aan hun dorp en zijn honkvast. Vele honderden kinderen uit Rijnsburg gaan elk jaar samen een week op een kamp, dat wordt georganiseerd door een stichting die voortkomt uit de kerk. De nadruk op zelfstandigheid wordt duidelijk uit de volgende anekdote, geschreven door een Katwijker:

"Het lijkt bij tijd en wijle wel of de Rijnsburgers op een status aparte afstevenen binnen de grootgemeente Katwijk. Dit werd bijvoorbeeld duidelijk toen de voetbalvereniging Rijnsburg in 2006 algeheel landskampioen werd. Een huldiging op het balkon van het Katwijks Raadhuis werd subiet van de hand gewezen. Deze moest en zou op het voormalige gemeentehuis van Rijnsburg plaatsvinden. De burgemeester van Gròdt-Kattuk werd bij de kampioensviering niet warm begroet, zoals dat ten aanzien van een belangstellende burgervader betamelijk is. Zijn aanwezigheid werd door de verzamelde bevolking met tegenzin gedoogd als gold het een bezoek van een feodaal heerser aan een pas onderworpen buitengewest (...)
Verder scandeerde het publiek de traditionele bijnaam van de Rijnsburgers, als een echte geuzennaam: 'Ui-en, ui-en!' (Van der Marel, 2008, p. 16-17)

Het voormalige gemeentehuis van Rijnsburg is na de fusie met steun van de nieuwe gemeente omgebouwd tot een multifunctioneel gebouw, waarin onder meer een kinderopvang, horeca en het gemeenschapshuis De Burgt gevestigd zijn. Rijnsburgers zijn hier trots op en maken er veel gebruik van.

Geslotenheid is een ander kenmerk van Rijnsburgers: ze praten niet graag met buitenstaanders. Antropoloog Strating, die een proefschrift over Rijnsburg schreef, beschrijft dit als volgt:

"Sommige Rijnsburgers met wie ik graag wilde spreken over Rijnsburg, de handel en het kweken, stelden zich zeer gereserveerd op, Vaak hielp dan mijn uitleg over wie ik

was (een medewerker van de Universiteit van Amsterdam) en wat ik kwam doen (een onderzoek naar Rijnsburg en bloemenhandel) niet veel om de afwachtende houding te doorbreken. Soms hielp het om namen te noemen van familieleden of van Rijnsburgers die goed bekend stonden en met wie ik gesproken had of bij wie ik gewerkt had.” (Strating, 1997, p. 162)

Rijnsburgers zetten zich graag af tegen Katwijk. Katwijkers worden gezien als dom, maar betrouwbaar, en verder als weinig ondernemend en gierig. ‘Deze beelden contrasteren sterk met het beeld dat Rijnsburgers van zichzelf hebben: bijdehand, impulsief, ondernemend en makkelijk met geld’ (Strating, 1997, p. 136). Die kenmerken worden vanuit Katwijk over Rijnsburg ook herkend, maar minder positief geïdentificeerd: Katwijkers zien Rijnsburgers als arrogante mensen die pronken met hun bezittingen. De rivaliteit tussen beide dorpen kwam vroeger tot uiting in vechtpartijen tussen Rijnsburgse en Katwijkse jongens. Tegenwoordig is vooral de rivaliteit tussen de voetbalclubs nog goed voelbaar.

Subverhaal 2e. Valkenburg: Actief groeidorp tussen Katwijk en Leiden

Valkenburg was duidelijk de kleinste partner in de gemeentefusie van 2006. Tegelijk lag één van de achterliggende redenen voor de fusie juist in Valkenburg: het vliegekamp, dat door Leiden geannexeerd dreigde te worden. Het vliegekamp is van de dorpskern van Rijnsburg gescheiden door de provinciale weg N206. Binnen de oude dorpskern wordt net als in Rijnsburg zelfstandigheid benadrukt. Daarnaast zijn sterke gemeenschapszin en een actief verenigingsleven *elementen* die als typisch Valkenburgs genoemd worden. Als de Valkenburgse identiteit ter sprake komt, wordt altijd de paardenmarkt genoemd. Deze markt (of ‘mart’ zoals Valkenburgers het noemen) bestaat al meer dan duizend jaar en tegenwoordig is er een hele feestweek omheen georganiseerd. Valkenburgers benadrukken daarnaast ook graag de Romeinse resten die rond het dorp gevonden zijn als een ander aspect dat de lange geschiedenis van Valkenburg aangeeft. Bij het huidige dorp was een legerkamp gevestigd als onderdeel van de limes, de noordgrens van het Romeinse rijk.

“Valkenburg was in de Romeinse tijd een belangrijke plaats van aanvoer en doorvoer van handelsgoederen. Een marktcentrum met handelaars die een zekere welstand hadden bereikt.” (Oosterlee, 2006, p. 63)

“De paardenmarkt neemt nog altijd een belangrijke plaats in bij de Valkenburgers. Veel Valkenburgers nemen in de week van de paardenmarkt vakantie, zodat ze volop van het feest kunnen genieten. Ook de Valkenburgers, die buiten het dorp wonen, keren tijdens de paardenmarkt terug naar ‘hun’ dorp om de feesten mee te maken. Er is altijd wel een slaapplek te regelen bij familie of oude vrienden. In de zomer ontstaan er twee ‘tijdperken’: voor de mart en na de mart.” (Comité tot Instandhouding van Neerlands Oudste Paardenmarkt, 2015)

Het *tijdspectief* bij het identiteitsverhaal van Valkenburg is dus lang. Tegelijk is het ook gericht op groei en op de toekomst. De nieuwe grote nieuwbouwwijk ‘t Duyfrak is in de afgelopen jaren gebouwd langs de Oude Rijn, tussen het oude dorp en Leiden. Voor de toekomst staat de bebouwing van het vliegekamp op stapel. Het is voor veel Valkenburgers de vraag of daar een gemeenschap ontstaat die bij Valkenburg gaat horen, of dat het een kern op zich wordt.

7.3 Identiteitsverhaal 3: Pragmatische samenwerkingsgemeente

De identiteit zoals die wordt ervaren door inwoners van de gemeente Katwijk bestaat vooral op het niveau van het dorp, terwijl in ruimtelijke plannen de nadruk veelal ligt op de plek van de gemeente Katwijk in de bredere regio. Daarbij zijn diverse regio's belangrijk voor verschillende doelen.

De Bollenstreek (of Duin- en Bollenstreek) is vooral toeristisch van belang, terwijl de Greenport Duin- en Bollenstreek hiernaast ook vooral over de tuinbouwsector gaat. Holland Rijnland is een bestuurlijk samenwerkingsverband, terwijl Katwijk natuurlijk ook deel uitmaakt van de provincie Zuid-Holland en de (zuidvleugel van) de Randstad. Het *schaalniveau* bij dit verhaal is dus regionaal en de betrokken *groepen* zijn vooral institutioneel. De verhalen over de regio's worden voornamelijk gemaakt door samenwerkings- of bestuursorganen die over deze regio gaan. De Bollenstreek heeft een identiteit, waarmee ook bewoners zich tot op zekere hoogte identificeren. Zo is er bijvoorbeeld een cultuurhistorisch genootschap. Een kenmerkend *element* voor de plek van Katwijk in al deze regio's is dat het aan de rand ligt of zichzelf zo positioneert. Daarnaast presenteert Katwijk zich als een pragmatische gemeente die participeert in veel netwerken (met een burgemeester die daarin sterk is), maar daaruit selectief elementen haalt die in haar eigen voordeel zijn. Het creëren van een identiteitsverhaal rond de regio lijkt voor de nieuwe gemeente Katwijk niet veel prioriteit te hebben. In de fase vóór de gemeentefusie was er wel duidelijk sprake van dreiging vanuit Leiden en vanwege de mogelijke vorming van een 'Bollenstad' in de Bollenstreek. Toen was Katwijk actiever in regionale netwerken, zoals we in hoofdstuk 13 en 14 zullen zien. Door de *tijd* heen heeft het verhaal rond regionale identiteit dus verschillende invullingen gehad en is er ook meer en minder belang aan gehecht.

In een document waarin de vijf Bollenstreekgemeenten in 2013 strategische samenwerkingsafspraken vastlegden, deed Katwijk expliciet niet mee. Haar positie werd wel besproken:

“Voor de Gemeente Katwijk is de positie iets anders. De ‘Bollenvijf’ zijn sociaaleconomisch en sociaaldemografisch in hoge mate homogeen. De sociale opgaven van de vijf lijken sterk op elkaar. (...) Dat geldt voor Katwijk niet. Katwijk is sociaaldemografisch en inhoudelijk een heel ander gebied. Hoe het kabinet tegen de Katwijkse positie aankijkt is (nog) niet bekend, maar van provinciale zijde is geen druk te verwachten om Katwijk te beschouwen als behorend tot het congruente gebied. Het kabinet heeft aangegeven in de toepassing van de 100.000+-norm maatwerk te willen betrachten. Strikt gezien vanuit de inhoud, is het waarschijnlijk dat dat maatwerk betekent dat Katwijk, gezien de eigen problematiek, niet onder druk komt te staan om aan te sluiten bij een congruent gebied en als afzonderlijk cluster aan het werk zal kunnen gaan, naast het cluster uit de noordelijke Duin en Bollenstreek en het cluster uit de Leidse regio. Dat betekent niet dat met Katwijk niet wordt samengewerkt. Het betekent wel dat Katwijk tot op zekere hoogte zelf kan besluiten of en op welke onderdelen zij aansluiting zoekt bij de nabije congruente gebieden.”
(Van Bochove, Bos & Ewalts, 2013, p. 15)

Met dit laatste verhaal over de positie van Katwijk in de regio komen we aan het einde van de bespreking van de identiteitsverhalen in Katwijk.

DEEL 3 DE VANZELFSPREKENDE KWALITEITEN VAN DE LOKALE GEMEENSCHAP

Dit deel gaat vooral over de vraag wat de geïnterviewden onder lokale identiteit verstaan. We beginnen in hoofdstuk 8 met de vraag waar de lokale identiteiten volgens de geïnterviewden vandaan komen. Eerst behandelen we de historische aspecten en de ruimtelijke elementen waarmee lokale identiteit verbonden wordt. Vervolgens komen de met de lokale gemeenschap verbonden identiteitskenmerken aan de orde. Daarna gaat veel aandacht uit naar het belang van de kenmerken van de lokale gemeenschap voor de lokale identiteit. Daarbij wordt eerst aandacht besteed aan kenmerken als arbeidsethos, zelfredzaamheid en solidariteit met de zwakkeren.

Vervolgens bespreken we de relatie tussen individu en gemeenschap en de verbondenheid met de lokale gemeenschap (hoofdstuk 9). Eerst komt daarbij de positie aan de orde van mensen die enigszins buiten de solidariteit van de lokale gemeenschap vallen en mensen die vinden dat hun individuele vrijheid door bemoeizucht beperkt wordt. Daarna worden deze verschillende waarderingen van de beschermende of beklemmende lokale gemeenschap gekoppeld aan hoe tegen de beïnvloeding van de stedelijke ontwikkeling op de lokale identiteit wordt aangekeken. Dit uit zich ook in de veranderende rol van vooral stedelijke nieuwkomers met betrekking tot lokale identiteit. Tot slot van dat hoofdstuk bespreken we de verschillende manieren waarop mensen zich met hun woonplaats identificeren.

Hoofdstuk 8 Lokale identiteit: waar komt het vandaan?

In dit hoofdstuk bespreken we waar volgens onze geïnterviewden hun lokale identiteit vandaan komt en wat die karakteriseert. Na een eerste breed overzicht richten we ons op de vraag hoe een sterke lokale identiteit met het functioneren van de lokale gemeenschap is verbonden. Dit bespreken we vooral aan de hand van de situatie in de gemeente Katwijk. Op het einde van het hoofdstuk kijken we meer algemeen of lokale identiteiten in onze moderne samenleving aan het verdwijnen zijn.

8.1 Ontstaansgeschiedenis

Ontstaansgeschiedenissen zijn vaak de belangrijkste legitimering van conflicterende ruimtelijke identiteiten. Welke bevolkingsgroep er het eerst was, vormt vaak de kern van de claim van verschillende groepen op een gebied. Dit leidt vaak tot conflicten over archeologische opgravingen. Sommige Roemeense nationalistenvillen via opgravingen aantonen dat er al Roemenen in Transsylvanië waren voor de komst van de Hongaren. Ook in Jeruzalem willen sommigen naar Joodse lagen onder moskeeën graven om de Joodse identiteit van Jeruzalem te versterken. Minder extreem maar wijder verbreid is het beleid van natiestaten om via het leren van de vaderlandse geschiedenis op scholen de nationale identiteit te versterken. Toen in Nederland als onderdeel van het migratie debat velen vonden dat de Nederlandse identiteit versterkt uitgedragen moest worden, richtte men zich ook op een versterking van de communicatie over de nationale geschiedenis via een historische canon en een mislukte poging om een nieuw nationaal historisch museum op te richten. Ook lagere overheden gebruiken vaak de lokale en regionale geschiedenis om hun eigen identiteit aan de buitenwereld te presenteren (Terlouw & Denkers, 2011). Het lijkt erop dat hoe sterker identiteiten onder druk staan, des te sterker de historische wortels en ontstaansgeschiedenis gebruikt worden.

De geschiedenis van vooral het werk wat vroeger het dagelijks leven domineerde en dat per plaats verschilde wordt algemeen als de historische verklaring van de huidige lokale identiteit gebruikt.

“Het zit heel erg inderdaad in historie van wat voor soort werk. Daar wordt het heel erg door ingegeven vind ik. Katwijk Zee (...) heeft nog heel veel visserij. Rijnsburg is echt de bloemen. Dat zijn ook de mensen van rechtuit, niet zeiken, werken, gaan. Dus de kenmerken van elk dorp passen ook wel weer bij van waar ze vandaan komen, (...) in welke sector de arbeid verricht werd. En daar horen ook bepaalde karakters, manieren van praten en omgaan met elkaar bij.” (bestuurder)

“Dat ondernemerschap zit al die Rijsburgers aardig in het bloed vanuit vroeger, de handel. (...) In Katwijk kijken ze meer naar binnen, vanuit een vissersgemeenschap, dat vroeger van huis uit bij elkaar leefde met het oog op zee. In Rijnsburg was het de handel en boeren en tuinders en kwekers en die keken meer naar het oosten en die zijn tot ver in de wereld te vinden als het gaat om handel.” (bestuurder)

“-Middelharnis visserijdorp en Sommelsdijk landbouwdorp he. En dan vechten op de grens om de meisjes. Tussen Ouddorp en Goeree was dat ook vroeger.

- Ja dat is nu niet meer.

- Nee nu integreert het.” (bewoners)

Aan de historische achtergrond van de lokale identiteiten wordt echter maar in een paar van de interviews aandacht besteed. En zoals uit de citaten hierboven blijkt, gaat het meer om oude historische feiten dan over iets wat nu nog sterk leeft in de lokale gemeenschappen. Lokale identiteit is wel historisch verankerd en heeft een lange geschiedenis, maar onze geïnterviewden gebruiken maar zelden geschiedenis om het ontstaan van de eigen bijzondere identiteit te onderbouwen en de lokale tegenstellingen te legitimeren. De geschiedenis van de lokale identiteit is meer een vanzelfsprekendheid dan iets waar veel aandacht aan besteed moet worden. Historische verenigingen hebben dan soms ook moeite om steun te vinden in de lokale gemeenschappen voor het behoud van lokaal erfgoed:

*“- De mentaliteit hier is toch een beetje van: slopen, een sloopmentaliteit (...)
- Het zijn vaak mensen van de overkant die dat moeten redden. En hier is het wel zo van: dat is toch zonde, maar ze doen er niks tegen.”* (bewoners, Goeree-Overflakkee)

8.2 Ruimtelijke Elementen en Lokale Identiteit

“Het is ook wel kenmerkend voor de fysieke uitstraling van de dorpen. Ieder dorp heeft zijn eigen kerk.” (publieke sector)

“Geen vierbaanswegen, geen grote flatgebouwen en markante herkenningspunten van stadse dingen, gewoon lekker kleinschalig” (Ondernemer, Goeree-Overflakkee)

Ruimtelijke elementen zijn meer herkenningspunten van lokale identiteiten dan belangrijke elementen van lokale identiteiten. De foto van de oude ‘witte’ kerk van Katwijk werd door al onze geïnterviewden herkend (box 8.1).

Box 8.1 De witte kerk van Katwijk

“En het witte kerkje. Dit is wel stereotiep Katwijk natuurlijk. Dit is echt zoals Katwijk naar buiten wordt gebracht, ook met alle dingen, het strand, het vissen weet ik niet zo goed of dat nog heel veel is in Katwijk, maar dat is natuurlijk wel de geschiedenis.” (bewoner)

“Ik vind dit prachtig. (...) Ook die fontein en die golfslag erin. Kom je in Brabant dan heb je hetzelfde, dan heb je hier een café en terrasje, dan ga ja vanuit de kerk naar het café (...). Hier is dat minder tot niet mogelijk. En dan denk ik: we laten kansen liggen.” (bestuurder)

*“- Ja, dat ligt een beetje gevoelig in de gemeenschap.
- Oh, echt? En waarom?
- Omdat het bij de kerk is, omdat ze veel geld kosten, er hoort ook nog een soort fontein bij. Dat hoeft allemaal niet zo. Nee, dat is natuurlijk teveel aankleding voor zo'n degelijk dorp. Sober. Voor mij is dit heel erg...”* (publieke sector)

Aan het gebouw en zijn plaats in de geschiedenis van Katwijk werd maar heel weinig aandacht besteed. De kerk werd nauwelijks besproken in termen van erfgoed, collectieve herinnering of geschiedenis. De kerk wordt gezien als een ruimtelijk symbool. Het staat voor het traditionele behoudend christelijke imago van Katwijk. Dat wordt door iedereen herkend en erkend (cognitief), maar over de waardering (affectief) staan de meningen soms haaks op elkaar. Velen willen zich daar niet zo mee identificeren en vinden dat dit kerkje te vaak vanuit Katwijk naar de buitenwereld gecommuniceerd wordt. Zij vinden dat dit traditionele imago niet klopt met de werkelijke identiteit van Katwijk die veel moderner is. Dit uit zich ook in wat er met deze plek moet gebeuren (conatief). Daarbij wordt niet gesproken over het gebouw van het oude kerkje, maar over het plein rond de kerk. Sommigen vinden dat daar ruimte is voor gezellige cafés en terrassen zodat Katwijk meer een gewone Nederlandse badplaats wordt. Voor andere is dit echter een groot schrikbeeld. Zij storen zich al aan de vissenbeelden en de waterpartij die er recent is aangelegd. Zij vinden dat er in de buurt van een kerk geen plaats is voor dat soort moderne dingen. Zij zien de plek dus als symbolisch voor de traditionele christelijke gemeenschap in Katwijk aan Zee die bloot staat aan actuele en toekomstige bedreigingen. Deze oude kerk wordt dus niet zozeer met de geschiedenis van Katwijk aan Zee verbonden, maar met de verschillende visies over de toekomst.

De beeldvorming over een andere plek in Katwijk, de flats in Katwijk-Noord (de Hoornes) is behoorlijk negatief (box 8.2).

Box 8.2 Flats in Katwijk-Noord

“Dit is het andere Katwijk. Ik noem het bewust het andere Katwijk, want bagger, shit en ellende vinden we dan in de drie torenflats waarvan ooit iemand zei: daar wil je niet dood gevonden worden. (...) Wie daar wonen beleven het anders, maar in de beeldvorming is het gewoon een plek waar je niet bij wil zitten, wat ook een beetje als afvoerputje van Katwijk

wordt gezien. En ik spreek regelmatig mensen die er wonen, en er is ook een hoop shit, maar dat heeft te maken met mensen die uit Leiden komen met dubieuze achtergronden en die kom je overal tegen, maar die concentreren zich daar omdat daar die plaatsen vrij komen. Maar dit is een deel van Katwijk, als je daar mensen spreekt, wat zei ooit iemand... ja, aan de andere kant van de Jordaan denken ze dat ze alles weten.” (bestuurder).

“Dan zie je ook grote verschillen in samenhang. In de oude kernen daar zitten oude kerkpleinen, dorpspleinen, (...) evenementen, bijeenkomsten. Er worden dingen georganiseerd, de sociale cohesie is een stuk groter als in Katwijk Noord. De bewoners van Katwijk Noord hebben geen gemeenschappelijke geschiedenis, verenigingsleven. Ze zitten wel bij een sportvereniging maar daar komen ook mensen van buiten. En er is natuurlijk geen gemeenschappelijk jaarlijks terugkerend evenement of ontmoetingsmoment wat op straat plaatsvindt. Daar moeten ze echt de wijk voor uit.” (publieke sector)

De negatieve houding ten opzichte van deze flats is vooral wijdverbreid onder de geïnterviewden die er geen contact mee hebben. Maar mensen die de flats kennen en er in gewoond hebben of zelfs nog in wonen kennen dit negatieve imago, maar nuanceren dit vaak. Een bewoner van één van de flats benadrukt juist de sterke sociale contacten in haar flat. De problemen concentreren zich volgens haar in de twee andere flats. Katwijkse jongeren waarderen de beperktere sociale controle in deze flats juist positief.

Het ontbreken van duidelijke herkenbare ruimtelijke elementen hoeft het ontstaan van een eigen lokale identiteit niet te belemmeren. Alle geïnterviewden in de gemeente Katwijk vinden dat Rijnsburg een duidelijke lokale identiteit heeft, maar dit heeft nauwelijks iets met gebouwen te maken.

“Dan woon je in Rijnsburg, maar die wijk had net zo goed bij Voorhout kunnen horen (...) in Rijnsburg heb je wijken, buurtjes, en dat zie je dan ook, die liggen toevallig in Rijnsburg, maar die hadden in elke andere gemeente kunnen liggen, die zijn niet echt authentiek.” (bestuurder)

Bestaande gebouwen zijn vanzelfsprekend en worden vaak ook positief gewaardeerd. Over nieuwe bebouwing zijn er meer meningsverschillen waaruit een verschillende interpretatie en waardering van de lokale identiteit naar voren komt. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de mening over plannen in de jachthaven van Middelharnis (box 8.3).

Box 8.3 De jachthaven van Middelharnis

“Dat is Middelharnis, de jachthaven. Nou, dat is toch enig. Tenminste, ik vind het heel leuk. Aan de haven kun je eten en het wordt steeds gezelliger daar. Ze moeten nog wel dat oude hotel opknappen. We zijn wel eens met een zeilboot met vrienden naar Middelharnis gevaren, dan leg je aan, ga je een hapje eten en dan ga je

weer terug. Ik vind het heerlijk dat dat er is. Van mij mag die tweede, ze zijn bezig over de tweede haven, mag er ook komen. Dat brengt natuurlijk ook weer levendigheid in het dorp. Misschien wat minder zondagsrust, tsja. We moeten het denk ik toch ook voor een groot deel van het water hebben. Dat is hier ook, de kust.” (bewoner)

“O, waren we er maar nooit aan begonnen. Want wij hadden een heel ander idee... niet met allerlei grote jachthavens door projectontwikkelaars, wij hadden het idee kleinschalig. Gelukkig is er nog niet veel gebeurd!” (bewoner)

Lokale identiteit lijkt dus maar beperkt in bestaande ruimtelijke elementen verankerd te zijn. De lokale identiteit wordt wel gebruikt om te legitimeren welke nieuwe elementen daar wel of niet bij passen. Daar lopen de meningen over uiteen.

8.3 Lokale gemeenschapswaarden als bron van identiteit

“het is 80, misschien wel 90% emotie” (bewoner)

De lokale identiteit wordt heel sterk met de kenmerken van de lokale gemeenschappen verbonden. De deugden van hard werkende, zelfredzame, elkaar helpende en op meer traditionele christelijke Hollandse waarden gebaseerde gemeenschappen worden meestal als de belangrijkste kenmerken van de lokale identiteit gezien. De boxen 8.4 en 8.5 geven een overzicht van de kenmerken die onze geïnterviewden spontaan met de identiteit van hun gemeenschap verbonden. Een van de vragen die aan het onderzoek ten grondslag liggen is “Hoe omschrijven inwoners zelf hun ‘lokale/regionale identiteit’?”. Daarom begonnen wij de interviews met de vraag: “Als ik het heb over identiteit in (Katwijk of op Goeree-Overflakkee), wat komt er dan als eerste bij u op?”.

Box 8.4 Waarmee wordt de identiteit van een gemeenschap verbonden op Goeree-Overflakkee?

“Een behoudende christelijke gemeenschap.” (bewoner)

“Gereformeerd. Met de neiging tot streng gereformeerd.” (bestuurder)

“die sterk een geloof hebben, niet alleen in godsdienst maar ook in hun zelf en in hard werken en vechten voor wat ze vinden.” (ondernemer)

“Ehm.. ja, we hebben toch wel een behoorlijke cultuur op het gebied van godsdienst.”
(publieke sector)

“Overwegend christelijk, maar ook heel divers.” (bestuurder)

“Levensbeschouwelijke cultuur, arbeidsethos en financiële degelijkheid.” (publieke sector)

“Het is een werkzaam volkje, wat zegt: doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg.”
(bewoner)

“Doe maar gewoon” (bewoner)

“Terughoudend, afwachtend, eens kijken, niet veel vertrouwen in de overheid, de gemeente, ook ondernemend.” (bewoner)

“het is een veilig gevoel. Als ik het dorp in rijd, dan ken ik de meeste mensen die hier wonen en dat geeft een veilig gevoel om je heen.” (bewoner)

“Zorgen onderling, dus je bent verantwoordelijk voor elkaar, ik denk dat dat ook een beetje te maken heeft met het feit dat dit een eiland is.” (ondernemer)

“Ons toerental draait lager dan de rest van Nederland. Wij laten ons niet gek maken door hypes. (...). Dat heeft van origine te maken met de eiland cultuur.” (ondernemer)

“Identiteit, ik ben zelf een eilander.” (publieke sector)

“Een soort benepenheid, die als je het nader gaat bekijken altijd weer meevalt.”
(bewoner)

“Je was een eilander of een overkanter.” (ondernemer)

“Het gevoel dat het bij mij oproept, is het gevoel van vrijheid. Ja, ruimte, veel natuur, veel water, logisch op een eiland.” (ondernemer)

“Toch wel rust ja. En het heeft wel eigen identiteit. Ook de zondagsrust nog gewoon. Dat is hier nog wel een groot goed.” (bewoner)

“Er gebeurt niks. Dat is bij Goeree-Overflakkee vaak, wij zijn een mooi eiland.”
(ondernemer)

“Overlevingsdrang, (...)innovativiteit.” (bestuurder)

Box 8.5 Waarmee wordt de identiteit van een gemeenschap verbonden in Katwijk?

“Hecht.” (publieke sector)

“Krachtig.” (bestuurder)

“Autonoom.” (publieke sector)

“- Sociale cohesie, het kleinschalige, in positieve zin.” (bewoner)

“Iedereen kent iedereen.”(bewoner)

“Gemoedelijk, dorp, ons kent ons. En dan is het misschien nog qua kernen ook wel anders. Je hebt toch nog wel die scheiding van Katwijk en Rijnsburg en Valkenburg.” (bewoner)

“Hun kijk op de religie. Hun eigenheid.” (bewoner)

“Tegenstellingen tussen de identiteiten” (bewoner)

“Er is een groot verschil tussen de identiteit van Katwijk aan Zee en de rest.” (bewoner)

“Dat het nog wel verschilt” (bewoner)

“Dat er toch duidelijke verschillen zijn. De identiteit van de Katwijker bestaat niet.”

(publieke sector)

“Conservatief, kerkelijk,... In Rijnsburg is het meer ondernemend.” (bestuurder)

“Het feit dat iedereen het altijd over de identiteit heeft.” (bewoner)

“Gedegen. Vroom. Degelijk. Afwijkend van de rest van de Duin- en Bollenstreek”. (publieke sector)

“Als ik denk aan de gemeente Katwijk, ikzelf denk niet dat er een... Misschien dat we toch wel vrij religieus zijn.” (bewoner)

“- Geloof

- Saamhorigheid

- Gemoedelijkheid.” (ondernemers)

“Ik denk dat ze denken, ten eerste dat je heel religieus bent en ten tweede ook heel asociaal.” (bewoner)

“Ik ben geen Maxima, maar de identiteit van Katwijk denk ik dat niet bestaat. Als je een Rijnsburger spreekt, die zegt van: in Katwijk wil ik nog niet dood gevonden worden. Dus dat is nog de oude strijd, tussen de Kattukers en de Rijnsburgers. Valkenburg is nog een dorp op zich, echt een dorp. En wat ik nog vooral van Katwijk... is dat de kerken een ontzettend grote rol hebben. Het is een gewoon erg christelijke gemeenschap.” (publieke sector)

“Een christelijk vissersdorp. De zee en religie.” (bestuurder)

“- Strand en duin.

- Mijn eerste is christelijke gemeenschap” (bewoners)

De eerst genoemde kenmerken die met lokale identiteit verbonden worden, worden vervolgens vaak met andere nobele kenmerken verbonden in een verhaal over de morele kracht van de lokale gemeenschap. Deze sociale kenmerken van lokale identiteiten worden soms gelinkt aan de traditionele middelen van bestaan en met hoe deze waarden nog steeds het lokale dagelijkse leven kenmerken. Deze positieve kenmerken van lokale identiteiten worden duidelijk geplaatst in de eigen lokale gemeenschap, maar men geeft over het algemeen aan dat die ook in meer of mindere mate gedeeld worden met de andere plaatsen in de fusiegemeente. Ze zijn dus in lokale gemeenschappen geworteld, maar vaak kenmerkend voor de hele regio. Over bewoners van andere kernen in Katwijk zegt een gemeenteraadslid: “maar het zijn wel mensen die helemaal in onze cultuur passen.” Deze

positieve lokale gemeenschapswaarden worden wel afgezet tegen de veranderingen in de maatschappij (tijd) en de toenemende druk vanuit de stedelijke omgeving (ruimte) die deze traditionele lokale identiteiten bedreigen. Deze gedeelde lokale identiteitskenmerken en externe bedreigingen kunnen een draagvlak vormen voor het samengaan van gemeentes. Maar verderop in dit rapport zullen we zien dat dit geen automatisme is, maar vooral gedragen moet worden door lokale stakeholders zoals bijvoorbeeld ondernemers.

8.4 Hardwerkende zelfstandige arbeiders en ondernemers

“Keiharde werkers allemaal. Zeer ambitieuze mensen. Dus dat past wel bij elkaar.”
(bewoner)

Een hoge arbeidsmoraal, arbeidsethos, hard werken mentaliteit, zelf in je levensonderhoud voorzien en je eigen zaakjes regelen: dit wordt vaak genoemd als kenmerk van de identiteit van alle lokale gemeenschappen in zowel Katwijk als op Goeree-Overflakkee. Er zijn wel wat verschillen binnen deze fusiegemeentes. Volgens velen zijn deze kenmerken sterker op de Kop van Goeree-Overflakkee aanwezig dan op Flakkee. In de gemeente Katwijk wordt vooral de handelsgeest van de Rijnsburgers genoemd. Voetballer Dirk Kuijt wordt vaak als voorbeeld van de hoge arbeidsmoraal van de Katwijker opgevoerd (box 8.6).

Maar deze verschillen zijn meer verbonden met verschillen in ondernemerschap dan in arbeidsmoraal. Alle lokale gemeenschappen voeden harde werkers op, vanuit in een (protestants) christelijke traditie gewortelde traditionele oer-Hollandse waarden. Deze harde werkers zijn gewild in de stedelijke omgeving van deze gemeentes. Dat arbeidsethos is dus geworteld in de traditionele lokale identiteiten, maar karakteriseert ook de nieuwe fusiegemeente als geheel. Het is ook een belangrijk element in de positionering van gemeentes ten opzichte van hun stedelijke omgeving.

Box 8.6 Dirk Kuijt als symbool van Katwijk

“- Wij omarmen allemaal Dirk Kuijt. Daar zijn we trots op met zijn allen. Dirk Kuijt uit Katwijk, dat wordt er altijd bij gezegd

- En ook de werklust, altijd doorgaan

- Ook daar zit het in; niet lullen maar poetsen- Dat blijkt ook helemaal uit zijn manier van voetballen, dat is de echte Katwijkse mentaliteit. Met wat minder voetballende kwaliteiten toch heel hoog terechtkomen. Het maximale eruit halen.”

(ondernemers)

(Bron foto: football.ua)

We vinden succesvolle lokale familieondernemers vooral op de Kop van Goeree-Overflakkee. Op Flakkee zijn deze wat schaarser. Dit heeft er niet alleen mee te maken dat daar bij gebrek aan strand minder kansen voor toerisme zijn, maar ook met de landbouwgeschiedenis. Op Flakkee waren grootschalige akkerbouwbedrijven van rijke boeren met loonarbeiders dominant. Dit creëerde wat gemakzucht bij de rijke boeren en een cultuur van afhankelijkheid bij de arbeider. Op de Kop daarentegen moesten de vissers en de kleine boertjes op hun armere zandgronden veel meer zelf vechten voor hun moeizame bestaan.

Na de ontsluiting van het eiland konden sommigen van hen als toeristisch ondernemer een beter bestaan opbouwen. Maar ook vele andere niet-agrarische familiebedrijven ontstonden vooral op de Kop.

“Op de Kop zijn ze gewoon werkzamer als verderop op het eiland, daar zijn ze niet lui, zo bedoel ik het niet, helemaal niet, maar vanouds kan je dat ook verklaren. In Ouddorp had je heel veel kleine boerenbedrijfjes waar iedereen hard moest werken en die hadden één knecht of twee, als je geluk had. En verderop op het eiland had je grote boeren en die hadden er vijftien, bij wijze van spreken, en die haalden er ’s morgens nog eens tien van de Heul af, zeggen ze dan hier. Dat is de ontmoetingsplaats in het dorp.” (bewoner)

Binnen de gemeente Katwijk worden de verschillende identiteiten van de kernen vaak verbonden met de verschillende manieren waarop men zijn brood verdient. Vooral het contrast tussen de Rijnsburgse bloemenhandelaren en de meer naar binnen gerichte en bedachtzame Katwijkers wordt vaak genoemd in de interviews.

Over de lokale identiteit in Rijnsburg: “Dat komt omdat zij natuurlijk handel drijven met vroeger alleen Duitsland maar nu natuurlijk de hele wereld. Daarom zijn ze heel erg naar buiten gericht. En brutaal. Heel direct. Het is niet zo van: meneer, kunt u dit of dat even regelen, maar: potverdomme, wat is er nou weer aan de hand? Zo praten die gasten.” (ondernemer)

Deze assertiviteit van de Rijnsburgse ondernemers contrasteert met de “doe maar gewoon” mentaliteit van de ondernemers op Goeree-Overflakkee. Het succes van de ondernemers op Goeree-Overflakkee is verankerd in de identiteit van de lokale gemeenschappen waar hard werken, vertrouwen op eigen kracht en vindingrijkheid een belangrijk onderdeel van vormen. Maar aan de andere kant verhinderen die sociale identiteitskenmerken het communiceren van deze succesvolle economische identiteit naar buiten toe. Anders dan stedelingen treden eilanders niet zo naar buiten met hun succesvolle en innovatieve ondernemingen.

“Ik sprak een bakker en die vertelde dat hij de zevende generatie is die bakt. Oh, dan ben je waarschijnlijk Koninklijk, dan besta je langer dan honderd jaar. Ja, zegt hij, maar dat zet ik niet op mijn deur, want dan ben ik de helft van mijn klanten kwijt. Verplaats je dan eens in een bakker in Rotterdam of Amsterdam en het eerste wat hij doet als hij honderd jaar en één dag is, is Koninklijk op zijn deur zetten. Ik vind dat een heel mooi voorbeeld van hoe het hier beleefd wordt. Doe maar gewoon zit hier heel diep in de genen.” (ondernemer)

“Kijk, wij zitten eigenlijk vlak tegen Rotterdam aan, maar de mentaliteit is totaal anders. Echt totaal anders, dat is niet te vergelijken. Hier zijn we toch van het harde werken, doe maar normaal dan doe je al gek genoeg, niet naast je schoenen lopen, en vooral niet hoog boven het maaiveld uitsteken” (publieke sector)

“Mensen hebben toch oog voor elkaar, hoog arbeidsethos. Mensen vanuit Goeree-Overflakkee vinden ook heel snel een baan, want die zijn kennelijk gewild. Ik denk ook wel een beetje eigen boontjes doppen, we lossen het zelf wel op.” (bestuurder)

De hoge arbeidsmoraal en het succes van lokale ondernemers worden dus breed herkend, maar op verschillende manieren geduid.

8.5 De sterke door identiteit verbonden lokale gemeenschappen: Katwijk

“Je bent Kattuk-Zeeër, Kattebinder, Rijnsburger of Valkenburger.” (publieke sector)

“We denken op een gemeenschappelijke manier. Er is bijna geen verschil in karakter bij wijze van spreken tussen een Valkenburger, Rijnsburger en Katwijker.” (bewoner)

Deze twee citaten lijken elkaar tegen te spreken, maar laten juist zien dat er sterke afzonderlijke lokale gemeenschappen binnen de gemeente Katwijk bestaan, die tegelijkertijd zeker in vergelijking tot de stedelijke omgeving toch heel sterk op elkaar lijken.

“Maar Katwijk is wel een heel hechte club, in Rijnsburg is een heel hechte club en in Valkenburg ook. Dat hebben de drie dan wel met elkaar gemeen, dat ze bijvoorbeeld een heel actief verenigingsleven hebben, waar bijna iedereen(...) in elk geval lid is ervan, maar ook heel veel in bestuursfuncties. Het is gewoon een actief dorp. Dat komt denk ik in de basis doordat die relaties gewoon heel hecht zijn. Als je je betrokken voelt bij een club, dan word je daar lid van en doe je daar dingen voor. Dat is wel iets dat ze wel alle drie gemeen hebben. Maar dan wel: iemand in Valkenburg zal niet zo snel lid worden van een Katwijkse vereniging.” (publieke sector)

Vrijwilligers, werkzaam in allerlei lokale verenigingen, zijn heel belangrijk voor de lokale samenleving. Dit wordt vaak door de geïnterviewden genoemd. In Katwijk wordt het bloeiende verenigingsleven ook als een belangrijk onderdeel van de lokale identiteit gezien. De rivaliteit tussen de lokale sport- en cultuurverenigingen wordt vooral met de rivaliteit tussen de lokale gemeenschappen verbonden. Op Goeree-Overflakkee wordt het vaker met de kerk en het zorgen voor elkaar binnen de lokale gemeenschap verbonden. Men is het er op beide plekken over eens dat vrijwilligers belangrijk zijn voor de lokale samenleving, maar dat het steeds moeilijker wordt om nieuwe (jonge) vrijwilligers te vinden. Vaak zijn het dezelfde mensen die elkaar in verschillende lokale verenigingen tegenkomen en zo de lokale samenleving met elkaar verbinden.

Verenigingen zijn meestal aan een plaats binnen de gemeente verbonden. Vooral in Katwijk zijn de Oranjeverenigingen heel belangrijk. Ze hebben niet alleen veel leden, maar zijn heel sterk op de afzonderlijke dorpsgemeenschap gericht met hun eigen lokale feesten op afzonderlijke plaatsen en tijdstippen. Dit zorgt aan de ene kant voor rivaliteit en het duidelijk afbakenen van verschillende lokale identiteiten. Aan de andere kant werken ze ook wel samen, bijvoorbeeld bij de nationale festiviteiten rond de inhuldiging van Willem-Alexander als koning van Nederland (box 8.7).

Box 8.7 Rivaliteit en samenwerking tussen Oranjeverenigingen

“Je denkt waarom heb je nou vier Oranje verenigingen in een dorp? In de historie is het eigenlijk zo geweest: Katwijk is de place to be op Koninginnedag en Katwijk aan den Rijn vierde vroeger altijd de verjaardag van Wilhelmina op 31 augustus. Dat kwam wel aardig uit, want dan was het ook al oogsttijd. Katwijk-Rijn is ook meer op landbouw en tuinbouw gericht. Is de oogst een beetje binnen, dan zijn een paar

centen verdiend en dan kan een paar dagen de drank ook gaan. Valkenburg heeft de oudste paardenmarkt van Nederland. Daar concentreert zich ook een week omheen dat het daar feest is. En Rijnsburg heeft zijn bloemencorso al tig jaren en rond om de bloemencorso is een traditioneel volksfeest. En zo hebben al die vier kernen eigenlijk hun eigen feest, hun eigen identiteit misschien ook. En dan werkt het ook niet om te gaan fuseren tot één bestuur, want dan zou een bestuur vier feesten moeten organiseren. En dat zijn allemaal feesten die door de bank genomen een week duren en dat is niet meer hanteerbaar natuurlijk. Iedereen voelt zich betrokken bij zijn eigen identiteitje. Een Valkenburger gaat niet hier aan de slag en ik ken geen Katwijker die in Valkenburg aan de slag gaat. Katwijk Binnen ook niet. Dat is een beetje gezonde rivaliteit tussen die besturen. Daar is op zich niks mis mee, want daar waar het noodzakelijk is werken we ook samen, zoals bij de koningsdag. Toen hebben we ook een aantal activiteiten opgepakt. 5 mei doen we altijd samen.” (bewoner)

Ook rond sport en met name voetbal is er een duidelijke band met de verschillende lokale gemeenschappen in Katwijk. De sterkere lokale rivaliteit is in Katwijk verbonden met een sterke rivaliteit tussen de lokale verenigingen die daardoor ook landelijk gezien goed scoren. Dit is niet alleen het geval bij voetbal, maar ook bij andere culturele verenigingen.

“- Prestatiegericht ook, past ook wel een beetje bij de verschillende kernen. Voetbal op hoog niveau is vrij uniek, muziek op hoog niveau.

- Ja, dus dat houdt het natuurlijk ook wel een beetje in stand. De verschillende identiteiten, dat wordt er met de paplepel in gegooid zeg maar.” (ondernemer)

De verschillende verenigingen en hun afzonderlijke feesten zorgen voor een sterke samenhang binnen de lokale gemeenschappen. Ze bestendigen wel de identiteitsverschillen tussen de verschillende kernen. Toch vinden deze wat oudere geïnterviewden dat ze ondanks wat rivaliteit nu heel goed met elkaar op kunnen schieten. Ook op Goeree-Overflakkee vindt men dat de lokale rivaliteit veel minder is geworden:

“De verschillen tussen de dorpen ebben heel hard weg. Toen ik hier op de middelbare school zat, had je best die rivaliteit nog, voetbalwedstrijden Herkingen-Dirksland, dat is mooi. Maar dat is steeds minder aan het worden.” (ondernemer)

Maar jongeren kijken daar soms heel anders tegenaan en zien wel nog sterke rivaliteit tussen jongeren uit verschillende dorpen die op andere plekken dan vroeger de confrontatie met elkaar aangaan (box 8.8).

Box 8.8 Vechten op de brug of in Noordwijk

“-Rijnsburgse jongeren gaan veel met elkaar om dus. Komen die ook nog wel eens in Katwijk?

- Wel veel.

- Om te matten. Haha. Vroeger, toen ik 16 was, toen was het elk weekend vechten op de Sandtlaan tussen Katwijk en Rijnsburg. Altijd op de Sandtlaanbrug, en ik woonde daar toen vlak in de buurt dus ik ging kijken, alsof je naar een concert gaat, dat was wel lachen.

- Was dat een soort vaste afspraak op zaterdagavond?

- Ja, dat hoorde erbij. En dan eens in de zoveel keer kwam Lisse erbij. Dan was er kermis hier in Katwijk binnen en dan kwam Lisse erbij.

- Dat was gewoon om te laten zien wie de sterkste is uit de buurt.

- Dat is nu nog wel steeds die concurrentie.

- Dat zie je wel nog steeds tijdens kroegavonden in Noordwijk, Katwijkers en Rijnsburgers die nog steeds met elkaar vechten in de kroegen.

- In Noordwijk gaan Katwijkers en Rijnsburgers...?

- Ja Noordwijk is de plek, zeg maar centraal, waar iedereen bij elkaar komt.

- Een soort neutraal terrein?

- Ja. Als ze merken dat je uit Rijnsburg komt, dan gaan ze problemen met elkaar zoeken.

Niet altijd hoor, maar het kan wel gebeuren

- En dan ben je wel echt de Sjaak als je met weinig bent en de anderen met veel.

- Dan moet je rennen!” (bewoners, jongeren)

Vele van onze geïnterviewden verbinden de grote rol van lokale verenigingen in de hechte lokale gemeenschappen met het zorgen voor elkaar. Zij vertellen vaak dat er bij hen nog veel gemeenschapszin en zorg voor elkaar is in vergelijking tot de omliggende meer verstedelijkte gemeentes. Dit zien ze als iets positiefs in relatie tot de huidige decentralisatie van veel zorgtaken naar de gemeentes toe.

“Wij zitten met die WMO veranderingen, hoe gaat dat hier nou plaatsvinden. Waarbij ik zelf wel het idee heb van bepaalde buurten, nou, daar zorgen we gewoon voor elkaar, punt uit.” (publieke sector)

“Op dit moment in gemeenteland hebben de 3D’s een impact; het hele WMO verhaal. En dan zie je toch dat de discussie hier wat anders verloopt dan soms in andere gemeentes. Hier wordt toch heel veel het maatschappelijk middenveld erbij betrokken en daar vallen dan ook de kerken onder. Maar goed, ook buiten die kerken wordt wel heel breed gekeken naar het verenigingsleven, om die dus in dat hele verhaal mee te nemen. En wat ik dan hoor is dat dat hier - iets gechargeerd - maar toch wat makkelijker ligt dan in wat meer seculiere plaatsen eigenlijk. Het individualisme neemt hier toe, in gedachten, maar je merkt toch dat dat nog een stuk minder is dan elders, er is meer gemeenschapszin.

- De banden zijn natuurlijk redelijk sterk omdat er relatief weinig export van buiten de gemeente is. Dus dan heb je vanzelf weer een extra ring betrokkenheid op elkaar.

- Ik vond een aantal jaren geleden opvallen, je ziet inderdaad dat het in de breedte kerkelijk meelevend iets terugloopt, en dan zie je dat daar op een gegeven moment een gat ontstaat. Maar dan zie je ook dat blijkbaar in die cultuur geworteld zit, een roep die je dan steeds weer hebt gehoord. En waar op het moment hard aan gewerkt wordt is het realiseren van gemeenschapshuizen, zoals dat zo mooi heet. Om daar toch weer iets van die saamhorigheid terug te krijgen, maar dan minder onder een religieuze vlag.” (bestuurders)

In Rijnsburg is in 2013 het eerste nieuwe gemeenschapshuis in de gemeente Katwijk geopend. Het oude gemeentehuis is omgezet in het multifunctionele centrum De Burgt (box 8.9).

Box 8.9 Gemeenschapshuis De Burgt

“Dit is natuurlijk ons gemeenschapshuis, ik heb er heel veel in vergaderd en ik ben blij dat het behouden is voor de Rijnsburgers als brasserie, vergaderruimte, bibliotheek, ontmoetingsplaats. In de feestweek staat het ook centraal natuurlijk. (...) Met zijn allen proberen daar wat van te maken. Als Rijnsburgers zijn we blij dat het er is, het plein en het gebouw.” (ondernemer)

In Valkenburg zijn ook vergevorderde plannen voor een nieuw gemeenschapshuis. In deze gemeenschap wordt door de oude bewoners graag het dorpse karakter benadrukt (box 8.10).

Box 8.10 Dorps Valkenburg

“Valkenburg werd vroeger ook Nazareth genoemd. Het was echt een geïsoleerde gemeenschap. Valkenburg ging niet naar de wereld, de wereld kwam naar Valkenburg.” (bewoner)

“Valkenburg, mooi gebied, we hebben een kerstboomverbranding op de traditionele manier, Sinterklaas komt nog met een bootje binnen met zwarte Pieten, we lopen met

de paardenmarkt nog met een biertje op straat zonder dat je bekeurd wordt, het is gewoon bijzonder. Dat klinkt heel gek, maar dat is het gemoedelijke van een dorp. En als mijn buurman dronken is dan brengen we hem thuis. Dat is echt dorps. Dat klinkt misschien oubollig, maar ...” (ondernemer)

8.6 Verdwijnen lokale identiteiten in de moderne samenleving?

“Elke kern heeft zijn eigen saamhorigheid.(...) Elke kern heeft een vaste groep van mensen die elkaar allemaal kennen, elkaar opzoeken en die heel veel voor elkaar krijgen in die dorpskern.” (ondernemer)

“Het is dus duidelijk, dat de buurtschap in velerlei opzicht op zelfverzorging is aangewezen en als gevolg hiervan is er een sterke band van saamhorigheid tussen de bewoners onderling ontstaan.” (Groenman & Schreuder, 1949, p. 85)

Beide citaten lijken naar een soortgelijke sterke verbondenheid in lokale gemeenschappen te verwijzen. Maar het eerste citaat gaat over de gemeente Katwijk in 2014, het tweede citaat werd in 1949 door Groenman en Schreuder geschreven in een rapport over Ommen (Overijssel), in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening. Zij constateerden dat de lokale gemeenschap daar veel hechter was dan in de rest van het land, maar dat dit door verstedelijking - of ‘versteedsing’ zoals ze dat toen noemden – aan het verdwijnen was.

“Uit alles blijkt wel, dat de uit de dwang der omstandigheden gegroeide gemeenschap nog altijd de kenmerken hiervan in zich draagt. Door traditie en gewoonte hebben deze verschijnselen zich tot op de huidige dag weten te handhaven, waarbij ook de conservatieve aard der boeren van deze streek een factor van betekenis is geweest. Toch is verslapping van de vroegere toestand duidelijk te constateren.” (Groenman & Schreuder, 1949, p. 85)

“Maar ondanks de modernisering en rationalisering, de “versteedsing” van het platteland, hebben de “buren-gemeenschappen” zich kunnen handhaven. En vermoedelijk is in ons land geen streek te noemen, waar deze oude tradities en gewoonten zich zo sterk uiten als juist in de omgeving van Ommen.” (Groenman & Schreuder, 1949, p. 89)

Ook dit lijkt heel erg op citaten uit 2014:

“Doordat het ook een eiland was, was het ook een gesloten gemeenschap. Mensen waren ook op elkaar aangewezen.” (bestuurder)

“En er is ook de neiging om de buitenwereld afgeschermd te houden. Laat ons met rust. En op de andere kant van het eiland is er ook een beetje een ouderwetse structuur, allerlei dingen die in de Randstad al lang en breed weg zijn” (bestuurder)

“Wat meer en meer toeneemt, zeker in de afgelopen veertig jaar, is de betrokkenheid met de stad. Niet alleen door de fysieke verbindingen die door de jaren heen beter en beter geworden zijn, zeker als je het over een langere periode bekijkt. Maar ook de stad die hierheen komt: mensen die zich hier komen vestigen, komen wonen, die hier niet vandaan komen. En dus mensen die hier dan recreëren. Ik denk dat wij ondertussen heel stiekem best wel heel erg aan het veranderen zijn, wat DNA betreft.

Dus de invloed van met name de stad. (...) Daardoor verandert onze identiteit ook heel erg sterk. Niet dat we opeens heel anders zijn, maar je merkt: er komt wat bij.”
(ondernemer)

Ook deze geïnterviewden zien hun lokale gemeenschappen als veel hechter dan in de rest van Nederland en ook zij zien dat dit door modernisering en verstedelijking aan het verdwijnen is. Hoe moeten wij dit interpreteren? Misschien gaat deze verandering zo langzaam dat die na 65 jaar nog steeds aan de gang is. Dan zal het waarschijnlijk nog wel minstens 65 jaar duren voordat de verschillen tussen lokale gemeenschappen verdwenen zijn. Met lokale identiteiten zal men dan nog lang rekening moeten houden. Maar de continuïteit van het verhaal van verlies van de eigen identiteit lijkt niet alleen een structureel onderdeel te zijn van lokale identiteiten, maar deze ook nog eens te versterken. Als wat je dierbaar is bedreigd wordt, doe je natuurlijk extra moeite om het in stand te houden. Ook dit betekent dat lokale identiteit ook in de toekomst belangrijk zal zijn. Daar komt nog bij dat er altijd verschillen zullen zijn tussen de ontwikkelingen in verschillende plaatsen. Bepaalde nieuwe ontwikkelingen zullen zich in een plaats voordoen, terwijl andere nieuwe ontwikkelingen elders plaatsvinden. Ook zullen er verschillen zijn in het moment en de mate waarin nieuwe ontwikkelingen ergens plaatsvinden. Vooral in steden treden nieuwe ontwikkelingen vaak eerder en heftiger op dan in meer rurale gebieden. Ook daardoor zullen er altijd lokale identiteitsverschillen zijn. Bestaande verschillen nemen vaak af, maar nieuwe verschillen komen daarvoor in de plaats. Niet het belang, maar de manier waarop lokale identiteit gebruikt wordt is wel aan verandering onderhevig. Ging het bij de oude studie van Ommen vooral om de relaties binnen de gemeenschap, nu lijkt lokale identiteit vooral belangrijk voor de relatie tussen lokale gemeenschappen als ze bijvoorbeeld in een fusiegemeente moeten samenwerken.

8.7 Conclusie: herkenbare lokale identiteiten

De lokale identiteit wordt heel sterk met de kenmerken van de lokale gemeenschappen verbonden. Ruimtelijke elementen helpen wel bij de herkenning van de plaatsen, maar zijn veel minder belangrijk. De verschillen tussen lokale gemeenschappen worden met een lange geschiedenis verbonden, maar deze geschiedenis is meer een gegeven dan iets waarbij handelen bijvoorbeeld met betrekking tot het beschermen van erfgoed belangrijk is. De wortels in tijd en ruimte worden wel erkend, maar de rol van lokale identiteit in het dagelijkse leven is veel belangrijker. De deugden van hardwerkende, zelfredzame, elkaar helpende mensen met traditionele christelijke Hollandse waarden worden meestal gezien als de belangrijkste kenmerken van de lokale identiteit op Goeree-Overflakkee en in Katwijk. De interne samenhang van de lokale gemeenschappen zorgt voor duidelijk herkenbare en verschillende lokale identiteiten. Velen benadrukken de positieve rol van gemeenschapszin voor de zorg voor zwakkeren. Ondanks processen als modernisering en verstedelijking lijken lokale identiteiten niet te verdwijnen, maar te veranderen.

Hoofdstuk 9 Individu, gemeenschap en soorten lokale identificatie

De relatie tussen individu en gemeenschap kan op verschillende manieren ingevuld worden. Dat heeft gevolgen voor de lokale identificatie en lokale identiteit. In dit hoofdstuk bespreken we de afstand tussen individu en gemeenschap, de dubbele rol van de stad als bron van nieuwe ontwikkelingen en als schrikbeeld, relaties tussen gevestigden en nieuwkomers in lokale gemeenschappen en verschillende soorten lokale identificatie.

9.1 Individuele vrijheid en de lokale gemeenschap

Sterke lokale gemeenschappen beschermen hun leden. Maar mensen die minder sterk met deze lokale gemeenschappen verbonden zijn kunnen daardoor in problemen komen. Zij hebben bijvoorbeeld geen familie in het dorp omdat die elders woont. Ook niet-kerkelijken vallen buiten de rond de kerken georganiseerde gemeenschappen.

“Ik hoor ook geluiden van mensen die dan niet bij een kerk horen, die dan zeggen...ja, bij mij in de straat zijn ze allemaal van die kerk en daar ben ik niet van, dus ze letten wel op elkaar, maar ik heb geen aanspraak.” (publieke sector)

Velen willen velen juist ook wat afstand bewaren tot de lokale gemeenschap die vaak als belemmerend voor hun eigen ontplooiing wordt ervaren. Verschillende mensen maken verschillende keuzes tussen hun individuele vrijheid en hun banden met de lokale gemeenschap. Dit wordt vaak met specifieke locaties binnen de plaatsen verbonden. Er is vooral plaats voor individuele vrijheid in de nieuwbouwlocaties buiten de oude dorpskernen. Zo wordt dat ervaren en dat wordt ook van nieuwe wijken verwacht. Buiten Valkenburg wordt een grote nieuwbouwwijk gebouwd: ‘t Duyfrak.

“Maar dat zal anders worden met ‘t Duyfrak waar ze honderden woningen aan het bouwen zijn ook mensen uit andere plekken komen. Dus dat wordt wel een beetje anders natuurlijk.” (bestuurder)

Over bestaande wijken in Katwijk bestaan ook duidelijke beelden: buiten het oude centrum van Katwijk aan Zee wordt meer ruimte ervaren voor afwijkende meningen (box 9.1).

Box 9.1 Nieuwbouw maakt vrij?

Over de plaats van Katwijk Noord in de Katwijkse gemeenschap:

“Als je daar dan met mensen praat, dat zijn bewust mensen uit Katwijk die er wonen, die geen zin hebben in het steeds op elkaar lip zitten. Mensen die zeggen van: ik wil buitenlucht, ik wil mijn eigen ding, mijn eigen manier. Dus daarom woon ik daar. En ik woon hartstikke goed. En de hele omgeving heeft een mening, dat weet ik, maar dat is wel mijn plek. Dus daar is een ander soort zelfredzaamheid, een ander niveau, maar dat past ook wel bij die buurt. Dat is een andere manier van wonen.

- Dat lijkt meer individueel te zijn?

- Ja, het is individueler, maar ze houden elkaar donders goed in de gaten. En ze weten echt wel wat er in de buurt speelt en als er wat is staan ze echt wel voor elkaar klaar, maar het is een bewuste keuze van: ik heb gewoon ruimte nodig om mijn eigen leven te leiden. En daar heb je niet zoveel plekken van in Katwijk.

- Nee, het is snel toch een norm, met spelregels, niet de was op zondag, al dat soort dingen. En hier is dan een plek waar je wat anoniemer kunt wonen. Maar daar vindt men dan vanuit de gemeenschap ook snel wat van.” (publieke sector)

“- Ik denk dat mensen die niet proberen mee te lopen, dat die heel veel last van hebben dat ze in een dorp als Katwijk heel erg worden nagekeken en nagewezen en dat er over je gepraat wordt. En in een stad heb je dat totaal niet. Want het boeit niemand hoe je eruitziet, als je maar normaal doet.

- Doe gewoon je eigen ding. In de stad doet iedereen zijn eigen ding. En in Katwijk is het dan inderdaad zo, je loopt over straat met wat zwarte kleding aan en kisten en iedereen kijkt je aan en na...

- Verschilt dat dan ook nog per plek in Katwijk?

- Ja ja.

- In de Hoornes word je bijna niet aangekeken.

- Ik denk dat je bijna een streep kunt trekken door Katwijk heen, dat is de echte ruige buurt en dat is de nette buurt. En de nette buurt is dan meer het centrum.

- Ja vanaf het centrum tot aan zuid bij Quick Boys tot aan hier het gemeentehuis, dat is een beetje de scheidslijn van mensen die je raar aankijken als je inderdaad er zo bijloopt.

- In Katwijk aan den Rijn word je ook gewoon totaal niet aangekeken.

- Als je bijvoorbeeld met een metal shirt rondloopt met iets van een omgekeerd kruis of een pentagram erop, ze spreken gewoon alsof je de duivel bent, zien je gewoon alsof je dat bent. En als je dan weer in het rustige gedeelte komt is het gewoon. In Rijnsburg is het ook heel erg, op het moment dat je een omgekeerd kruis op je shirt hebt wordt er over je geluld alsof je een satanskind bent of zo. Dat is vooral wel door de oudere generatie. (bewoners)

9.2 De stad als schrikbeeld op Goeree-Overflakkee en in Katwijk

Er is overeenstemming onder de geïnterviewden dat de lokale identiteit niet-stedelijk is. Vooral jongeren voelen zich tot de vrijheid in de stad aangetrokken en willen er ook naar toe verhuizen. Voor vrijwel alle andere geïnterviewden is de stad is een schrikbeeld. Meestal wordt betreurd dat de identiteiten van de lokale gemeenschappen door stedelijke invloed bedreigd worden.

“Ik vind dat Katwijk niet onderdeel is van de Randstad, want bij de Randstad denk ik echter aan verstedelijkt gebied.” (publieke sector)

“Maar dit ligt natuurlijk midden in de Randstad.” (bewoner)

Deze twee citaten lijken in tegenspraak met elkaar, maar beiden passen ze bij de breed gedragen identiteit van Katwijk als eiland in de Randstad. Men erkent wel dat Katwijk fysiek in de Randstad ligt en beseft dat men daar ook van kan profiteren, maar men vindt het essentieel om de eigen identiteit af te schermen van de Randstad. Drie bestuurders beschreven Katwijk los van elkaar als *“een stad die dorp gebleven is”*, *“dat dorpse midden in de Randstad”* en *“echt een stad van 70000 inwoners is anders dan hier die dorpen die aan elkaar geklonken zijn”*.

Vele geïnterviewden denken dat hun gemeente in de toekomst meer kan gaan, of moet gaan profiteren van de naburige stad. Op Goeree-Overflakkee wil men meer mensen uit Rotterdam aan gaan trekken om de regionale eilandeconomie te versterken. In Katwijk

willen sommigen op economisch gebied sterker met het naburige bio-science cluster in Leiden gaan samenwerken. Dus terwijl de traditionele lokale, dikke, meer sociaal-culturele identiteit door stedelijke invloeden onder druk staat, wordt de stad ook gebruikt als onderdeel van een toekomstgerichte dunne, meer economische regionale identiteit. Maar aan de andere kant is er ook enige vrees voor de gevolgen hiervan.

“Wat haal je dan allemaal wel niet binnen vanuit de stad in je eigen regio waar je ook niet op zit te wachten.” (bestuurder)

“Door import en andere culturen die in grotere getale aanwezig worden, verandert het. En dat zal denk ik alleen maar toenemen. Nu dat deze regio [voor woningtoewijzing] ook steeds groter wordt is het ook makkelijker voor mensen om naar Katwijk te verhuizen en binnen te komen.” (bewoner)

Ook in Goedereede, het enige oude plaatsje met stadsrechten op Goeree-Overflakkee, is deze vrees voor de invloed van nieuwkomers van buiten te horen (box 9.2).

Box 9.2 De gemeenschap van Goedereede

“De echte Goereeër zit hier al bijna niet meer. Juist rondom dat havengebied hier midden in de stad Goedereede zijn er heel veel mensen die van buiten het eiland gekomen. Dus de autochtone Goedereedenaar is er ook niet echt meer, maar dit was echt een gemeenschap vroeger. Ik zal niet zeggen gesloten gemeenschap maar een hele behulpzame gemeenschap.

Iedereen dronk hierbij iedereen een kop koffie overdag. Of het nou morgen of middag of avond was. Er was altijd gezelligheid ook, dus iedereen stond voor iedereen klaar als er wat aan de hand was. Dat wordt wel minder, dat zeg ik er wel bij, maar dat stadje op zich dat spreekt me zeer aan.” (bewoner)

Voordat we dieper ingaan op de rol van nieuwkomers in de gemeenschappen van Katwijk en Goeree-Overflakkee, maken we eerst een uitstap naar het buitenland, om te zien hoe de relatie tussen lokale identiteit, moderniteit en globalisering daar wordt geduid.

9.3 Lokale identiteit, modernisering en globalisering: voorbeelden uit het buitenland

Het is heel gebruikelijk dat een veilige dorpsgemeenschap wordt gezien als iets oorspronkelijks en wenselijks en dat dit gecontrasteerd wordt met het schrikbeeld van een ziellose stedelijke samenleving die door het handelen van in eigen belang gevangen individuen uiteenvalt. De wenselijke identiteit van een hechte kleine lokale gemeenschap

wordt gecontrasteerd met de afkeurenswaardige identiteit van de verstedelijkte moderne samenleving. Ook in allerlei theorieën over onze moderne samenleving wordt veelvuldig het contrastbeeld van een hechte dorpse gemeenschap met een eigen identiteit gebruikt. Daarbij wordt het verdwijnen van de traditionele samenleving als een noodzakelijk onderdeel van modernisering gezien. Om het fundamentele karakter van deze maatschappelijke modernisering te benadrukken wordt vaak gebruik gemaakt van de tegenstelling tussen een traditionele hechte dorpse samenleving en een moderne samenleving met meer vrijheid en welvaart. De traditionele dorpse vormen van solidariteit en identiteit worden door meer complexere vormen vervangen. Dit zien klassieke sociologen zoals Tönnies en Weber als een overgang van *Gemeinschaft* naar *Gesellschaft*. Het beeld van een hechte dorpse samenleving met een eigen identiteit wordt dan een normatieve leidraad voor handelen. Er moet iets in de plaats komen voor de hechte dorpse samenlevingen. De dorpse solidariteit en identiteit kunnen omgezet worden naar de maatschappelijke normen achter de nationale verzorgingsstaat die als een verbeelde gemeenschap ('imagined community') gezien wordt.

Lokale identiteiten kunnen op verschillende manieren gebruikt worden in relatie tot globalisering. Aan de ene kant kan in reactie op de uniformerende krachten van globalisering de eigen identiteit van een plaats meer benadrukt worden. Die kunnen ook gebruikt worden om je te onderscheiden van anderen in de globale concurrentie. Aan de andere kant kunnen juist nieuwe overkoepelende identiteiten ontstaan.

Lokale gemeenschappen benadrukken hun eigen identiteit om hun autonomie en sociale relaties in hun gemeenschap te beschermen tegenover steeds grootschaliger en steeds onpersoonlijker relaties in de moderne globaliserende samenleving (Donner, 1998). Maar de voortdurende integratie van lokale samenleving in de steeds grootschaliger samenleving, zoals geanalyseerd wordt door theoretici als Marx, Weber, Durkheim, Simmel, Park, Wirth, Tönnies en Giddens, leidt niet alleen tot de integratie in steeds grootschaliger verbanden, maar ook voortdurend tot reacties vanuit de lokale samenleving om zich hiertegen te beschermen. Uit het etnografische onderzoek van William Donner (1998) in kleine plaatsen in zuidoost Pennsylvania (USA) blijkt dat lokale gemeenschappen door het benadrukken van hun eigen lokale identiteit de sociale samenhang in de lokale gemeenschap proberen te bevorderen en hun autonomie te versterken door zich wat af te zonderen van de anonieme maatschappij. Dit is geen nieuw verschijnsel verbonden met globalisering. Al eeuwenlang reageren de lokale gemeenschappen in zuidoost Pennsylvania op processen van schaalvergroting door op hun eigen manier hun lokale gemeenschap en identiteit te construeren. Deze lokale gemeenschappen doen dit echter op soortgelijke manieren, die nauw verbonden zijn met de maatschappelijke ontwikkelingen waar ze tegelijk een reactie op zijn. Gedurende de afgelopen eeuwen ontstonden er voortdurend nieuwe lokale verenigingen als dragers van lokaal zelfbestuur en identiteit. Door maatschappelijke ontwikkelingen verdwijnen vele lokale instellingen, zoals winkels en kerkelijke verenigingen, maar die worden opgevolgd door nieuwe lokale instellingen en organisaties, zoals historische verenigingen. Die richten zich niet alleen op het behoud van het verleden, maar zijn vooral bezig om een lokale identiteit te ontwikkelen. Lokale brandweerverenigingen, historische verenigingen, sociale verenigingen, kerkorganisaties en lokale afdelingen van veteranenverenigingen waren op het eind van de twintigste eeuw in de kleine plaatsen in zuidoost Pennsylvania de belangrijkste dragers van lokale identiteit en gemeenschapszin.

“The determined and sometimes self-conscious replication of distinctive identities and institutions is widespread not only within the region of this study but also throughout the world and may prove to be an unexpected aspect of modernity and globalization.” (Donner, 1998, p. 77).

Ook een recente studie naar de rol van lokale en regionale identiteit voor de inwoners van de regio Päijät-Häme in Zuid Finland benadrukt het belang dat mensen hechten aan een eigen identiteit om betekenis te geven aan hun dagelijks leven dat ze bedreigd zien door de met globalisering verbonden homogenisering en snelle technologische veranderingen (Vainikka, 2013). Vrijwel alle inwoners van Päijät-Häme vinden hun regionale identiteit belangrijk, maar ze verschillen van mening over de aard van hun regionale identiteit. Sommigen benadrukken een historisch verankerde dikke culturele identiteit, anderen een naar buiten gerichte dunne competitieve identiteit (Vainikka, 2013). Dus terwijl sommigen hun regionale identiteit tegenover globalisering positioneren, willen anderen hun regionale identiteit juist gebruiken om de banden met de buitenwereld aan te halen en hiervan te profiteren in de wereldwijde competitie tussen regio's. Een selectieve interpretatie van lokale en regionale identiteiten is de basis van city- en regiomarketing (Boisen, Terlouw & van Gorp, 2011).

Een andere relatie tussen globalisering en lokale identiteit wordt door sociaal geografen als Saskia Sassen (2013) en Doreen Massey (2005) gelegd. Zij zien juist de positieve gevolgen van migratie voor sociale samenhang en identiteit in wereldsteden. Door het samengaan van veel verschillende groepen migranten zijn juist de wereldsteden de bron van nieuwe vormen van lokale gemeenschap en identiteit. De manieren en normen ontstaan door het leren om te gaan met heel verschillende groepsidentiteiten kunnen of moeten de basis vormen voor de lokale identiteit van wereldsteden. In de industriële samenleving vonden maatschappelijke innovaties plaats op het nationale niveau, bijvoorbeeld door de uitbouw van de verzorgingsstaat. Nu komen maatschappelijke innovaties uit wereldsteden waar verschillende soorten relaties van verschillende schalen met elkaar verbonden en in overeenstemming gebracht moeten worden. Handelssteden waren altijd al - anders dan industriesteden - laboratoria van sociale innovatie. Juist door nabijheid, vervlechtingen en wederzijdse afhankelijkheid moeten stedelingen wel op een constructieve manier met verschillen omgaan. De nabijheid en wederzijdse afhankelijkheid bemoeilijken het sociaal en ruimtelijk uitsluiten van groepen in de stad (Sassen, 2013). Dit kan gezien worden als een transformatie van basisidee van de lokale dorpsgemeenschap als veilige gemeenschap met een historisch verankerde eigen identiteit, naar een dynamische kosmopolitische identiteit gebaseerd op hoe men met groepen met verschillende relaties op de wereld om kan gaan.

9.4 Gevestigden en nieuwkomers

“Als je hier niet geboren en getogen bent, dan hoor je er eigenlijk niet bij” (bewoner)

“Het gesloten karakter van de buurtschappen uit zich vooral in de houding tegenover vreemdelingen. Voordat een nieuwe boer zich tot lid van de groep kan rekenen, moet hij eerst aan bepaalde regels voldoen (...) en niet te veel af te wijken van de gewoonten der groep. (...) Tegenover vreemden treedt men hartelijk en gul op. Heeft de vreemde een blijvende taak in de buurtschap te vervullen, dan hangt het van hemzelf af, of hij kan worden getolereerd. Velen hebben dat begrepen en zijn de

boeren op loyale wijze tegemoet getreden. Dan kan hij ook rekenen op de steun en hulp van de groep.” (Groenman & Schreuder, 1949, p. 87-88)

Terwijl Saskia Sassen de positieve aspecten van internationale migratie en multiculturalisme in grote steden benadrukt, zien veel inwoners migranten als een bedreiging voor de identiteit van hun lokale gemeenschap. Hierover zijn de laatste tientallen jaren vele studies verschenen die zich meestal richten op de problemen verbonden met de komst van niet-westerse migranten. In Nederland zijn al in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw studies gemaakt om te bepalen waarom er in bepaalde wijken bij verkiezingen veel steun was voor extreemrechtse racistische partijen. De verklaring werd dan vaak gezocht in de ondermijning van de saamhorigheid in oude volkswijken. De lokale gemeenschap en identiteit in die traditionele volkswijken werd ondermijnd door verschillende maatschappelijke krachten waar de bewoners geen invloed en weinig zicht op hadden: de-industrialisering, werkloosheid onder laaggeschoolde arbeiders, het wegtrekken van beter opgeleide jongeren, stadvernieuwing en de komst van migranten uit andere culturen. De komst van groepen migranten met een niet-westerse cultuur zorgde voor een krachtig symbool waarop men kon mobiliseren.

Lokale conflicten tussen gevestigden en nieuwkomers hoeven niet verbonden te zijn met het samengaan van groepen met verschillende culturen. Lokale identiteiten spelen vaak een belangrijke rol. In een voorstad van Leicester voelde de gevestigde gemeenschap zich bedreigd door de komst van een groep buitenstaanders. Dit waren de inwoners van een nieuwbouwwijk met migranten die echter dezelfde sociale en culturele kenmerken hadden als de bewoners van de oudste wijk in deze plaats. Toch vonden de gevestigden dat de identiteit van de lokale gemeenschap bedreigd werd door de komst van nieuwkomers die hun lokale machtspositie ondermijnden. De nieuwkomers hielden zich niet aan de lokale waarden en normen die de gevestigden in de loop van de tijd hadden ontwikkeld. De gevestigden versterkten hun lokale identiteit door de tegenstelling tussen hun morele goede eigenschappen en de slechte eigenschappen van de groep nieuwkomers in de nieuwbouwwijk te benadrukken (Elias & Scotson, 1965). De lokale identiteit werd niet zozeer bepaald door culturele kenmerken van lokale groepen, maar door de historisch gegroeide manier waarop de lokale gemeenschap functioneert. Vooral het omgaan met verschillende belangen zorgt voor het ontstaan van een eigen karakteristiek sociaal netwerk met zijn eigen gedragsnormen, gedeeltelijk gebaseerd op een gedeeld verleden. Deze conflicten tussen gevestigden en buitenstaanders werden dus niet veroorzaakt door de culturele kenmerken van de nieuwkomers, maar door de waarden en normen van de gevestigden.

Deze spanningen tussen gevestigden en buitenstaanders vinden we nu nog steeds. In Amerongen was er bijvoorbeeld veel verzet tegen het samengaan met andere gemeentes in de nieuwe Utrechtse Heuvelruggemeente in 2006. Uit onderzoek blijkt dat dit samenhangt met de lokale machtsverhoudingen tussen duidelijk te omschrijven groepen van bewoners met een verschillende visie op de lokale identiteit (Hogenstijn & Van Middelkoop, 2008). De groep die de autochtone inwoners ‘echte Amerongers’ noemt, heeft een andere mening en vooral waardering van de lokale identiteit van Amerongen, dan de door hen als ‘import’ bestempelde groep. Deze bestaat vooral uit forensen werkzaam in de regio Utrecht. Bij deze groep, die in de eerste plaats voor hun woongenot naar deze groene sub-urbane omgeving is verhuisd, is lokale identiteit minder op de dorpsgemeenschap gericht. Hun lokale identiteit richt zich veel meer op de wijk waarin zij wonen. Zij zetten zich bijvoorbeeld vaak in voor het behoud van het karakter van het oude dorp met zijn oude boerderijen waarin zij wonen.

Daarnaast is voor hen ook de Utrechtse Heuvelrug met zijn kenmerkende landschap en identiteit belangrijk.

Dit buitensluiten van nieuwkomers door de gevestigden wordt ook veelvuldig door onze geïnterviewden genoemd op zowel Goeree-Overflakkee als in Katwijk. Men ziet dat dit verschijnsel sterker is in die plekken in de gemeente waar al heel lang hechte lokale gemeenschappen bestaan. Ook is het een verschijnsel dat in de loop der tijd minder sterk is geworden omdat de aantallen nieuwkomers zijn toegenomen en omdat de lokale gemeenschappen ook zijn veranderd.

Vanouds zijn er in zowel Katwijk als Goeree-Overflakkee speciale woorden waarmee de 'eigen' bevolking en de bevolking van buiten beschreven wordt. Voor Katwijk wordt dit beschreven door Van der Marel (2008), die het onderscheid beschrijft tussen 'eigen' (*äge* in het Katwijks) en 'vreemden'. In onze interviews gaat het eerder over 'import' en worden de moeilijkheden beschreven die nieuwkomers ervaren in de aansluiting bij de lokale gemeenschap.

“Maar als je import bent is het niet zo eenvoudig om in een authentiek Katwijks straatje ook echt erin te komen. Dan hebben ze hun eigen familie, hun eigen kluitje, en dan komt er een vreemdeling... liever niet, liever iemand van hun eigen familie, kerk, omgeving. Dus een vreemdeling zal in Katwijk noord veel makkelijker aarden en veel makkelijker geaccepteerd worden als in het oude centrum van Katwijk aan Zee.” (publieke sector)

“Maar ik heb de indruk dat de Valkenburgers echt heel erg op zichzelf zijn; een eigen groep vormen. Maar ook daarvoor geldt weer dat die groepsbinding, die is er, maar die is er vooral als je geboren en getogen bent in Valkenburg en misschien al generaties lang in Valkenburg woont. Van mensen die er later zijn komen wonen, hoor ik ook dat het heel moeilijk is om er tussen te komen” (publieke sector)

Op Goeree-Overflakkee bestaan ook een onderscheid: hier worden de termen eilanders en overkanters of overlanders gebruikt (box 9.3).

Box 9.3 De acceptatie van 'Overkanters'

“Dan stuit je op het fenomeen dat als jij uit de Randstad komt en je vestigt je hier op het eiland en je bent best geneigd om secretaris te worden van de hockeyclub of van de plaatselijke imkersvereniging, dan stuit je op het fenomeen dat ze heel argwanend zijn tegen jou. Want jij bent zo'n overkanter en dan ben je zeker weer zo'n figuur die hier even de boel over wil nemen. Even aan eilanders wil vertellen hoe ze het moeten doen. Dat is een fenomeen dat hier heel sterk leeft. (...) Als je geaccepteerd wil worden als nieuwe inwoner, dan moet je gewoon echt zes jaar je kop houden en je aanpassen aan de rest. Na een jaar of zes, zeven zie je dat ze je een keer goedendag zeggen. En dan komt er zo'n kantelmoment, je blijft altijd een overkanter, maar dan zou je misschien wel secretaris van die hockeyclub mogen worden.” (bestuurder)

“Er zijn hier natuurlijk heel veel nieuwe mensen binnen gekomen, dat heet hier overkanters. En dat zijn eigenlijk voor de autochtonen een soort tweederangs burgers. Die eilandcultuur was heel sterk en toen wij hier kwamen (...) was het zo van, je mag wel

meedoen, maar je moest niet denken dat je het voor het zeggen had. Dan was het hò. Je komt hier niet vandaan en je moet niet denken dat je ons kunt veranderen. En dat is langzaam maar zeker iets minder geworden want er komen steeds meer overkanters. En het vervelende is nu, wat gebeurt, gebeurt door de overkanters. En de autochtone mensen hebben vaak kritiek. Ze zijn nog steeds een beetje bang, dat zijn rare mensen van de overkant. Die horen niet bij ons. En dat speelt nog steeds. Als ze maar enigszins denken dat jij het voor het zeggen wil hebben, dan krijg je een hoop kritiek. (...) Er zijn meer mensen die zijn hier komen werken en die zeiden als we met pensioen zijn, dan gaan we weg. Maar ik ben zo langzamerhand zo vergroeid met het eiland.” (bewoner)

9.5 Soorten lokale identificatie: een theoretische classificatie toegepast op Katwijk en Goeree-Overflakkee

Nieuwkomers kunnen tot op zekere hoogte kiezen of ze aan willen sluiten bij de lokale gemeenschap. Nieuwkomers in een plaats kunnen zichzelf zien als tijdelijke bewoners en relatief onverschillig staan tegenover lokale ontwikkelingen, of ze kunnen ‘kiezen voor blijvende verbondenheid’ (elective belonging). Die laatste groep bestaat uit mensen ‘die vandaag komen en morgen blijven, die de keus maken ergens te gaan wonen en er daar iets van te maken’ (Savage, Bagnall & Longhurst, 2005). Er zijn ook mensen die er juist voor kiezen om niet te investeren in een lokaal netwerk en zich afzijdig houden van lokale conflicten. Deze ‘lokale onverschilligen’ zien hun woonplaats als een plek om te wonen, boodschappen te doen en misschien wat te recreëren. Hun sociale leven speelt zich echter voornamelijk elders af. Hun lokale interesses zijn beperkt, zolang lokale gebeurtenissen hun persoonlijke belangen maar niet raken. Maar hoe onverschillig ook: de lokale gemeenschap is nog steeds de plek waar mensen hun dagelijks leven tenminste deels doorbrengen (Hogenstijn & Van Middelkoop, 2008). De pragmatische houding van lokale onverschilligen kan óók leiden tot (tijdelijke) lokale betrokkenheid, bijvoorbeeld als hun persoonlijke belangen bedreigd worden (Blokland 2003). Ze nemen als mogelijk te mobiliseren groep een belangrijke plaats bij lokale conflicten. Het expliciet benoemen en onderzoeken van deze groep lokale onverschilligen biedt bovendien de mogelijkheid om de meer fluïde meervoudige identiteit van mensen en groepen te plaatsen.

“- Ik ben wel een Valkenburger maar niet een echte Valkenburger. Na mijn middelbare schooltijd ben ik uit het dorp gegaan en door mijn werk ben ik in de luchtvaart gegaan en heb ik in veertig jaar meer van de vijf continenten gezien dan van het dorp. Maar wel altijd in het dorp blijven wonen. Dat is erg ambivalent. Ik had in eerste instantie weinig met het dorp te maken, gevoel ervoor, maar ben nooit uit het dorp weggegaan, ik ben bewust hier blijven wonen.
- Waarom noemt u zichzelf dan geen echte Valkenburger?
- Omdat ik toen niet echt op het dorp betrokken was in mijn werkzame arbeidzame leven, maar meer buiten het dorp dan in het dorp was. Ook aan het verenigingsleven heb ik nagenoeg niet deelgenomen. Want je was altijd meer weg, dan je thuis was. Dus wat dat betreft ben ik niet een Valkenburger (...). Maar ik ben wel altijd in de historie geïnteresseerd geweest. Wat is het dorp nou, waar komt het vandaan? Dus ik kan meer alles van papier vertellen van het dorp en het gevoel dat ik erbij heb, dan dat ik actief in het dorp zelf deelgenomen heb.” (bewoner)

De mate waarin mensen zich met hun woonplaats verbonden voelen is een belangrijk onderwerp binnen de omgevingspsychologie. Sommigen benadrukken echter dat dit niet zozeer een kwestie van meer of minder is, maar dat mensen zich op verschillende manieren met hun woonplaats verbonden kunnen voelen. David Hummon gaat nog een stapje verder en analyseert ook de achtergronden waarom sommigen mensen zich juist niet met hun woonplaats verbonden voelen. Hij heeft een goed bruikbare typologie ontwikkeld waarin hij naast verschillende vormen van positieve plaats verbondenheid, ook een aantal vormen van lokale ongebondenheid onderscheidt (Hummon, 1992; Lewicka 2011a, 2011b). We beschrijven de verschillende groepen in de typologie en passen deze toe op Goeree-Overflakkee en Katwijk.

Traditioneel geworteld (everyday rootedness)

Hun lokale identiteit is gebaseerd op vanzelfsprekendheid, vanwege hun lange wonen in een plaats. Ze hebben veel contacten binnen (bonding) maar minder contacten buiten (bridging) hun plaats. Hun lokale relaties zijn meer informeel en gebaseerd op familiebanden, dan formeel door bijvoorbeeld het lidmaatschap van verenigingen. Het zijn vooral lager opgeleiden en ouderen. Het zijn over het algemeen tevreden conservatieve mensen die hun medemensen vertrouwen.

“Ik ben inderdaad geboren en getogen Katwijker, ik ben vlak achter de boulevard geboren. Mijn ouders hebben een groente en fruitwinkel daar gehad, dus ik ken ook iedereen.” (bewoner)

“De mensen die hier geboren en getogen zijn hebben een naar binnen gekeerde houding. Het is ook een beetje van ons kent ons.” (bestuurder, Goeree-Overflakkee)

“Ik had het er laatst nog over met een vriend van mij. Ik ging (...) naar Engeland en toen... Ik vond elke plaats geweldig waar we geweest zijn (...), maar het voelt het fijnst om weer thuis te komen. Dat is echt het meest fijne gevoel... Ik weet niet, je hebt hier gewoon je hele leven rondgelopen, dus het is eigen, op een bepaalde manier, de mensen die er wonen. Dus ik weet niet hoe het zit eigenlijk, maar ik zou hier echt niet vandaan kunnen, dat weet ik wel.” (bewoner, Katwijk)

Actief verbonden (ideological rootedness)

Hun lokale identiteit is gebaseerd op een actieve betrokkenheid met hun woonplaats. Dit is een open en gelaagde identiteit. Ze maken een bewuste keuze voor hun woonplaats, maar hebben ook veel contacten daarbuiten. Hun lokale identiteit is niet naar binnen gericht (bonding), maar is open naar anderen en onderdeel van meerdere positief met elkaar verbonden identiteiten van lokaal tot Europees niveau (bridging). Deze actieve verbondenheid vinden we vooral bij hoger opgeleiden van middelbare leeftijd. Deze groep is actief in het lokale verenigingsleven en ook het meest in lokale geschiedenis geïnteresseerd.

“Ik ben een overlander en heb bewust ervoor gekozen hier te gaan wonen. Ik woonde in Spijkenisse en werkte in de haven, maar vond het daar niks. In Middelharnis hadden we ook voor de kinderen alles bij de hand, een zwembad en middelbare school. Wat vooral goed bevalt: iedereen voelt zich verantwoordelijk en verbonden.”

Het is echt een eiland, het gevoel van een eiland, van met elkaar.” (straatinterview Goeree-Overflakkee)

“Eigenlijk zijn het de overkanters die het eiland meer uitdragen dan de eilanders zelf, want die vinden alles maar gewoon” (Inspreker op bijeenkomst over eilandvisie Goeree-Overflakkee)

“Mensen die in dorpsraden zitten, dat zijn vaak niet de mensen die hier geboren en getogen zijn. Bij alle dorpsraden zie je dat terug.” (publieke sector, Goeree-Overflakkee)

“Maar in elk geval hebben wel die mensen van import, zoals het hier noemen, die hebben wel allerlei functies in handen.” (bewoner, Goeree-Overflakkee)

“- Toen ik hier kwam wonen, zei ik: ik wil ook een soort Valkenburger worden. Dat kun je nooit helemaal worden (...), maar dan moet je wel voor de dag komen en niet alleen maar thuis blijven zitten. En dat heb ik gedaan. Ik ben op mijn achttiende bestuursfunctie bezig nu.

- Kijk en dan word je ook opgenomen in zo'n gemeenschap, want dat hoor je wel eens van mensen uit de stad: in een dorp kom je er nooit in. Dat is één inteelt en kliek. Dat is niet zo. De bewijzen liggen er ook, maar je moet er zelf voor open staan, de stap willen zetten.

- Het is meer open dan Katwijk aan Zee. In Katwijk aan Zee kom je er nooit in. Dat merk je, er is toch wel verschil.” (bewoners)

Lokaal vervreemd (place alienation)

Zij hebben een negatieve houding ten opzichte van hun woonplaats. Ze zijn ontevreden met hun leven, hebben weinig sociale contacten binnen en buiten hun woonplaats, verhuizen veel en vertrouwen vrijwel niemand. De kenmerken van deze groep zijn vrijwel het spiegelbeeld van de actief verbonden.

Deze groep is per definitie moeilijk te benaderen en te interviewen. Ook dorpsraden hebben moeite om dit soort mensen te motiveren om zelfs contacten te leggen met de lokale gemeenschap:

“- Een ander speerpunt is overleg met jongeren, proberen de jongeren erbij te betrekken. Ze komen met kritiek, dus we moeten gaan kijken hoe we die gaan bereiken. En vandalisme willen we tegengaan.

- Misschien moeten we op de agenda zetten: gratis drugs uitdelen!

- Ja zoiets. Bier en wiet.” (bewoners)

“- Goeree Overflakkee is saai. Er is hier nooit wat te doen. En iedereen let ook op wat je doet.

- Ik blijf hier echt niet wonen, ik wil naar Rotterdam. Je kan hier niet uitgaan, niks.

- Goeree Overflakkee is een eiland met zeurende oude mensen.” (Straatinterview, jongens, 16 en 17 jaar)

Lokaal ongebonden (place relativity & placelessness)

Deze groepen zijn vooral met andere dingen bezig dan de plaats waarin zij wonen. Het zijn vaak relatief goed opgeleide jongeren, met sociale contacten binnen en buiten hun woonplaats. Ze hechten veel waarde aan individuele zelfontplooiing en aan hun autonomie.

“Voor de groep van 18 tot 35 is dit een gezapig, kaal en donker eiland” (Inspreker op bijeenkomst over eilandvisie, Goeree-Overflakkee)

“- Ik wil later naar de stad verhuizen.

- Ik ook. Ik heb hier wel een vriendengroep maar die willen ook weg, de meesten dan.”
(straatinterview, meisjes, 16 en 17 jaar, Goeree-Overflakkee)

“-Maakt het verder nog uit van welke wijk je vandaan komt?

- (...) Ik denk dat dat meer iets van vroeger was. Dat je meer met mensen omging van je eigen wijk.

- Ook omdat de social media er vroeger nog niet was.

- Ik denk dat de ouderen van Katwijk dat wel hadden en dat in de loop van de tijd wel minder is geworden.”

(jongeren, Katwijk)

De vorm van lokale identificatie kan dus nogal tussen bewoners verschillen. Vooral tussen verschillende leeftijdsgroepen zijn er duidelijke verschillen. Ouderen zijn meer traditioneel geworteld, woonforensen van middelbare leeftijd zijn meer actief verbonden en de jeugd is meer lokaal ongebonden. Op basis hiervan kunnen we verschillende elkaar gedeeltelijk tegenwerkende tendensen verwachten. Op individueel niveau zullen in de loop van hun leven veel lokaal ongebonden zich actief gaan binden met hun woonplaats. De trend in de maatschappij naar het toenemen van opleidingsniveaus, individualisering en ruimtelijke mobiliteit zal voor een afname van de traditioneel gewortelden zorgen. Anderzijds zal het wegtrekken van de jeugd, de vergrijzing en bevolkingskrimp, die zich in rurale gebieden concentreert, daar het belang van traditioneel gewortelden en ook actief verbondenen juist doen toenemen. Hoe deze twee maatschappelijke trends uitwerken op lokale en regionale identiteiten is onduidelijk, daar is ook nog geen onderzoek naar verricht.

9.6 De identiteit van lokale gemeenschappen: conclusie

Lokale gemeenschappen met een sterke identiteit zorgen niet alleen meer voor zwakkeren, maar ze sluiten vaak ook bepaalde groepen uit. Inwoners die niet zo sterk in de lokale gemeenschap zijn opgenomen, kunnen hierdoor juist buiten de boot vallen. Vroeger werden nieuwkomers heel sterk buitengesloten. Tegenwoordig gebeurt dat veel minder doordat ze veel talrijker zijn geworden en de lokale gemeenschappen minder hecht zijn geworden. Vooral de gemeenschappen rond de kerken zijn aan de ene kant nog heel sterk, hecht en solidair, maar andere kant is daar geen plaats voor niet-kerkelijken. Velen zien dit en benadrukken de negatieve gevolgen die sterke lokale gemeenschappen voor individuele vrijheden hebben.

Er is wel grote overeenstemming over wat de verschillende lokale identiteiten kenmerkt, maar de waardering daarvan verschilt nogal. Traditioneel verbondenen zien het meer als iets vanzelfsprekends, dat met hun afkomst en familie verbonden is en vooral niet

moet veranderen. Veel jongeren voelen zich niet meer of nog niet met hun lokale gemeenschap verbonden en worden door de grotere persoonlijke vrijheid in de stad aangetrokken. De actief verbonden nemen een veel meer toekomstgerichte actieve houding aan. Ze kiezen bewust voor hun woonplaats en willen deze actief beschermen en verbeteren.

De aantasting van de eigen identiteit van de lokale gemeenschappen door maatschappelijke en ruimtelijke ontwikkelingen verbindt vaak naburige lokale gemeenschappen. De angst voor het verdere verlies van de lokale identiteit wordt een onderdeel van die lokale identiteit. Dit dominante identiteitsdiscours van verlies en bedreiging richt zich niet alleen op de abstracte en oncontroleerbare maatschappelijke ontwikkelingen. Lokale identiteiten eroderen niet alleen door de ongrijpbare tijd, maar ook door zichtbare ruimtelijke bedreigingen. Migranten, de nabije grote stad, of nabije plaatsen met een andere ontwikkeling, zoals Noordwijk bij Katwijk of Renesse bij Goeree-Overflakkee, vormen een ander belangrijk onderdeel van dit dominante identiteitsdiscours van verlies en bedreiging. In het volgende deel zullen we zien hoe deze angst voor de aantasting van lokale identiteiten de bron kan zijn voor zowel verzet tegen als steun voor het samengaan van gemeentes.

DEEL 4 LOKALE GEMEENSCHAPPEN EN DE NIEUWE GEMEENTE

In deel 4 verschuift de aandacht van lokale identiteit in het algemeen naar hoe lokale identiteit door verschillende groepen binnen lokale gemeenschappen gebruikt worden bij het samengaan van gemeentes en hoe vervolgens met identiteitsverschillen wordt omgegaan.

We beginnen in hoofdstuk 10 met de vraag hoe lokale identiteit gebruikt wordt bij het samengaan van gemeentes. Daarbij kijken we naar twee manieren. Eerst komt de vraag aan de orde hoe lokale identiteit wordt gebruikt in verzet en hoe daarbij lokale identiteiten kunnen verdikken tot verzetsidentiteiten als in een lokale gemeenschap het gevoel ontstaat dat ze gedwongen worden om samen te gaan met anderen. We bespreken de angsten die leven bij mensen, over hoe na het verdwijnen van hun gemeente wordt omgegaan met de beschikkingsmacht over hun eigen toekomst en identiteit. Dit kan uitmonden in verzet, wat we vooral vonden op de Kop van Goeree-Overflakkee. Vervolgens komt de andere kant aan de orde: de vraag hoe lokale identiteit het samengaan van gemeentes juist kan bevorderen. We bespreken de argumenten van de voorstanders die juist door samen te gaan met andere gemeentes de verschillende identiteiten van hun lokale gemeenschappen willen beschermen tegen invloeden van buiten. Dit speelde vooral een grote rol in de vorming van de huidige gemeente Katwijk.

We analyseren vervolgens in hoofdstuk 11 hoe na de vorming van de nieuwe gemeentes met de lokale identiteitsverschillen wordt omgegaan. Vooral de rol van de nieuwe machtsverhoudingen in de lokale politiek is hierbij belangrijk. Dit heeft bijvoorbeeld gevolgen voor de handhaving van de zondagsrust, wat vooral op Goeree-Overflakkee de politieke tegenstellingen verscherpt. We bespreken deze rol van de zondagsrust wat uitgebreider, omdat het een goed beeld geeft van de omgang met lokale identiteitsverschillen na een fusie.

Vervolgens maken we in hoofdstuk 12 de stap naar de relatie tussen lokale gemeenschappen binnen de nieuwe gemeente. Ontstaat er een nieuwe gemeenschap met een eigen identiteit, of worden vooral bestaande lokale identiteiten beschermd? We analyseren hoe onder andere door het instellen van wijkraden getracht werd om de lokale identiteiten binnen Katwijk te beschermen. De gevolgen van het institutionaliseren van de lokale verschillen door bijvoorbeeld het instellen van wijkraden voor zowel de bestaande lokale identiteiten komt aan het einde van dat hoofdstuk dan aan de orde. Dit vinden we vooral in de nieuwe gemeente Katwijk.

Hoofdstuk 10 Het gebruik van lokale identiteit: voor verzet of fusie?

“Maar het ging meer om de cultuur, om het gevoel, om de identiteit.” (bestuurder)

“Het vertrouwen in de politiek en het bestuur was helemaal tot 0,0 gedaald.”
(bewoner)

“Ik verbaas me dan, hoe komt nou die kloof, hoe is dat ontstaan?” (bestuurder)

Tijdens de publieke discussies over de vorming van de huidige gemeentes Katwijk en Goeree-Overflakkee werd regelmatig aandacht besteed aan de verschillen tussen de lokale identiteiten van de oude gemeentes. In Katwijk speelde dit maar een geringe rol. Waarschijnlijk mede omdat de fusie hier al zo'n tien jaar geleden speelde, wordt dit onderwerp nauwelijks ter sprake gebracht door onze geïnterviewden. In de in Katwijk gehouden interviews kwam het woord herindeling maar 13 keer voor, terwijl het op Goeree-Overflakkee 146 keer werd gebruikt.

“Ze hadden toen ook een slogan ‘er is geen enkele goede reede voor een herindeling’”
(publieke sector).

10.1 Een eiland, 14 plaatsen en uiteindelijk een gemeente

Op de Kop van Goeree in de oude gemeente Goedereede was er veel verzet tegen het samengaan in de gemeente Goeree-Overflakkee. In mei 2009 stemde 89% van de geënquêteerden tegen een fusie van de gemeentes op het eiland (4.825 tegenstanders op een totale bevolking van 11.375). Het waren vooral de ouderen die tegen samenvoeging waren. Kort na de fusie in 2013 was nog 88% van de 65-plussers in de oude gemeente Goedereede tegenstander. Van de 40-64 jarigen was 77% en van de jonger dan 40 jarigen was 66% tegenstander. De voorstanders van samengaan waren vooral die mensen nog niet zo lang daar woonden. Het overgrote merendeel van de inwoners van Goedereede die voorstander waren van het samengaan van de gemeentes op het eiland waren niet in de gemeente Goedereede geboren. De angst voor het verlies van lokale identiteit was de belangrijkste reden voor de tegenstanders. Financiële aspecten en de ondemocratische procedures worden ook, maar veel minder vaak genoemd (Jeekel et al., 2013, pp. 30-52).

“Verlies van kleinschaligheid of het unieke karakter van de gemeente blijken belangrijkere tegenargumenten te zijn dan beleidstechnische kritiekpunten als onvoldoende onderbouwing of vrees voor belastingverhoging.” (Jeekel et al., 2013, p. 56).

Tabel 10.1 laat zien dat er belangrijke verschillen zijn tussen de lokale en regionale identificatie van de bevolking in de verschillende plaatsen binnen de oude gemeente Goedereede. De weerstand tegen de fusie was duidelijk het sterkst in Goedereede en Ouddorp. In Stellendam voelde men zich veel minder met de oude gemeente verbonden. De verbondenheid met de provincie Zuid-Holland is daar ook veel groter dan in Goedereede en Ouddorp. Dit weerspiegelt ook de negatieve rol die de provincie tijdens het samengaan van de gemeentes volgens de tegenstanders in vooral Goedereede en Ouddorp speelde.

Tabel 10.1 Verschillen tussen lokale gemeenschappen in de oude gemeente Goedereede

		Woonplaats		
		N=21	N=39	N=30
		Goedereede	Ouddorp	Stellendam
Ik voel mij onderdeel van de voormalige gemeente	Zeer oneens	9,5%	8,3%	3,6%
	Oneens	9,5%	2,8%	10,7%
	Neutraal	4,8%	11,1%	3,6%
	Eens	23,8%	25,0%	50,0%
	Zeer eens	52,4%	52,8%	32,1%
Ik voel mij onderdeel van de nieuwe gemeente	Zeer oneens	42,1%	38,7%	7,4%
	Oneens	31,6%	16,1%	22,2%
	Neutraal	15,8%	16,1%	14,8%
	Eens	10,5%	25,8%	37,0%
	Zeer eens	0,0%	3,2%	18,5%
Ik voel mij onderdeel van de provincie	Zeer oneens	15,0%	13,3%	7,7%
	Oneens	15,0%	6,7%	11,5%
	Neutraal	45,0%	23,3%	11,5%
	Eens	15,0%	40,0%	38,5%
	Zeer eens	10,0%	16,7%	30,8%
In hoeverre denkt u dat er een typische identiteit van de voormalige gemeente bestaat?	Zeer sterk	57,1%	52,8%	36,7%
	Gemiddeld	42,9%	44,4%	53,3%
	Geen	0,0%	2,8%	10,0%

Bron: Jeekel et al., 2013

“Het heeft misschien ook nog te maken gehad met het feit dat we vroeger twee eilandjes waren waar het water tussendoor liep. Je ziet ook aan het dialect dat er verschillen zijn, er wordt anders gesproken op de kop van het eiland dan op de rest van Flakkee en dat heeft ook iets te maken met opvattingen. En ze hadden een redelijk welvarende gemeente Goedereede en ze konden goed hun eigen zaakjes regelen en dat heeft ook te maken met de identiteit van wij kunnen onze eigen zaken wel regelen. En nu moeten we een gemeente worden, Goeree-Overflakkee. Men vindt dan dat de identiteit verwatert, ook politiek verwatert.” (bewoner)

“De uniekheid van de Kop, ja, ten opzichte van de Staart, of hoe je het wil noemen. Natuurlijk, in het verleden waren het twee aparte eilanden, fysiek. Er was gewoon een soort slikken tussen, en water. Dus die mensen waren gewoon gewend om apart te zijn. En dat is niet zo lang geleden. Mensen leven nog die zich kunnen herinneren dat die twee apart waren en nu zijn die twee eilanden bij elkaar. En ja, ik denk dat dat aanwezig blijft. Want ook al kijk je naar de beweging van de mensen hier op de Kop, die bewegen net zozeer naar de rest van het eiland, maar meer naar het noorden of naar het zuiden.” (ondernemer)

Deze twee bovenstaande citaten laten zien hoe het verzet tegen het samenvoegen van de gemeentes op Goeree-Overflakkee werd verbonden met het bestaan van eeuwenoude fysieke grenzen tussen de twee oude eilanden Goeree en Flakkee. Dit is een mooie illustratie van hoe verzetsidentiteiten de lokale identiteit verdikken. Hierbij wordt niet alleen zoals uit de twee bovenstaande citaten blijkt de territoriale vorm benadrukt, maar ook de symbolische vorm en de identiteitsverschillen werden benadrukt.

“Ik denk dat ze op het eiland Goeree, van origine, veel behoudender zijn dan op Flakkee. En dat klinkt misschien vervelend, maar ik denk wel dat als je naar de politiek kijkt, voor de gemeentelijke herindeling, was de gemeente Goedereede altijd een hele rijke gemeente, dus heel spaarzaam. Spaarzaam volk dus wel. Hier op het eiland Flakkee gingen ze het misschien eerder uitgeven en op het eiland Goeree gingen ze eerst sparen en dan pas uitgeven.” (bewoner)

“De kop van het eiland, van Goeree dat zal nog eens een keer hetzelfde worden als Renesse. En dat moet je niet willen.” (bewoner)

De algemene aspecten van het ontstaan van zich verdikkende verzetsidentiteiten hebben we in hoofdstuk 2 al besproken. Ook op de Kop van Goeree zien we dat de angst voor oncontroleerbare en opgedrongen veranderingen van buiten die niet bij de lokale identiteit passen, belangrijk was voor de tegenstanders van het samengaan van de gemeentes op het eiland. Vele geïnterviewden benadrukten de rol van emoties in het verzet, met name toen

we in de interviews het beeld lieten zien van een bord dat tegenstanders langs de provinciale weg hadden geplaatst (zie hiernaast). Die emoties worden als iets negatiefs gezien en niet passend bij de identiteit van de lokale gemeenschap die, zoals we al eerder zagen, toch heel sterk op verbondenheid en het respectvol omgaan met elkaars opvattingen is gebaseerd. Tegenstanders van het samengaan van de gemeentes richtten zich dan vooral op de primaire lokale identiteit van het anders zijn. Dit botst dan met de secundaire identiteit van hoe men respectvol met elkaar en verschillen omgaat binnen de hele lokale gemeenschap.

“Ik denk dat dit gewoon heel emotioneel is, tegen beter weten in is. En eigenlijk als ik nu kijk, dan schaam ik me eigenlijk... voor zulke emotionele uitspraken. Je kan tegen zijn, ik bedoel dat mag nog, maar op een gegeven moment moet je je er ook bij neerleggen, en dan vind ik zulke emotionele uitingen wel wat ver gaan.” (publieke sector)

“Dan komt er een fusie, maar als je dan echt het christelijke bolwerk bent dat iedereen zegt dat je bent en je kijkt dan naar: hoe ga je met elkaar om en wat er in de Bijbel staat over dingen delen met elkaar als de een meer heeft dan de ander. Dat vond ik zo interessant, hoe gaan mensen daar dan mee om.” (bestuurder)

Het comité *Herindeling Nee* richtte zich heel sterk op zakelijke argumenten. Ze gebruikten zoveel mogelijk rationele argumenten om het verwijt te vermijden dat ze op basis van emotionele op identiteit gebaseerde bezwaren tegen waren. Ze verweten de provincie Zuid-Holland juist dat deze geen rationele argumenten had en alleen om emotionele redenen tegen kleine gemeentes was.

“Nou, de onderbouwing was er niet, dat was puur emotie. Politiek Den Haag was: ja, wij willen al die kleine gemeenten bij elkaar vegen, dat moet gewoon omdat het beter is. Maar wat is dan het bewijs dat het beter is? Er was geen bewijs, er was gewoon vanuit de Commissaris van de Koningin destijds; ja, dat moet, omdat ik zeg dat het moet. En ik kan er slecht tegen, vooral politiek, als het niet gewoon goed zakelijk verantwoord is.” (ondernemer)

De tegenstanders tegen het samengaan van de gemeenten op Goeree-Overflakkee kwamen vooral uit de gemeente Goedereede en dan vooral de plaatsen Goedereede en Ouddorp. Hierbij werden verschillende argumenten gebruikt. Voor de bevolking als geheel was het behoud van de lokale identiteit doorslaggevend (Jeekel et al, 2013). Bij onze geïnterviewden wordt dit onderwerp vooral indirect aangesneden. Vooral degenen die nog steeds in de lokale gemeenschap actief zijn lijken zich aan te passen.

“Het gekke is, na die datum van 1 januari 2013 heb ik er echt nooit iemand meer over gehoord. En dat had ik niet verwacht. Toen ik hier begon dacht ik: ik weet niet hoe het hier nou verder moet. Vanaf het begin, iedereen werkt mee.” (bestuurder)

Verschillende organisatoren van het verzet tegen het verdwijnen van de gemeente Goedereede zijn nu heel actief om hun lokale belangen via de nieuwe gemeente Goeree-Overflakkee te behartigen. Zij lijken niet meer zo graag terug te kijken. Ze richten zich nu vooral op hoe de nieuwe gemeente met een in de buitenwereld herkenbare identiteit ook hun lokale belangen kan behartigen. Ze proberen hun specifieke belangen en lokale identiteit nu zo goed mogelijk in de nieuwe situatie vorm te geven en kijken meer hoopvol vooruit, dan terug in wrok. Er is na de vorming van de nieuwe gemeente een nieuwe dynamiek ontstaan waarin enigszins besmuikt wordt teruggekeken naar de periode voorafgaand aan de vorming van de nieuwe gemeente. Soms lijken mensen zich bijna te schamen voor de verhalen van toen, waarbij de lokale identiteit na het samengaan zou gaan verdwijnen. De voorstanders van toen voelen zich gesteund in hun opvatting dat het verzet vooral door emotie en irrationele angsten voor hogere lokale lasten werd gevoed. Iedereen wil deze onaangename periode eigenlijk achter zich laten.

“De tegenstand was hier heel sterk, maar ik denk dat op de Kop van het eiland ook wel zo’n tendens is van: en nu gaan we er ook voor! Het is nu één, we moeten de strijdbijl begraven en we moeten niet meer denken aan... want het is nu eenmaal zo en ja, het is nu één. En ja, misschien is dat ook wel iets dat met identiteit te maken heeft. (...) Toen die herindeling er opeens was, wilde ook iedereen er een graantje van meepikken en proberen ook daar het beste van te maken. Dat vind ik ook wel mooi en bijzonder.” (publieke sector)

“Men was tegen de herindeling hier. Er is een enquête geweest en 90% was tegen de herindeling van de mensen die het ingestuurd hadden, maar nu die herindeling er is, is men ook wel weer gezagsgetrouw. Dat typeert denk ik ook wel weer de identiteit die hier is. En wil men ook wel loyaal meewerken aan de nieuwe gemeente. Want het heeft geen zin om achteruit te kijken, zo was het, maar zo krijgen we het toch niet meer. Dus dan maar het beste er uit halen wat er weer van te maken is.” (bestuurder)

Door het lokale verzet tegen gemeentelijke herindelingen kunnen bestaande lokale identiteiten verdikken tot verzetsidentiteiten. Ook in het buitenland zijn soortgelijke processen zichtbaar (zie box 10.1).

Box 10.1 Fins verzet tegen gemeentelijke herindeling

Ook in Finland vindt de regering dat vanwege efficiëntie, effectiviteit en concurrentiekracht kleine gemeentes geen toekomst hebben. In de laatste jaren is het aantal gemeentes in Finland daarom verminderd van 436 tot 342. Dit leidde vaak tot fel lokaal protest. In het westen van Finland verzette bijvoorbeeld de meerderheid van de bewoners van Nurmo zich tegen het samengaan met Seinäjoki, een provinciale hoofdstad. Het bestuur van Seinäjoki had het initiatief genomen om samen te gaan met de rurale gemeente Ylistaro en de sub-urbane gemeente Nurmo waarvan vele inwoners in het op enkele kilometers afstand gelegen Seinäjoki werken. Een eerdere poging was in 1992 mislukt door verzet uit Nurmo. In reactie op deze nieuwe poging tot samenvoeging werd in 2006 de actiegroep ProNurmo opgericht. Deze bestond vooral uit burgers die zich niet eerder met lokale politiek hadden beziggehouden. Door het organiseren van bijeenkomsten en vooral door het communiceren van hun standpunt via hun eigen website, krant en contacten met de lokale media, probeerden ze het idee dat deze fusie onvermijdelijk was te weerleggen. Zo wisten ze de lokale politieke partijen te overtuigen om een referendum te houden. Ondanks dat hierbij 63,1% van de bevolking voor onafhankelijkheid stemde, besloot op 21 mei 2007 de gemeenteraad van Nurmo met één stem verschil om samen te gaan met Seinäjoki en Ylistaro (Zimmerbauer, Suutari & Saartenoja, 2012; Zimmerbauer & Paasi, 2013).

De ProNurmo activisten benadrukten dat de identiteit van Nurmo heel anders was dan die van Seinäjoki, maar ze konden in de interviews met de onderzoekers maar moeilijk uitleggen wat nu precies de lokale identiteit van Nurmo was. Hun vrij algemene en vrij vage verwijzingen naar de lokale identiteit waren ingebed in andere bezwaren tegen schaalvergroting in het algemeen en het samengaan met Seinäjoki in het bijzonder. Ze spiegelde de goede kenmerken van hun rurale lokale identiteit met die van de slechte kenmerken van de stad. Hun lokale identiteit was gebaseerd op een nostalgisch beeld van een hechte lokale gemeenschap, die zelf een lokale bestaansbasis had opgebouwd en een gemeenschappelijke geschiedenis had doorlopen. Dat werd gecontrasteerd met de gevreesde anonieme stedelijke toekomst waar het bestuur geen oog meer zou hebben voor hun specifieke wensen, waardoor ze geen greep meer zouden hebben op hun eigenleven. De voorstanders van herindeling vonden daarentegen dat de tegenstanders teveel in het verleden leefden en argumenteerden op basis van emoties in plaats van rationele argumenten (Zimmerbauer et al, 2012; Zimmerbauer & Paasi 2013).

Het ontstaan van verzetsidentiteiten bij het samenvoegen van gemeentes kan verklaard worden aan de hand van de verschillende fases van de institutionalisering van gebieden in combinatie met het verschil tussen dikke en dunne lokale en gebiedsidentiteiten (zie hoofdstuk 2). Met het verdwijnen van de gemeente verdwijnt het hart van de institutionele vorm en de functionele rol van een zelfstandige gemeente wordt gereduceerd tot een wijk of dorp. Door deze de-institutionalisering worden de territoriale vorm en de lokale identiteit belangrijker. Het verdwijnen van hun gemeentes kan dus de identiteit van een gemeenschap versterken. Lokale verzetsidentiteiten zijn daarom geen cultureel overblijfsel uit het verleden, maar ontstaan juist als reactie op herindelingen. Deze verzetsidentiteiten hinderen het proces van herindeling doordat, gesteund door delen van de bevolking, actievoerders er soms in combinatie met lokale bestuurders in slagen om de lokale gemeenschap te mobiliseren. Ook in het Duitse Leverkusen was dit proces zichtbaar (box 10.2).

Box 10.2 Leverkusen: identiteit ontstaat door verzet

Tijdens de gemeentelijke herindelingen in de jaren zeventig in West Duitsland was er ook het plan om het Keulse grondgebied flink uit te breiden met onder andere Leverkusen. Dit was de fabrieksstad van Bayer die door gemeentelijke herindelingen in 1930 en 1975 gevormd was, maar waar toch groot verzet was tegen het opgaan in het grote Keulen met zijn lange en rijke geschiedenis. Alhoewel Leverkusen als stad zonder geschiedenis werd gezien, groeide het aantal leden van lokale historische verenigingen in Leverkusen van net honderd in 1970 tot meer dan 250 in 1980. In het verzet tegen samengaan met Keulen werd een nieuwe jeugdige sportieve lokale identiteit van Leverkusen gepresenteerd. De bevolking nam massaal deel aan manifestaties met een sportief karakter, die georganiseerd waren om deze eigen identiteit uit te dragen en om de onafhankelijkheid van Leverkusen te behouden. Dit verzet was mede gebaseerd op de angst dat de jeugdige gezinnen minder ondersteund zouden worden en dat er ook minder geld zou zijn voor vooral sportvoorzieningen, als Leverkusen een wijk in Keulen zou worden. In deze toekomstgerichte desired identiteit van de bevolking paste de ideal identiteit van het lokale bestuur van Leverkusen dat zelfstandig wilde blijven om door te kunnen groeien door onder andere zelf een eigen karakteristiek modern stadscentrum te bouwen. Door de lokale belastingen die het in Leverkusen gevestigde Bayer concern betaalde had Leverkusen hiervoor relatief veel geld ter beschikking, maar dat zou het kwijtraken als het een deel van Keulen zou worden. Bayer steunde het lokale verzet niet alleen uit angst voor de hogere belastingen in Keulen, maar ze vreesde ook imago schade als Bayer niet meer in Leverkusen maar in Keulen gevestigd zou zijn (Mecking, 2012, pp. 110-120, 207-214, 330, 337).

Maar vaak is het lokaal verzet niet succesvol en wordt men toch onderdeel van een grotere gemeente. Omdat verzetsidentiteiten door het proces van herindeling ontstaan, kunnen ze uit het zicht verdwijnen als met de oude gemeente het debat over herindeling wordt afgesloten. Hoewel hiermee het open conflict eindigt en de uitingen van verzetsidentiteit in de media wegebben, kan de verdikking van de lokale identiteiten nog grote - hoewel vaak niet zo zichtbare - gevolgen hebben voor het functioneren van de nieuwe gemeente. In hoofdstuk 11 en 12 komen we hier nog op terug. In de volgende paragraaf gaan we eerst in op de vraag waarom volgens sommigen het samengaan in een nieuwe gemeente de bestaande identiteiten van de lokale gemeenschappen juist kan beschermen.

10.2 Eén nieuwe gemeente om gemeenschappelijk lokale identiteiten te beschermen

“Als je het hebt over identiteit, vergelijkend, vooral met de grote burens als Leiden kun je ze al heel gauw benoemen. En je zoekt al gauw met de drie of vier kleinere gemeenschappen naar de overeenkomsten.” (ondernemer)

Lokale identiteiten kunnen niet alleen het samengaan van gemeentes hinderen, maar ze kunnen het ook bevorderen. De angst voor een nog grootschaliger fusie met plaatsen die een heel ander karakter en identiteit hebben, kan plaatsen met een soortgelijke identiteit tot samengaan bewegen. Door gemeenschappelijk op te trekken staat men sterker. Juist om de lokale belangen te beschermen is het vaak logisch om met anderen samen te werken en een nieuwe regio of gemeente te vormen (Terlouw & Weststrate, 2013).

In de ‘Brede Structuurvisie Katwijk 2007 – 2020’ die na de vorming van de nieuwe gemeente is opgesteld, wordt het behoud van de verschillende lokale identiteiten binnen de gemeente Katwijk gekoppeld aan het vergroten van de zelfstandigheid ten opzichte van de omliggende gemeentes en samenwerkingsverbanden.

“In de Holland Rijnland Regio, omringd door grotere gemeentes als Den Haag, Leiden, Haarlem en Amsterdam, moest Katwijk zich meer zichtbaar en weerbaar maken”. (Gemeente Katwijk, 2007, p. 7)

De gedeelde identiteit in de gemeente Katwijk is dus erg op het behoud van de eigen lokale identiteiten gericht, tegenover de bedreiging vanuit de omgeving. De nieuwe gemeente Katwijk kon met haar ruim 62 duizend inwoners en grote nieuwbouwlocatie op vliegveld Valkenburg met vertrouwen zelfstandig de toekomst in. In de Brede Structuurvisie werd dit ‘verdedigende’ aspect ook expliciet benoemd. Dit document is min of meer een Katwijkse onafhankelijkheidsverklaring ten opzichte van de omliggende regio’s.

“Het samengaan van Katwijk, Rijnsburg en Valkenburg in één gemeente Katwijk is een stap op weg naar onafhankelijkheid. Afzonderlijk zijn de drie gemeentes van oorsprong als onafhankelijk te beschouwen: kleine gemeenschappen die al eeuwenlang voornamelijk hun bestaansrecht ontleen aan eigen kracht. Anno nu boet die kracht echter in, voornamelijk onder invloed van de enorme groei, zowel economisch als qua inwonertal, die de provincies Zuid- en Noord-Holland, de regio en omliggende steden doormaken. Daaruit komen voor de kleinere gemeentes bijna onbeheersbare ruimtevragen en –claims voort, waartegen weerwoord vrijwel geen kans meer heeft. Bestaande waarden of geplande initiatieven dreigen verloren te gaan onder regie van provinciale, regionale of buurgemeentelijke organisaties. De samenvoeging moet Katwijk in staat stellen om zich aan deze milieus gelijk te stellen. Niet om er tegen in verweer te komen, maar om op gelijke basis de eigen waarden naar voren te brengen en daar ook een bijdrage aan te leveren. Met de nieuwe organisatie en haar uitspraken in deze Brede Structuurvisie moet Katwijk een volwaardige speler worden op het regionale speelveld.” (Gemeente Katwijk, 2007, p. 13-14)

De grootschalige woningbouw op het oude vliegveld Valkenburg was de acute dreiging die een belangrijke directe aanleiding was tot het samengaan in de nieuwe gemeente Katwijk. De vrees was vooral dat Leiden dit gebied als haar nieuwbouwlocatie zou inlijven.

“De dreiging destijds was, ja, pakt Leiden het allemaal dan niet over. Of Oegstgeest. Met name onder Valkenburgers was dat destijds echt een punt. Als we nu niet uitkijken zegt Leiden hier met dat vliegveld, kunnen wij daar gaan bouwen. Dan pikken ze ons erbij. Dat is niet gebeurd en ik denk dat dat voor de Valkenburgers een spookbeeld was: als ze maar geen Leiden worden. En die dreiging is natuurlijk afgewend.” (bestuurder)

De Valkenburgers wilden geen onderdeel van Leiden worden en kozen daarom om zich aan te sluiten bij de andere gemeentes met een meer vergelijkbare lokale identiteit.

“Katwijk Zee is dan misschien wat zwarter als je het hebt over zwarte kousen kerken en zo en de Rijnsburgers zijn dan wat heftiger ondernemender en Valkenburg wat gematigder maar ook noeste arbeiders. Maar het past wel goed bij elkaar en het is echt wat anders dan dat je bijvoorbeeld Oegstgeest bij Rijnsburg zou doen. Terwijl Oegstgeest van origine een tuindersdorp is, maar dat is zo veranderd in de loop van de tijd, dat is een professorenwijk geworden van Leiden.” (bestuurder)

Bij veel gemeentefusies ontstaat vaak veel discussie over de naam van de nieuwe gemeente. Daarbij wordt vaak gerefereerd aan identiteit. Bij veel gemeentelijke fusies wordt een nieuwe naam gekozen, die liefst enige historische wortels heeft. Rond die naam kan dan eventueel een nieuw identiteitsverhaal gebouwd worden. Voorbeeld is Teylingen, de gemeente die ontstond na fusie van de Bollenstreekgemeenten Sassenheim, Voorhout en Warmond. De naam van de nieuwe gemeente komt van Slot Teylingen, dat tegenwoordig een ruïne is aan de rand van het huidige Sassenheim.

In andere gevallen wordt de naam van de grootste van de fusiegemeenten genomen als naam van de nieuwe gemeente. Dit is ook in Katwijk het geval. Een gevolg hiervan is in ieder geval dat er wel eens verwarring ontstaat over wat nu precies bedoeld wordt als er over ‘Katwijk’ wordt gepraat: de nieuwe gemeente Katwijk, de oude gemeente Katwijk of één van de kernen, zoals Katwijk aan Zee?

Toch is er in onze beide onderzoeksgebieden nauwelijks discussie geweest over de gemeentenaam. Dat wordt door sommige geïnterviewden met terugwerkende kracht betreurd (box 10.3).

Box 10.3 Katwijk of Rijndorpen?

Over de naam Katwijk als naam voor de nieuwe gemeente is voorafgaand aan de fusie nauwelijks discussie geweest. In interviews geven sommige mensen nu aan dat een andere naam misschien beter was geweest voor een gezamenlijk gevoel. ‘Rijndorpen’ wordt dan als alternatief genoemd, naar de Oude Rijn die alle kernen verbindt. De lokale Rabobank gebruikte deze naam van 1999 tot 2005, na een fusie van de banken in Katwijk aan den Rijn, Rijnsburg en Valkenburg. Inmiddels is de bank overigens alweer twee fusies verder en heet het sinds augustus 2014 Rabobank Leiden-Katwijk.

Vooral in Rijnsburg is men niet zo blij met de gemeentenaam Katwijk en geven geïnterviewden aan dat een andere naam beter was geweest.

“In januari, februari werden er kinderen geboren, en die werden geregistreerd in het gemeentehuis als geboren in Katwijk. Daar werden in het gemeentehuis vragen over gesteld of het nou niet mogelijk was om te zeggen ik ben geboren in Rijnsburg.”

(bestuurder)

“Ik heb me verbaasd dat op het moment dat die naamgeving aan de orde was, je daar eigenlijk niemand over hoorde. Ook niet in Rijnsburg en Valkenburg dat er een actiegroep opstand die zei van; ja, maar die naam Katwijk willen we niet. Helemaal niet. Pas toen de fusie er was, 2006, ging dat opeens leven. Toen zijn er argumenten geroepen waarom het Katwijk moest blijven heten, want dat was een bekende naam, dat kon je promoten enzovoorts. Ik vind dat flauwekul, want als je het Rijndorpen had genoemd, was dit nog steeds Katwijk geweest.” (bewoner)

“In het begin had je toen die bordjes Rijnsburg gemeente Katwijk, ja die zijn ondergekliederd met leuzen. (...) Wat dat betreft had ik het als Rijnsburger wel prettiger gevonden als we Rijnsdorp, of Dorp aan de Rijn [hadden geheten]. Maar ik kan ook wel begrijpen dat als je een dorp bent van 40.000 inwoners en er komen er ergens 15.000 bij en nog ergens 3000 bij, dat je dan niet staat te springen om die naam Katwijk los te laten.” (bestuurder)

Na de fusie probeerde de nieuwe gemeente Katwijk in haar Brede Structuurvisie een gezamenlijk verhaal voor de nieuwe gemeente te ontwikkelen, waarbij ze het mozaïek als belangrijkste beeld namen (zie ook paragraaf 7.1). We hadden daarom het plaatje van dit mozaïek gekozen als beeld bij dit identiteitsverhaal van de nieuwe gemeente Katwijk. Slechts enkelen van de geïnterviewden die persoonlijk bij het vaststellen van dit “ideologisch richtsnoer” betrokken wisten waar dit plaatje vandaan kwam. Slechts een geïnterviewde verwees spontaan naar de achterliggende visie op de identiteit van Katwijk (box 10.4).

Box 10.4 Eén identiteit voor de gemeente Katwijk?

“Dat zijn de Katwijkse kernen hè. Ik heb er wel eens iets van gehoord, maar vraag niet wat het betekent.” (bewoner)

“Volgens mij heeft dat verder geen inhoudelijke betekenis.” (publieke sector)

“Ja, de brede structuurvisie daar kan ik nog nachtmerries van krijgen. Er is

toen zo ongelooflijk veel gesproken, geschreven, gerapporteerd, bureaus die dat allemaal begeleid hebben. En als je dan uiteindelijk ziet wat daarvan overgebleven is van alle planvorming...” (bestuurder)

“Dit lijkt net alsof het een stad is met heel veel verschillende bevolkingsgroepen en een grote smeltpot van eh.. en dat vind ik het helemaal niet. Je moet wel de buitenlandse mensen nog met een loep zoeken nou in de wijk Hoornes lopen er een paar rond en we hebben dat AZC in Valkenburg maar voor de rest is het toch nog wel een vrij blank gezelschap. Ik vind het wel heel veel kleurtjes” (bestuurder)

Als we de gedachte achter dit plaatje uitleggen begrijpen ze het wel en vind men het in het algemeen een mooie typering van de identiteit van de gemeente Katwijk.

“In die zin is dat mozaïek misschien niet zo heel gek.” (bestuurder)

“Dat mozaïek klopt wel. Dat blijft ook wel, ik vind niet dat we alles aan elkaar moeten plakken en één worden.” (bewoner)

Ook op Goeree-Overflakkee werden de overeenkomsten tussen de identiteiten van de lokale gemeenschappen soms als argument voor het samengaan in een nieuwe gemeente genoemd. De citaten in Box 8.1 lieten al zien dat lokale identiteitskenmerken die overal in de nieuwe gemeente voorkomen vaak als eerste door onze geïnterviewden genoemd werden op onze open vraag naar lokale en regionale identiteit. Deze worden als basis gebruikt voor een gemeenschappelijke eilandidentiteit.

“Maar waarom zou je niet als je anders bent samen kunnen werken. Als je het belang van het eiland in het oog houdt, moet je toch wat samen kunnen doen met elkaar en niet tegen elkaar.” (bewoner)

Voor de mensen die van buiten komen zien eiland veel meer als een geheel. Deze ‘import’ wil zich vooral actief inzetten voor zaken die de identiteit van het hele eiland betreffen. Voor de rust en ruimte zijn ze meestal naar het eiland verhuisd. Hun interesses liggen dan meer bij de met het landschap, milieu en erfgoed verbonden regionale identiteit, dan met de verschillen tussen de lokale identiteiten. Dit heeft er natuurlijk ook mee te maken dat ze als

nieuwkomer door de lokale gemeenschappen nog steeds vaak als 'import' gezien worden. Ze worden vaak enigszins buitengesloten door de gevestigden die via geboorte en familiebanden op een traditionele manier met een plaats verbonden zijn.

10.3 Conclusie: bedreiging of bescherming van lokale identiteit door fusie

Op Goeree-Overflakkee was er vanuit de gemeente Goedereede veel verzet tegen het samengaan met de andere gemeentes op het eiland. In Katwijk was er nauwelijks georganiseerd verzet. Daar werd het behoud van de identiteit van verschillende kernen heel erg benadrukt tijdens en na het samengaan van de gemeentes. Op Goeree-Overflakkee is het op lokale identiteit gebaseerde verzet eigenlijk doodgebloed. Men lijkt zich nu te schamen voor de manier waarop destijds tegen het samengaan geageerd werd. Emotie in plaats van lokale identiteit noemen ze daarom vaak als achtergrond van dit verzet. Sommigen noemen zelfs expliciet dat de manier waarop het verzet zich destijds uitte niet past bij de identiteit van de lokale gemeenschap. Er lijkt dan een tegenstelling te zijn over wat de lokale identiteit betekent. Om de bevolking te mobiliseren werd een veel hardere, dikkere variant van de lokale identiteit gebruikt, die niet zo past bij hoe men normaal binnen de lokale gemeenschap optreedt. Er ontwikkelde dus een tijdelijke verzetsidentiteit die botst met hoe daarvoor en daarna de lokale identiteit gezien wordt. De tegenstanders benadrukten de primaire lokale identiteit van het anders zijn dan anderen. Dit botste met de secundaire identiteit van hoe men met elkaar en verschillen omgaat. Zeker nu de nieuwe gemeente een feit is, proberen velen de met hun belangen verbonden lokale identiteit te beschermen door samen te werken met de nieuwe gemeente. In Ouddorp, waar de steun voor het behoud van hun oude gemeente het grootst en best georganiseerd was, ontstaan nu juist veel initiatieven voor het versterken van de identiteit van de nieuwe gemeente. De oude verzetsidentiteit zorgt daarom nu voor een zekere verlegenheid.

Op Goeree-Overflakkee was het behoud van lokale identiteit van een oude gemeente een argument van de tegenstanders van het samengaan van gemeentes. Met hun verlies verdwijnt dan ook grotendeels hun interpretatie van de identiteit van lokale gemeenschappen. Dit is waarschijnlijk ook de achtergrond van het feit dat op Goeree-Overflakkee de identiteitsverschillen tussen de kernen veel minder in de interviews benadrukt worden dan in Katwijk. Het beschermen van de lokale identiteit was op Goeree-Overflakkee vooral een argument van de tegenstanders, terwijl het in Katwijk voor en na de fusie een van de hoekstenen van de gemeentepolitiek was.

Hoofdstuk 11 Zondagsrust en het leren omgaan met lokale identiteitsverschillen in een nieuwe gemeente

In de nieuwe gemeente moet de lokale politiek een nieuwe manier vinden om met de verschillende identiteiten van de lokale gemeenschappen om te gaan. In de oude gemeentes had men meestal door sterke onderlinge sociale contacten in de loop der tijd geleerd om met de identiteitsverschillen om te gaan. Als gemeentes samengaan heeft dat niet zozeer gevolgen voor de verschillende sociaal-culturele identiteiten van de lokale gemeenschappen, maar moeten er nieuwe politieke manieren gevonden worden om met deze verschillen om te gaan. Dit geeft vaak aanleiding tot de nodige conflicten over hoe lokale gemeenschappen hun identiteit in de nieuwe gemeente kunnen beschermen. Dit uit zich op verschillende manieren.

Een onderwerp waarbij dit in onze onderzoeksgebieden duidelijk naar voren komt is de manier van omgaan met zondagsrust. Voor een goed begrip van de mechanismen die spelen bij het omgaan met lokale identiteitsverschillen gaan we in dit hoofdstuk de diepte in met een bespreking van de onenigheid over zondagsrust die met name op Goeree-Overflakkee is ontstaan. Ter vergelijking bespreken we aan het einde van dit hoofdstuk ook kort de situatie in Katwijk. Na deze uitvoerige analyse zullen we in het volgende hoofdstuk meer in het algemeen aandacht besteden aan de invloed van lokale identiteiten op de lokale politiek in de nieuwe gemeentes en de rol van dorps- en wijkraden daarin.

11.1 Zondagsrust: wederzijds respect

Het onderwerp zondagsrust speelt in beide gemeentes een belangrijke rol in lokale discussies over identiteit. In zowel Katwijk als Goeree-Overflakkee is volgens de gevestigde norm de zondag een rustdag, om religieuze redenen. Handhaving van de zondagsrust is van grote symbolische waarde voor de confessionele groepen in beide gemeentes. Discussies hierover liggen enorm gevoelig en worden rechtstreeks verbonden aan identiteit. Daarbij draait het om de begrippen macht en respect. In beide gemeentes is er een confessionele meerderheid in de gemeenteraad, die ervoor kan zorgen dat strikte regels rondom zondagsrust gehandhaafd blijven. Zeker in Ouddorp en Katwijk aan Zee is strikte naleving van de zondagsrust ook de lokale sociale norm. Toch is er buiten de kernen van beide plaatsen wel degelijk ruimte voor beperkte activiteiten op zondag. In elke plaats is in de loop der jaren een lokale balans ontstaan van pragmatische oplossingen voor praktische vraagstukken rond de zondagsrust. Maar dat evenwicht is precair. Vanuit confessionele hoek is er een sterke vrees voor aantasting van hun lokale machtspositie en de eigen 'dikke' lokale identiteit. De zondagsrust wordt dan ook stevig verdedigd en ontwikkelingen die als aanval gezien worden, leiden snel tot conflicten.

In de verhouding tussen confessionelen die hechten aan de zondagsrust en niet-confessionelen komt al snel het begrip (wederzijds) respect ter sprake. Vanuit de confessionele groep wordt gevraagd de zondagsrust te respecteren, terwijl vanuit niet-confessionele hoek ergernis kan ontstaan over de strikte sociale regels over wat je op zondag wel en niet mag doen. Daarnaast wijzen veel niet-confessionelen erop dat de streng-christelijke groep, met zondagsrust als symbool, wel erg sterk de communicatie naar buiten toe over lokale identiteit bepaalt. Dit imago hindert volgens hen economische ontwikkeling, bijvoorbeeld op toeristisch gebied. Vanuit confessionele kant wordt dit imago juist als positief gezien en is men blij dat men vooral aantrekkelijk is voor confessionele toeristen.

De manier waarop met de invulling van de zondag wordt omgegaan verschilt tussen én binnen beide gemeentes. Vanuit het bestaande lokale evenwicht ontstaan regelmatig conflicten rond zondagsrust, vooral als er verstoring dreigt van de lokale 'status quo' rond dit onderwerp.

Juist bij dit onderwerp blijkt hoe een lokaal beleefde dikke identiteit kan botsen met een gewenst imago. Daarnaast hoeft een dikke lokale identiteit lang niet door iedereen in een lokale gemeenschap gedeeld te worden. Verder wordt duidelijk hoe optreden van de gemeenteraad en het college van B&W lokale conflicten rondom identiteit in de hand kan werken of juist voorkomen. Een analyse van al deze aspecten geeft inzicht in verschillende interpretaties van het begrip identiteit en het belang dat aan aspecten van identiteit kan worden gehecht.

We bespreken de situatie op Goeree-Overflakkee in detail om de plek van zondagsrust in de identiteit van lokale gemeenschappen te laten zien en wat de veranderingen hierin zijn door het recente samengaan van gemeentes. Daarna kijken we kort naar de situatie in de gemeente Katwijk. Maar om de lokale relatie tussen zondagsrust en identiteit te kunnen begrijpen, gaan we eerst in op de juridische en sociale regels rond zondagsrust en het vinden van een lokale balans in de omgang hiermee.

De regels en de lokale status quo

Zondagsrust is een onderwerp waarover op gemeentelijk niveau beslissingen worden genomen. Het college van de gemeente en de gemeenteraad hebben er daadwerkelijk iets over te zeggen, door het al dan niet toestaan van winkelpenstelling en het afgeven van vergunningen voor evenementen op zondag. Het stellen van regels aan de zondagsrust wordt door vele geïnterviewden expliciet gezien als een wezenlijk onderdeel van de lokale identiteit. Vooral op Goeree-Overflakkee wordt het algemene onderwerp 'identiteit' vaak verbonden met religieuze identiteit en vervolgens aan de zondagsrust als symbool hiervan (zie box 8.1).

De omgang met zondagsrust heeft een juridisch en een sociaal aspect. Beide aspecten zijn sterk met elkaar verbonden. Het juridische aspect van de zondagsrust is vastgelegd in de Zondagswet van 1953. Bij de interpretatie hiervan hebben gemeentes een ruime mate van vrijheid. Zo staat in artikel 4 te lezen:

- “1.Het is verboden op Zondag voor 13 uur openbare gemakkelijkheden te houden, daartoe gelegenheid te geven of daaraan deel te nemen.
- 2.De gemeenteraad kan bij plaatselijke verordening voor de tijd na 13 uur voor door hem aan te wijzen openbare gemakkelijkheden eenzelfde verbod vaststellen als in het eerste lid vervat.
- 3.De burgemeester is bevoegd ontheffing te verlenen van het bepaalde bij het eerste en krachtens het tweede lid; de gemeenteraad kan terzake regels stellen.”

De gemeenteraad kan dus invulling geven aan de lokaal geldende norm door grenzen te stellen. Maar deze grenzen gelden in principe voor het totale grondgebied van de gemeente, terwijl er tussen verschillende plaatsen binnen een gemeente grote verschillen kunnen bestaan in de wensen op het gebied van zondagsrust. Schaalvergroting van gemeentes maakt het extra lastig om lokaal passende oplossingen te vinden. Dit speelt ook in Katwijk en vooral op Goeree-Overflakkee.

Maar de omgang met zondagsrust is niet alleen een wettelijke norm. Per dorp bestaat er ook een sociale norm over wat je wel en niet geacht wordt op zondag te doen, als inwoner en als ondernemer. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de ervaring van ondernemers die hun activiteiten voor de coöperatie Buutegeweun beperken (zie paragraaf 13.1). Zij worden er in hun sociale omgeving op aangesproken dat de kraam waarin hun spullen verkocht worden ook op zondag geopend is. Ook bij vragen over zondagsopenstelling van winkels en de organisatie van evenementen op zondag kan er sterke sociale controle zijn.

“Het zou heel goed kunnen dat als Albert Heijn zijn deuren open doet op zondag, dat hij toch een klantenprobleem heeft met de autochtone inwoners. Dat is ook meer een gevoel, maar dat zou zomaar kunnen.” (bewoner)

“Evenementen die op zondag plaatsvinden, dan zal je zien dat een groot deel van de bevolking afhaakt. Dat vinden we gewoon niet passen bij het eiland, dat willen we gewoon niet. Dus daar zal je nooit een samenbindend iets in krijgen zodra je evenementen op zondag gaat doen.” (bewoner)

Richting de gemeente was en is er vanuit de confessionele groep de verwachting dat er niet meegewerkt wordt aan mogelijke verstoring van de zondagsrust. Dit zien zij als vanzelfsprekend, aangezien de confessionele partijen de meerderheid hebben in de raad. CDA, ChristenUnie en SGP bezetten samen respectievelijk 16 van de 29 zetels op Goeree-Overflakkee en 19 van de 33 zetels in Katwijk.

Richting niet-confessionelen is de verwachting dat de zondagsrust gerespecteerd wordt. Over het algemeen passen niet-christelijke mensen zich daaraan (deels) aan. ‘Ik zal op zondag niet het gras maaien of de was buiten hangen’, hoor je regelmatig. Vaak heeft zich per dorp of per wijk een lokale status quo rond de zondagsrust gevormd, waarbinnen pragmatische oplossingen kunnen worden gevonden voor specifieke vragen. Zulke oplossingen zijn vaak ruimtelijk. Zondagse evenementen kunnen bijvoorbeeld op beperkte schaal plaatsvinden op plekken buiten de dorpskern, waar dorpsbewoners er niet mee geconfronteerd worden. Zo zijn op Goeree-Overflakkee en Katwijk strandtenten op zondag open en vinden er ook evenementen plaats op het strand. Op verschillende campings rondom Ouddorp zijn al vele jaren kampwinkeltjes geopend op zondag. Op de Brouwersdam tussen Goeree-Overflakkee en Schouwen-Duiveland ligt het grote bungalowpark Port Zélande, waar alle activiteiten op zondag volop doordraaien. Ook op het strand aan de Brouwersdam vinden regelmatig watersportevenementen plaats.

-“Daar [bij Ouddorp] is dan een balans gevonden door te zeggen: in de kern op zondag is alles dicht, maar langs de stranden mogen dan wel wat dingen open. Dus zo wordt het dan een beetje... voor ieder wat wils, laat ik het zo zeggen.

-De Brouwersdam dat is wel prima, dat vindt iedereen wel best. Dat is ver genoeg weg, dus dat is veilig zou ik haast zeggen.” (publieke sector)

In de voormalige gemeente Oostflakkee was de lokale balans anders. Ook hier waren en zijn de winkels op zondag gesloten, maar er waren minder problemen met evenementen op zondag, zolang kerkbezoekers hier niet rechtstreeks mee in aanraking kwamen.

Over een sportvereniging: *“Hadden ze zondags bijvoorbeeld een toernooi en dan werd er vanuit de kerk gevraagd of het mogelijk was om bijvoorbeeld pas na enen te beginnen, want dan was een kerkdienst voorbij. Nou, dat gebeurde dan gewoon. Pas om één uur werd de muziek aangezet. Zo werd dat opgelost.”* (bestuurder)

Na de fusie veranderde dit. Een vergunningsaanvraag van een circus om op zondag in Oude-Tonge (de grootste plaats in de voormalige gemeente Oostflakkee) op te mogen treden, leidde plotseling tot een conflict. Dit werd ook breed uitgemeten in de media en besproken in de gemeenteraad (zie box 11.1).

Box 11.1 Het circus en het kalifaat

‘Misschien vindt iemand het overdreven, maar als de SGP per se wil doorzetten met haar idee van verplichte zondagsrust voor iedereen op het eiland Goeree-Overflakkee, dan zeg ik: het kalifaat Goeree-Overflakkee komt er aan. Als het er al niet is.’

(Raadslid Rob Maliepaard van Goeree Overflakkee Samen (GOS) in het AD, 9-8-2014)

In de zomer van 2014 besluit gemeenteraadslid Rob Maliepaard de knuppel in het hoenderhok te gooien. In een ingezonden stuk vergelijkt hij de manier waarop de SGP op het eiland de zondagsrust wil opleggen met een kalifaat. Hij krijgt steunbetuigingen, maar vooral boze reacties. Niemand lijkt echt verbaasd, want lokaal staat Maliepaard toch al bekend als *“zo iemand die zich met hand en tand tegen alles wat christelijk is verzet en zich daar van zou willen ontdoen”* (publieke sector).

Maliepaard is voormalig PvdA-wethouder in Oostflakkee en tegenwoordig het enige raadslid van de lokale partij Goeree Overflakkee Samen (GOS). De directe aanleiding voor zijn brief is de gang van zaken rond de vergunningverlening voor circus Belly Wien. Al jaren slaat dit circus in de zomer een week lang zijn tenten op in Oude-Tonge. In 2014 loopt het mis met de vergunningsverlening. Het circus vraagt een vergunning aan voor de periode 2-7 juli, inclusief zondag 6 juli. De gemeente verzoekt vervolgens het circus om niet op zondag op te treden. Daarmee stemt het circus in, waarna het uiteindelijk een vergunning krijgt met uitzondering van de zondag. Volgens de gemeente is die instemming van het circus in goed overleg tot stand gekomen, maar het circus stelt in de lokale krant Flakkee Nieuws bij monde van tourneemanager Terry Mullens dat het werd gedwongen: *‘We konden geen kant op, want we hadden geen getekende vergunning. De burgemeester wilde dat niet doen, omdat er zondag in stond.’* De discussie over de gang van zaken loopt vervolgens hoog op in lokale media. Er is kritiek op de manier waarop het overleg tussen gemeente en circus heeft plaatsgevonden én vanwege het feit dat het circus eerder probleemloos op zondag heeft kunnen optreden in Oude-Tonge, toen dat nog gemeente Oostflakkee was. In de woorden van een inwoner van Oude-Tonge:

“Circus Belly, in Oude-Tonge hebben we dat geouwehoer nooit gehad, en nu begint het plotseling. En er worden allemaal klotesmoesjes en trucjes voor gebruikt, van ja maar we gaan het die man niet verbieden. Maar als jij daar als circusdirecteur een vergunning nodig hebt en ik ben de burgemeester en ik zeg tegen jou: “Wij zouden het toch eigenlijk wel erg op prijs stellen als je zou afzien van die zondagsvoorstelling. Ik kan je niet dwingen, de wet staat dat niet toe, maar voordat ik nou die vergunning aan je geef wil ik er wel even met je over praten. Is dat nou per se nodig, die zondag.” Als jij dan denkt van: ik moet die vergunning

hebben, dan heb je toch een dikke kans dat je zegt van die zondag laat maar zitten. Als ik dan die andere zes dagen maar krijg. Zo werkt dat natuurlijk in de praktijk.”

De kwestie wordt ook in de gemeenteraad besproken, waar de burgemeester uiteindelijk toezegt dat er een notitie gaat komen over de zondagsrust in de gemeente.

We bespreken de situatie rond zondagsrust op Goeree-Overflakkee in drie stappen. We beginnen met een blik van binnenuit, waarbij we inzoomen op de confessionele en niet-confessionele groepen en hun eigen kijk op de ‘dikke’ lokale identiteit. Daarbij kijken we vooral naar de situatie in Ouddorp. Vervolgens kijken we naar de rol van de christelijke identiteit in het algemeen en de zondagsrust in het bijzonder in de ‘dunne’ regionale identiteit, zoals die door bestuurders uitgedragen werd en wordt. Tot slot brengen we de twee perspectieven samen en kijken we waar botsingen ontstaan en hoe de dikke en dunne identiteiten zich verhouden tot de beeldvorming rond conflicten over zondagsrust.

11.2 Confessionelen en niet-confessionelen op Goeree-Overflakkee

Vaak wordt de strijd rond zondagsrust gereduceerd tot een conflict tussen ‘christenen’ en ‘niet-christenen’. De macht van de ‘christenen’ wordt daarbij uitgedrukt in het aantal zetels dat de confessionele partijen SGP, ChristenUnie en CDA in de gemeenteraad bezitten. We noemen deze groep, die geloof als uitgangspunt of inspiratiebron voor politiek handelen neemt, daarom de confessionelen. De confessionele partijen, die een duidelijke meerderheid hebben in de raad, trekken rond het onderwerp zondagsrust vaak samen op en lijken één blok te vormen. De SGP is de dominante partij in de raad van de gemeente Goeree-Overflakkee en levert ook twee wethouders aan het college. Je kunt daarmee de confessionelen zien als de gevestigde groep die de macht in handen heeft. Daarmee kunnen de confessionelen het voor hen zo belangrijke symbool van zondagsrust beschermen, opleggen en bepalend laten zijn voor de lokale identiteit.

“Dit [de streng-christelijke groep] is een machtige groep. Daar zit kapitaal en daar zit ook, dat zeg ik in alle oprechtheid, veel wil om er als organisatie gewoon te zijn en ervoor te knokken en te vechten.” (bestuurder)

Maar de dominante positie van de confessionele groep in de nieuwe gemeente is helemaal niet zo vanzelfsprekend als die lijkt. Lokaal zijn er grote verschillen in de steun voor de confessionele partijen in het algemeen en de SGP in het bijzonder (tabel 11.1). Deze uitslag is redelijk in lijn met de situatie vóór de herindeling, toen de confessionele partijen in twee van de vier raden een meerderheid bezaten. De positie van de SGP is wel duidelijk versterkt. De lage opkomst bij de herindelingsverkiezingen wordt daarbij als oorzaak genoemd. SGP-kiezers staan bekend als trouw. Doordat andere kiezers vaker thuis bleven, ging het stemmenpercentage voor de SGP omhoog, terwijl het absolute aantal stemmen nauwelijks veranderde.

“Die gaan gewoon stemmen. Of het nou onweert of veertig graden vriest, ze gaan gewoon stemmen. Die sleuren opa en oma nog uit het bejaardenhuis met de rolstoel. Dus die gaan. Op zich is dat natuurlijk prachtig, maar dat betekent ook dat ze enorm groot uit de verkiezingen kwamen.” (bewoner)

Tabel 11.1 Gemeenteraadsverkiezingen Goeree-Overflakkee 2012: oude gemeentes

	Totaal	Goedereede	Dirksland	Middelharnis	Oostflakkee
SGP	28%	40%	30%	26%	15%
ChristenUnie	12%	12%	11%	12%	11%
CDA	11%	13%	13%	9%	9%
<i>Confessioneel</i>	51%	65%	54%	47%	35%
VVD	13%	13%	11%	13%	12%
PvdA	12%	10%	13%	11%	17%
VKGO	9%	1%	7%	12%	17%
GOS	4%	5%	2%	2%	9%
EVV	4%	3%	4%	7%	3%
overig	7%	4%	9%	9%	6%
<i>Niet-conf.</i>	49%	35%	46%	53%	65%

Bron: Gemeente Goeree-Overflakkee, 2015b

De verschillen op het eiland worden nog duidelijker als we de uitslagen bij de stembureaus in Ouddorp en Oude-Tonge vergelijken (tabel 11.2).

Tabel 11.2. Gemeenteraadsverkiezingen Goeree-Overflakkee 2012: Ouddorp en Oude-Tonge

	Ouddorp	Oude-Tonge
Confessioneel	71%	30%
<i>waarvan SGP</i>	49%	10%
Niet-confessioneel	29%	70%

Bron: Gemeente Goeree-Overflakkee, 2015b

Het is hierbij belangrijk om aan te tekenen dat lokale identiteit vooral op dorpsniveau gevormd wordt. De vier gemeentes waaruit Goeree-Overflakkee vóór de fusie van 2013 bestond, waren op hun beurt ook al fusiegemeentes en bestonden elk uit meerdere dorpen. In 1966 werd het aantal gemeentes op het eiland van dertien tot vier teruggebracht. Al sinds dat moment bevindt de politieke arena zich niet meer op het schaalniveau van het dorp, maar daarboven. Tussen verschillende dorpen konden grote verschillen bestaan in de steun voor de confessionele partijen en de manieren van omgaan met zondagsrust. Voor de identiteit van bewoners waren de voormalige gemeentes in principe niet direct belangrijk.

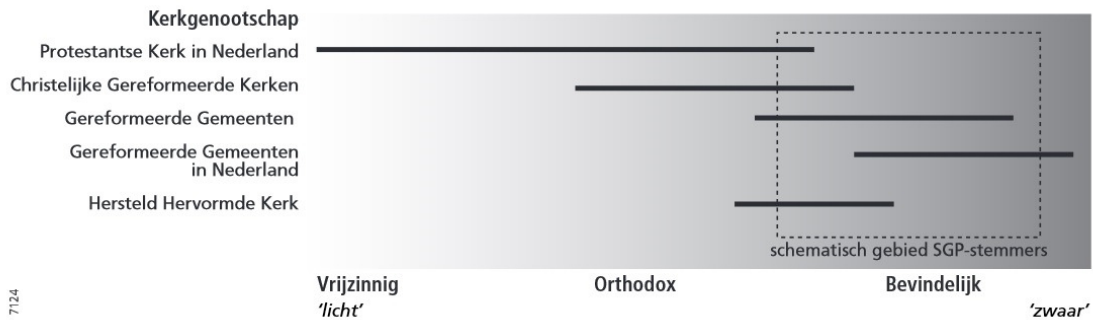
“Het dorp staat voorop, daarna krijg je het eiland. (...) Ze hebben zich nooit zo betrokken gevoeld bij de oude gemeentes, nee. Toen had je ook al die onderlinge rivaliteit tussen de dorpen, ook in de gemeenteraad altijd.” (bewoner)

“Je bent in eerste plaats een Dirkslander of Sommelsdieker of wat dan ook en in de tweede plaats ben je eilandbewoner.” (bewoner)

Behalve deze grote lokale verschillen in steun voor de confessionele partijen, bestaan er ook grote lokale verschillen in geloofsbeleving en de sociale rol van kerken in relatie tot identiteit. De protestants-christelijke kerken zijn op Goeree-Overflakkee dominant. Maar er bestaan vele kerkgenootschappen en binnen die kerkgenootschappen zijn er ook nog eens

grote verschillen in geloofsbeleving tussen individuele kerken. De geloofsbeleving binnen een kerkgenootschap bevindt zich binnen een bepaalde bandbreedte op de schaal van 'licht' tot 'zwaar', zoals schematisch weergegeven in figuur 11.1.

Figuur 11.1 Schematische schaal van protestants-christelijke geloofsbeleving in enkele kerkgenootschappen

Bron: Hogenstijn & van Middelkoop, 2008, p. 224

In de afgelopen jaren zijn er ook in dorpen op Goeree-Overflakkee grote conflicten geweest tussen verschillende kerkgenootschappen, met grote gevolgen voor lokale gemeenschappen. In 2004 ontstond de PKN (Protestantse Kerk in Nederland) door een fusie tussen de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken en de Evangelisch-Lutherse Kerk. Binnen de PKN bestaan enorme verschillen in geloofsbeleving. Vooral aan de zwaardere kant waren er grote bezwaren tegen de fusie, omdat in de nieuwe kerk het geloof niet meer op de juiste manier tot zijn recht zou komen. Een aantal van deze 'bezwaarden' besloot niet mee te gaan in de fusie en een eigen kerk te beginnen. Dit mondde uiteindelijk uit in het ontstaan van de Hersteld Hervormde Kerk (HHK). Daarbij ontstonden lokaal grote conflicten over wie er wel en niet meeging met de fusie en over 'stoffelijke zaken', zoals de kerkgebouwen en banktegoeden. De vorming van de PKN leidde in verschillende dorpen op het eiland tot een kerkscheuring. Er werden gemeenten van de Hersteld Hervormde Kerk gevormd. Dat leidde vooral in Ouddorp tot grote problemen. De oude kerk in de ring van het dorp werd na rechtszaken toegewezen aan de PKN-gemeente, die maar enkele tientallen trouwe kerkbezoekers heeft. De veel grotere Hersteld Hervormde gemeente kerkte enkele jaren in een sporthal, totdat een eigen nieuwe kerk met bijna 1100 zitplaatsen was gebouwd (zie foto). Daarnaast leidde de vorming van de PKN en daarmee het ontstaan van de HHK ook tot scheuringen binnen families en gezinnen. Sommige familieleden besloten bij de PKN te blijven, terwijl anderen naar de HHK overgingen. Die scheuring greep diep in in het sociale leven. Inmiddels is de situatie enigszins gestabiliseerd, maar de pijn is nog voelbaar. Dat beamen alle geïnterviewden die met de kerkscheuring te maken hebben gehad.

“Eigenlijk wil ik er niet eens zo gek veel over zeggen, niet anders dan dat me zeer spijt dat er zo’n scheuring is geweest. (...) Je ziet het door hele families, de scheuring, en zelfs nog veel erger, door de gezinnen heen. En dat hebben niet de autochtone mensen (...) in Ouddorp en Dirksland veroorzaakt. Dat is centraal in Nederland geregeld, en die hebben dat afgewenteld op de lokale kerken.” (bewoner)

“Dan nog zitten ze in die grote dorpskerk met vijftig man, waar 1200 zitplaatsen zijn. Persoonlijk zit dat nog... dat moet slijten. En ik heb persoonlijk niks tegen die mensen, houd me ten goede, helemaal niks.” (bewoner)

“Ja dat doet nog pijn. Het begint wel een beetje te slijten, maar het is allemaal toch nog vers. (...) Voor de sociale samenhang van dorpen was het catastrofaal soms. Plotseling ging men langs elkaar heen leven terwijl men vroeger natuurlijk samen optrok.” (bestuurder)

Toch beginnen mensen er in interviews niet gauw zelf over. Dit is een conflict dat niet voor de buitenwereld bedoeld is. Het speelt binnen de confessionele groep en het is de bedoeling dat het voor anderen niet merkbaar is. Binnen de SGP, die leden heeft vanuit zowel HHK als PKN, vinden leden vanuit verschillende kerkgenootschappen elkaar ondanks de religieuze verschillen in één gezamenlijke opstelling naar buiten.

*-“Speelt het eigenlijk een rol in de SGP, de verschillende kerkgenootschappen?
-Nee, verschillen tussen kerkgenootschappen speelt geen enkele rol. Dat heeft me ook al zo vaak verbaasd. (...) Heeft nooit tot conflicten geleid, nooit tot botsingen, nooit tot meningsverschillen op het gebied van geloof, identiteit of wat dan ook. (...) Ik blijf het ook nog steeds raar vinden dat er verschillende kerkgemeenten in de loop der tijd zijn ontstaan. Terwijl als je echt met elkaar praat, bijvoorbeeld in het verband van de SGP of in het verband van de Reformatorische Unie, zeg maar de vakbond (...), dan kan men heel makkelijk over kerkdeuren heen kijken. Maar op een of andere manier voelt men zich toch weer veilig in de eigen kerkgemeenschap.” (bestuurder)*

Hoewel de kerkscheuring voor de sociale samenhang in dorpen dus grote gevolgen heeft gehad, lijkt er voor de buitenwereld niets veranderd in bijvoorbeeld de opstelling op het gebied van omgaan met zondagsrust.

*-“Nu aan de horizon, de skyline van Ouddorp, zien we ineens twee torens. (...) Dat is triest. Maar het is gebeurd en het is niet meer terug te draaien. Maar dat is wel wat de bevolking op zich onderling verdeelt in de manier waarop ze met elkaar optrekken, maar het verandert niks in de manier van politieke opvattingen en wat ze van het eiland vinden en welke kant het met het eiland op zou moeten. Daar ben ik van overtuigd.(...) Het gaat echt om onderling.
-Naar buiten toe blijft die christelijke identiteit...
-Gewoon gehandhaafd. Politiek gezien verandert er niets. Nee.”
(bestuurder)*

Alleen voor wie naar de details kijkt is er verschil zichtbaar.

“De huidige fractie van de SGP in de gemeenteraad is er een van twee gezichten. Als je daar oog voor hebt en ik heb dat, dan zie je dat ook. Ik zie een club, ik noem ze naar vroeger, de rekkelijken en de preciezen. En dat zie je en dat hoor je. (...) Dat verschil in de politiek is wel aanwezig, maar ze proberen het te verbloemen. Ze proberen negen man, één fractie, één stem. Dat is een ijzeren discipline. (...) Naar buiten toe is het één

geheel, maar naar binnen toe kunnen ze elkaars bloed soms wel drinken. Die PKN en die hersteld hervormden.” (bestuurder)

In algemene zin hechten de ‘zware’ kerken, met de Hersteld Hervormde Kerk en Gereformeerde Gemeente voorop, het sterkst aan strikte naleving van de zondagsrust. De sociale druk op handhaving hiervan is dus het sterkst in plaatsen waar deze kerken een belangrijke positie hebben, zoals Ouddorp. Er kan hierbij overigens een verschil zijn tussen de normen die mensen zichzelf opleggen en de normen waarvan ze verwachten dat anderen die respecteren. Voor streng christelijke mensen is de eigen norm vaak strenger dan de lokale juridische en sociale norm. Ga je bijvoorbeeld doordeweeks tanken bij een tankstation dat op zondag open is? Doe je boodschappen bij een keten die elders in Nederland filialen op zondag opent? Dat zijn reële vragen binnen de groep die hecht aan zondagsrust en er is sterke sociale controle op dit aspect. Maar dit geldt vooral binnen de eigen groep. Van de niet-confessionelen wordt tot op zekere hoogte aanpassing verwacht.

De niet-confessionelen

Waar de confessionelen een duidelijke groep vormen in bijvoorbeeld de strijd om de zondagsrust, is dat bij de niet-confessionelen veel minder het geval. Dat is ook logisch: ze hebben geen positieve binding met elkaar, maar worden gedefinieerd om wat ze niet zijn (confessioneel) of waar ze tegen zijn (het strikte vasthouden aan zondagsrust). “Het feit dat de term niet-confessioneel gebruikt wordt, geeft de machtspositie van de confessionele groep aan. Het is immers een term die niet voortkomt uit de groep mensen die ermee bedoeld wordt zélf, maar een term die wordt ‘opgelegd’ door de machtige groep” (Hogenstijn & van Middelkoop, 2008, p. 240).

In de gemeenteraad is duidelijk wie niet-confessioneel is, maar in het dagelijks leven is er een glijdende schaal van confessioneel naar niet-confessioneel. Het verschilt per dorp hoe dit uitwerkt in lokale normen. In Ouddorp bepaalt de confessionele groep de norm op het gebied van zondagsrust. Sterk afwijken van die norm zou voor de sociale positie van niet-confessionelen in het dorp niet verstandig zijn.

“Als je op een dorp zit waar de zondagse kerkgang nog hoog is en je gaat bewust op het tijdstip dat men naar de kerk gaat je gras maaien of je auto staan wassen, dan moet je natuurlijk niet verwachten dat diezelfde mensen vervolgens aansluiting bij jou zoeken. (...) Dat heeft echt niet te maken met het feit dat die man een andere levensovertuiging heeft, maar het heeft te maken met het feit dat hij zich niet wil aanpassen aan de cultuur die op dat dorp leeft, die er openlijk blijk van geeft daar geen respect voor te willen hebben. Dat is dan wel storend natuurlijk. En dan moet je ook niet klagen dat je er niet in komt, want dan gaat dat ook nooit lukken.”
(bestuurder)

Voor de sociale positie van niet-confessionelen in de lokale gemeenschap is van belang dat veel sociaal verkeer en verenigingsleven in de dorpen zich via de kerken afspeelt. Wie daar niet bij hoort, valt dus buiten een aantal sociale verbanden.

“Ze accepteren het wel als wij op zondag met de auto weg gaan (...). Ik heb nooit narijheid gehoord van: jullie zijn dit of dat, jullie geloven niks. Nee. Maar je hoort er niet bij, dat is wel duidelijk.” (bewoner)

Het verschilt van persoon tot persoon en van dorp tot dorp hoe niet-confessionele mensen hierop reageren. Sommigen vinden een dag rust op zondag ook wel prettig, anderen zoeken hun vertier op zondag buiten het dorp, weer anderen passen zich voor de lieve vrede aan. Daarnaast is er een groep mensen die zich beperkt voelt in hun doen en laten en de strijd aangaat.

“Ik ben best netjes hoor, want ik ga hier niet op een zondag op een steiger voor mijn huis staan schilderen. Daar houd ik wel rekening mee. Maar ze moeten het niet omdraaien. Ze moeten niet tegen mij zeggen: dit mag je niet doen en dat mag je niet doen, dat is zondagsrust. Dat vind ik flauwekul. Daar erger ik me kapot aan.”
(bewoner)

Geïnterviewden uit de confessionele groep noemen ‘de christelijke identiteit’ en/of de zondagsrust zonder uitzondering als belangrijk element voor de identiteit op het eiland. Het is in lokale gemeenschappen, met name in Ouddorp, een belangrijk deel van de dikke, lokale identiteit. En die belangrijke plek moet behouden blijven.

“Nee, laat het hier maar rustig blijven. Ik hoop dat de zondagsrust voor altijd gewaarborgd is.” (bewoner)

Christelijke identiteit en worstelende bestuurders

De plek die de christelijke identiteit in beleidsplannen en visiedocumenten over Goeree-Overflakkee krijgt, verschilt afhankelijk van schaal en tijd. Vanuit de voormalige gemeente Goedereede lag sterk de nadruk op het belang van het geloof voor de identiteit, terwijl dit in (latere) beleidsplannen op eilandniveau een minder prominente rol krijgt. Het wordt dan meer een onderdeel van een traditionele rurale identiteit.

In het fusieproces van de gemeenten op Goeree-Overflakkee is veel gesproken over identiteit. Vanuit de gemeente Goedereede, dat fel tegenstander was van de fusie, is in verschillende fasen van het herindelingsproces steeds duidelijk gezegd dat de christelijke identiteit behouden moet blijven.

“Rust en respect voor elkaar zijn kernbegrippen in Goedereede, die deels maar niet uitsluitend zijn terug te voeren op de confessionele achtergrond van veel van onze inwoners. Het is echter meer dan een houding alleen. Rust en respect worden ook ondersteund door keuzen die een zelfstandig gemeentebestuur voor Goedereede kan maken, bijvoorbeeld op het gebied van het respecteren van de zondagsrust.”
(Gemeente Goedereede, 2010)

“Voor velen is de huidige zondagsrust een belangrijke waarde. Zelfstandig blijven van de gemeente Goedereede geeft de meeste waarborg dat er geen verruiming van de openingstijden van horeca, winkels en gemeentelijke accommodaties op zondag plaatsvindt en dat met evenementen op zondag terughoudendheid wordt betracht. De huidige identiteit en zondagsrust moeten als een kernkwaliteit gezien worden, die behouden moet blijven.” (Gemeente Goedereede, 2009)

Ook het Comité Herindeling Nee, dat vanuit Goedereede fel oppositie voerde tegen de fusie, noemde bedreiging van de zondagsrust als gevaar van de 'gedwongen herindeling'. Het schrikbeeld werd zo omschreven: "Winkels in de dorpskernen zullen op zondag open zijn. Onder druk van politieke partijen zal de nieuwe raad in Middelharnis hiermee instemmen" (Comité Herindeling Nee, z.d.).

De commissie Schutte, die in opdracht van de provincie onderzoek deed naar de mogelijke gemeentefusie, benoemde de 'vrees voor het verlies van (zondags-)rust' expliciet in haar eindrapport, maar zegt dat op dit gebied geen groot gevaar te duchten is.

"Met name door leden van de gemeenteraad van Goedereede is gewezen op het feit, dat (zondags-)rust, ruimte en respect kenmerkend zijn voor de lokale gemeenschap. De vrees bestaat dat dit bij een grotere bestuurlijke eenheid zal veranderen. De commissie heeft in de gesprekken geconstateerd, dat ook de andere gemeenten de waarde hiervan onderkennen. Mede gelet op het feit dat in de verschillende gemeenteraden grotendeels dezelfde politieke partijen zijn vertegenwoordigd verwacht de commissie, dat de keuze voor samenwerking of fusie geen belangrijke invloed zal hebben op de kenmerken van de lokale gemeenschappen." (Commissie Schutte, 2009, p. 23).

De toon vanuit de gemeente Goedereede in de periode voor de fusie is duidelijk anders dan in rapporten die over het hele eiland gaan. Daarin wordt de christelijke identiteit vaak wel genoemd, maar dan niet als kenmerk op zich. Het is eerder een voorbeeld of uitwerking van een bepaalde andere kernwaarde. Ook voor de fusie werkten de vier gemeenten op het eiland al samen in het Intergemeentelijk Samenwerkingsverband Goeree-Overflakkee (ISGO). Deze club liet samen met de provincie in 2011 een rapport schrijven over de identiteit van het eiland, met als titel 'DNA Goeree-Overflakkee' (ZKA, 2011). Daarin worden de christelijke waarden gekoppeld aan positief uitgelegde waarden als rust en saamhorigheid.

"Het geloof is op Goeree-Overflakkee onverminderd belangrijk. De tradities en christelijke waarden zorgen voor een vast ritme en rust. Typerend voor de mensen is ook verantwoordelijkheid en de zorg voor elkaar. Door kerk en gezamenlijke arbeid zijn de mensen op Goeree-Overflakkee sterk betrokken bij elkaar en is er een grote mate van saamhorigheid. Het verenigingsleven vormt daarbij een onmisbare schakel." (ZKA, 2011, p. 12)

De provincie zelf stelde in 2012 een gebiedsprofiel van het eiland vast. Ook daarin wordt geloof gekoppeld aan saamhorigheid.

"Op het eiland heerst nog rust en bestaan herkenbare, vertrouwde structuren waarbij het geloof een belangrijke rol speelt. Het gevoel van saamhorigheid speelt een grote rol op het eiland." (Provincie Zuid-Holland 2012, p. 16)

Na de fusie wordt de plek van christelijke identiteit in visiedocumenten nog minder expliciet. De nieuwe gemeente Goeree-Overflakkee besloot meteen vanaf de start in te zetten op eilandmarketing, om het imago van het eiland te versterken. In de tien projecten die tot nu

toe uit eilandmarketing voortgekomen zijn, spelen geloof, de kerk of christelijke identiteit vooralsnog geen rol.

Daarnaast ging men aan de slag met het ontwikkelen van de Eilandvisie. Dit interactieve document is in februari 2015 door de raad vastgesteld en moet de breed gedragen visie op de toekomst van het eiland zijn. De christelijke identiteit wordt hierin nauwelijks expliciet genoemd. De enige verwijzing hiernaar is het noemen van 'kerk en toerisme' in een lijstje eigenschappen van het eiland. De waarden die eerder met de christelijke identiteit verbonden werden, zoals saamhorigheid, rust en zorg voor elkaar worden wel expliciet benoemd.

Duidelijk is dat beleidsmakers het beeld van een christelijk eiland waarop zondagsrust belangrijk is liever niet al te expliciet naar buiten toe uitdragen. Men vreest dat dit de aantrekkelijkheid van het eiland als vestigingsplaats of voor bezoekers ondermijnt.

“Het bemoeilijkt de ambitie van het eiland, want het eiland heeft wel een recreatieve ambitie. (...) Maar als je de mensen 's zondags niet als gast wil ontvangen, dan ben je niet geschikt om die recreatieve functie te vervullen en om die ambitie te hebben. Want hier zijn ze dan de hele week welkom maar niet op zondag. En dat is natuurlijk krom.” (bewoner)

De belangrijke plek die de christelijke identiteit heeft in de dikke lokale identiteit van vooral Ouddorp, komt dus niet zo duidelijk terug in documenten en plannen van beleidsmakers. In eerste instantie werd de rol van het christelijk geloof of van de kerken nog wel expliciet benoemd en verbonden met bepaalde waarden. Rond de fusie en daarna is de christelijke identiteit niet meer expliciet te zien in de gecommuniceerde identiteitsverhalen en is het enigszins verstopt in kenmerken die met een traditionele rurale identiteit verbonden worden.

11.3 Waarom is zondagsrust belangrijk?

Zoals we al in hoofdstuk 2 hebben besproken, bestaan er vaak identiteitsgaten tussen bewoners en bestuurders. In die termen heeft de traditionele christelijke identiteit, met zondagsrust als symbool, dus een belangrijke plek in zowel de *conceived identity* (de huidige waargenomen dikke identiteit) als de *desired identity* (de gewenste toekomstige dikke identiteit). Wat voor plek krijgt de christelijke identiteit bij bestuurders en beleidsmakers in hun huidige communicatie (*communicated identity*) en toekomstplannen (*ideal identity*)? In imago's en beelden die naar buiten uitgedragen worden - de dunne identiteit op eilandniveau - is de plek van de christelijke identiteit een stuk minder dominant.

In de dunne *communicated identity* en de *ideal identity* is wél plaats voor waarden als rust en saamhorigheid, maar niet voor het expliciete christelijke verhaal met zondagsrust als symbool. Naar buiten toe heeft Goeree-Overflakkee volgens verschillende geïnterviewden geen sterk imago. Zowel de gemeente als ondernemers die bijvoorbeeld samenwerken in Buutegeweun proberen dat imago te 'vullen'. Daarbij wijzen ze liever niet expliciet op christelijke elementen zoals zondagsrust, uit vrees dat dit potentiële bewoners of bezoekers afschrikt.

Identiteitsgaten, botsingen en beeldvorming rond conflicten

Dit 'dunne' regionale verhaal kan botsen met een 'dikke' lokale identiteit. In sommige kernen is de christelijke identiteit immers wel degelijk zeer bepalend in het dagelijks leven. Het beeld dat wordt uitgedragen door de gemeente of andere groepen kan niet te sterk afwijken van de in de kern beleefde lokale identiteit. Dan kan een identiteitsgat tussen bewoners en bestuurders ontstaan. Dit is bijvoorbeeld het geval in Ouddorp. Daar is een groot verschil tussen de rol van zondagsrust in de dikke lokale identiteit enerzijds en de dunne eilandelijke identiteit zoals die naar buiten toe gecommuniceerd wordt anderzijds. Als zo'n gat te groot wordt, kan rond een concreet discussiepunt gemakkelijk een conflict ontbranden.

“Kijk, je kan natuurlijk zeggen (...) we vinden vanuit het toerisme dat het [op zondag] open moet. Maar ik denk dat je heel goed moet kijken naar de traditionele burgers die hier wonen, die hier 52 weken per jaar zijn, dat je daar ook zeker aandacht aan mag besteden.” (bestuurder)

De dominantie van de confessionele kijk op zondagsrust in het lokale identiteitsverhaal kan ook worden verklaard door het te interpreteren als een conflict tussen een machtige gevestigde groep die zijn wil probeert op te leggen aan een groep buitenstaanders, waarna de strijd uitgevochten wordt in een machtsarena (zie Hogenstijn en Van Middelkoop, 2008, p. 250-271 voor een analyse van conflicten rond zondagsrust in Veenendaal vanuit dezelfde termen). Een belangrijke ontwikkeling is het verschuiven van de machtsarena van de vier voormalige gemeenten naar de ene nieuwe gemeente. De balans die lokaal was gevonden, veranderde doordat de machtsverhoudingen in de nieuwe gemeente nog niet uitgekristalliseerd waren. Zo verzetten niet-confessionele fracties in de raad van de voormalige gemeente Goedereede zich niet tegen handhaving van de zondagsrust. In de nieuwe gemeente zijn de verschillen groter en worden meer tegenstellingen zichtbaar.

“De PvdA die we [in Goedereede] in het verleden hadden, dat was een fractie die 90% wat wij ook zeggen, zouden zij ook achter staan. Terwijl dat nu... het is lastig in een getal uit te drukken, maar misschien dat dat nu 60% is. Dus daar zie je ook al gewoon verschillen in en dat heeft ook te maken met een manier waarop een dorpsgemeenschap is opgebouwd.” (bestuurder)

“In de voormalige gemeente Goedereede gedoogden [ze] elkaar, ze konden heel veel van elkaar hebben. De christelijke partijen hadden afgesproken onder elkaar: geen winkels open in het centrum en de linkse partijen zeiden: ja, maar dan aan de randen wel. (...) Laat ik het maar zo zeggen, het poldermodel heeft optimaal gewerkt hier in Goedereede. En ik ben voor de herindeling ook wel verschillende keren in de andere gemeentes geweest (...) en daar viel me op dat er op een heel andere manier vergaderd werd. Op het scherpst van de snede. En ik heb het idee dat dat nu nog zo is bij de nieuwe gemeente. De verhoudingen links en rechts, dat dat echt een scheidslijn is. Dus dat poldermodel is daar een beetje weg.” (bewoner)

Toch wordt de confrontatie op de scheidslijn confessioneel tegen niet-confessioneel meestal niet gezocht. Zo hadden de drie confessionele partijen ervoor kunnen kiezen samen het College van B&W te vormen, maar dat deden ze niet. Ook de VVD kreeg een plek in de

coalitie. Dit kun je zien als een strategie van 'lokaal vergroten' (Hogenstijn, van Middelkoop & Terlouw, 2008): de gevestigde confessionele groep probeert de steun voor haar opvattingen te verbreden door ook een niet-confessionele partij op te nemen in het college. Zo wordt het een bredere afspiegeling van de bevolking. De VVD weet intussen ook wel dat verzet tegen regels rond zondagsrust geen zin heeft.

Een soortgelijke strategie om bredere steun te verwerven voor de eigen standpunten is het noemen van niet-religieuze argumenten vóór zondagsrust. Zo wordt er gewezen op kleine winkeliers die het niet kunnen bolwerken om zeven dagen open te zijn en de ontwrichtende werking van de 24-uurs economie op het gezinsleven: 'een dag rust is goed voor iedereen'. Ook wordt regelmatig gezegd dat de christelijke identiteit in toeristisch opzicht ook een punt van aantrekkingskracht kan zijn.

"Ik weet heel zeker dat heel veel mensen (...) naar Ouddorp komen omdat daar toch nog wel sprake is van een zondagsrust. En [het zijn] niet alleen de mensen die kerkelijk gezind zijn, die zondagsrust waarderen, maar ook mensen die misschien helemaal niks met een kerk hebben. Ja, die vinden die zondagsrust misschien ook wel heerlijk." (publieke sector)

"We willen die badplaats die rust uitstraalt, dat willen we graag. Dat past denk ik ook heel goed bij de christelijke identiteit. Het aardige daarvan is dat je in de zomer ziet dat heel veel mensen die een kerkelijke achtergrond hebben Ouddorp toch wat makkelijker weten te vinden." (bestuurder)

Deze argumenten worden wisselend ontvangen door niet-christelijke mensen. Sommige zijn het ermee eens, maar andere benadrukken dat het uiteindelijk toch draait om rust op zondag wegens religieuze redenen. En dat zien ze als obstakel voor toeristische ontwikkelingen.

- "Zij vinden ook echt dat het een stuk van de identiteit is, zij willen een rustdag op zondag. Nou, een rustdag vindt iedereen goed maar dat het de zondag moeten zijn is minder voor de hand liggend. Als ik op maandag dicht wil, dan is dat mijn keuze. Ze willen het zelfs graag zien als een soort exportproduct.

-Hoe bedoel je?

-Nou, dat de rust op zondag een dusdanig identiteit bepalend ding is van het eiland dat je dat als argument kan gebruiken om toeristen te trekken. Nou, dat is niet zo. Daar hoef je echt niet voor doorgeleerd te hebben om je te realiseren dat alles dichtpleuren op zondag niet bevorderlijk is voor het toerisme." (ondernemer)

Een situatie die bijna garant staat voor een botsing ontstaat wanneer Goeree-Overflakkee geconfronteerd wordt met een zondags evenement met landelijke of internationale uitstraling, waarvoor een andere norm rond zondagsrust geldt dan op het eiland zelf. Er ontstaan dan twee problemen. Ten eerste wordt de situatie op Goeree-Overflakkee dan gezien als afwijkend van de norm en dat leidt veelal tot negatief ervaren publiciteit. Clichématige beelden zijn dan snel gemaakt, zeker gezien de grote gevoeligheid van het onderwerp zondagsrust in de media. Ten tweede moet er lokaal een compromis worden gevonden rond de nieuwe situatie, wat de lokale verhoudingen op scherp kan zetten.

Een voorbeeld is de Tour de France, die in 2010 op een zondag over het eiland kwam en in 2015 wéér op zondag het eiland zal aandoen. Rond het bezoek in 2010 was er veel publiciteit, waarbij er zelfs even sprake van was dat de gemeente Goedereede de komst van de ronde zou verbieden. Uiteindelijk werd een compromis gevonden: de karavaan mocht alleen over doorgaande wegen, niet door de kernen, en er werden geen grootse evenementen omheen georganiseerd. Desalniettemin was er veel publiciteit waarin het clichébeeld van een streng christelijk eiland bevestigd werd. Daar was vooral bij niet-confessionelen veel ergernis over.

“Als een Tour de France wordt georganiseerd in Ouddorp en er drie man vanuit hun geloofsovertuiging roepen dat dat belachelijk is, dan staat de NOS hier op de stoep. En dan filmt de NOS één iemand die naast de N57 staat en ze filmen een kerk en dat laten ze dan zien op de nationale televisie. En dat vind ik zo triest. Omdat (...) buiten de kern ook grote groepen mensen [staan], honderden mensen, met bars en kraampjes en toestanden. Daar staat óók de bevolking van Ouddorp. En dat wordt overgeslagen.” (ondernemer)

Over het aanstaande bezoek in juli 2015 is vooralsnog veel minder discussie geweest, omdat in 2010 al een compromis was gevonden over de manier waarop zo'n evenement kan verlopen. Sommigen zien het als winst dat bijvoorbeeld de SGP de komst van de Tour nu gemakkelijker lijkt te accepteren, terwijl anderen het als een nieuwe gemiste kans zien.

“Ja, wat wil je nou? Briljante kans, (...) er komen misschien duizenden mensen naar dit eiland om die Tour hier door te zien komen. Nou, hang daar dan dingen aan op, doe iets. Nee, dat doen we niet, het is zondag. Dan denk ik: houd dan maar op, ga dan ook niet bij die vergaderingen zitten van eilandmarketing. Of verzin een concept van: wij zijn zes dagen per week aan het eilandmarketen, maar die zevende dag niet.” (bestuurder)

“Nu zegt de fractieleider van de SGP, ja het is prima als het zo gaat als de vorige keer, toen hebben we er geen last van gehad, als ze maar niet langs de kerk rijden. Nou, dat is al een mildere uitspraak dan twee of drie jaar terug.” (ondernemer)

De beeldvorming rond zondagsrust in de media is al snel erg eendimensionaal. Als bovenlokale media naar een lokale situatie kijken die afwijkt van de landelijke norm, zijn clichébeelden snel gemaakt. Daarmee kan één aspect van de dikke lokale identiteit erg beeldbepalend worden. Dat is ergerlijk voor veel mensen en zeker voor de 'makers' van een voor de buitenwereld aantrekkelijke dunnere eilandelijke identiteit, die juist proberen om ook andere identiteitsaspecten aandacht te geven.

11.4 Zondagsrust op Goeree-Overflakkee: een precair evenwicht

De bewoners van Goeree-Overflakkee zijn in eerste instantie betrokken bij het dorp waarin ze wonen en pas in tweede instantie bij het eiland als geheel. In de 'dikke' lokale identiteit in verschillende dorpen is handhaving van de zondagsrust een belangrijk symbool van de christelijke identiteit. Dat geldt het sterkst in Ouddorp, waar bijna de helft van de kiezers op de SGP stemde. De sterke gevestigde groep confessionelen kan daar haar wil opleggen aan

de niet-confessionelen, eventueel op straffe van sociale uitsluiting. In andere dorpen, zoals Oude-Tonge, is de confessionele groep in de minderheid. De zondagsrust wordt ook hier gehandhaafd, maar er is binnen de lokale gemeenschap meer ruimte voor compromissen. In de nieuwe dunne identiteit van het eiland als geheel spelen de christelijke identiteit en de zondagsrust geen expliciete rol, al zijn hieraan verbonden waarden wel opgenomen in de eilandvisie en andere (beleids)documenten.

Vóór het fusieproces waren de lokale verhoudingen rond zondagsrust in alle gemeenten op het eiland redelijk uitgekristalliseerd en was er maar zelden sprake van openlijke conflicten. In het fusieproces verschoof de machtsarena waarin over zondagsrust beslist wordt naar de nieuwe eilandelijke gemeenteraad, waar een nieuw evenwicht gevonden moet worden. Het is logisch dat partijen in dat proces hun belangen wat sterker naar voren brengen.

Complicerende factor bij het vinden van nieuwe lokale compromissen op dit vlak is dat concrete conflicten rond zondagsrust onmiddellijk leiden tot veel commotie en media-aandacht. Naar aanleiding van één zo'n conflict (zie eerder box 11.1) heeft het College van B&W besloten met de raad een officieel document rond het zondagsrustbeleid te gaan vaststellen.

“Het college heeft daarom een traject gestart tot het vervaardigen van een integraal beleidsdocument zondagsrust. Het moet duidelijkheid, eenduidigheid en transparantie bieden aan zowel de gemeentelijke organisatie als de samenleving over waar en wat er wel of niet kan op zondag in de gemeente Goeree-Overflakkee.”
(Gemeente Goeree-Overflakkee, 2014)

Vanuit het oogpunt van lokale en regionale identiteit zou het verstandig zijn om in zo'n document veel ruimte te laten voor lokale omstandigheden. De verhouding tussen confessionelen en niet-confessionelen verschilt immers sterk per kern en de lokale identiteit wordt vooral op dorpsniveau beleefd. Het vastleggen van zaken op gemeentelijk niveau beperkt de eigen handelingsruimte voor het zoeken naar pragmatische lokale oplossingen. Het harmoniseren van beleid is logisch als het bijvoorbeeld gaat om gemeentelijke belastingen, maar waarom zou dat ook moeten met niet-materiële zaken zoals de openstelling van een zwembad op zondag? Het kan verstandiger zijn hier per geval een oplossing te zoeken die aansluit bij de lokale identiteit.

Een ander precair evenwicht waarop de gemeente invloed heeft, is de verhouding tussen de dikke lokale identiteit per dorp en de dunne regionale identiteit van het eiland. Natuurlijk kunnen deze niet tot in detail overeenkomen, maar ze kunnen ook niet te ver uit elkaar gaan lopen. Als de gemeente bijvoorbeeld geen ruimte laat voor een strikte invulling van de zondagsrust in Ouddorp binnen het totale verhaal over de aantrekkingskracht van het eiland, kan lokaal verzet ontstaan.

Dat er af en toe een conflict zal zijn rond zondagsrust lijkt onvermijdelijk. Enerzijds kunnen conflicten ontstaan door ontwikkelingen van buitenaf, zoals het passeren van de Tour de France. Anderzijds kan de lokale status quo ook veranderen. De verhoudingen tussen groepen kunnen verschuiven of de 'buitenstaanders' kunnen de gevestigde orde aanvallen. Het is een illusie om te denken dat dit voorkomen kan worden door een beleidsdocument over zondagsrust aan te nemen.

11.5 Zondagsrust in Katwijk

In Katwijk bestaat ook een duidelijke lokale status quo op het gebied van zondagsrust. Veel zaken zijn vergelijkbaar met de situatie op Goeree-Overflakkee. Ook in Katwijk hebben de confessionele partijen een meerderheid in de gemeenteraad en zitten ze alle drie in het college, al hebben ze er hier geen niet-confessionele vierde partij bij.

In de raad zijn de drie confessionele partijen het grootst en vormen ze duidelijk een sterk machtsblok.

-“Speelt het onderscheid tussen de confessionele en niet confessionele partijen een belangrijke rol in de raad?

-De confessionelen hebben natuurlijk de macht. Simpel. Dus daar heb je het antwoord al. Dat wil helemaal niet zeggen dat die anderen geen kans krijgen, maar het is wel zo dat als [bijvoorbeeld] de PvdA met iets komt, (...) dan komt dat er niet door. En een half jaar later komt een van de confessionelen met hetzelfde plan in een ander jasje.”
(bewoner)

De winkels in de gemeente zijn op zondag gesloten. Ook zijn er lokale verschillen in het belang dat aan zondagsrust wordt gehecht. In de kern Katwijk aan Zee zijn de meeste confessionele mensen te vinden en wordt het sterkst gehecht aan zondagsrust. De sociale controle is hier groot, terwijl dat elders in de gemeente anders is.

“Ik woon dus in Rijnsoever. Als ik nou [in het centrum van Katwijk aan Zee] zou wonen, zou ik niet mijn auto wassen op zondag. Dat doe ik niet. Maar [in Rijnsoever] heb ik daar geen moeite mee. Dus er is toch wel een duidelijk identiteitsverschil tussen de dorpsdelen. Het oude dorp, daar hang je je was niet buiten op zondag. Hier maakt dat niet uit.” (bewoner)

In Katwijk aan Zee is ook een kerkscheuring geweest rond de vorming van de PKN en is een grote Hersteld Hervormde gemeente ontstaan. Dat is voor vele betrokkenen een traumatische ervaring geweest, maar naar buiten toe wordt er vooral over gezwegen.

“Dat is echt een dorpstrauma geweest. En ten dele nog wel. Dat duurt wel een geslacht eer dat een beetje zijn vorm heeft. Dat heeft diep ingegrepen in het hele dorp wel. Katwijk aan Zee is daar dan de exponent van, in de andere kernen speelde dat niet of veel minder.” (bestuurder)

“Dat is nou typisch Katwijk: daar praten we niet over. (...) [Maar] er zijn complete familiescheuringen en dat kan toch nooit de bedoeling zijn geweest van onze lieve Heer.” (bestuurder)

Ook in Katwijk is, net zoals op Goeree-Overflakkee, een ruimtelijke oplossing gezocht voor activiteiten die niet passen bij het traditionele beeld rond zondagsrust.

“De lokale voetbalclub die op zondag speelde, die kreeg een veld toebedeeld bij het marine vliegveld, want het mag niet zichtbaar zijn. Kinderopvang kreeg een locatie aan de rand (...) Het mag niet zichtbaar zijn. Het eerste grootschalige

jongeren centrum Scum, dan is gezegd van dat doen we in de Noordduinen, echt gewoon buiten alle kernen, want dan is het rustig, het mag niet zichtbaar zijn. Al dat soort dingen dat niet paste in het beeld van, de perceptie van Katwijk, dat werd aan de buitenkant gezet.” (bestuurder)

Een verschil is wel dat de confessionele partijen al de meerderheid hadden in alle drie de gemeenten die sinds 2006 de nieuwe gemeente Katwijk vormen. De vorming van een nieuwe gemeente heeft de lokale status quo rond zondagsrust in Katwijk dus niet wezenlijk veranderd. In Katwijk zelf zijn de winkels op zondag dicht. Wie wil winkelen, gaat naar Noordwijk of eventueel naar Leiden. Activiteiten op zondag zijn beperkt mogelijk en niet in de dorpskern van Katwijk aan Zee. Het Rijnsburgse corso is op zaterdag in Rijnsburg en Katwijk te zien, en staat op zondag opgesteld in Noordwijk.

De roep om verandering hierin is beperkt te horen en met name van mensen die met toerisme of marketing te maken hebben. Het belangrijkste argument is dan de omzet die Katwijkse ondernemers mislopen. Toch wordt ook hier dan meteen de specifieke aantrekkingskracht genoemd die Katwijk juist vanwege het in ere houden van de zondagsrust zou hebben. Dat levert ook nog eens voordeeltjes op voor niet-gelovige bezoekers: zo is parkeren op zondag in Katwijk gratis omdat de gemeentelijke boa's niet op zondag werken. Dat geldt (vooralsnog) zelfs nu er een splinternieuwe parkeergarage is gebouwd aan de boulevard.

“Als je echt van uit marketing oogpunt gaat kijken, dan moeten die winkels op zondag open. Want een dag meer om te verkopen, daar kunnen ze winst door maken. Maar aan de andere kant, juist daardoor onderscheiden we ons van anderen, trekken we bepaalde groepen aan die het prettig vinden dat er op zondag niks te doen is.”
(publieke sector)

“Een parkeergarage die gratis is heb je nergens in Nederland. En dat kun je ook weer naar buiten brengen als een positief iets over Katwijk. Alleen de winkels zijn dicht dus daar moet je niet voor komen op zondag.” (ondernemer)

Net als op Goeree-Overflakkee bestaat er een verschil van mening over hoe groot de groep nu precies is die wil vasthouden aan de zondagsrust. Ook wordt het proces van ontkerkelijking herkend, al ziet men dat in Rijnsburg sneller gaan dan in het traditionelere Katwijk aan Zee. Toch bestaat er ook bij niet-gelovige Katwijkse jongeren een acceptatie van de huidige situatie:

-“Je kan een broodje kebab halen. Ha ha. Dat is het meest fanatieke dat je op zondag kan meemaken hier, naar de Cairo en dan heb je het wel weer gehad.(...)
-Ik heb zoiets van: laat het maar zo, (...) waarom zou je het veranderen. Dan krijg je alleen nog maar weer meer gezeur met de groep die dat liever niet heeft (...) Dat vind ik een beetje nutteloos voor deze kwestie.
-(...) Als je iets wil doen op zondag moet je naar Leiden fietsen, of Noordwijk.”
(bewoners)

Hoofdstuk 12 De rol van lokale identiteiten in de nieuwe gemeente: eigen dorp eerst?

Het veranderen van gemeentegrenzen zorgt ervoor dat er een nieuwe politieke gemeenschap ontstaat, of beter gezegd: opnieuw gevormd moet worden. Allerlei vaak met de ruimte verbonden verschillende belangen komen voor het eerst bij elkaar. De vrij algemeen aanvaarde dominante belangen in de gemeente komen door het samengaan met andere gemeentes ter discussie te staan of moeten in ieder geval opnieuw gewaarborgd worden. Het is lastig om na het samengaan van gemeentes een nieuwe vorm van lokale politiek te vinden, waarbij met de verschillende belangen en identiteiten van de verschillende lokale gemeenschappen rekening wordt gehouden. Er moet iets van een nieuwe gemeenschap binnen de grenzen van de nieuwe gemeente ontstaan. We bespreken daarom al in hoofdstuk 2 het onderscheid tussen primaire en secundaire ruimtelijke identiteiten. Primaire identiteiten zijn vooral op de slechts langzaam veranderende kenmerken van lokale gemeenschappen gebaseerd. Ze zijn in onze onderzoeksgebieden vooral met plaatsen verbonden. Secundaire identiteiten zijn gebaseerd op de manieren waarop men binnen een contingente gemeenschap geleerd heeft om met deze verschillende primaire identiteiten om te gaan. Deze zijn in onze casestudies vooral met gemeentes verbonden. Het samenvoegen van gemeentes heeft weinig directe invloed op de primaire meer sociaal-culturele identiteiten. De kenmerken van lokale gemeenschappen veranderen niet zo snel. Maar door het verdwijnen van de oude gemeentes verdwijnen wel grotendeels de bestaande secundaire politieke identiteiten. Hierdoor wordt het omgaan met primaire identiteiten weer een belangrijk onderwerp in de lokale politiek. Doordat er geen duidelijke secundaire identiteit meer is die de primaire lokale identiteiten beschermt, kan er snel angst ontstaan voor het verdwijnen van de primaire lokale identiteiten. Hierdoor ontstaan vaak de al eerder besproken verzetsidentiteiten die zich weer richten op de primaire identiteiten.

In de rest van dit hoofdstuk bespreken we verschillende gevolgen van het verdwijnen van een bestaande secundaire identiteit voor de politiek in de nieuwe gemeente. We zagen al in het vorige hoofdstuk dat door het samengaan van de gemeentes op Goeree-Overflakkee de zondagsrust voor polarisatie in de lokale politiek zorgt. In 12.1 bespreken we een paar buitenlandse voorbeelden van de manier van omgaan met identiteit in de lokale politiek na een fusie. Een toegenomen apathie van de burger en een groeiende afstand tussen de burger en bestuur kunnen ook met een het ontbreken van een duidelijke secundaire identiteit samenhangen. Dit behandelen we in 12.2. In 12.3 behandelen we de rol van wijk- en dorpsraden in het beschermen van primaire lokale identiteiten en wat de gevolgen hiervan zijn voor het gebruik van lokale identiteit in de lokale politiek en het ontstaan van een secundaire identiteit in de nieuwe gemeente.

12.1 Lokale politiek na het samengaan van gemeentes: voorbeelden

Soms wordt de strijd voor lokale autonomie na de verloren strijd tegen samenvoeging opgevolgd door een vaak lange en onsuccesvolle strijd voor afsplitsing. Lokale verzetsidentiteiten blijven hierdoor voortbestaan en bemoeilijken het functioneren van de nieuwe gemeente. Dat speelt bijvoorbeeld in het Duitse Wattenscheid, dat al in de jaren zeventig samenging met het grotere Bochum, maar waar nog steeds een grote afkeer tegen deze fusie leeft (box 12.1).

Box 12.1 Blijvend verzet in Wattenscheid

In Wattenscheid, een plaats in het Duitse Ruhrgebied, was er in de jaren zestig veel verzet tegen de samenvoeging met de grotere stad Bochum. Dit verzet was heel hevig. De hele gemeenteraad stemde tegen deze samenvoeging. Ook waren ze betrokken bij de organisatie in 1974 van een volksraadpleging. Hiervoor hadden ze de handtekening van minstens 20% van de kiesgerechtigden in Nordrhein-Westfalen nodig. In Wattenscheid zette 71,3% van de kiesgerechtigde bevolking zijn handtekening, maar doordat dat in Nordrhein-Westfalen als geheel maar 6% was ging dit referendum niet door. Sindsdien blijft de wijkraad van Wattenscheid streven naar zelfstandigheid. In 1996 sprak nog steeds 87,7% van de bevolking van Wattenscheid zich uit voor een afsplitsing van Bochum (Mecking, 2012). De identificatie met de eigen plaats en de afkeer van de samenvoeging met Bochum is nog altijd heel sterk in Wattenscheid. Toen in 2012 door nieuwe regelgeving de mogelijkheid ontstond om zelf de letters op het autonummerbord te bepalen, waren er tientallen Wattenscheiders die al 's nachts bij vorst in de rij gingen staan om zo snel mogelijk voor 70 Euro hun BO op hun nummerbord door een WAT te vervangen. De eerste was de 37-jarige Sandra Harbecke, die twee weken voor de herindeling met Bochum nog net in Wattenscheid was geboren. Dit was voor haar een bijzondere dag: "Ich bin aufgeregt wie ein kleines Kind und fühle mich wie an Weihnachten. Mein Herz klopft total Doll. Das ist das absolute Highlight für mich" (Arendt, 2012).

De hardnekkigheid van verzet tegen verlies van zelfstandigheid is ook in België zichtbaar. Hier stemde de wijkraad van Ekeren in 2003 nog voor het herstel van de gemeentelijke zelfstandigheid die ze in 1983 bij de met veel conflicten omgeven inlijving bij Antwerpen waren kwijtgeraakt. Deze groene buitenwijk verzette zich toen tegen de uitbreiding van de infrastructuur voor de stad Antwerpen (van Assche, 2005; De Peuter, Pattyn & Wayenberg, 2011).

Ook in de Verenigde Staten zijn voorbeelden van afscheidingsbewegingen te vinden, bijvoorbeeld in Los Angeles (zie box 12.2) Ook hier wordt het regionale gebruikt om lokale belangen veilig te stellen (zie ook Terlouw & Weststrate, 2013). Na het afwenden van het gevaar van afsplitsen van welvarende wijken probeert het gemeentebestuur van Los Angeles nu actief de wijkidentiteiten te bevorderen. De bijzondere identiteit van de diverse wijkgemeenschappen worden daarbij expliciet met de stad Los Angeles verbonden (Douglas, 2010).

Box 12.2 Afscheidingsbewegingen in Los Angeles

In Los Angeles was de politiek tot in de jaren tachtig van de vorige eeuw gericht op de uitbouw van het centrale bestuur en (auto)infrastructuur van de stad (Boudreau & Keil, 2001). Daarna verschoof de focus van de gemeentepolitiek zich van stedelijke centrumontwikkeling naar de identiteiten van de wijken. Dit kwam mede omdat de meeste werkgelegenheid naar buiten de gemeentegrenzen vertrokken was. Hierdoor werd de gemeente Los Angeles steeds meer een conglomeraat van verschillende wijken met verschillende leefmilieus. De verschillende identiteiten van de gemeenschappen in de verschillende wijken zijn steeds meer de lokale politiek gaan bepalen. Toen in 1997 er meer wettelijke mogelijkheden kwamen voor wijken om zich af te scheiden, werd daar vooral gebruik van gemaakt door inwoners van wijken die in de loop der jaren min of meer gedwongen werden om zich bij de stad Los Angeles aan te sluiten. Zo stemde de bevolking

van de San Fernando Valley in 1920 voor opname in Los Angeles om zo toegang te krijgen tot hun waterleidingnetwerk. In 1998 zette een kwart van de bevolking van de San Fernando Valley zijn handtekening onder een petitie voor zelfstandigheid. Soortgelijke afscheidingspogingen vonden ook in andere wijken plaats. Dit waren over het algemeen wijken met een vrij welvarende bevolking en met een op etnische of gender identiteiten verbonden wijkidentiteit. Op etnische identiteiten werd niet openlijk gemobiliseerd, maar de concentratie van bepaalde etnische groepen en met etnische bevolkingskenmerken verbonden kenmerken, zoals lokaal ondernemerschap en belang dat men hecht aan bijvoorbeeld scholing en een groen leefmilieu, vormen wel belangrijke elementen in de wijkidentiteiten. De eigen identiteit van welvarende wijken was een belangrijke basis voor het streven naar afscheiding. Men wilde zich afgrenzen van de sociale kosten van de metropool, maar wel blijven profiteren van de voorzieningen buiten de wijk. Dit werd ook vaak verbonden met het streven naar regionale samenwerking met gemeentes in de metropolitane regio waarvan de gemeente Los Angeles het centrum vormt. De voorstanders van afscheiding van Los Angeles combineren een op levensstijl gebaseerde lokale wijk identiteit met een op economische ontwikkeling en levenskwaliteit gerichte regionale identiteit (Boudreau & Keil, 2001).

Wijkidentiteiten kunnen dus in verschillende identiteitsverhalen gebruikt worden. Identiteiten zijn niet vluchtig, maar wel met kracht en kunde kneedbaar.

Dat afgedwongen gemeentelijke herindelingen grote gevolgen voor lokale politiek kan hebben zien we bijvoorbeeld in het Canadese Toronto. Daar heeft de provincie Ontario in 1998, tegen de wil van de lokale bevolking, de randgemeentes bij de centrumgemeente gevoegd. Rob Ford, de bekende agressieve en drugs gebruikende burgemeester, werd daar gekozen door de bevolking van deze oude randgemeentes. Zij steunden hem om zoveel mogelijk het dure centrale apparaat en centrumvoorzieningen te ontmantelen, zodat er meer middelen voor de buitenwijken overblijven.

Ook in andere delen van Canada zijn sinds het einde van de jaren negentig veel sub-urbane gemeentes bij de naburige grote stad gevoegd. Dit leidde tot veel lokaal verzet (zie box 12.3).

Box 12.3 Canadees verzet tegen herindeling bij de grote stad

Rond het Canadese Montreal werden aan het einde van de jaren negentig veel suburbane gemeentes bij de grote stad gevoegd. Men dacht steun onder de bevolking voor deze hervorming te verwerven door de grenzen van de oude gemeentes te gebruiken voor de kiesdistricten en de nieuwe wijkraden. De lokale identiteit en gemeenschapszin wilde men zo laten voortbestaan. Hierdoor konden de tegenstanders zich echter organiseren en op basis van lokale identiteit de bevolking mobiliseren. Als gevolg hiervan bestond na de eerste verkiezingen na herindeling de meerderheid van de gemeenteraad van Montreal uit politici die gekozen waren omdat ze tegen de inlijving van de sub-urbane gebieden waren. Ook werd een tegenstander van de herindeling tot burgemeester gekozen. Bij de provinciale verkiezingen van 2003 zorgde de steun van de ontevreden kiezers in de sub-urbane gebieden ervoor dat de liberale partij aan de macht kwam, omdat die tijdens de campagne beloofd had om referenda mogelijk te maken om herindelingen terug te draaien. Hierdoor hebben zich de laatste jaren vooral Engelstalige gemeentes van het Franstalige Montreal afgesplitst (Tomàs, 2012).

Ook in Hamilton werd na de herindeling in 2001 een tegenstander hiervan als burgemeester gekozen met steun uit de sub-urbane gemeentes. Zijn campagne richtte zich op het instellen van dorpsraden en het verlagen van de gemeentelijke belastingen. Deze herindeling drukt nog steeds een belangrijke stempel op het functioneren van de gemeenteraad, die bestaat uit 8 leden uit Hamilton en 7 leden uit de ingelijfde gemeentes. Op basis van een analyse van de stemmingen in de nieuwe gemeenteraad blijkt dat vooral in de eerste jaren de raadsleden uit de stad Hamilton heel anders stemden dan die uit de randgebieden. Het verschil was het grootst met de raadsleden uit plaatsen waar veel weerstand tegen de herindeling was. Later veranderde het stempatroon enigszins en gingen de raadsleden uit de verstedelijkte randgebieden steeds meer met die uit de stad meestemmen. De raadsleden uit de plaatsen waar nog steeds veel verzet tegen de herindeling is stemmen nog steeds anders. Dit is vooral het geval bij besluiten over infrastructuur en nieuwbouw (Spicer, 2012).

In Noord-Amerika is de identiteit van sub-urbane plaatsen meestal veel sterker dan die van grotere steden (Fortin & Bedard, 2003). Regelmatig wordt dit benadruken van de eigen identiteit van welvarende sub-urbane plaatsen gezien als het verhullen van de echte redenen waarom de bevolking van welvarende plaatsen zelfstandig wil blijven: lagere belastingen en het weren van armen binnen hun grenzen. Grenzen zijn niet vast verankerd, maar kunnen veranderen als met andere grenzen de kans op een meerderheid voor de welvarende middenklasse vergroot wordt (Lightbody, 1999; Keil, 2000; 2002; Newman & Paasi, 1998; Hulst & van Montfort, 2007).

In gefuseerde Australische gemeentes zorgt de onvrede over de afgedwongen fusie voor veel wantrouwen tussen lokale gemeenschappen. De nieuwe gemeentes lukt het nauwelijks om een gemeenschappelijk beleid en identiteit te ontwikkelen, omdat men blijft ruziën over de verdeling van middelen tussen de gemeenschappen. De kracht van de identiteit van de plaatsen neemt niet af, en er ontstaat ook geen nieuwe overkoepelende identiteit. De inwoners van andere plaatsen in de nieuwe gemeente worden zelfs meer gewantrouwd dan mensen van buiten de nieuwe gemeente. Dit hangt samen met het wijd verspreide idee onder de inwoners van alle plaatsen in de nieuwe gemeente dat de inwoners van andere plaatsen geprofiteerd hebben van de samenvoeging. In de perceptie van elke lokale gemeenschap hebben zij de meeste nadelen en de andere lokale gemeenschappen de meeste voordelen behaald door de fusie (Alexander, 2013).

Iedereen voelt zich benadeeld door de nieuwe gemeente

Ook in onze onderzoeksgebieden voelen sommige geïnterviewden dat zichzelf of hun gemeenschap vooral nadeel heeft ondervonden van de fusie. Op Goeree-Overflakkee was het verzet vanuit de oude gemeente Goedereede ook aan het idee verbonden dat ze er na de fusie financieel op achteruit zouden gaan. Dat dat ook uiteindelijk gebeurt, wordt nauwelijks genoemd in de interviews. Wel leeft aan de oostkant van het eiland het idee dat ze verwaarloosd worden door de nieuwe gemeente die zich vooral met Middelharnis en de Kop bezig houdt.

“Kijk, als er geld te vergeven is voor allerlei activiteiten, dan verplaatst zich alles naar Ouddorp en naar Middelharnis toe. Als er een grote hoeveelheid windmolens te verdelen is, dan komen ze naar deze kant. Daar zitten mensen hier niet op te wachten.” (bewoner)

Over de gemeente Katwijk: *“Wat wij heel vaak horen, dat als de gemeente iets doet, dan moet het ook in de andere kernen. Dus er blijft een groep [zeggen], wat zij hebben moeten wij ook, we mogen niet benadeeld worden.”* (publieke sector)

Het idee dat de andere lokale gemeenschappen meer aandacht en geld krijgen van de nieuwe gemeente vinden we vooral in de lokale gemeenschappen in de gemeente Katwijk. Velen uit Valkenburg en Rijnsburg vinden dat Katwijk aan Zee bevoordeeld wordt door de gemeente.

“In Katwijk kan alles. De Zeeweg waar het gemeentehuis aan ligt daar zie je elke week een tuinman en in Rijnsburg komt hij een keer in de maand. Dat soort dingen.” (bewoner)

“Bijvoorbeeld die tunnel; er moet dan een tunnel komen tussen Katwijk en Valkenburg, de Rijnlandroute, maar dat heeft gedeeltelijk te maken met ja hoor eens, nu willen wij eens wat, (...) ook al kost het 100 miljoen euro. En dan gaat de rede ook wel een beetje eh...” (bestuurder)

Over Katwijk aan Zee: *“Een aantal voorzieningen zijn daar waarvan andere kernen zeggen: die zouden wij ook wel willen hebben. Maar die komen ook al gauw in Katwijk aan Zee omdat je daar met toeristische activiteiten veel meer profijt van hebt. En dan wordt daar dus best wel behoorlijk geïnvesteerd. En dan noemen wij het altijd maar het Calimero effect van de andere wijken, andere kernen. Die vinden zich al gauw tekortgedaan. Dat is een verschil met voor de fusie, omdat ze toen zelfstandig waren. Toen konden ze hooguit een eigen gemeentebestuur de schuld geven dat ze te weinig geld in de gemeente stopten. Maar niet dat er in de ene wijk meer besteed werd dan in de andere wijken.”* (publieke sector)

De gemeente en anderen zoals woningbouwverenigingen houden met deze veronderstelde ongelijke verdeling van middelen binnen de gemeente rekening en proberen hun investeringen zoveel mogelijk over de hele gemeente te verspreiden: *“De gemeente probeert dat een beetje om en om in alle kernen te doen, netjes te verdelen.”* (bewoner)

12.2 De kloof tussen burgers en bestuur

Vrijwel alle geïnterviewden vinden dat door de vorming van de nieuwe gemeente de afstand tussen de burgers en het gemeentebestuur is toegenomen. Dit is een bekend verschijnsel wat bijvoorbeeld invloed heeft op de opkomstpercentages bij gemeenteraadsverkiezingen. Vooral gemeentes die sterk in omvang groeien, krijgen hierdoor te maken met structureel lagere opkomstpercentages bij de lokale verkiezingen (CPB, 2014). Dat wordt vooral door onze geïnterviewden in Katwijk geconstateerd waar de samenvoeging van gemeentes al wat langer geleden is.

“De betrokkenheid op het lokale bestuur was groot, de opkomstpercentages bij lokale verkiezingen lagen op 85%, ga het nog maar eens meemaken, dat haal je nooit meer.” (bewoner)

Deze toegenomen afstand tussen burgers en bestuur wordt ook voortdurend in buitenlands onderzoek genoemd (zie box 12.4).

Box 12.4 Burger en bestuur in het buitenland

In Denemarken werd in 2007 het aantal gemeentes teruggebracht van 275 tot 98. De 13 provincies werden afgeschaft en vervangen door 5 regio's. Deze bestuurlijke schaalvergroting, die ook een herschikking van taken omvatte, werd snel uitgevoerd. Hiertegen was weinig verzet en het wordt vaak als een succesvol voorbeeld van gemeentelijke schaalvergroting gezien (Mouritzen, 2010; Peters, 2014). Het vertrouwen van de burger in de lokale overheid is door deze hervorming wel afgenomen. Dit was vooral omdat hierdoor de aandacht voor lokale problemen afnam door de toegenomen afstand tussen bestuur en burgers (Hansen, 2013).

In West Duitsland werd tijdens de grote golf van gemeentelijke herindelingen die eind jaren zestig begon binnen een handvol jaren het aantal gemeentes met 65% terugbracht (van 24.278 naar 8.514). In de deelstaat Noordrijn-Westfalen was dit zelfs 83% (van 2.277 naar 396). Een van de gevolgen was dat de afstand tussen burger en bestuur toenam. Ook de nieuwe gemeentes hadden moeite om een eigen identiteit te ontwikkelen waar de burgers zich mee konden identificeren (Mecking, 2012).

Deze toegenomen kloof tussen bestuur en bevolking wordt versterkt door het verminderde electorale belang van kleine lokale gemeenschappen (Ruggiero, Monfardino & Mussari, 2012). Dit vinden we ook terug in onze onderzoeksgebieden. Vooral bewoners van de oude gemeente Valkenburg zijn ontevreden over hun ondergeschikte positie in de nieuwe gemeente Katwijk. Ze vinden dat hun belangen en lokale identiteit ondergeschikt worden aan die van Katwijk aan Zee en dat de kloof tussen de burgers en het bestuur is toegenomen.

“De afstand van gemeente en overheid naar de burger wordt wel groter. Op Valkenburg is het helemaal, daar kon je bij wijze van spreken zo zonder afspraak te maken zo bij de wethouder of burgemeester binnen lopen. Daar was het heel open. In Rijnsburg gold dat ook wel voor een groot deel. Die afstand is nu veel groter. Op de Zeeweg wordt alles beslist en wij hebben dat maar te ondergaan. (...)

- Kijk, de politiek vertegenwoordigt wel alle kernen, daar zitten voldoende mensen in vanuit Katwijk Rijnsburg Valkenburg, alleen bij de gemeente zelf op diverse afdelingen, daar werken steeds minder lokale mensen. En die hebben op een bepaalde manier geen gevoel bij dingen die leven.” (ondernemers)

Het gaat dan niet alleen om de fysieke afstand naar het gemeentehuis aan de Zeeweg en hun beperkte electorale en politieke gewicht. Ook het gebrek aan inlevingsvermogen van wat er leeft in de lokale gemeenschappen en hun identiteit wordt als onderdeel van deze verwijdering tussen bevolking en bestuur gezien. Burgers vinden niet alleen dat het bestuur minder voor hen doet, maar burgers zetten zich hierdoor ook minder in voor de lokale samenleving bijvoorbeeld als vrijwilliger.

“Op het moment dat je vergroot, neemt de betrokkenheid af. Mensen zien het niet meer als hun gemeente, hebben ook geen betrokkenheid meer naar het lokaal bestuur.” (bewoners)

Ook op Goeree-Overflakkee vindt men dat: *“de afstand groter geworden naar het gemeentebestuur, afstand groter geworden naar de politiek, afstand groter geworden naar betrokkenheid.”* (bestuurder)

12.3 Dorps- en wijkraden: oplossing of onderdeel van het probleem?

“Een dorpsraad vind ik een soort extra verdragende besturende laag.” (bewoner, Goeree-Overflakkee)

“Elke wijkraad voert zijn eigen strijd met de gemeente” (publieke sector, Katwijk)

Dorps- en wijkraden worden vaak ingesteld als de angst voor verlies van lokale identiteiten een belangrijk argument is tegen het samengaan van gemeentes. De hoop is dat hierdoor de eerder besproken kloof tussen burgers en bestuur wordt vermindert en het kwijtraken van politieke zelfstandigheid wordt gecompenseerd. Ook hoopt men hierdoor de conflicten binnen de nieuwe gemeente rond de verschillende belangen en identiteiten van lokale gemeenschappen te verminderen.

Ook op Goeree-Overflakkee en in Katwijk zijn er dorps- en wijkraden. Op Goeree-Overflakkee bestonden die al gedeeltelijk voor het samengaan van de gemeentes. De gemeente zou graag willen dat er ook een in Ouddorp komt, waar het verzet tegen het samengaan van de gemeentes het grootst was. De gemeente Goeree-Overflakkee wil echter vooral faciliterend optreden. In Katwijk was de invloed van de nieuwe gemeente op de instelling van wijkraden veel groter. Het instellen van wijkraden was ook besloten tijdens de onderhandelingen over de het samenvoegen van de gemeentes.

“Wijkraden zijn door het college ingesteld. Wijkraadsleden zijn ook benoemd door het college. (...) Een van de eerste doelen was ook, naar aanleiding van de fusie, het behoud van de eigen identiteit van de kernen. Daar zijn de wijkraden voor ingesteld met als bedoeling dat de wijkraadsleden, die zichzelf konden aanmelden trouwens, gewoon individueel, allemaal tentakels in de samenleving hadden, of vanuit een verenigingsachtergrond, of een kerkelijke achtergrond of wat dan ook. Maar in elk geval de samenleving die ze moesten behartigen ook kenden. En dat is denk ik voor vier van de vijf wijkraden ook redelijk gelukt, alleen in Katwijk Noord niet.” (publieke sector)

Sommige oudere dorpsraden op Goeree-Overflakkee zijn uit de lokale gemeenschap ontstaan. Zij vervullen een belangrijke rol als organisator binnen de lokale gemeenschap en zijn bij alle activiteiten in het dorp betrokken.

“We zijn eigenlijk tot in het land beroemd, berucht, bekend en dat komt onder andere door het programma wat we hier hebben, een uitermate actieve dorpsraad die durft te dromen, te regelen en te maken. (...) Kijk, de functie van de dorpsraad is vooral initiëren, initiatieven ontplooien, nemen, en dan niet altijd alles uitvoeren, dat kan ook niet, dan heb je veel meer mensen nodig. Dus we werken samen met alle verenigingen die er zijn in het dorp. Wat dat betreft zijn we een hechte gemeenschap, ook een stukje identiteit, ons kent ons.” (bewoner)

Meestal is de rol van de dorps- of wijkraad beperkter en richten ze zich op het contact tussen bewoners en de gemeente.

“En dat gaat dan over praktische dingen, zoals een kruising die wij gevaarlijk vinden, een stoep waar geen randje is zodat mensen met rollators of kinderwagens daar moeite mee hebben, vervuiling van de boezem, dat soort zaken. Of dat auto’s geparkeerd staan die onoverzichtelijk zijn. Auto’s die op brandputten staan. Dus zulk soort kleinigheden” (bewoner).

De wijk- en dorpsraden signaleren problemen naar de gemeente toe. Dat gaat vaak over objecten in de publieke ruimte die zonder overleg weggehaald of geplaatst worden, zoals bomen of paaltjes. Aan de andere kant proberen wijk- en dorpsraden de gemeente tot actie te bewegen met betrekking tot parkeerverboden, uitbreiden van strooiroutes en aanleggen van survivalbanen. De activiteiten van de acht wijk- en dorpsraden die we geïnterviewd hebben beperkt zich grotendeels tot dit soort praktische zaken.

Wat dorpsraden doen is dus beperkt. Anders dan een gemeente kunnen ze de burgers nauwelijks publieke diensten leveren, omdat ze meestal maar een zeer beperkt eigen budget hebben. Daarvoor hebben ze altijd weer de gemeente nodig. Het zijn trouwens vooral de wijk- en dorpsraadsleden zelf die uitgebreid over hun activiteiten en rol in de lokale gemeenschap spreken. Anderen noemen wel regelmatig de wijk- en dorpsraden maar kennen daar geen al te groot belang aan toe. De bewoners steunen het bestaan van wijk- en dorpsraden, maar deze hebben allemaal grote moeite om vrijwilligers te vinden.

Een dorpsraad had een enquête onder de bevolking gehouden: *“96% vond het wel belangrijk. Dus. Maar ja als je een ledenvergadering hebt dan zit er een handjevol.”* (bewoner)

Over een bijeenkomst van een wijkraad: *“We hebben 600 man gehad. (...) Dus als er wat is, dan zijn ze er ook. (...) Maar er is niet één bij ons gekomen naar een van de leden van de wijkraad van: nou dat is leuk, daar zouden we wel aan mee willen werken, is er nog een plaatsje? Begrijp je wat ik bedoel? Als de anderen dat karretje trekken, prachtig. Beste vent ben je. Als je het fout doet, ...”* (bewoner, Katwijk)

Velen vinden dat er in de wijk- en dorpsraden eigenlijk geen plaats is voor mensen van buiten. Een paar geïnterviewden noemden bijvoorbeeld dat het ongewenst was als mensen die een paar jaar geleden verhuisd waren en elders werkte in een wijk- of dorpsraad gingen zitten. De gemeente Katwijk benoemt alleen wijkraadsleden die nauwe banden hebben met de lokale gemeenschap. Maar het gaat hier meestal om mensen die zich actief verbonden voelen met de lokale gemeenschap, maar die er vaak niet zijn geboren. Over de wijkraad van Valkenburg bestaat bij anderen het beeld dat deze vrijwel alleen maar uit oude Valkenburgers bestaat. Maar vrijwel alle leden van deze wijkraad benadrukken dat ze geen ‘echte’ Valkenburgers zijn omdat ze geen lid zijn van een ‘echte’ Valkenburgse familie, er tientallen jaren geleden naar toe zijn verhuisd, of er wel waren geboren, maar zich lang niet met de lokale gemeenschap hebben bemoeid.

De relatie met de gemeente

“Dus dan ging je echt naar die ambtenaar die daarvoor was, stapte je toe. En ze wisten allemaal dat je in de dorpsraad zat, dus dat je serieus was, namens iemand kwam. En dan werd er ook aan gewerkt, direct. Nu wordt er ook wel aan gewerkt, maar aan de persoon die dan onze belangen behartigt geef je het door, die moet het weer doorgeven, dan wordt het teruggekoppeld. Er zit toch wat tussen, je doet het niet rechtstreeks bij iemand. En dat scheelt toch.” (bewoner)

De relatie tussen wijk- en dorpsraden en hun gemeente is vaak moeizaam en is door het ontstaan van grotere gemeentes ook bemoeilijkt. Sommige wijk- of dorpsraden vinden het prettig dat ze een vast aanspreekpunt en wethouder binnen de gemeente hebben waardoor het contact met de gemeente wat vlotter verloopt. Vaak wordt er ook een keer per jaar of in de twee jaar een schouw georganiseerd, zodat de wijk- of dorpsraden de plekken in hun kern kunnen laten zien aan de gemeente waar deze iets aan zou moeten doen.

Maar zoals onder andere ook uit het uitgebreide citaat in box 12.5 blijkt, worden wijk- of dorpsraden vaak gevuld door mensen die ontevreden zijn met wat de gemeente doet.

Box 12.5 De nieuwe gemeente en wijkraden

In het begin zat er wel heel veel actie in. Waren het meer actiegroepen dan wijkraden die als klankbord dienden voor het college. We zullen Katwijk eens laten zien dat ze Valkenburg of Rijnsburg niet zomaar kunnen annexeren. En dat geeft ook aan dat die twee wijkraden het snelst gevuld waren en nog steeds niet te klagen hebben over bezetting (...)
Ik denk dat Valkenburg en Rijnsburg wel vanuit de fusie echt vanuit een soort Calimero effect heel snel gevuld zijn en echt als actiegroepen gestart.

- Is dat veranderd in de loop van de tijd, of is dat nog steeds een beetje zo?

- Als je heel erg naar individuele wijkraadsleden kijkt, vind ik wel dat heel veel wijkraadsleden lid worden vanuit een onmin, of vanuit iets dat niet bevalt. (...) Dan zie je wel in de loop van de tijd dat zo'n wijkraad... het wordt wat duidelijker wat de taken zijn, wat de grenzen zijn, wat ze mogen en niet mogen. (...)

- Ik denk wel, sinds een jaar of vier hebben ze een eigen budget, dat dat geholpen heeft in hun eigenwaarde. Zij kunnen nu zelfstandig beslissen over een stukje budget om te zorgen dat de leefbaarheid een impuls krijgt. Want anders moesten ze bij wijze van spreken bij de gemeente gaan bedelen om geld of er toch bepaalde dingetjes gedaan konden worden. Ik denk wel dat dat hun een steuntje in de rug heeft gegeven van wij worden toch van waarde geacht. Het is wel een beetje moeizaam, hoe belangrijk vindt de gemeente ons nu. De positie die je hebt.” (publieke sector)

Onvrede in het opgaan in een nieuwe gemeente motiveert mensen vaak om in zo'n raad zitting te nemen. Het contact met de nieuwe gemeente verloopt vaak stroef. Het lijkt er dan op dat het instellen van wijk- of dorpsraden de relatie tussen de burgers en het gemeentebestuur niet verbetert, maar dat het uitspelen van conflicten over lokale omstandigheden door het instellen van wijk- en dorpsraden een structureel onderdeel wordt van hun relatie met de gemeente. Veel wijk- of dorpsraden zien door de voortdurende conflicten met de gemeente dat er fundamentele tegenstellingen tussen beiden zijn. Ze

hebben vaak het gevoel dat ze alleen door tegenstellingen op de spits te drijven invloed uit kunnen oefenen. Conflicten worden dan structureel (zie ook box 12.6).

Box 12.6 De dorpsraad, de lange adem van het beleid, de korte lontjes van de burger en de groeiende afstand naar het bestuur

“Nou, ja, het is vanuit de gemeente gepromoot, omdat de gemeente terugtrad, meer op afstand kwam door die samenvoeging en het verstandig was om te zorgen dat mensen makkelijk bij een loket konden komen, dat je een aanspreekpunt had. En dat je dus een dorpsraad zou hebben die niet de problemen voor de mensen oplost, maar wel verwijst of in ieder geval weet waar je terecht kunt. Dus verbinding maakt. Dat werkt ook omgekeerd, (...) als je een dorpsraad hebt die een breed netwerk heeft, kan die makkelijker de signalen oppakken van wat nodig is. En als je geld wilt besteden dan kan je heel veel geld steken in een brug, maar als niemand daaroverheen wil, dan kan je misschien beter aan de andere kant een wandelpad aanleggen waar mensen heel veel om verlegen zitten. Dus dat is wel belangrijk en daar zitten we veel te kijken.” (...)

“Het is moeilijk om mensen er al die tijd er bij te houden. Mensen (...) zeggen: ze beloven het wel maar doen toch niks, weet je wel. Maar dat komt omdat die trajecten zo lang zijn. Ik snap die trajecten ook wel, want heel veel van het werk gebeurt eigenlijk van achter de tekentafel (...) maar wat ze vergeten is dat ook die burgers en de verenigingen erbij betrokken moeten houden. Want omdat het zo lang duurt hebben ze de neiging om te denken dat er niks gebeurt en haken ze af. Mensen zeggen van joh, er gebeurt wat, want ze zijn een fietspad aan het aanleggen. (...) Maar eigenlijk is het dan voor de overheid al klaar. Dat hele stuk is al gebeurd. Juist dat is belangrijk om zichtbaar te maken aan de mensen wat er allemaal gebeurt. (...) Wat in je hoofd springt zijn de dingen die niet gebeurd zijn. Die je vorige week gevraagd hebt. Dus dat is het lastige in het hele stuk en ik denk dat het vertrouwen in de overheid daardoor, misschien niet altijd terecht, maar op een laag pitje is. En ik denk dat het niet alleen hier, maar eigenlijk overal zo is.”

Ik weet nog [van voor de fusie van 1966], dan wist je gewoon bij wie je moest zijn, Jantje of Pietje, ik wist precies de ambtenaar die erover gaat. Dat was in de gemeente [van na 1966] eigenlijk ook nog zo. Maar nu in Middelharnis dan moet ik het telefonisch aanvragen en dan kom ik bij een loket waar ik eerst een nummertje moet trekken, ook al zit er niemand. Dus het is zo ver op afstand, het is moeilijk om contact te krijgen, en de mensen die ik aan de lijn krijg als ik over hier iets vraag, die weten helemaal niet van de situatie. Want die ambtenaren kennen ook de mensen niet en de kernen niet. Ze hebben geen flauwe notie van hoe het eruitziet. Want veel van het ambtelijk apparaat is samengesteld uit ambtenaren van Middelharnis en van de gemeente Goedereede, die mensen zijn hier nooit komen kijken. (...) Onze wethouders moet je er met de haren bij slepen want die schitteren altijd door afwezigheid, die komen gewoon niet want die zijn veel meer bezig met wat er op het strand gebeurt. (...) Dus mensen voelen zich hier wel behoorlijk in de steek gelaten.”

Daarnaast zijn er soms conflicten met andere adviesraden in de gemeente. Soms vind een wijk- of dorpsraad dat als ze te kritisch zijn over een project van de gemeente dat die dan buiten hen om een klankbordgroep instelt.

“Dan nodigt de WMO adviesraad zichzelf ook uit bij het gezamenlijke wijkraadsoverleg, en de WMO adviesraad die komt continu van: de wethouder wil maar van één orgaan advies krijgen, van de WMO adviesraad dus. Dus als de wijkraden iets willen, dan moeten ze dat eigenlijk, volgens de WMO adviesraad, via de WMO adviesraad doen.” (publieke sector, Katwijk)

“Waar je dan boos van wordt is als ze zien dat je een grote druk gaat leggen (...) dan komt er een klankbordgroep. Dat zie je overal dan gebeuren.” (bewoner, Katwijk)

Een enkele dorpsraad denkt na over een nieuwe rol, nu de zorg steeds meer gedecentraliseerd wordt en de rol van lokale gemeenschappen in het zorgen voor elkaar zal moeten toenemen. Ze denken dat het heel moeilijk zal zijn voor wijk- en dorpsraden om hierin een rol te spelen.

“Dus nu dat de overheid meer terugtrekt zijn we aan het kijken of we daar mensen meer aan elkaar kunnen verbinden, dus burenhulp (...). Of dat een grote kans van slagen heeft, weet ik niet. Er is natuurlijk hier al heel veel. Omdat er een paar families zijn die hier wonen en daarom ook wel veel kinderen voor hun ouders zorgen, dat zie je wel, dus dat is hier al veel. Ik heb voor mezelf het gevoel, we zijn daar als dorpsraad mee bezig, dat de verwachtingen daarvan om tot een win situatie van besparing te komen, te hoog gespannen zijn. Omdat ze wel denken: iedereen kan het wel, maar juist hetgene wat al jaren gebeurt is nooit in kaart gebracht, dus dat weten ze ook niet. En nu ga je uit van nul, dus dat er niks gebeurt, maar er gebeurt al heel veel. En dat wil niet zeggen dat er dan nog heel veel bij kan.”

12.4 Dorpisme en dorpsraden

“Eigen dorp eerst.” (bewoner)

Dit korte citaat van een dorpsraadslid geeft aan dat dorps- en wijkraden vooral de belangen van de lokale gemeenschap behartigen. Ze hebben weinig oog voor het belang van de gemeente als geheel. Vooral als gemeentes grootschalig in voorzieningen in de centrale plaats investeren voelen de anderen zich achtergesteld. De andere wijk- of dorpsraden gaan zich dan nog harder inzetten voor grote ruimtelijke investeringen in hun kern, zoals tunnels en wegen. Dit vormt dan onderdeel van een door ‘dorpisme’ gedomineerde lokale politiek. Hierin staat niet de toekomst van de hele gemeente centraal, waarbij men verschillende belangen tegen elkaar afweegt. In plaats daarvan wordt de lokale politiek gedomineerd door het verdelen van middelen over de lokale gemeenschappen binnen de gemeente. Waarschijnlijk omdat je hierin niet altijd succesvol kan zijn, vinden alle lokale gemeenschappen dat ze er na het samengaan in een nieuwe gemeente op achteruit gegaan zijn. Dit vinden we niet alleen terug bij vele door ons geïnterviewden, maar ook in buitenlandse studies (Alexander, 2013).

De rol van de wijk- en dorpsraden in deze dorpistische lokale politiek moet echter niet overschat worden. De manier waarop de lokale politiek georganiseerd is, lijkt een veel grotere rol te spelen. In de eerste plaats zijn lokale politici en de lokale gemeenschappen hecht met elkaar verbonden. Voor Katwijk en vooral Katwijk aan Zee wordt dit regelmatig met het zondagse koffiedrinken na de kerk bij moeder verbonden.

“Kijk, in Katwijk heb je gewoon dat je na de kerkgang naar je vader en moeder gaat. En daarna naar je schoonvader en moeder. Je mag het ook omdraaien. (...) Ik doe daar ‘s zondags ook aan mee, alhoewel ik niet naar de kerk ga, dan zie ik neven en nichten en alles. Dan heb je het natuurlijk vaak over politieke standpunten. Of over problemen. En ik zie dat... (...) hoe weet ik niet, maar uiteindelijk komt dat op het raadhuis terecht. Dus heb ik wel eens gezegd politiek wordt gemaakt ‘s zondags na twaalfen. Dat is natuurlijk een sterke uitdrukking, maar daar zit vind ik best wel wat in. Want tussen die mensen die zondags koffie gaan drinken, daar zit ook een wethouder of mensen die in een partij zitten en die dat meenemen of overdenken en het er met weer een ander partijlid misschien over hebben, dat is nog niet zo slecht, of laten we daar wat aan doen. Zo gaat dat toch?” (bewoner)

Daarnaast is er een belangrijke rol voor de wethouders. Niet zozeer omdat ze een belangrijk aanspreekpunt voor de wijk- en dorpsraden zijn, maar omdat ze een heel lokale politieke basis hebben. De nieuwe wethouders in een nieuwe gemeente zijn vaak de belangrijkste politici uit de oude gemeentes.

“We hebben hele sterke wethouders gehad (...). Die hebben wel natuurlijk hun eigen dorp, gezegd van dat willen wij zo. Dat merk ik wel. Vooral in Rijnsburg zie je dat heel erg. Maar ook die gaan weg. Maar ik zou niet durven zeggen dat ze nou zo slecht geweest zijn dat ze enkel maar aan hun eigen dorp gedacht hebben.” (bewoner)

Misschien nog wel belangrijker is dat bij het samenstellen van de kandidatenlijsten voor de verkiezingen van de raad van de nieuwe gemeente nauwkeurig met de afkomst van de kandidaten rekening wordt gehouden. Het lijkt erop dat de kiezers vooral op lokale kandidaten stemmen.

*“- Daar wordt bij het samenstellen van de lijst wel rekening mee gehouden.
- Ja, zeker. We misten bij de laatste verkiezingen tot lang een Valkenburger. We hebben werkelijk stad en land afgezocht, tot in de kleinste hoekjes gezocht tot we er heen hadden. Dus je merkt wel dat we er rekening mee houden.
- Met de uitslag van de verkiezingen, sla het er maar op na, de Rijnsburgse kiesdistricten (...) ik denk dat 90 tot 95 % van de stemmen naar die [Rijnsburgers] zijn gegaan.” (bestuurders)*

Dit ‘dorpisme’ wordt in een evaluatiestudie uit 2008 voor de provincie Zuid-Holland als een van de belangrijkste lange termijn nadelen van gemeentelijke herindelingen gezien (Beerepoot, Fraanje & Herweijer, 2009). Uit een eerder grootschaliger onderzoek komt naar voren dat ondernemers, de media en vooral de vertegenwoordigers van de dorps- en wijkraden dit ‘dorpisme’ als belangrijkste gevolg van gemeentelijke herindeling zien. Ook vinden zij dat de gemeente zich meer op ontwikkelingen binnen het eigen grondgebied is gaan richten. Dit wordt trouwens niet waargenomen door de politici en ambtenaren van de nieuwe gemeentes (Toonen et al, 1998).

In Duitsland vinden we ook veel voorbeelden van dorpisme, zeker na de grote golf van gemeentelijke herindelingen vanaf eind jaren zestig in West-Duitsland (Mecking, 2012).

In het algemeen werkten de Duitse gemeenteraden mee met de herindelingen omdat ze in ruil hiervoor extra voorzieningen kregen, zoals bijvoorbeeld Villingen en Schweningen (box 12.7).

Box 12.7 Het verstandshuwelijk tussen Villingen en Schweningen

De steden Schweningen en Villingen liggen tegenover elkaar aan de grens tussen Baden en Württemberg. Ondanks hun geringe afstand van drie kilometer zijn deze grensplaatsen door twee heel verschillende politieke geschiedenissen gevormd. Zo is Schweningen van oorsprong protestants en Villingen katholiek. Deze en andere sociale en culturele verschillen zorgen voor twee heel verschillende lokale identiteiten en veel rivaliteit. Desondanks stemden in 1971 alle gemeenteraadsleden en twee derde van de bevolking van beiden plaatsen in met de fusieplannen. Cruciaal was dat ze door samen te gaan het verzorgingscentrum van de wijde omgeving zouden worden. De in opbouw zijnde West Duitse verzorgingsstaat selecteerde bepaalde plaatsen om uit te bouwen tot hoogwaardige verzorgingscentra om ook de bewoners van meer perifere gebieden te laten profiteren van overheidsvoorzieningen, zoals hoger onderwijs, sporthallen, zwembaden, ziekenhuizen, infrastructuur en inkoopcentra. Door te fuseren werd Villingen-Schweningen de hoofdstad van een vergroot administratief district en profiteerde het van extra steun van de deelstaatregering. Het subsidiëren van de afzonderlijke lokale verenigingen en feesten in de beide plaatsen vergrootte de steun voor dit 'verstandshuwelijk' bij de bevolking, maar hinderde het ontstaan van een nieuwe lokale identiteit voor heel Villingen-Schweningen. Hun afzonderlijke lokale identiteiten zijn zo verschillend en diep geworteld dat die door samengaan niet bedreigd, maar juist versterkt werden door de subsidies van de door de fusie draagkrachtigere gemeente (Reuber, 1999).

Als er lokale weerstand was tegen herindeling werd in West-Duitsland vaak tot het instellen van dorps- of wijkraden besloten. Deze worden meestal direct door de bevolking gekozen en adviseren het gemeentebestuur vanuit hun lokale belang. Hun verdere bevoegdheden verschillen nogal per deelstaat. Ook gemeentes kunnen besluiten om deze lokale raden meer bevoegdheden en een eigen budget geven. Dit optuigen van dorpsraden werd vaak in de contracten geregeld die gemeentes met elkaar afsloten voor 'vrijwillige' herindelingen. Deze contracten regelden vaak niet alleen de extra bevoegdheden en middelen voor de dorpsraden, maar ook de aanleg van scholen, wegen, zwembaden etc. Het lokale verzet van de bevolking werd ook veelvuldig afgekocht met extra subsidies voor lokale verenigingen en dorpsfeesten. Dit had tot gevolg dat de nieuwe gemeente wel aanvaard werd door de bevolking, maar dat door de nieuwe gemeente ook de afzonderlijke lokale identiteiten werden versterkt. Er ontstond nauwelijks een nieuw gemeenschapsgevoel voor de nieuwe gemeente. De dorpsraden geven lokale belangen een platform en zijn ook vaak de machtsbasis voor de politici in de gemeenteraad, waardoor ook daar de politiek meer gaat over het verdelen van de middelen over de verschillende dorpen, dan over het bevorderen van het algemene belang van de hele gemeente. Dit dorpisme wordt achteraf betreurd in de memoires van verantwoordelijke ministers. Zij vinden dat hierdoor de herindelingen onvoldoende hebben bijgedragen aan de efficiëntie, effectiviteit en betrokkenheid van de burger bij het lokale bestuur (Albertin, Keim & Werle, 1982; Mecking, 2012).

12.5 Conclusie: burgers, bestuur en (g)een gedeelde identiteit

Vooraf in Katwijk was het behoud van de verschillende lokale identiteiten een van de hoekstenen van de gemeentepolitiek voor en na de fusie. Met de vorming van de nieuwe gemeente en ook de instelling van wijkraden wordt deze visie op de identiteit van lokale gemeenschappen versterkt. De lokale politiek richt zich heel sterk op het eerlijk verdelen van de overheidsinvesteringen over de verschillende kernen, wat het ontstaan van een gedeelde identiteit voor de hele gemeente Katwijk verder bemoeilijkt. Door dit vastleggen van hoe met de verschillende identiteiten binnen de nieuwe gemeente omgegaan moet worden, ontstaan vaak conflicten. In Katwijk zijn het de wijkraden die lokale identiteiten moeten beschermen, maar er vooral voor zorgen dat elke lokale gemeenschap jaloers kijkt naar wat de andere van de gemeente krijgt. Dorpisme gaat de gemeentelijke politiek domineren en zorgt er voor dat elke lokale gemeenschap denkt dat ze er door de fusie op achteruit zijn gegaan. Wijk- en dorpsraden lijken dus meer een onderdeel van de problemen van een gefuseerde gemeente dan van een oplossing hiervan te zijn. De lokale politiek richt zich dan meer op het verdelen binnen de gemeente dan het gemeenschappelijk naar buiten optrekken.

DEEL 5 DE NIEUWE GEMEENTE EN HAAR REGIO

In dit deel staat de relatie tussen de nieuwe gemeente en haar regionale omgeving centraal. In deel 4 zagen we dat de verhouding tussen lokale gemeenschappen met een sterke identiteit vaak het ontstaan van een gemeentelijke identiteit bemoeilijkt. Dit heeft allerlei gevolgen binnen de nieuwe gemeente. Ook zagen we dat het beschermen van bestaande lokale identiteiten het samengaan van gemeentes kan stimuleren.

In dit laatste deel verschuift de aandacht naar de rol van lokale en regionale identiteiten in de relatie tussen de nieuwe gemeente en haar omgeving. Het streven naar een bijdetijdse en voor de buitenwereld aantrekkelijke identiteit kan ook steun voor het samengaan van gemeentes opleveren. Door samen op te trekken staat men sterker tegenover de buitenwereld. Een gemeenschappelijke regionale identiteit kan niet alleen helpen bij het aantrekken van bewoners, bezoekers en bedrijven, maar ook de positie van het lokale bestuur ten opzichte van hogere bestuurslagen zoals provincie en rijksoverheid versterken.

In hoofdstuk 13 analyseren we eerst de rol van lokale ondernemers. Op Goeree-Overflakkee speelden de lokale ondernemers een belangrijke rol bij de vorming van de nieuwe gemeenten. We kijken naar hun betrokkenheid bij het formuleren van een nieuwe, dunnere regionale identiteit van het eiland en hoe die geworteld is in gedeelde identiteitskenmerken van de lokale gemeenschappen. Vervolgens bespreken we rol van de gemeente Katwijk bij het ondersteunen van hun ondernemers door middel van regionale samenwerking en de rol hierbij van een veranderlijke dunne regionale identiteit van de (Duin- en) Bollenstreek waar Katwijk deel van uitmaakt.

In hoofdstuk 14 komen onder meer samenwerkingsverbanden tussen gemeentes en de relatie met de provincie aan de orde. Vooral op Goeree-Overflakkee is de relatie met de provincie Zuid-Holland een veelvuldig besproken onderwerp in interviews. Daarbij worden ook vaak de verschillen en overeenkomsten tussen de identiteit van Goeree-Overflakkee en die van Zeeland en Zuid-Holland besproken. We bekijken vervolgens ook hoe het landschap en het begrip duurzaamheid met de regionale identiteit van het eiland verbonden wordt. Het laatste gedeelte van hoofdstuk 14 gaat over wat onze geïnterviewden vinden van de pogingen die zowel Goeree-Overflakkee als Katwijk doen om hun imago naar buiten toe te versterken.

Hoofdstuk 13 Ondernemers - steun voor en steun van de nieuwe gemeente

“Eigenlijk gebeurt er op Goeree-Overflakkee heel veel, het is net alsof [we] voor de tweede keer geboren worden.” (ondernemer)

“In wezen gaat het bij de vragen rond de werkloosheid, pendelarbeid en industrialisatie om deze ene centrale kwestie: het eiland heeft voor zijn bevolking onvoldoende werkkansen. Als zodanig is dit niets nieuws, want reeds sinds tientallen van jaren blijft het opnamevermogen van de traditionele hoofdbron van bestaan er verre en verre achter bij het aanbod van werkwilligen.” (Kraemer en De Tombe, 1961, p. 24)

Al heel lang verkeert het bedrijfsleven op Goeree-Overflakkee in een moeilijke positie. Vanuit het bedrijfsleven zijn er daarom al voor de fusie initiatieven genomen om de bedrijvigheid op het hele eiland Goeree-Overflakkee te stimuleren. Vanuit hun wens voor een eenduidig economisch beleid stimuleerde ze het samengaan van de gemeentes op het eiland. Ook de landelijke onbekendheid van het eiland en het in hun ogen onjuiste idee dat het moeilijk bereikbaar is wilden ze veranderen. Ze wilden regiomarketing inzetten om een nieuwe toekomstgerichte identiteit van het eiland uit te dragen.

13.1 De ondernemers en hun eiland

“Het bedrijfsleven wilde hier op het eiland met één overheid te maken hebben (...). Goeree-Overflakkee is een geografisch mooi afgebakend gebied waar alles met elkaar samenhangt en waar toen vier gemeentes allemaal nog een eigen beleid hadden en op een eigen manier bij de bevolking wilden scoren. Dus op het eiland kreeg je overal vier van. Vier industrieterreinen. Dat is natuurlijk niet wenselijk, want je moet de belangen van het hele eiland in ogenschouw nemen, je moet goed met elkaar afspreken waar gaan we nou die industriële activiteit vestigen. Beredeneren waar dat het beste is. Maar dat geldt ook voor andere voorzieningen, van onderwijs, gezondheidszorg, recreatie. En we moeten niet proberen elkaar af te troeven, dan krijg je dus onderlinge animositeit van ik doe het beter dan jij. Dan ga je vier keer overal dezelfde energie in stoppen. Op een eiland met een bevolking van 48.000 inwoners is dat echt absurd. Vandaar dat we gezegd hebben, we willen graag de toekomst in met één gemeente hier op het eiland die gezamenlijk met alle partijen als een echte maatschappelijke ondernemer de problemen die er zijn oplost. (...) Dus waarom dan niet gewoon een efficiënte overheid hier organiseren. En natuurlijk, dan zijn we wel over wat lokale sentimenten heengestapt maar dat had meer te maken met onderbuikgevoel dat (...) op den duur wel zou slijten.” (bestuurder)

Eerder hebben we al gezien dat sommigen zich fel tegen de volgens hen door de provincie Zuid-Holland opgelegde gemeentelijke fusie van het eiland Goeree-Overflakkee hebben verzet, om de lokale autonomie en identiteiten te beschermen. Maar nadat de fusie een feit was zetten sommige tegenstanders zich even hard in om de nieuwe fusie gemeente sterk te maken. Nu men eenmaal samengevoegd was, vonden zij dat men maar beter gezamenlijk op kan trekken om te voorkomen dat de provincie Zuid-Holland het eiland als een afvoerputje

blijft gebruiken voor ongewenste grootschalige ontwikkelingen die niet bij de identiteit van het eiland passen. Zo wil men dat de provincie Zuid-Holland het eiland niet volzet met windmolens, maar meer ruimte biedt voor lokale initiatieven voor alternatieve vormen van duurzame energieopwekking, bijvoorbeeld door middel van getijdencentrales. Bovendien kan men door gezamenlijk naar buiten optrekken de positie van het bedrijfsleven op het eiland versterken. Men kan zo niet alleen beter middelen aantrekken van de provincie Zuid-Holland, maar ook een aantrekkelijker imago naar buiten uitdragen.

Het citaat in box 13.1 laat zien hoe de wens voor een sterkere overheid op het eiland de ondernemers heeft gemotiveerd om het samengaan van gemeentes te steunen. Door de vorming van de FO-GO (Federatie Ondernemersverenigingen Goeree-Overflakkee), het formuleren van een eilandvisie en het zelfstandig optreden naar de provincie Zuid-Holland zijn ze eigenlijk onderdeel van dit samenvoegingsproces van gemeentes. Uit diverse interviews blijkt dat zowel de gemeentes als ondernemers in eerste instantie onafhankelijk van elkaar bezig waren met het formuleren van een toekomstgerichte identiteit die voor eilandmarketing gebruikt zou kunnen worden. Door het fusieproces zijn die beter met elkaar in contact gekomen. Daardoor werden ze inhoudelijk op elkaar afgestemd en via persoonlijke contacten en het doorstromen van personen van de economie naar de politiek sterk met elkaar verbonden.

Box 13.1 Ondernemers en de toekomst voor de nieuwe gemeente

“- Op een gegeven moment hebben we geconstateerd: wij zijn hartstikke voor dat de gemeente één wordt, want we willen als ondernemers een serieus aanspreekpunt hebben en eenheid in beleid. En wat we toen wel gezegd hebben is dat we ons als ondernemers wel meer moeten verenigen (...). We moeten de krachten bundelen en een overkoepelende federatie of stichting hebben die niet alleen maar gezellige borrel organiseert - want dat is een beetje het niveau van de gemiddelde ondernemersvereniging - maar die ook een stuk belangenbehartiging gaat doen, en dat niet ieder voor zich, maar voor de ondernemers van het eiland. En daar hebben we wel gebruik gemaakt van het fenomeen dat ook die gemeentelijke herindeling speelde. Wij willen als ondernemers dat er één gemeente komt, laten we dan ook als ondernemers met één vereniging komen die alle ondernemers op het eiland dekt. En dat heeft wel meegeholpen dat we konden zeggen: ja wij blijven nota bene achter op de gemeente waar we altijd commentaar op hebben van het schiet niet op. Dus heeft iedere ondernemersvereniging een bestuurslid afgevaardigd en dat heeft dan geleid tot FO-GO en die zijn eigenlijk - dat is dan wel zo - er is wel een flow ontstaan van één gemeente en één koepel van ondernemers. De gemeente heeft ambitie, de ondernemers hebben de ambitie, profileer het dan als het ene eiland dat heel veel te bieden heeft.

*- Eigenlijk ben je veel besluitvaardiger. Je kunt sneller beslissingen nemen, kortere lijnen.
- En dat er ook wat meer trots op het eiland is. Er is wel een momentum ontstaan, dat is wel zo. Wat met name door ondernemers wordt opgepakt. Dat de gemiddelde burger nou opeens zo anders in het leven staat dan voor die herindeling, dat denk ik niet. Dit doet gewoon nog zijn boodschap op zijn eigen dorpje en wil gewoon nog houden zoals het is.*

-(...) Is het echt omdat er een gemeente is dat het dan mogelijk is geworden?

- Doordat het één gemeente is, is het mogelijk geworden. En doordat je en aan de kant van de gemeente en aan de kant van de ondernemers een aantal geweldige enthousiastelingen hebt die zeggen: ja, we gaan er gewoon voor. (...) En dat is nu wel zo,

een mond, een gezicht, die daadkracht is absoluut enorm toegenomen. (...)

- *Ik denk toch: het momentum, de gemeente die één is en ook wat wil laten zien natuurlijk. Dat dat effect heeft, dat dat voordeel heeft, maar ook dat net de goede mensen op de goede plek zitten. Met die ondernemers die ook op dat moment verenigd zijn en opeens niet een tegengesteld maar een gemeenschappelijk belang hebben.*
- *Daar kan je gewoon op inhaken. Feitelijk in Ouddorp was er al een clubje bezig om wat van hun producten te gaan promoten. (...) Het was al aanwezig, maar door die eenwording van het eiland hebben ze elkaar toch meer gevonden en versterkt. (...)*
- *En hoe het dan bij de bevolking ligt?*
- *Kijk, een ondernemer die vooruitstrevend is die kan wat bereiken. Voor een particulier zal het minder spannend zijn. Pas als je zegt er is korting dan wordt het interessant. Maar tot die tijd zal die het allemaal wat minder spannend vinden denk ik. (...) De betrokkenheid van de particulier, tsja..."*

Velen vinden dat om de identiteit van de lokale gemeenschappen te beschermen er zeker op het niveau van het eiland als geheel een zekere bevolkingsgroei wenselijk is. Dit niet alleen om het voortbestaan van het eigen ziekenhuis veilig te stellen, maar ook voor de rendabiliteit van veel lokale ondernemingen zoals winkels is bevolkingsgroei wenselijk. Maar anderzijds tast de nieuwbouw en de komst van mensen van buiten het eiland ook weer de traditionele identiteit van het eiland aan.

"En dat is heel lastig. Want waar we ook al eerder over gesproken hebben, identiteit is vaak verankerd in deels het behouden van wat we hebben. Tegelijkertijd, om te overleven, weten we dat dat niet gaat werken." (ondernemer).

"De meeste zullen zeggen: hoezo dan? We hebben niemand nodig, laat ze lekker blijven waar ze zitten. Dat zal de natuurlijke reactie zijn. Als het gaat om bewoners. Met toeristen is het allemaal wat anders, die komen en gaan, dat zal zo'n effect niet hebben." (ondernemer)

"Maar toch, ik vraag me dan wel eens af, wethouder Van der Vlugt zei van: er moeten 10.000 mensen bij komen, welke mensen bedoel je dan? Bedoel je dan Bulgaren of Roemenen, of wie bedoel je? Het moeten dan mensen zijn... Moet de metro doorgetrokken naar Hellevoetsluis, want dan zijn we makkelijker bereikbaar? (...) Maar dan denk ik, misschien moet je niet mensen hebben die met de metro komen, maar mensen die met een Mercedes komen. En wat willen we nou eigenlijk? En ik heb daar nog nooit een duidelijk antwoord op gekregen. Daar is geen visie op, nee." (bewoner)

De bestaande rurale meer regionale identiteit van Goeree-Overflakkee wordt gebruikt om nieuwe bewoners aan te trekken. Dit zet de bestaande lokale identiteiten onder druk. Sommige groepen op het eiland die een voor de buitenwereld aantrekkelijke vernieuwde identiteit willen uitdragen, ondervinden hier niet alleen weerstand tegen vanuit de lokale bevolking, maar ook vanuit de provincie Zuid-Holland. Maar de bestaande lokale identiteiten worden niet alleen bedreigd door de komst van nieuwe inwoners. Deze traditionele lokale identiteiten hinderen ook de komst van nieuwe mensen.

“Een elektronikabedrijf hier op het eiland, maakt computerchips voor allerlei elektronische apparatuur en die man die het bedrijf runt, die zegt: ik heb heel veel moeite om mensen hier naar toe te halen, want die komen uit Brabant, met name katholieken, en het is hier een behoorlijk protestants eiland, Goeree-Overflakkee. Schoolkeuze is beperkt. De beste school is eigenlijk een christelijke school, met een protestantse achtergrond natuurlijk. Ja, dat blijft gewoon lastig. Dat botst met elkaar, maar tegelijkertijd is het een belangrijk onderdeel van de identiteit.” (ondernemer)

De ondernemers vinden dat deze nieuwe economische ontwikkelingen bij de identiteit van het eiland moeten passen en beperken ook bewust hun nieuwbouwactiviteiten vanwege de houding van de lokale gemeenschap. Anderen zien daarin echter toch een gevaar voor de traditionele identiteit en vooral voor het landschap. Deze tegenstelling tussen het behoud van de bestaande identiteit en het naar buiten uitdragen van een attractief economisch imago gebaseerd op veel bestaande identiteitskenmerken is niet gebaseerd op cognitieve verschillen over wat de lokale en regionale identiteit is. Ook over de affectieve waardering hiervan zijn weinig fundamentele verschillen. De ondernemers en de bezorgde bewoners zijn het er over eens dat rust en ruimte belangrijke en te beschermen elementen van de regionale identiteit zijn. Alleen over welk handelen (conatief) hierbij past bestaan er meningsverschillen.

“Als ik van de Haringvlietbrug af kom, dan vind ik het heerlijk dat het nog plat is. Ik heb ook een aantal keer geageerd tegen hoogbouw, met succes, tegen de vliegveldontwikkelingen. Maar dat soort dingen moet altijd uit de burgerij komen. De gemeente zelf gaat al heel gauw mee met economische ontwikkelingen.” (bewoner)

De ondernemers op het eiland, verenigd in de FO-GO, presenteren een duidelijke regionale identiteit. Ze willen zo meer aandacht van de provincie Zuid-Holland voor de economische mogelijkheden van het eiland. Bovendien willen ze niet dat anderen een negatieve identiteit zoals het etiket een krimpregio op hun eiland plakken. Ze willen zelf hun toekomstige identiteit bepalen en dragen daarom een positieve identiteit van Goeree-Overflakkee als een eiland met een aantrekkelijk woonmilieu met groeipotentie naar buiten toe uit. Daarbij vinden de ondernemers dat zij voorop lopen en dat de gemeente langzamer volgt, onder andere door de tijd die het kost om na een fusie een slagvaardige organisatie op te zetten.

Over de FO-GO: *“Maar die gaat dus ook niet wachten tot de gemeente naar het provinciehuis gaat. Ze gaan gewoon. Ze vertegenwoordigen 860 bedrijven, omzet van 8 miljard op jaarbasis. Dan heb je een groep. En dat is wat er in de afgelopen 4, 5 jaar, misschien iets minder, aan de hand [is]. Dus de identiteit van Goeree-Overflakkee die wordt gewijzigd. We krijgen een wat andere koers.” (ondernemer)*

“Het is pas sinds de laatste drie jaar dat de provincie Goeree-Overflakkee ziet zitten, ziet liggen, ziet staan, in gesprek is. Ik denk dat dat komt omdat er nu een gemeente is. Dus die fusie is zo essentieel. (...) De FO-GO heeft voor het eerst voor elkaar gekregen bij de provincie dat Goeree-Overflakkee niet wordt gezien als een krimp regio. Wij zijn tegen krimp, dat gaat gewoon niet gebeuren. Dus met de vuist op tafel is dat nu voor het eerst gebeurd, het staat er gewoon niet in, 2014.” (ondernemer)

De Rabobank heeft een grote rol gespeeld in de politieke eenwording van Goeree-Overflakkee. Met name op de Kop van het eiland verzette men zich heftig tegen de gemeentelijke fusie, maar ook al eerder tegen andere fusies. Vooral in Ouddorp was al groot verzet tegen het samengaan van de kerken in de PKN en tegen eerdere plannen voor het samengaan van gemeentes. In 2006 fuseerden de drie lokale Rabobank-coöperaties op het eiland al tot één nieuwe bank. Dat verliep niet probleemloos door verzet vanaf de Kop, maar lukte uiteindelijk wel. Sinds zijn eigen fusie heeft de Rabobank een belangrijke rol gespeeld in de vormgeving van het fusieproces op het eiland én op het formuleren van een regionale identiteit. De Rabobank Goeree-Overflakkee en Hoeksche Waard zijn trouwens op 31 december 2014 gefuseerd tot Rabobank Het Haringvliet.

De ondernemers en de Rabobank waren leidend in het formuleren van een nieuwe identiteit van het eiland. De gemeente was in dat proces wat trager. Alhoewel de gemeente uiteindelijk zich grotendeels aansloot bij de visie van de ondernemers, is het wel de gemeente die belangrijk is voor het bredere draagvlak voor deze regionale identiteit.

“Dat druppelt veel langzamer hè, want als je voorop loopt dan kijk je wel eens achterom en achteraan hebben ze niet in de gaten wie er voorop loopt. Dat is eigenlijk een beetje de beeldspraak. Maar als je dat ook maar voldoende communiceert, in lokale media, bijeenkomsten organiseert, nieuwsberichten van de gemeente, dan zie je dat wel steeds terugkomen. (...) dat is een soort brainwash waar je naar toe moet, maar we zitten in de kromme van Gauss zitten we echt in de beginfase op het gebied van je identiteit aanpassen. En we praten hier dus over evolutionair en niet revolutionair. Want dat past weer niet bij Goeree-Overflakkee. Dus dat moet je ook gedempt, in kleine stapjes, doen.” (ondernemer)

Geweun goed en Buutegeweun

De ondernemersfederatie FO-GO is vooral bezig met de belangenbehartiging van het bedrijfsleven op het hele eiland ten opzicht van bijvoorbeeld de provincie Zuid-Holland. Daarnaast is er een coöperatie Buutegeweun die de identiteit van het eiland in vooral

Rotterdam uit wil dragen.

‘Coöperatie Buutegeweun is een coöperatie van en voor telers, vissers, boeren, bakkers, slaggers en tuinders van het prachtige Zuid-Hollandse eiland Goeree-Overflakkee.’ Zo staat te lezen op het promotiemateriaal en de website van dit in augustus 2014 officieel opgerichte samenwerkingsverband van lokale ondernemers. De coöperatie heeft een gemeenschappelijke stand in

de gloednieuwe Markthal in Rotterdam, waar lokale én regionale identiteit van het eiland uitgedragen wordt. De vissen uit Goeree (Stellendam) liggen naast de kazen en appels van Flakkee. Het doosje GO-tjes (koekjes in de vorm van het eiland) van de bakkerij uit Middelharnis vormt een verbindend element (zie foto, deze is niet bij interviews gebruikt).

Dit geeft een duidelijk beeld naar buiten van een gedeelde regionale rurale identiteit, die is gebaseerd op verschillende lokale identiteiten. We bespraken in hoofdstuk 2 al dat regionale identiteiten meer op ruimtelijke kenmerken zoals landschap en economische structuren en ontwikkelingen zijn gebaseerd. Lokale identiteiten zijn meer op sociale kenmerken gebaseerd en geworteld in de cultuur van de lokale gemeenschap. Door de verkoop van agrarische producten uit de verschillende gemeenschappen worden de lokale bijzonderheden met een gemeenschappelijke identiteit verbonden. Elders wordt dit ook vaak naar de bevolking toe gecommuniceerd door het organiseren van rurale feesten.

De kraam van Buutegeweun in de Markthal past bij een nieuw verhaal over eilandelijke identiteit, dat ook de nieuwe gemeente graag wil uitdragen. Tegelijkertijd botst het enigszins met andere identiteitsverhalen. Het merk Buutegeweun is gebaseerd op trots op het eiland en dat past moeilijk bij het 'doe maar geween'-element van de lokale identiteit. De man die de coöperatie heeft opgebouwd is dan ook geen geboren eilander. Volgens verschillende ondernemers had dat ook niet gekund: 'er was iemand van buiten nodig om dit tot stand te brengen'.

Je zou kunnen zeggen dat zo met enige hulp van buitenaf een 'zwak' element van de lokale identiteit is omgebogen in een krachtig element. Maar daarnaast vormt Buutegeweun ook een rechtstreekse botsing met een ander element van de identiteit op Goeree-Overflakkee. De kraam van de coöperatie in de Markthal is ook geopend op zondag. Deelnemers in de coöperatie zijn niet alleen ondernemers, maar ook bewoners. Sommige deelnemers zijn op de zondagsopening aangesproken vanuit hun sociale (kerkelijke) omgeving: daaraan zouden zij toch niet moeten meewerken. Binnen de coöperatie is vervolgens besloten tot een pragmatische oplossing: de activiteiten van de coöperatie op het eiland en de exploitatie van de marktkraam zijn gescheiden en bepaalde ondernemers hebben vrijwillig hun stemrecht in de coöperatie opgegeven om niet te hoeven beslissen over activiteiten op zondag.

"- Het is echt een eilandelijk ding. Met als doel ook om juist die tamtam wel te gaan beroeren.

- Maar dat past niet zo heel erg bij de volksaard?

- Nee. Maar ze vinden het niet zo erg als het namens hen gedaan wordt, dat is wat ik nu ervaar. Er zit wel degelijk trots in. Je wilt ook niet weten hoeveel mensen langskomen in de markthal vanuit Goeree om te kijken. En dat ze het zo gaaf vinden, zo leuk vinden. Misschien dat het wel nodig is dat iemand van buiten het namens hen doet, ik weet het niet. Het idee is we ontstaan op het eiland, er is hier ook wel een tegenbeweging, maar het is niet de volksaard, nee." (ondernemer)

Initiatieven om een nieuwe aantrekkelijke regionale identiteit naar buiten uit te dragen moeten een manier vinden om met de bestaande lokale identiteiten om te gaan. Aan de ene kant zijn ze geworteld in de bestaande identiteiten van de lokale gemeenschappen gebaseerd op vooral familiebanden, hard werken, zelfstandig oplossingen bedenken, solidariteit en gemeenschapszin. Deze traditionele dikke lokale identiteiten kunnen gecombineerd met het mooie open Hollandse landschap van het eiland en de nadruk op eerlijke en duurzame landbouwproducten goede bouwstenen vormen voor een toekomstgerichte en naar buiten gerichte regionale identiteit. Maar aan de andere kant kan juist die traditionele dikke lokale identiteit het ontwikkelen van zo'n nieuwe, dunnere regionale identiteit bemoeilijken.

“Leden van de streng gereformeerde hoek die zich wel aangesloten hebben die hebben afstand gedaan van stemrecht zodat ze niet actief aan het stuur zitten maar wel mee kunnen doen met het eilandelijke. Die krijgen vanuit de geloofsgemeenschap erg veel peer pressure, om het maar zo te zeggen, dat dat absoluut niet gewenst is. En dat maakt dat je iets wat opgezet is voor het hele eiland en ook zoveel mogelijk vormgegeven is om voor iedereen dingen te kunnen doen, eigenlijk onderuit gehaald wordt ten dele door de streng religieuze minderheid. En daar kun je niks tegen beginnen, daar zijn geen argumenten voor of tegen, het is echt een individuele keuze, jij moet slapen ‘s nachts, maar het is wel vervelend dat de peer pressure daar zo heftig is en er zo sterk de wil is vanuit hun eigen overtuiging om toch anderen te beïnvloeden.(...)”

- In de periode dat jij het eiland kent, ervaar jij verandering in de identiteit?

- Met die eenwording is er wel iets gebeurd natuurlijk. Initiële weerstand wat met name zichtbaar was, dat is daarna wel veranderd. Er is nu misschien wel wat meer een eilandelijk gevoel dan daarvoor. Verder doet iedereen zijn ding en probeert de gemeente nu, en daar draag ik graag mijn steentje aan bij, om het wat beter zichtbaar te maken voor de rest van de wereld. Dat is denk ik een beetje veranderd. En daar ontstaat ook wel een klein stukje trots op.” (ondernemer)

Een van de manieren waarop vooral rurale regio's een positieve identiteit naar de buitenwereld communiceren is door het marketen van regio- of streekproducten. Een ondernemer is daar heel actief in. Eerder gebruikte hij Goeree-Overflakkee als een van zijn productielocaties voor Hollandse kant-en-klaar maaltijden voor supermarkten. Nadat deze succesvolle ondernemer zich heeft laten uitkopen, is hij kleinschaliger opnieuw begonnen, maar nu met lokale producenten. Van hun landbouwproducten maakt hij diverse culinaire producten die hij als streekproducten van het eiland verkoopt. Dit moet de herkenbaarheid en waarde van zowel deze producten als het eiland versterken. Deze symbiose wordt nog sterker omdat hij zijn producten ook zichtbaar met elementen van de identiteit van het eiland verbindt. Hij verbindt zijn streekproducten met regionale identiteitskenmerken door te benadrukken dat deze geproduceerd worden door traditionele familie bedrijven, die in hun bedrijf ook voor zwakkeren uit de lokale gemeenschap zorgen en op een duurzame manier produceren in een rustig ruraal landschap.

13.2 Katwijk: tussen Rijsburgse bloemenjongens en Greenport Duin- en Bollenstreek

“Een gemeente als Leiden met het Bio Science Park, ik bedoel, die kiest dan ergens voor en waar is Katwijk dan van? Als je niet oppast dan zijn wij goed in ambacht, visverwerking en allerlei andere dingen, maar is dat het nou ook naar de toekomst toe?” (publieke sector)

In de gemeente Katwijk vormen de ondernemers niet zo'n dragende kracht achter de gemeentelijke fusie als op Goeree-Overflakkee. Ze zijn wel ingebed in regionale samenwerkingsverbanden. Terwijl de gemeente Goeree-Overflakkee na de fusie probeert om samen op te trekken met de lokale ondernemers, is de rol van de lokale ondernemers in de gemeente Katwijk beperkter. Ze hebben veel minder een gemeenschappelijk belang dan

op het onbekende Goeree-Overflakkee. De ondernemers in Rijnsburg hebben bovendien niet zo'n behoefte om het imago Katwijk naar buiten toe te gebruiken. Hun belangen worden wel door regionale samenwerking van Katwijk in de Greenport Duin- en Bollenstreek behartigd. Maar we zullen zien dat de invloed hiervan beperkt is. In tegenstelling tot Goeree-Overflakkee dat een op duurzaam ondernemerschap gebaseerde identiteit naar buiten uit wil dragen om de economie te versterken, wil de gemeente Katwijk vooral de identiteit van zijn kernen beschermen tegen invloeden van buiten. In deze paragraaf zullen we vooral bij de gemeente Katwijk betrokkenen aan het woord laten over de rol van ondernemers en de economische positie van de fusiegemeente.

“Je hebt hier best wel grote bedrijventerreinen waar ook heel veel productie nog plaatsvindt. Bijvoorbeeld de visverwerking, je hebt hier de fabriek van Beckers staan van de frikadellen. Dat levert best wel veel banen op. Dus als je dat tegen elkaar afzetten is toerisme maar een heel klein [deel], maar voor de identiteit... Ik denk dat als je een inwoner vraagt wat is naar buiten toe waardoor Katwijk bekend is als belangrijkste economische drijvende kracht, denk ik dat heel veel mensen toch toerisme zullen antwoorden. Vanwege de badplaats.” (publieke sector)

De meeste economische sectoren passen dus niet bij de identiteit die van buiten met Katwijk verbonden wordt. Dat maakt het moeilijker dan op Goeree-Overflakkee om een gemeenschappelijke identiteit te ontwikkelen die gedragen wordt door de ondernemers in de fusiegemeente. Vele van deze bedrijven hebben de gemeente Katwijk en een toekomstgerichte identiteit ook niet nodig om zich aan de buitenwereld te presenteren. Er is ook weinig belangstelling voor deze moderne bedrijven onder de bevolking. Zij hebben bijvoorbeeld meer belangstelling voor een traditioneel verhaal over visserij dan voor de huidige visserij die ook niet meer vanuit Katwijk plaatsvindt.

Over een tentoonstelling in het Katwijks museum over de periode tot 1960: *“Volgens mij was dat echt de best bezochte expositie die ze in jaren hebben gehad. Maar nu hebben ze dus een nieuwe expositie, daar wordt de visserij van 1960 tot nu in beeld gebracht. Maar daar zijn veel minder bezoekers voor. De moderne visserij is allemaal wat technischer, dus wat minder persoonlijk denk ik. En er is ook echt wel echt een ontwikkeling gaande waardoor de visserij minder belangrijk is geworden in Katwijk. Ja, ik kan me voorstellen dat dat minder aansprekend is voor mensen. Maar dat is wel tekenend... die oude expositie was echt top, en nu...”* (publieke sector)

De identiteiten van de lokale gemeenschappen zijn in de gemeente Katwijk veel duidelijker verbonden met de lokale ondernemers dan op Goeree-Overflakkee. Maar de verschillen met de omliggende gemeentes Leiden en Oegstgeest zijn nog veel groter.

“Ik heb pas nog de fusie meegemaakt tussen de Rabobank Katwijk en de Rabobank Leiden. Nou, in Katwijk was dat een fluitje van een cent en in Leiden was dat een oorverdovend pandemonium. Dat gaat nergens over, maar die mensen in Leiden waren allemaal van de universiteit en die begonnen overal over te discussiëren en hun mening geven. Een heel andere wereld. Dat is het verschil. Katwijkers zeggen van: ja oké, als jullie dat vinden dan is het goed. Je zal er wel over nagedacht hebben.” (bewoner)

Een aparte rol is weggelegd voor Rijnsburg. De Rijnsburgse bloemenhandelaren zijn door heel Europa bekend. Binnen de gemeente en de bredere regio staan Rijnsburgers bekend als ondernemend. Dat begint al van jongs af aan, vertellen Rijnsburgers (box 13.3). Tegelijkertijd vormen de Rijnsburgse bloemenhandelaren een vrij gesloten gemeenschap, waar je niet gemakkelijk tussenkomt (zie ook Strating, 1997).

Box 13.2 De identiteit van de Rijnsburgse bloemenhandelaren

In de interviews kwam het ondernemende karakter van de Rijnsburgers regelmatige ter sprake. Vaak wordt een verklaring hiervoor in het verleden gezocht.

“Het waren vroeger gewoon allemaal tuinders. En (...) later zijn ze in de bloemen gegaan. Ik denk toch dat het een beetje te maken heeft gehad met de ontwikkeling van Nederland. Na de oorlog kon iedereen kansen grijpen. En in Rijnsburg had je wel de wat vrijmoedige types die wat makkelijker bij vader wegliepen (...), die zochten de wereld op. Dat zal ook wel in de karakterologie van de geslachten zitten daar, dat vermoed ik wel. (...) Bijvoorbeeld Heemskerk groente heb je daarvan gehoord? Dat is de een na grootste groentesnijderij van Nederland. Dat is gewoon een man, Wim Heemskerk is daarmee begonnen. Zijn vader handelde in groente en die kocht dus groente en fruit hier in en dan vooral groente. En dit bracht hij dan naar de markt in Amsterdam. Daar kwamen de groenteboeren uit Amsterdam, dus hij was een soort tussenhandelaar en verkocht groenten. En dan gingen op een gegeven moment heel veel Rijnsburgers doen. Maar Rijnsburgers liepen ook al voor de oorlog met een kruiwagen of een hondenkar met bloemen naar Den Haag. Lopen, 's ochtends om 4:00 uur wegwandelen en dan vier uur later ergens in Den Haag aankomen om dan je bloemenkarretje leeg te verkopen huis aan huis. En dan 's avonds weer terug te keren. En daar staat ook een standbeeld in Rijnsburg van, van iemand die met een kruiwagen bloemen loopt (...) Dat geeft een beetje aan: ze zijn gaan ondernemen. Ze konden het gewoon niet verdienen met zijn allen op dit terrein. Dus je moest wat anders. En vervolgens was die ontwikkeling er dus in totaal in Nederland, dat mensen met bloemen op pad gingen nou die gingen steeds verder. (...) ik denk dat dat ook een kwestie was van: wat hij kan, kan ik ook. En zo zijn mensen gewoon begonnen.”
(bestuurder)

“En dat is iets dat heel sterk in Rijnsburg zit. (...) Als je hier vanmiddag door het dorp rijdt zie je heel veel jongetjes van 12, 13 jaar met hun fiets met een karretje achterop of wat voor vervoermiddel dan ook, ze hebben een bos bloemen te verkopen. Toen mijn zoontje 10 was en mijn dochter 10, 11 gingen ze ook met de oude kinderwagen aardbeien verkopen, want ik kon dan weer goedkoop aan aardbeien komen via mijn familie. En dat zit er wel heel sterk in bij de echte Rijnsburgers. Dat is wel leuk, dat de jongeren, gasten die met drie, vier jaar middelbare school inmiddels wel in een villa wonen met de duurste auto. Dat zit allemaal in de handel. Rijnsburg is best wel een materieel dorp. Die kijken naar elkaar en als de een het heeft moet de ander het ook hebben. (...) Een Rijnsburger geeft zijn geld uit en een Katwijker spaart het op.” (bestuurder)

De gemeente Katwijk heeft wel contacten met zijn ondernemers, maar die richten zich toch vrij sterk op de toeristische ondernemers uit Katwijk aan Zee. In ieder geval wordt dat zo ervaren door ondernemers vanuit de andere kernen. Dit past bij het eerder besproken wijd

verbrede gevoel van de lokale gemeenschappen dat zij minder gesteund worden door de nieuwe gemeente Katwijk dan de andere lokale gemeenschappen.

“We hebben ook met de ondernemersvereniging in Katwijk een soort natuurlijke samenwerking, die zijn sowieso het belangrijkste voor de economie dus het is logisch dat we die als partner hebben. Maar om met Rijnsburg eenzelfde soort relatie op te bouwen, (...) sommige Rijnsburgse bedrijven [zeggen] van ik zit niet in Katwijk.”
(publieke sector)

Net zoals op Goeree-Overflakkee worden er wel bedreigingen voor de lokale bedrijven gezien. Voor de toekomst van Rijnsburg is de afhankelijkheid van de bloemensector en met name de veiling Flora Holland wel problematisch. Een groot deel van de Rijnsburgse economie is hiermee verbonden en daarmee kwetsbaar voor veranderingen in de markt.

“Ik kan niet beloven dat over tien jaar nog koelhandel in Rijnsburg zit. Want nu zit die veiling daar als toch de spin in het web. Je hoeft niet gek te kijken als die over vijf jaar toch zeggen; jongens, we trekken de stekker eruit, we verdwijnen hier. Want ook op dat gebied zijn grote veranderingen gaande.” (publieke sector)

“In Rijnsburg zei ik dat altijd al: jongens, we zijn te afhankelijk van die bloemen. We moeten zorgen dat we ook andere industrie of dingen hier krijgen. Nou, dat is gewoon heel moeilijk om dat voor elkaar te krijgen. En dat is in feite nu nog. Want je moet er niks van af halen, maar je moet er iets naast verzinnen. (...) Dat is wel essentieel, dat we heel veel andere dingen hebben. Maakindustrie vooral.” (bestuurder)

Maar deze bedreigingen voor de bedrijven binnen de gemeente Katwijk zorgen, anders dan op Goeree-Overflakkee, nauwelijks voor samenwerking tussen de ondernemers binnen de fusiegemeente. Sommige vooral Rijnsburgse ondernemers, zijn wel al langer actief binnen regionale samenwerkingsverbanden. Zij krijgen daarbij steun van de gemeente Katwijk, maar deze werkt vooral op pragmatische basis met verschillende andere gemeenten in haar omgeving samen. Katwijkers identificeren zich dan ook niet met hun regio, maar met hun lokale gemeenschap.

“Katwijk is een beetje een einzelgänger in het grotere geheel. Ze doen natuurlijk wel mee omdat het niet anders kan, maar het is niet de natuurlijke verbondenheid.”
(bewoner)

In de jaren negentig identificeerden ondernemers, bestuurders en bewoners uit de plaatsen die nu onderdeel zijn van de gemeente Katwijk zich wel meer met de regio Bollenstreek. Dit was in reactie op de plannen van het rijk om een grote stad in het gebied te bouwen. Deze ‘Bollenstad’ was nodig om de woningtekorten in dit deel van de Randstad op te lossen en de dynamische regio Schiphol van een mooi woongebied te voorzien. Hierdoor ging men zich wel kortstondig met de regio identificeren. Dit gebeurde eerst op basis van een traditionele dikke anti-stedelijke rurale identiteit binnen de grenzen van de Bollenstreek. Deze werd vastgelegd in het pact van Teylingen, waar ook ondernemers aan deelnamen. Later werd dit met het offensief van Teylingen uitgebreid met een dunne, op economische structuurverbetering gerichte identiteit. Nadat de dreiging van een Bollenstad was

afgewend, richtte men zich steeds minder op de territoriale bescherming van de regio tegen ongewenste ontwikkelingen. Steeds meer kwam de nadruk te liggen op de uitbouw van een innovatief bedrijvennetwerk naar buiten toe. Dit werd verbonden met het Greenport concept. Nu de Greenport Ontwikkelings Maatschappij het buitengebied grotendeels heeft geherstructureerd (zie Greenport Duin- en Bollenstreek, 2010; Zwart, Boom & Stout, 2013) en het netwerk van de agribusiness sector steeds minder met de Bollenstreek is verbonden, lijkt het belang van de Greenport af te nemen (Terlouw & Weststrate, 2013; Terlouw & van Gorp, 2014). Tegenwoordig zijn er veel conflicten tussen de gemeentes in de Bollenstreek over hoe ze in de toekomst verder gaan met hun samenwerkingsverbanden.

Katwijk staat hierbij als gemeente met al een behoorlijk inwoneraantal een beetje aan de zijlijn. Dit weerspiegelt zich ook in de pragmatische opstelling van de gemeente Katwijk die steeds meer in andere verbanden gaat samenwerken. Vooral met Leiden, waar sinds de inlijving van Valkenburg bij Katwijk geen gevaar meer vanuit gaat, wil men op economisch gebied steeds meer gaan samenwerken.

Over de pragmatische manier waarop de gemeente Katwijk samenwerkt: “Wij noemen dat ZUS projecten, dat is een soort ideaal, daar leggen we gewoon de dingen langs: zelfstandig, uitbesteden of samenwerken. En dat wordt altijd beoordeeld aan een aantal criteria die te maken hebben met waarom zeg je dat je het zelfstandig wil doen en waarom zeg je ik wil niet samenwerken. Nou, daar moet je argumenten voor hebben die binnen dat stramien dat we daarvoor opgesteld hebben passen. De samenwerking hoeft voor ons niet eens altijd te betekenen dat wij er altijd beter van moeten worden. Het kan makkelijk zijn dat de partner er beter van wordt. Maar dat de samenwerking een zodanige strategische invulling heeft dat je dat doet. Dus je moet niet alleen naar jezelf toe rekenen. Samenwerken heeft altijd te maken met geven en nemen maar het moet niet ten koste van alles gaan hier. (...) En we werken samen op heel veel onderdelen met Noordwijk en Teylingen, dat zijn de twee gemeentes die naast ons liggen. Milieustraat stemmen we af met Noordwijk. Samen met Teylingen en Katwijk en Noordwijk hebben op het gebied van zout strooien, riolering, openbare aanbesteding dingen voor wegen en dergelijke, doen we allemaal samen. (...) En met GOM, de ontwikkelingsmaatschappij van de Greenport en toerisme en marketing zitten we dingen samen te doen, daar kunnen dingen beter, maar er wordt ook aan gewerkt. En we zitten ook aan de Leidse kant, werken we best bij een aantal dingen samen.” (bestuurder)

Al met al werkt Katwijk op diverse manieren samen met verschillende andere gemeenten en in verschillende samenwerkingsverbanden. Uitgangspunt is altijd wel het belang hiervan voor de gemeente Katwijk.

13.3 Interlokale samenwerking: tussen vrees voor samenvoeging en hoop op ontwikkeling

Gemeentes werken vaak samen om hun identiteit te beschermen. Dit geldt zowel in Nederland als in het buitenland (Hulst & van Montfort, 2007). Auteurs gebruiken hiervoor vaak verschillende begrippen. Deze zijn in de tekst onderstreept.

Ook in Australië wordt druk uitgeoefend op de vele kleine rurale gemeentes om samen te gaan. Hier is vaak veel verzet tegen en verhardt de eigen lokale identiteit tot een

verzetsidentiteit. Als gemeentes dan uit angst voor samenvoeging gaan samenwerken in 'policy regions, verandert hun lokale identiteit weer van karakter. De gedeelde rurale kenmerken van hun verdikkende lokale identiteiten vormen een draagvlak om samen te gaan werken met soortgelijke plaatsen om zo het gevaar van samenvoeging te omzeilen. Intern wordt hierdoor de bevolking gemobiliseerd en overtuigd van de noodzaak voor samenwerking om hun autonomie en dikke lokale identiteit te behouden. Extern presenteren ze een beeld van krachtige samenwerking gericht op economische ontwikkeling. Op basis van hun gemeenschappelijke rurale kenmerken en belangen ontstaat er dan naast de verdikte lokale verzetsidentiteiten, ook een dunnere toekomstgerichte rurale regionale identiteit. In Australië hebben gemeentes een voorkeur voor horizontale samenwerkingsvormen, terwijl hogere overheden meer in verticale vormen van samenwerking zien (Taylor, 2012). In andere landen is dat soms omgekeerd.

In Noorwegen en andere landen werken gemeentes vaak samen in strategische regio's uit angst om anders door het samengaan met andere gemeentes de lokale autonomie en identiteit te verliezen (Andersen & Pierre, 2010). Gemeentes zijn meestal bang om hun autonomie, identiteit en democratische controle te verliezen door samen met andere gemeentes langdurige en geïnstitutionaliseerde samenwerkingsverbanden aan te gaan. In plaats van zo'n duurzame horizontale samenwerking kiest het lokale bestuur in Noorwegen vaak voor de uitbouw van verticale relaties (dit in tegenstelling tot Australië, zie boven). Deze contacten richten zich op afzonderlijke beleidsvelden waar hogere overheden een belangrijke (financiële) rol spelen in deze vorm van multi-level governance (Andersen & Pierre, 2010; Gjertsen, 2014).

In de Verenigde Staten werken rurale gemeentes vaak samen om een beperkt aantal gemeenschappelijke problemen aan te pakken. Deze samenwerking is gebaseerd op vertrouwen tussen lokale gemeenschappen en richt zich meestal op specifieke zaken als telecommunicatie, transport, duurzame landbouw, toerisme en gezondheidszorg in plaats van op een langdurige en brede samenwerking. Dit wordt vergemakkelijkt door een overkoepelende regionale identiteit die zich vooral op landschap, natuur en regionale taal, literatuur en geschiedenis richt. Dit ad hoc regionalisme vormt een verwachtingsstructuur van wenselijke en onwenselijke ontwikkelingen (Hamin & Marcucci, 2008). Anderen hebben het over 'regional assemblages' en relationele regio's (Allen & Cochran, 2007). Dit zijn allemaal voorbeelden hoe regio's door het lokale bestuur gebruikt worden als een instrument voor het behartigen van lokale belangen en het beschermen van lokale identiteit (Terlouw & Weststrate, 2013).

Door lokale samenwerking ontstaan er dus vaak nieuwe regio's. Deze nieuwe regio's hebben andere kenmerken en een andere, dunnere, identiteit dan traditionele regio's. Nieuwe regio's vormen het snijpunt van de decentralisatie vanuit de centrale overheid, privatisering en de opschaling van het lokale bestuur. Nieuwe regio's zijn vaak meer losse vormen van regionale samenwerking tussen gemeentes waarbij ook andere belanghebbenden zoals waterschappen, provincies, (vervoers)bedrijven, maatschappelijke organisaties en zelfs andere gemeentelijke samenwerkingsverbanden bij zijn betrokken. Deze samenwerkingsverbanden zijn meer op vrijwillige samenwerking in netwerken dan op de klassieke territoriale hiërarchie gebaseerd. In Nederland zijn er duizenden van deze formele en informele gemeentelijke samenwerkingsverbanden. Vele van deze nieuwe regio's zijn trouwens producten van de opeenvolging van Haags ruimtelijk-economisch beleid. Dit zijn

bijvoorbeeld stadsregio's, stedelijke knooppunten, nationale landschappen, valley's, main-, brain-, en greenports (Terlouw & van Gorp, 2014).

Deze gedeeltelijk overlappende nieuwe regio's zijn niet territoriaal vastgelegd, maar hebben meer een relationele vorm. Tezamen vormen de politieke actoren die met deze veelheid van nieuwe regio's te maken hebben een regionale assemblage van politieke actoren van binnen en buiten de overheid die op basis van gedeelde beelden voor de regio een metagovernance vormen. Dit moet niet zozeer gezien worden als relaties tussen instellingen van verschillende schaalniveaus, maar een ruimtelijke constellatie met open grenzen met gaten en hot spots waarin via concrete acties van actoren de regio wordt vormgegeven. Professionele elites produceren de kennis en ruimtelijke visies die belangrijk zijn voor de samenhang in deze nieuwe regio's (Allen & Cochrane, 2007). Nieuwe, dunnere vormen van regionale identiteit zijn dus belangrijk voor het functioneren van dit soort nieuwe regio's. Maar deze identiteiten leven meer bij het beleid betrokken actoren en veel minder onder de bevolking.

13.4 Hoe ondernemers lokale en regionale identiteit vormen: slotbeschouwing en conclusie

Op Goeree-Overflakkee waren ondernemers een belangrijke drijvende kracht achter de fusie van de gemeentes. Een aantal sleutelpersonen heeft elkaar gevonden op basis van gemeenschappelijke interne en externe economisch belangen. Intern hebben ze baat bij bevolkingsgroei op Goeree-Overflakkee voor het behoud van koopkracht, voorzieningen en het aantrekken van gekwalificeerde werknemers voor hun innovatieve bedrijven. Ze gebruiken daarbij een eilandidentiteit gebaseerd op een mooi en rustig woonklimaat. Extern willen ze deze identiteit van Goeree-Overflakkee uitdragen. Ze willen hierdoor meer mensen aantrekken. Via eilandmarketing willen ze de huidige onbekendheid van het eiland en de veronderstelde perifere ligging ver weg van de Randstad bestrijden. Deze sleutelpersonen uit het bedrijfsleven combineren in deze nieuwe regionale identiteit de belangen van diverse sectoren, zoals de woningbouw, landbouw, innovatieve bedrijven, recreatie en winkeliers. Ze werken samen om de identiteit van een mooi eiland vlak bij de Randstad uit te dragen. Ze willen het onbekende imago van Goeree-Overflakkee vullen met een positieve identiteit.

Maar het is geen leeg eiland. Naast de mogelijkheden voor woonmigranten benadrukken ze de kwaliteiten van de bedrijven op het eiland. Dit is aan de ene kant geworteld in de kernwaarden waarop de identiteiten van de lokale gemeenschappen zijn gebaseerd, zoals hard werken, zelfredzaamheid, betrouwbaarheid en saamhorigheid. Aan de andere kant willen ze de bescheidenheid van 'doe maar gewoen', dat diep in de identiteiten van de lokale gemeenschappen geworteld zit, veranderen. De samenwerking in de coöperatie 'Buutegewoen' illustreert dit. Deze nieuwe toekomstgerichte regionale identiteit wordt ook met duurzaamheid en de landschappelijke waarden van het eiland verbonden. Een belangrijke motivatie voor deze samenwerking was dat ondernemers vonden dat hun economische belangen niet werden gezien en behartigd door de provincie Zuid-Holland.

Ook sleutelpersonen uit lokale gemeenschappen zagen dat men door samen te gaan beter de lokale belangen naar buiten kon behartigen. Samen in een regio optrekken is een veelgebruikte strategie om lokale belangen te behartigen (Terlouw & Weststrate, 2013). Op Goeree-Overflakkee zijn die belangen vooral gebaseerd op het aantrekken van nieuwe bewoners en het meer ondersteund worden door vooral de provincie Zuid-Holland. Een duidelijke, op toekomstige kwantitatieve en kwalitatieve groei gerichte regionale identiteit

verbindt vele lokale politici, bestuurders en ondernemers op Goeree-Overflakkee. Deze nieuwe regionale identiteit sluit gedeeltelijk aan bij lokale identiteiten. De angst voor nog meer 'overkanters' beperkt bij sommige bewoners de steun voor deze door de nieuwe gemeente en ondernemers uitgedragen regionale identiteit.

Er zijn grote verschillen tussen Goeree-Overflakkee en Katwijk. De fusiegemeente Goeree-Overflakkee wil aantrekkelijker worden en draagt een nieuwe regionale identiteit naar buiten uit. Daarentegen wil de fusiegemeente Katwijk geen nieuwe gemeenschappelijke identiteit, maar wil men vooral de bestaande lokale identiteiten van de kernen binnen de nieuwe gemeente beschermen. Dus terwijl het fusieproces op Goeree-Overflakkee aan kon sluiten bij de gemeenschappelijke belangen van ondernemers, waren in Katwijk de lokale politici leidend. Ook zij wilden door samen te gaan de belangen van de verschillende lokale gemeenschappen behartigen, maar niet door de contacten met de buitenwereld te versterken, maar juist om die invloed van buiten tegen te gaan. Het buiten de deur houden of in ieder geval zelf kunnen reguleren van externe invloeden domineert de identiteit van Katwijk.

In het fusieproces hebben Katwijkse ondernemers in vergelijking tot Goeree-Overflakkee nauwelijks een rol gespeeld. Toch spelen ondernemers en hun belangen een belangrijke rol in de regionale politieke samenwerking van de oude en de nieuwe gemeente Katwijk. Anders dan de ondernemers op Goeree-Overflakkee zijn zij veel minder met het territorium van de fusiegemeente verbonden. Ze zijn meer onderdeel van grootschaliger netwerken. Hierdoor zijn er op Goeree-Overflakkee meer mogelijkheden voor het uitdragen van een identiteit dan in Katwijk. Ook lijkt de diversiteit in bedrijvigheid en belangen in de gemeente Katwijk groter te zijn dan op Goeree-Overflakkee. De verschillende ondernemers in Katwijk zijn ook veel meer met de rivaliserende lokale identiteiten verbonden. De visserij in Katwijk aan Zee en de bloemenhandel in Rijnsburg zijn belangrijke elementen van de lokale identiteiten die de tegenstellingen in de Katwijkse gemeentepolitiek versterken.

Ondernemers en hun belangen zijn wel belangrijk voor de samenwerkingsverbanden van de gemeente. Ondernemers uit de huidige gemeente Katwijk speelden een belangrijke rol in het regionale verzet in de jaren '90 tegen de gevreesde komst van de 'Bollenstad'. Ze stimuleerden niet alleen intergemeentelijke samenwerking in de Duin- en Bollenstreek, maar waren ook partij in het pact van Teylingen (1996) en later in het offensief van Teylingen (2004)(zie Mentink procesmanagement, 2003). Daarbij verschoof langzaam de regionale identiteit van een niet-stedelijke regio met een duidelijk territorium, naar een dynamische uitdijend agri-business netwerk. Dit legde de basis voor de vorming van een Greenport Duin- en Bollenstreek, de daarmee verbonden intergemeentelijke structuurvisie (Greenport Duin- en Bollenstreek, 2010) en de Greenport Ontwikkelings Maatschappij. Maar de rol van Katwijk hierin is vrij defensief. De gemeentes die nu Katwijk vormen waren wel actief in het tegenhouden van de 'Bollenstad', maar de relatie tussen Katwijk en de regionale samenwerkingsverbanden is heel pragmatisch. Als hun directe belangen en identiteit in het geding komen willen ze wel samenwerken, maar ze willen dat zo min mogelijk structureel doen. Voor het beschermen van de lokale identiteiten binnen hun gemeente wil men wel samenwerken, maar men wil zoveel mogelijk voorkomen dat dit leidt tot een nieuwe gemeenschappelijke regionale identiteit. Katwijk werkt daarom op verschillende terreinen met verschillende andere gemeentes samen. De belangen van hun ondernemers en de economie spelen daarin wel een rol, maar het beschermen en bevorderen van de gemeentelijke autonomie is leidend.

Hoofdstuk 14 Regionale identiteiten: tussen provincie en duurzaam landschap

In dit hoofdstuk gaan we dieper in op regionale identiteiten. Vooral op Goeree-Overflakkee is de relatie met de provincie Zuid-Holland een veelvuldig genoemd onderwerp in interviews. Daarbij worden ook vaak de verschillen en overeenkomsten tussen de identiteit van Goeree-Overflakkee en die van Zeeland en Zuid-Holland besproken. De rol van landschap die vooral in de regionale identiteit van Goeree-Overflakkee met duurzaamheid verbonden wordt komt vervolgens aan de orde. Het laatste gedeelte van dit hoofdstuk gaat over wat onze geïnterviewden vinden van de pogingen die zowel Goeree-Overflakkee als Katwijk doen om hun imago naar buiten toe te versterken.

14.1 Goeree-Overflakkee tussen twee provinciën

Al sinds 1751 is Goeree-Overflakkee één eiland, maar pas sinds 2013 is het één gemeente. Lange tijd was het lastig om eilandelijk samen te werken. Op het eiland leefden verschillende ideeën over de vraag bij welke regio men nu het beste paste. Dat hangt samen met een lange traditie van discussie over de provincies (Zuid-)Holland en Zeeland. Sommelsdijk heeft als enige plaats op het eiland een tijd tot Zeeland behoord (van 1578 tot 1805) en zelfs nu wordt daar nog aan gerefereerd. De rest van het eiland hoorde altijd al bij de provincie (Zuid-)Holland, maar regelmatig is er discussie geweest of het niet beter bij Zeeland gevoegd kan worden. De meest recente plannen waarin sprake was van het overgaan van Goeree-Overflakkee naar Zeeland verschenen eind vorige eeuw. In 1980 was er een plan was voor het opsplitsen van de provincie Zuid-Holland en de vorming van een Rijnmondregio. Vervolgens was er rond 1995 een nieuwe discussie rond plannen voor de vorming van een stadsprovincie Rijnmond. Beide plannen werden uiteindelijk afgeblazen om redenen die niets met Goeree-Overflakkee te maken hadden. In 2000 schreef Visscher: “Goeree-Overflakkee is, goed beschouwd, een eiland tussen twee provincies. Telkens weer laait de discussie op of het eiland, dat nu tot Zuid-Holland behoort, niet beter bij het Zeeuwse getrokken zou kunnen worden.” (p. 5)

De vier gemeenten op het eiland waren het vaak oneens over de gewenste plek in de regio. Goedereede zocht meer aansluiting bij Zeeland, terwijl de andere drie zich op Zuid-Holland richtten. Dat kreeg onder meer gestalte in twee VVV-organisaties op het eiland. De VVV in Ouddorp sloot zich aan bij Zeeland, terwijl de rest van het eiland bediend werd vanuit de VVV Zuid-Hollandse eilanden in Middelharnis. In 2015 gaan de twee organisaties dan toch fuseren.

De provinciediscussie leeft tot op zekere hoogte ook bij inwoners. Er heerst enige frustratie over het feit dat het eiland vaak onterecht als Zeeuws wordt aangemerkt.

“Standaard zegt bijna iedereen: o, jij komt uit Zeeland. En dan zegt iedereen hier op het eiland: ho ho ho. Ga je schoolgeld eens terughalen, want wij zijn gewoon Zuid-Holland.” (bewoner)

In 2013 begonnen boze eilanders de Facebookpagina 'Flakkee ligt niet in Zeeland', waarop voorbeelden verzameld worden van fouten die hiermee gemaakt worden in de media (zie figuur 14.1). Al snel verzamelde de pagina duizenden likes.

**Figuur 14.1. Logo van Facebook pagina
'Flakkee ligt niet in Zeeland'**

Toch lijkt de boosheid vooral beïnvloed door een gevoel van frustratie over het verkeerd weergeven van het eiland en het idee dat het een 'vergeten uithoek' is. Daarnaast is er een zekere weerzin tegen de provincie als instituut. Sommige eilanders hebben nog altijd het gevoel dat de provincie een kwalijke rol heeft gespeeld in het herindelingsproces, door dit tegen de zin van Goedereede door te drukken. Daarnaast leeft het idee dat het eiland door de provincie niet serieus genomen is.

"Dus eigenlijk ligt hier gedwongen herindeling op Goeree-Overflakkee, want het is echt opgelegd door de provincie. En nu

zit de gemeente met gigantische tekorten, de burgers worden extra belast, verenigingen krijgen geen subsidies meer en dan vraag ik mij af: waar is nu de provincie?" (bewoner)

"Ik heb dat zelf ook meegemaakt, je gaat naar de provincie omdat je een project wilt doen en de mensen van de provincie denken dat het een deel van Zeeland is. Het wordt vaak ook aangetoond op kaarten en bij de omroep, kijk maar op kaarten, negen van de tien keer staat Goeree-Overflakkee bij de verkeerde plek, of niet eens beschreven." (ondernemer)

De verbinding tussen de provincie en identiteit wordt door de eilanders zeer verschillend gevoeld. Bij de diverse plannen om het eiland bij Zeeland in te delen waren de discussies niet bijzonder fel. Want qua identiteit vinden de bewoners zichzelf ook niet duidelijk bij Zuid-Holland passen.

"Goeree-Overflakkee is een eiland onder Rotterdam. Ja, het is Zuid-Holland maar dat maakt mij niet uit. Het zou net zo goed Zeeland kunnen zijn. Ik voel me Sommeldieker en ook wel eilander. Maar niet Zuid-Hollander." (straatinterview)

"Ik geloof niet dat wij een associatie hebben met Zuid-Holland, qua gevoel. Ik denk dat je qua karakteristieken van het eiland meer een match hebt met Zeeland, maar daar willen mensen hier ook niet aan. Mensen voelen zich meer van het eiland en misschien meer van hun dorp. En de provincie, ik heb het gevoel dat als je echt mensen gaat vragen waar voel je je het meest verwant mee, dat het dan nog heel erg fifty-fifty uit kan pakken. En dat er een keer in de krant staat dat wij Zeeland zijn en dat daar een hele Facebookrel over ontstaat, want we zijn Zuid-Holland, dat zegt absoluut niet dat men vindt dat we bij Zuid-Holland horen." (ondernemer)

Toch kunnen de reacties op de provinciediscussie ook fel zijn:

“God schiep de meeuwen, de duivel de Zeeuwen. Dan heb je een idee. Zeeland: nee. De Zeeuwen: nee. Terwijl de mentaliteit heel erg overeenkomt. En ik kan het weten, want ik ben Zeeuw.” (publieke sector)

Bij de positionering richting Zuid-Holland of Zeeland spelen verder ook strategische overwegingen een rol. Inwoners herkennen dit en ondernemers spelen er actief op in. Aan de ene kant is Zuid-Holland de provincie met bedrijvigheid, waar veel inwoners zelf werken en waarop men zich ook richt voor het aantrekken van bewoners en bedrijvigheid. Aan de andere kant is Zeeland de provincie die bekend staat als aantrekkelijke toeristische bestemming. Op dat imago wil Goeree-Overflakkee ook graag meeliften.

“Wij richten ons heel erg op Zeeland, dat vakantiegevoel, die dampende pan met mosselen. En niet de rokende pijpen van de Europoort.” (publieke sector)

Vanuit de Randstad bezien betekent een associatie met Zuid-Holland ‘dichtbij’ en een associatie met Zeeland ‘ver weg’, of positief geformuleerd ‘lekker weg’.

Voorafgaand aan de fusie waren diverse partijen al actief bezig met de positionering van de nieuwe gemeente en ontstonden plannen voor ‘eilandmarketing’. In eerste instantie namen ondernemers hierin het voortouw. Maar het samenwerkingsverband van de eilandelijke gemeenten ISGO nam ook het initiatief om onderzoeksbureau City Result een voorverkenning naar de mogelijkheden te laten uitvoeren. Ook zij concludeerden dat voor verschillende doeleinden verschillende regio’s en schaalniveaus relevant zijn:

“Wanneer men zich zou willen richten op het aantrekken van nieuwe bewoners uit de omliggende regio’s is het aan te raden om de inspanningen in regionaal verband te doen. De positionering van Goeree-Overflakkee als onderdeel van het aanbod van de ‘Zuid-Hollandse Eilanden’ op het gebied van wonen is onderscheidend genoeg om hier voordeel aan te hebben. Wanneer we kijken naar dagrecreanten uit de omliggende regio is de term ‘Zuid-Hollandse Eilanden’ ook gunstig. De associatie met ‘Zuid-Holland’ geeft aan dat het relatief dichtbij is. In ieder geval dichterbij dan Zeeland.” (City Result, 2012, p. 69)

“In dit perspectief [van de potentiële bezoeker] vormt Goeree-Overflakkee een onderdeel van de Zeeuwse kust. Het feit dat Goeree-Overflakkee niet in de Provincie Zeeland ligt heeft hier weinig mee te maken. Het gaat om het schaalniveau waarop de consument zijn of haar keuze maakt – want op dit schaalniveau speelt de concurrentie zich af. Voor wat betreft kust- en strandtoerisme is het schaalniveau van ‘de Zeeuwse kust’ ons inziens relevanter dan het schaalniveau van Goeree-Overflakkee zelf.” (City Result, 2012, p. 70)

Sinds de fusie in 2013 is Goeree-Overflakkee duidelijk bezig zichzelf te positioneren, of herpositioneren, binnen diverse regio’s. De nieuwe gemeente is een belangrijke speler in de regio en kan met één mond spreken namens het hele eiland. Sterkere verbindingen worden expliciet gezocht met ‘de stad’ en met de Vlaams-Nederlandse Delta. Dat wordt duidelijk in de Eilandvisie:

“...er is geen eiland in Nederland dat zoveel potentie heeft. Dichtbij de stad Rotterdam en Antwerpen, centraal in de Vlaams-Nederlandse Delta. Goeree-Overflakkee kan zich verbinden met die steden, zonder haar identiteit als eiland te verwateren. Als de gemeente haar eilanditeit versterkt om de nabij liggende steden te verrijken met de combinatie stad en eiland, is dit een unieke propositie. Dus eiland én stad. De stad profiteert daarmee van het woon- en leefklimaat van Goeree-Overflakkee. Het eiland profiteert met de banen en stedelijke voorzieningen van de stad. En de verbinding met deze stedelijke agglomeraties zorgt voor draagvlak voor de eilandelijke voorzieningen. Goeree-Overflakkee heeft daarmee alle troeven zelf in handen.” (Gemeente Goeree-Overflakkee 2015c)

Het is eigenlijk voor het eerst dat Goeree-Overflakkee zo duidelijk kiest voor een actief verhaal over de plek in de regio. Eilandelijke samenwerking is nu vanzelfsprekend, terwijl dit eerder met de vier gemeenten een grote opgave was. Het eiland ondergaat een metamorfose van vergeten uithoek tot assertieve speler. Dat wordt ook door andere betrokkenen herkend.

“Ik denk wel dat naar hogere overheden zoals provincie, wij nu wel meer met één stem spreken. Dat denk ik wel.” (publieke sector)

14.2 De relatie tussen lokale en regionale identiteit in Katwijk en op Goeree-Overflakkee

In de gemeente Katwijk voelt men zich Katwijker, Rijnsburger of Valkenburger. De regio is niet of nauwelijks van belang voor de identiteit. Met de Bollenstreek wordt met name in Rijnsburg nog wel enige verwantschap gevoeld en in Katwijk zien sommigen wel iets in de Duin- en Bollenstreek. Maar niemand zegt zich een ‘Bollenstreker’ te voelen.

“Wij zijn gewoon Rijnsburg. En dat blijven we ook. We zijn Rijnsburg en oké, behoren dan bij Katwijk. Zo staat de gemiddelde Rijnsburger er in, het is niet anders.”
(bewoner)

“Nee, je hebt hier geen [...] Bollenstreek gevoel. Nee hoor. Wat dat betreft ben ik een echte Kattuker. Een Katwijk gevoel heb ik wel. Ik voel mezelf ook geen Rijnsburger.”
(bewoner)

“Hier in Katwijk ... ben je geen Duin- en Bollenstreker of Holland Rijnlander. Nee. Je bent Kattuker.” (bewoner)

Als we in de interviews de regionale samenwerkingsverbanden van de gemeente ter sprake brachten, zei men over het algemeen dat prima te vinden. Bepaalde zaken met andere gemeentes efficiënter organiseren ziet men wel zitten. Maar de angst voor het grote Leiden is niet bij iedereen weg.

*-“Er is altijd een bepaalde angst naar het grootstedelijke. Leiden in ieder geval.
-Leiden aan zee dat ligt ons niet.*

-(...) Leiden is dan om het een beetje negatief te duiden de grote boze buitenwereld, ha ha. Dat is gewoon zo.” (bestuurders)

Desondanks vinden veel mensen het prima dat de gemeente recent aansluiting heeft gezocht bij de Leidse regio voor het opstellen van een economische agenda. Zeker als Katwijk daar zelf beter van kan worden. Katwijk werkt ook veel samen in de regio Holland Rijnland en de geïnterviewden die daarvan op de hoogte zijn, zien dat ook als positief, zeker sinds men ervaart dat Leiden zich wat anders opstelt naar de omliggende gemeenten.

“Leiden heeft zijn manier van doen ook heel sterk veranderd. Die zijn (...) claimend geweest en op de borst slaand van: wij zijn de beste en wij bepalen het allemaal wel. Maar die zijn ook omgedraaid naar: kunnen we dat niet meer in samenspraak doen?” (publieke sector)

Voor de inwoners is Holland Rijnland geen relevante regio voor hun identiteit. Ook de provincie Zuid-Holland is voor de inwoners helemaal niet relevant. De provincie in relatie tot identiteit is in interviews geen enkele keer ter sprake gebracht. Ook met de Randstad wordt weinig gemeenschappelijks gevoeld.

“Ik denk niet dat Katwijkers snel van zichzelf zeggen dat ze überhaupt in de Randstad wonen. (...) Ik denk niet dat Katwijk zich onderdeel van een grotere regio voelt.” (publieke sector)

Niemand lijkt het echt erg te vinden dat de regionale samenwerking vanuit Katwijk vooral op pragmatische basis gebeurt. Er lijkt op dit moment noch bij inwoners, noch bij de gemeente, noch bij andere groepen behoefte aan een verhaal rond regionale identiteit.

“Daar heeft iedereen het altijd over, dan moeten we allemaal weten dat we Holland Rijnland zijn, maar dat vraag ik me af: waarom moet je dat weten? (...) Ik weet niet in hoeverre burgers altijd maar gevoel moeten krijgen met dat soort dingen. Ik ben natuurlijk voor democratie, vergis je niet, maar sommige dingen zijn ook gewoon niet interessant. (...) Holland Rijnland heeft volgens mij een prima bestuurlijke identiteit in de bestuurlijke wereld. Nou, volgens mij heb je dan je doel bereikt.” (publieke sector)

Toch kan dat weer veranderen op het moment dat er vanuit de regio een dreiging wordt ervaren voor de lokale identiteit. Dan kunnen snel strategische allianties gezocht worden, zoals eerder rond de dreiging van de Bollenstad. Maar voorlopig heeft de gemeente Katwijk een ‘maat’ waarmee ze vooruit kan en is er geen bedreiging.

“Katwijk heeft denk ik een maat waarin ze ook zelfstandig kunnen voortbestaan. Ze zijn klein genoeg om het niet al te ingewikkeld te hebben en ook groot genoeg om het zelfstandig te kunnen oplossen.” (bewoner)

Voor de inwoners van Goeree-Overflakkee is de verbinding met de regio vaak niet het belangrijkste aspect van hun ruimtelijke identiteit, al voelen veel mensen zich wel verbonden met het eiland en denken ze graag mee over de positionering in de regio. Dat bleek bijvoorbeeld uit het enthousiasme tijdens bijeenkomsten waar over de Eilandvisie is gepraat.

Toch moet niet uit het oog worden verloren dat voor de inwoners het dorp de belangrijkste plek is voor hun identiteit. Verhalen over een eilandidentiteit en de gewenste plek in de regio moeten daar dus niet mee in botsing komen.

14.3 Landschap, duurzaamheid en de regionale identiteit van Goeree-Overflakkee

Landschap werd weinig genoemd door onze geïnterviewden (15 keer op Goeree-Overflakkee en slechts 5 keer in Katwijk). Dit past in het algemene beeld dat landschap met regionale identiteit wordt verbonden en dat bewoners zich veel minder met een regio identificeren dan met hun woonplaats. Op Goeree-Overflakkee wordt het rustige rurale en open landschap met dijken en water als onderdeel van de regionale identiteit gezien en vooral gebruikt als argument tegen ongewenste ontwikkelingen. Deze komen zoals de windmolens meestal van buiten en passen niet in het landschap en bij de regionale identiteit. In Katwijk wordt het landschap meer als een onveranderlijke aantrekkelijkheid van de regio en met woongenot verbonden.

De dijken, het water, de openheid en de rust vormen de landschappelijke kenmerken die met de regionale identiteit van Goeree-Overflakkee verbonden worden. De dijken worden dan met de cultuurgeschiedenis van de inpoldering en de strijd tegen het water verbonden. Water wordt aan de ene kant als gevaar gezien dat beheerst moet worden, maar geeft aan de andere kant ook mogelijkheden om via toerisme van te profiteren. Daarbij wordt soms benadrukt dat Goeree-Overflakkee als eiland niet alleen veel, maar ook veel verschillende soorten water heeft. Niet alleen zeewater voor de stranden, maar ook afgedamd zoet en zout water dan aantrekkelijk is voor andere vormen van waterrecreatie. Dit wordt ook vaak met ontwikkelingsverhalen verbonden. Door bijvoorbeeld de ontwikkeling van lokale haventjes zou het hele eiland meer van toerisme kunnen gaan profiteren. Daarnaast kan de regionale identiteit van het eiland versterkt worden door weer zeewater door de dammen te laten. Dit geeft kansen voor grootschalige en ecologisch waardevolle natuurontwikkeling rond het hele eiland. Niet iedereen ziet dat trouwens als iets positiefs. Lokale natuurbeschermers zien in deze grootschalige natuurontwikkeling vaak een bedreiging voor hun lokale natuurgebieden die na de afsluiting van de zeegaten rond Goeree-Overflakkee zijn ontstaan. Ook is er soms lokaal verzet tegen de openstelling van natuurgebieden voor recreatie. Lokaal vreest men dat de rust zal verdwijnen, terwijl die als essentieel kenmerk van die natuurgebieden wordt gezien. Daarom ziet men liever geen verbinding met de regionale recreatiemogelijkheden van het hele eiland. In Melissant zijn bewoners bijvoorbeeld bang dat de verdere openstelling van hun natuurgebied tot een golf van toeristen van de Kop van het eiland zou leiden, wat niet past bij de lokale identiteit van Melissant.

In het algemeen wordt landschap gezien als een onderdeel van regionale identiteit dat beschermd moet worden tegen ongewenste ontwikkelingen. Om die reden vinden veel mensen dat de ontwikkeling van het toerisme op het eiland wat beperkt moet worden.

“Het landschap het wel aan moet kunnen, we willen geen Renesse, geen Domburg, geen Scheveningen.” (bestuurder)

Duurzaamheid werd vrijwel alleen op Goeree-Overflakkee genoemd (75 keer). Duurzaam eiland in de Delta was natuurlijk een van de door ons geformuleerde identiteitsverhalen. Vrijwel iedereen vindt dat duurzaamheid bij de identiteit van het eiland past. Duurzaamheid

wordt vooral verbonden met energie, maar dan liever niet met grote windmolens, maar met op het eiland ontwikkelde nieuwe visserijtechnieken die diesel besparen en de zeebodem niet aantasten, waterstof tankstations en een te bouwen getijdencentrale in de Brouwersdam.

Naar aanleiding van de afbeelding van windmolens gaan veel geïnterviewden ook praten over het landschap en erfgoed op het eiland. Het belang van de met de inpolderingsgeschiedenis verbonden landschappelijke kenmerken en erfgoed voor de regionale identiteit van het eiland worden vooral aan de hand van deze foto uitgelegd. De ongewenstheid van deze vorm van nieuwe grootschalige duurzame elektriciteitsopwekking wordt dan

verbonden met de historisch verankerde regionale identiteitskenmerken.

Over het algemeen vonden de geïnterviewden het erg jammer dat op deze plek op hun eiland windmolens zijn neergezet. Zij vinden een grote nadruk op duurzaamheid wel goed bij de regionale identiteit van Goeree-Overflakkee passen, maar vinden over het algemeen dat deze windmolens niet bij de eilandidentiteit passen. Ze voelen zich vooral slachtoffer van het autoritaire beleid van de provincie die verhoudingsgewijs erg veel windmolens op Goeree-Overflakkee plaatst. Dit past bij hun regionale identiteitsverhaal dat het eiland te veel als afvoerputje van Zuid-Holland gebruikt wordt. Het open karakter van het landschap op het eiland wordt wel door de bewoners gewaardeerd, maar wordt anderzijds ook vanuit de drukke Randstad als een makkelijke plek gezien waar plaats is voor grootschalige ontwikkelingen die niet in de dichtbevolkte Randstad passen.

“Subsidie gaan geven op zonnepanelen, dat kunnen ze beter doen dan die rare windmolens die alleen maar toeristen weggagen. Dat is een beetje jammer. Ik vind het hoopgevend hoor, dat duurzame ondersteun ik. Maar dan niet met herrie makende molens die vogels killen en toeristen afschrikken.” (bewoner)

“Als je duurzaamheid wil gaan promoten moet je het ook kunnen zien en voelen en ruiken. Maar andere zaken die daarin en daarnaast moeten worden geplakt, alle niches en initiatieven op het gebied van duurzaamheid, of dat nou bio-olie is of windenergie of kaas of biogas of dat soort dingen, of natuurproducten... Maak het in ieder geval groter. En op het moment dat je het groter maakt, naast de windenergie, dat duurzaamheid wat meer inhoudt, is de focus hierop minder.” (ondernemer)

Onze geïnterviewden vinden dat duurzaamheid wel goed bij de nieuwe regionale identiteit van het eiland past, maar dat dit wel moet gebeuren op een manier die bij de bestaande lokale en regionale identiteit past. Het moet kleinschaliger en vernuftiger. Vindingrijkheid en zelfstandigheid zijn identiteitskenmerken die met alle lokale gemeenschappen op het eiland verbonden zijn. Vooral de gemeente steunt allerlei lokale initiatieven.

14.4 Het imago van Katwijk en de eilandmarketing op Goeree-Overflakkee

Na de vorming van een nieuwe gemeente wordt vaak aandacht besteed aan de beeldvorming over de nieuwe gemeente voor de buitenwereld. Het gaat hierbij om de identiteit waarvan de gemeente wil dat die door de buitenwereld wordt waargenomen. Dit wordt ook wel het imago van de gemeente genoemd. In Katwijk klagen veel geïnterviewden over het huidige erg selectieve imago, waarbij Katwijk volgens hen altijd in het nationale nieuws komt in verband met orthodoxe protestanten en problemen rond zondagsrust.

“Katwijk heeft toch het imago van een Volendam, Bunschoten, Spakenburg, de Veluwe, Barneveld. Dat is het imago. Dat imago klopt, maar het wordt vaak een beetje een karikatuur.” (bewoner)

“Het imago trekt ook een bepaalde groep aan, die willen heel graag behouden. Maar het schrikt ook een bepaalde groep af, die willen we natuurlijk ook graag hebben. Dus we zouden graag een wat genuanceerder imago willen, wat meer in overeenstemming is met de identiteit. Want juist dat hechte in het verenigingsleven, er is hier op zondag wel van alles en nog wat te doen.” (publieke sector)

In Katwijk beklagt men zich wel over dit orthodoxe imago, maar dit leidt niet tot heel veel acties. Niet alleen zijn de middelen hiervoor beperkt, het ontbreekt ook aan een duidelijke gedeelde visie in de lokale politiek op de gewenste identiteit van Katwijk als geheel omdat die teveel met de bestaande lokale identiteiten zou conflicteren. Ook is het ruimtelijke object van imagovorming en de doelgroep waarop men zich moet gaan richten veel minder voor de hand liggend dan het eiland van Goeree-Overflakkee. Gaat het om Katwijk aan Zee, de gemeente Katwijk, de Duin- en Bollenstreek, de Bollenstreek, de regio Leiden of om het strand van Amsterdam?

“Wij profileren Katwijk ook als onderdeel van de Bollenstreek. Mensen die op vakantie gaan die denken niet vaak in eerste instantie van: ik wil naar Katwijk, die denken: ik wil naar de kust, of ik wil naar de Bollenstreek. (...) Er wordt nu ook gekeken naar samenwerking met Leiden.” (publieke sector)

“De directeur van de VVV Amsterdam, IAmsterdam, die zegt: dit is niks. Zij kijken alleen maar naar Groot-Amsterdam. Het is flowers of Amsterdam, beaches of Amsterdam en daar vallen dan Katwijk, Noordwijk en Zandvoort allemaal onder. (...) Je moet denken in groot Amsterdam, het hele gebied tussen Amsterdam en Den Haag.” (ondernemer)

Op Goeree-Overflakkee is de situatie anders. Het is natuurlijk als een eiland een veel eenduidiger regio waardoor er veel meer mogelijkheden zijn voor het communiceren van een eenduidige regionale identiteit. In het vorige hoofdstuk zagen we al dat vooral de lokale ondernemers een aantrekkelijk eilandelijke identiteit gebruikten bij het samengaan van de gemeentes op het eiland. Ook zagen we dat sommige ondernemers heel actief zijn met de marketing van streekproducten in bijvoorbeeld de Markthal in Rotterdam. De vorming van een nieuwe gemeente op het eiland was hierbij belangrijk.

“In Ouddorp was er al een clubje bezig om wat van hun producten te gaan promoten. Er was geen sprake van een onderneming of wat dan ook. In Middelharnis waren ook een paar clubjes, vier, vijf, met hun eigen ideeën, hun eigen omgeving, toch wat doen aan marketing. En net op dat moment kwam dat verhaal van die eenwording van het eiland, natuurlijk met de VBGO en de FO-GO. En dan zie je dat al die kleine clubjes eerst nog een beetje tegenspartelen, vooral die jongens van de visafslag die hun eigen ideeën hadden, die waren best wel ver, die stonden bij de agrimarkt binnen, die hadden hun eigen merk de Zuidwester neergezet, en nu: er zit toch meer eenheid in. Het is een grotere groep. Het was al aanwezig, maar door die eenwording van het eiland hebben ze elkaar toch meer gevonden en versterkt.” (ondernemer)

Om de gewenste identiteit van het eiland te communiceren wordt selectief gebruik gemaakt van identiteitskenmerken verbonden met verschillende schaalniveaus. Zo kan de onduidelijkheid bij velen in de buitenwereld over of het eiland nu bij Zeeland of Zuid-Holland behoort de eigen onderscheidende identiteit van Goeree-Overflakkee versterken.

“Marketingtechnisch is het fantastisch dat hij denkt dat hij in Zeeland is, de toerist die hier komt. (...) Veel bedrijven zeggen nee, Zuid-Holland en dicht bij de Randstad, zoiets. Dat zou het verhaal zijn. Maar op een of andere manier creëert dat een soort unieke identiteit, want je voelt je nergens thuis. Je bent niet thuis in Zeeland, je bent niet thuis in Zuid-Holland. En dan zeg ik: oké, dat is iets bijzonders. Het is een eiland en het heeft geen echte streekverbondenheid met de provincie. Prima, laten we dat zelf gewoon doen.” (ondernemer)

“Ik zie het ook een beetje (...) als een leeg merk. De naamsbekendheid is heel hoog, iedereen heeft wel eens een keer gehoord op de lagere of middelbare school van Goeree-Overflakkee. Maar wat het dan precies inhoudt, wat er te vinden is, dat die kop heel toeristisch van uiterlijk is, dat er een hele grote agrarische achtergrond is, dat weet men niet. Texel bijvoorbeeld is ook een eiland, maar dat is heel sterk geladen. Men weet precies wat je daar kan halen. Je hebt er in elk geval een gevoel en een beeld bij, dat is bij Goeree niet zo. Ook een leuke uitdaging voor de nieuwe gemeente, dat pakken ze ook op, eilandmarketing, om dat merk eens te gaan laden met alle dingen die daarin zitten. Dus zowel de duurzaamheid, als het agrarische en het toeristische, dat zijn toch wel de belangrijkste dingen die hier spelen.” (ondernemer)

Deze eilandmarketing heeft niet alleen gevolgen voor de identiteit van het eiland zoals die door de buitenwereld wordt waargenomen. De bewoners van het eiland worden ook steeds meer met deze regionale identiteit geconfronteerd, waardoor men steeds meer de eigen lokale identiteit kan gaan verbinden met die van het eiland als geheel.

“In de restaurants op de kop van het eiland staan ineens eieren en tomaten van het andere gedeelte van het eiland op de kaart. Ik weet niet of dat [was gebeurd] zonder gemeentelijke herindeling en zonder bemoeienis van zo’n gemeente die zich gaat oriënteren op de identiteit, het DNA, de eilandmarketing.” (publieke sector)

14.5 Conclusie: Regionale geopolitiek: offensief, defensief of pragmatisch

In dit hoofdstuk analyseerden we de rol van lokale en regionale identiteiten in de relatie tussen de nieuwe gemeente en haar omgeving. De vorming van een nieuwe grote gemeente zorgt ervoor dat de relaties met de omliggende gemeentes in de regio en de provincie veranderen. Hoe dit gebeurt en wat de rol van lokale en regionale identiteit daarbij is, verschilt per situatie. We zagen dat op Goeree-Overflakkee een nieuwe dunne naar buiten gerichte regionale identiteit aan het ontstaan is, terwijl men in Katwijk zoveel mogelijk de lokale identiteiten wil beschermen tegen de buitenwereld.

De fusie van de gemeente Katwijk kwam vooral voort uit defensieve motieven om de identiteiten van de verschillende lokale gemeenschappen te beschermen. De gemeente Katwijk ontwikkelt ook nauwelijks een overkoepelend identiteitsverhaal dat aansluit bij haar omgeving. De nieuwe gemeente presenteert zich zoveel mogelijk als onafhankelijk van haar regio. Bij de heroriëntatie op de plek van de nieuwe gemeente in de regio richt Katwijk zich vooral op de praktische en strategische aspecten. In de ruim negen jaar sinds de fusie heeft Katwijk haar eigen plek gevonden en stelt ze zich sterk en onafhankelijk op.

Op Goeree-Overflakkee ligt de focus duidelijk op andere aspecten. Imago, identiteit en het creëren van een 'eilandgevoel' staan centraal. Op Goeree-Overflakkee beschikt de nieuwe gemeente over een logische verbinding met een eilandelijk identiteitsverhaal en kiest men een relatief offensieve aanpak voor de vorming van een positief 'eilandgevoel'. Hierdoor wil men de regionale positie versterken door aan de ene kant meer bewoners en bezoekers aan te trekken en aan de andere kant meer herkend en erkend te worden door de provinciale bestuurders van Zuid-Holland. Hierbij probeert de gemeente zorgvuldig om te gaan met de relatie tussen de nieuwe dunne eilandelijke identiteit en de dikke lokale identiteiten van de dorpen en eilanddelen, zodat die zo min mogelijk met elkaar in botsing komen.

Regionale identiteiten kunnen soms dik zijn, een lange traditie hebben en veel inhoud hebben. Maar vaker zijn ze dun, tijdelijk en pragmatisch. Dit was in de door ons bestudeerde onderzoeksgebieden duidelijk het geval. De meeste bewoners identificeren zich veel meer lokaal met hun plaats dan met hun regio of provincie. Wel kunnen bij bovenlokale bedreigingen voor de lokale identiteit tijdelijke regionale allianties gevormd worden waarbij er iets van een regionale verzetsidentiteit ontstaat. Dat was het geval bij de dreigende komst van een Bollenstad. Ook vanuit Katwijk ging men zich hierdoor meer met de regio Duin- en Bollenstreek identificeren. Maar met het wegvallen van die dreiging en het samengaan in een nieuwe grote gemeente identificeert men zich in Katwijk steeds minder met de regio. Op Goeree-Overflakkee is men nog volop bezig met de uitbouw van een eilandelijke identiteit waarbij ook meer dunne toekomstgerichte elementen zoals duurzaamheid en een aantrekkelijk woonklimaat verbonden worden met bestaande dikkere identiteiten van de lokale gemeenschappen op het eiland zoals gemeenschapszin en (zondags)rust.

Hoofdstuk 15 CONCLUSIE

“Eerst was het gewoon wij, nu is het wij en zij.”

Deze uitspraak van een bewoner van Rijnsburg hebben we niet voor niets als titel van dit rapport gekozen. De gemeentefusie heeft een verandering teweeggebracht in hoe deze bewoner de gemeente ervaart. In de gemeente Rijnsburg viel de gemeente nog samen met de lokale gemeenschap. Natuurlijk waren er verschillen tussen groepen mensen binnen Rijnsburg, maar desondanks paste de schaal van de gemeente bij ‘wij’. Nu Rijnsburg met Katwijk en Valkenburg samen de nieuwe gemeente Katwijk vormt, is het gevoel anders. ‘Wij’ van Rijnsburg en ‘zij’ van Katwijk (en Valkenburg) samen vormen de nieuwe gemeente. Dat daarbij voldoende plaats is voor de lokale identiteit van zowel ‘wij’ als ‘zij’ is dan een stuk minder vanzelfsprekend. De periode rond het ontstaan van zo’n nieuwe gemeente levert voor lokale gemeenschappen dus onzekerheid op over de manier waarop met de verschillende lokale identiteiten wordt omgegaan. Dit rapport biedt nieuwe aanknopingspunten om dit proces te analyseren en duiden.

Het doel van dit verkennende onderzoek voor het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties was om inzicht te verkrijgen in de vraag hoe inwoners hun lokale en regionale identiteit zien en hoe die geconstrueerd wordt. In dit korte concluderende hoofdstuk beantwoorden we deze hoofdvraag en de bijbehorende deelvragen en geven we aan wat onze belangrijkste (nieuwe) bevindingen zijn. Tot slot reflecteren we kort op de gekozen methode en geven we aan welke nieuwe vragen uit dit rapport voortkomen.

15.1 De onderzoeksvragen

De hoofd- en deelvragen voor dit verkennende onderzoek zijn vooraf door BZK geformuleerd. De hoofdvraag luidt: *Hoe wordt de lokale/ regionale identiteit van inwoners geconstrueerd?* Om deze vraag te kunnen beantwoorden, zijn vijf deelvragen geformuleerd. De antwoorden op deze vragen komen voort uit theoretische inzichten en literatuurstudie, maar vooral uit de praktijk van twee Nederlandse gemeenten waarin we ons onderzoek geconcentreerd hebben: Goeree-Overflakkee en Katwijk.

Deelvraag 1. Wat wordt onder ‘lokale en regionale identiteit’ van inwoners verstaan?

Deze vraag hebben we voornamelijk beantwoord door bestaande theoretische en empirische bevindingen rond deze concepten te bespreken en met elkaar in verband te brengen. Lokale identiteit gaat over de kenmerken en de waardering die met een plaats verbonden worden, terwijl regionale identiteit gaat over de kenmerken en waardering die met een regio verbonden worden. De woonplaats is nog steeds de focus van het dagelijkse leven van mensen. Lokale identiteit is dus aan het dagelijks leven verbonden, wordt eerder gemeenschappelijk gedeeld en is daarmee relatief vanzelfsprekend. Diezelfde vanzelfsprekendheid geldt ook voor nationale identiteit. Die is door bestuur en communicatie ook sterk ruimtelijk verankerd.

Regionale identiteit hangt tussen het lokale en het nationale in en is minder met het alledaagse leven verbonden. Regionaal is het lastiger om een gemeenschappelijke identiteit te ontwikkelen, omdat de leefwerelden van mensen op dit niveau veel minder overlappen. Slechts als de regio sterk is geïnstitutionaliseerd en de basis is van een contingente

gemeenschap worden regionale identiteit en identificatie belangrijk voor de inwoners. Anders blijft het regionale vaak meer ad hoc, politiek georganiseerd en met specifieke beleidsthema's verbonden. Het construeren van een dunne regionale identiteit verbonden met elementen van dikkere lokale identiteit kan wel bijvoorbeeld regionale samenwerkingsverbanden ook bij de bevolking legitimeren. Het lokale is dus meer met de dagelijkse leefwereld verbonden, het regionale is meer politiek geconstrueerd rond specifieke thema's en gebaseerd op communicatie.

Deelvraag 2. Hoe omschrijven inwoners zelf hun 'lokale/regionale identiteit'?

Deze vraag hebben we letterlijk genomen door al onze geïnterviewden als eerste te vragen waaraan zij denken als het gaat om identiteit in hun gemeente. Uit de diverse antwoorden kunnen we twee duidelijke conclusies destilleren.

Ten eerste blijkt dat de lokale gemeenschap waarin mensen wonen en hun dagelijks leven doorbrengen het belangrijkste is voor hun identiteit. De lokale identiteit van het dorp of de wijk vormt dus de basis. Hierbij gaat het vooral over sociale kenmerken, zoals familiebanden, religie, sociale omgangsvormen, gedeelde geschiedenis en symbolische gebeurtenissen zoals lokale feesten. Ruimtelijke kenmerken spelen een minder belangrijke rol. Bij regionale identiteiten kunnen ruimtelijke elementen belangrijker zijn. Regionale gemeenschappen zijn meer verbeelde gemeenschappen ('imagined communities'), waarbij elementen uit het regionale landschap die symbool staan voor een gedeelde persoonlijke ervaring dan een rol kunnen krijgen. Dat geldt bijvoorbeeld voor het 'eiland-zijn' en de sterke relatie met water (zowel strijd tegen het water als recreatie op en rond het water) op Goeree-Overflakkee. Regionale identiteiten worden vooral belangrijk als ze verbonden zijn met lokale identiteiten. We zagen dit heel duidelijk bij de relatie tussen provincie en identificatie. De beperkte identificatie met provincies is in onze onderzoeksgebieden verbonden met de beperkte manier waarop lokale gemeenschappen zich verbonden voelen met de provincie (Katwijk), of juist verwaarloosd en genegeerd door de provincie (Goeree-Overflakkee). Tegelijk kan het gevoel van verbinding met een regio flink verschillen tussen mensen. Op Goeree-Overflakkee werd door veel mensen een duidelijke verbinding met het eiland gevoeld, waar door de noodzakelijke zelfredzaamheid een soort contingente gemeenschap is ontstaan. Regionale identiteit op het niveau van het eiland speelt hier een belangrijkere rol in het leven van mensen dan in de gemeente Katwijk. Inwoners hier hebben weinig gevoel bij welke regio dan ook.

De tweede conclusie is dat er cognitief een vrij grote mate van overeenstemming is over de vraag wat de belangrijkste elementen zijn van lokale en regionale identiteiten. Over lokale en regionale identiteiten bestaan altijd meerdere verhalen die deels met elkaar samenhangen, maar deels ook naast elkaar bestaan. Inwoners zijn het aardig met elkaar eens over de vraag welke verhalen en elementen samen van belang zijn voor de lokale en regionale identiteit. Wel zijn er grote verschillen over de waardering van die elementen, het belang van de verschillende verhalen in relatie tot elkaar en met welk handelen dit verbonden moet worden.

Deelvraag 3. Welke variabelen zijn van invloed op de lokale/regionale identiteit van inwoners? Ga o.a. in op: territoriale afbakening, historie, rol van symbolen, rol van de media, mate van culturele homogeniteit, mate van economische homogeniteit, mate van sociaal-demografische homogeniteit, functionele samenhang, bestuurlijke samenhang, etc.

Deelvraag 4. In welke mate hebben bovengenoemde variabelen invloed op de lokale/regionale identiteit van inwoners?

Deze beide vragen hebben we gezamenlijk besproken. We begonnen met de variabelen die een rol spelen rond lokale identiteit en waarbij vooral de inwoners centraal staan.

Bij verhalen rond lokale identiteit bleek dat deze vaak een historische verankering hebben die soms heel ver teruggaat. Symbolen die verbonden zijn met historische gebeurtenissen, zoals lokale feesten, spelen een belangrijke rol bij de instandhouding van het verhaal. De paardenmarkt in Valkenburg die al meer dan duizend jaar bestaat is hier een mooi voorbeeld van. Tegenwoordig is de handel in paarden nauwelijks meer van belang, maar is de paardenmarkt een jaarlijkse gebeurtenis die het dorp samenbrengt en symbool staat voor de Valkenburgse identiteit. Toch bleek de historie van de lokale identiteit in onze onderzoeksgebieden vaak meer een vanzelfsprekendheid dan iets waar veel aandacht aan besteed moet worden. In de interviews werd maar zelden een beroep gedaan op de geschiedenis om het ontstaan van de eigen bijzondere identiteit te onderbouwen en de lokale tegenstellingen te legitimeren.

Ook ruimtelijke elementen, zoals markante gebouwen of landschappen, kunnen een belangrijke symboolfunctie hebben voor lokale identiteiten. Dat geldt zowel in positieve als in negatieve zin. Het witte kerkje aan de boulevard in Katwijk staat voor de behoudende christelijke identiteit van Katwijk aan Zee. De een ziet dit als een positieve waarde die bewaard moet blijven, de ander als een verstikkende sfeer die doorbroken moet worden.

Toch spelen territorium, historie en symbolen vaak een bijrol in lokale identiteitsverhalen. De hoofdrol is voor de kenmerken van de lokale gemeenschappen: de mensen en hun (vermeende) eigenschappen dus. In onze beide onderzoeksgebieden vertellen de geïnterviewden vaak vol vuur over hun wijken en dorpen, waar in tegenstelling tot elders nog een sterk gevoel van gemeenschapszin heerst. De deugden van hardwerkende, zelfredzame, elkaar helpende en op meer traditionele christelijke Hollandse waarden gebaseerde gemeenschappen worden meestal als de belangrijkste kenmerken van de lokale identiteit gezien. De eigen gemeenschap wordt daarbij vaak als relatief homogeen aangeduid, vooral in cultureel opzicht. Tegelijk wordt vaak erkend dat er minderheidsgroepen zijn met een andere (culturele) identiteit en wordt vaak het contrast aangegeven met andere gemeenschappen, waar de gemeenschapszin minder sterk zou zijn. Daarbij wordt ook regelmatig een verbinding gelegd met diversiteit. Zo bestaat bij veel geïnterviewden in de gemeente Katwijk een relatief negatief beeld over de flats in Katwijk Noord. Daar zou weinig gemeenschapszin zijn, juist omdat er in de loop der tijd zoveel mensen van buiten naar toe gekomen zijn. Een minderheid die de homogeniteit en bijbehorende gemeenschapszin niet kent, is hier dus ruimtelijk afgebakend. Op Goeree-Overflakkee werkt dat anders. In de kern van Ouddorp is de christelijke identiteit dominant. De christelijke gemeenschap hecht veel waarde aan naleving van de zondagsrust. Van mensen die dit minder belangrijk vinden, wordt verwacht dat zij zich aanpassen. De lokale gemeenschap is in dit geval weliswaar niet homogeen, maar één identiteitsverhaal is wel dominant.

De rol van functionele en bestuurlijke samenhang kan alleen geduid worden door de verbinding te maken tussen lokale en regionale identiteit en breder te kijken dan alleen naar de inwoners van lokale gemeenschappen. Het gaat dan ook over belangengroepen en bestuurders die een bepaalde 'gewenste' identiteit willen neerzetten. De verbinding van zo'n dunne bovenlokale 'gewenste' identiteit en de 'dikke' lokale identiteit wordt steeds duidelijker als de focus meer op de regio komt te liggen. Ideeën over identiteit van

bestuurders en de beleefde identiteit door inwoners kunnen overeenkomen, maar ook uiteen gaan lopen. Als ze grotendeels overeenkomen, dan is er meer kans op succes bij het realiseren van een 'gewenst' identiteitsverhaal. Als de ideeën te ver uiteen gaan lopen, kunnen 'identiteitsgaten' ontstaan. Dat is een mogelijke bron van conflicten, zeker als een bepaald 'gewenst' identiteitsverhaal lokaal als een bedreiging ervaren wordt. De berichtgeving hierover in de lokale media versterkt deze verschillen vaak. Lokale identiteiten kunnen dan uitgroeien tot verzetsidentiteiten, waarbij identiteitsverhalen vernauwd worden. Men benadrukt dan die elementen waarmee men vaak historisch gewortelde onoverbrugbare tegenstellingen met anderen onderbouwt.

In onze onderzoeksgebieden hebben we deze processen op verschillende manieren teruggezien. Op Goeree-Overflakkee zet het nieuwe eilandelijke gemeentebestuur in op eilandmarketing. Hoewel dit op zich goed past bij één eiland met sterke functionele samenhang, moet wel worden opgepast dat het 'gewenste' verhaal niet te sterk botst met lokale identiteitsverhalen, zoals het streng-christelijke verhaal in met name Ouddorp. In Katwijk hebben we gezien dat de dreiging van een Bollenstad tijdelijk leidde tot een gezamenlijk verzet van de gemeenten die erdoor getroffen zouden worden en daarbij het tijdelijk stollen en verdikken van een bijbehorend identiteitsverhaal. Nu de dreiging is afgewend, is het belang van dit identiteitsverhaal sterk afgenomen. Er is nu meer ruimte voor verschillende dunne regionale identiteitsverhalen rond economische clusters zoals de agribusiness in de Bollenstreek en het bio science park in Leiden.

Deelvraag 5. Zijn er patronen te ontdekken in de mate waarin bepaalde variabelen een sterkere of minder sterke identificerende werking hebben?

Duidelijk is geworden dat het gebruik van lokale en regionale identiteiten sterk met de lokale situatie is verbonden. Doorslaggevend is de visie die men heeft op de gewenste of gevreesde ontwikkelingen in de toekomst en in hoeverre deze vanuit de lokale gemeenschappen met zijn verschillende belangengroepen vormgegeven kan worden. Het karakter van deze gewenste of gevreesde veranderingen kan erg verschillen. Soms ziet men mogelijkheden om door het uitdragen van een voor de buitenwereld aantrekkelijke lokale of regionale identiteit van nieuwe ontwikkelingen in bijvoorbeeld de economie of het toerisme te profiteren. Vaak gaat het om abstracte en moeilijk door de lokale gemeenschap te beïnvloeden processen als modernisering en verstedelijking. Velen willen dit indammen om de eigen lokale identiteit te beschermen, maar op deze algemene maatschappelijke processen hebben lokale gemeenschappen weinig invloed. Het tegengaan van ongewenste nieuwe ontwikkelingen zoals windmolenparken, nieuwbouwwijken en recreatieparken is makkelijker te organiseren. Ook bij het samengaan van gemeentes spelen lokale en regionale identiteiten vaak een rol. Sommigen gebruiken lokale identiteit in hun verzet tegen het samengaan van gemeentes, vooral als ze vinden dat dit hen wordt opgedrongen. De lokale identiteit verandert dan en verdikt tot een verzetsidentiteit die vooral de fundamentele verschillen met andere lokale identiteiten benadrukt. We zagen dit vooral in Ouddorp op Goeree-Overflakkee.

In andere situaties wordt het samengaan juist gezien als een mogelijkheid om gemeenschappelijk de identiteit van verschillende lokale gemeenschappen te beschermen. De nieuwe gemeente Katwijk heeft een belangrijke functie in het beschermen van de identiteiten van de lokale gemeenschappen. Door haar grootte en slagkracht kan Katwijk zich nu beter verweren tegen de bedreigingen van buiten. Door het instellen van wijkraden worden de lokale identiteiten van de kernen binnen Katwijk beschermd. In combinatie met hoe lokale identiteit in de gemeentelijke politiek gebruikt wordt, bemoeilijkt dit het ontstaan

van een gedeelde identiteit in de gemeente Katwijk. Soms worden de bestaande lokale identiteiten verbonden met een overeenkomstige, meer op de toekomstgerichte dunne regionale identiteit. Dit vonden we op Goeree-Overflakkee en de lokale ondernemers bleken daarbij een belangrijke rol te vervullen. Opmerkelijk is dat sommige personen eerst belangrijke tegenstanders van het samengaan van de gemeentes waren, maar nu een belangrijke rol vervullen in het ontwikkelen van een nieuwe toekomstgerichte regionale identiteit voor het hele eiland.

Deze en andere opmerkelijke bevindingen bij het beantwoorden van de onderzoeksvragen hebben een aantal nieuwe inzichten rond identiteit opgeleverd. We bespreken deze in de volgende paragraaf.

15.2 Nieuwe inzichten

Identiteit is een dynamisch en relationeel begrip. Het gaat over de relatie met anderen en verandert door de tijd heen. Daardoor is het begrip moeilijk te 'vangen'. Tegelijkertijd ontstaan in lokale gemeenschappen regelmatig conflicten rond lokale en regionale identiteit. Een hulpmiddel bij de analyse van zo'n conflict is het onderscheid in primaire en secundaire identiteiten, dat we in dit rapport hebben geïntroduceerd.

Primaire identiteiten zijn vooral op de slechts langzaam veranderende kenmerken van lokale gemeenschappen gebaseerd. Ze zijn in onze casestudies vooral met plaatsen verbonden: dorpen of wijken. Secundaire identiteiten zijn gebaseerd op de manieren waarop men binnen een gemeenschap geleerd heeft om met deze verschillende primaire identiteiten om te gaan. Deze zijn in onze casestudies vooral met gemeentes verbonden. Het samengaan van gemeentes heeft weinig directe invloed op de primaire meer sociaal-culturele identiteiten. De kenmerken van lokale gemeenschappen veranderen niet zo snel. Maar door het verdwijnen van de oude gemeentes verdwijnen wel grotendeels de bestaande secundaire politieke identiteiten. Hierdoor wordt het omgaan met primaire identiteiten weer een belangrijk onderwerp in de lokale politiek. Doordat er geen duidelijke secundaire identiteit meer is die de primaire lokale identiteiten beschermt, kan er snel angst ontstaan voor het verdwijnen van de primaire lokale identiteiten. Hierdoor ontstaan er vaak de al eerder besproken verzetsidentiteiten die zich weer richten op de primaire identiteiten. Hoe deze verzetsidentiteiten zich ontwikkelen, is sterk afhankelijk van de nieuwe secundaire politieke identiteiten. Als de verhoudingen zich snel uitkristalliseren, kan nieuwe stabiliteit ontstaan in de manier waarop met de primaire identiteiten wordt omgegaan. Maar de onzekerheid kan ook lang voortduren en dan blijven verzetsidentiteiten vaak sterk aanwezig.

Om deze onzekerheid weg te nemen, proberen de nieuwe gemeentes vaak door formele regelingen deze tegenstellingen tussen lokale gemeenschappen te reguleren. Maar dit versterkt vaak de tegenstellingen binnen de nieuwe gemeentes. Op Goeree-Overflakkee zagen we dat er zowel op de conservatieve Kop (de westkant van het eiland) als op de meer liberale 'Staart' (de oostkant van het eiland) informele manieren waren om met de zondagsrust om te gaan. Lokaal had men door de contacten in het dagelijkse leven manieren gevonden om met ieders belangen rekening te houden. Op de Kop was op zondag minder mogelijk dan op de Staart. Tegelijkertijd richtte men zich de Kop op de bescherming van de zondagsrust in de dorpen en negeerde men het toeristische buitengebied. Door de fusie voelen de lokale gemeenschappen op zowel de Kop als op de Staart hun visie op zondagsrust bedreigd. Beiden hebben ze hun lokale dominante positie verloren door de fusie. De

verhoudingen in de nieuwe gemeentepolitiek zijn niet uitgekristalliseerd. Het nieuwe gemeentebestuur wil dit nu gaan regelen in een officiële beleidsnota over de zondagsrust. Ze hopen daarmee onduidelijkheden weg te nemen, maar dit leidt nu al tot een grote verdeeldheid in de gemeentepolitiek. Het willen vastleggen van hoe met de verschillende identiteiten binnen de nieuwe gemeente omgegaan moet worden, leidt dus juist tot meer conflicten.

Datzelfde mechanisme zien we ook in Katwijk. Daar zijn het de wijkraden die lokale identiteiten moeten beschermen, maar er vooral voor zorgen dat elke lokale gemeenschap jaloers kijkt naar wat andere gemeenschappen van de gemeente krijgen. Wijk- en dorpsraden lijken dus meer een onderdeel van de problemen van een gefuseerde gemeente dan van een oplossing hiervan. De lokale politiek richt zich dan meer op het verdelen binnen de gemeente dan het gemeenschappelijk naar buiten optrekken. Dit dorpisme doortrekt de hele organisatie van de gemeentelijke politiek en zorgt er voor dat elke lokale gemeenschap denkt dat ze er door de fusie op achteruit zijn gegaan.

Het onderscheid tussen primaire en secundaire lokale identiteiten is het meest in het oog springende nieuwe inzicht dat deze studie heeft opgeleverd. Maar er zijn meer inzichten die nog niet of nauwelijks in wetenschappelijke literatuur besproken zijn. Dat lokale identiteiten het belangrijkste zijn voor de bevolking is niet nieuw, maar de geworteldheid van meer overkoepelende regionale identiteiten in lokale identiteiten was weinig onderzocht. Voor overkoepelende regionale identiteiten is het belangrijk dat ze een duidelijke band met lokale identiteiten hebben. Ook de belangrijke rol die lokale ondernemers kunnen spelen in het samengaan van gemeentes en het ontwikkelen van nieuwe overkoepelende regionale identiteiten vinden we niet terug in de bestaande wetenschappelijke literatuur, die gedomineerd wordt door de bestuurlijke oorzaken en gevolgen van bestuurlijke schaalvergroting.

15.3 Reflectie: diepgravende verkenning als basis voor breder beeld

Representativiteit stond niet centraal in dit verkennende onderzoek. Het begrijpen hoe op verschillende manieren lokale en regionale identiteit gebruikt wordt door uitgebreid met betrokkenen te spreken (en die ook in dit verslag aan het woord te laten) was veel belangrijker. De keuze voor twee casestudies waarbinnen veel aandacht is besteed aan de rol van meerdere lokale gemeenschappen, heeft goed de diversiteit van het gebruik van lokale en regionale identiteit laten zien. Het verschillende karakter van de gemeentes heeft daarbij geholpen. De verschillen waren groot tussen het dichtbevolkte Katwijk dat een onwillig onderdeel van de Randstad is, en het dunbevolkte Goeree-Overflakkee dat juist meer bij de Randstad wil horen. Dat het twee Zuid-Hollandse gemeentes met een vrij zware protestantse signatuur betrof, heeft niet tot een eenzijdige visie op lokale en regionale identiteit geleid.

De gekozen methodologie speelde daarbij een belangrijke rol. Door de combinatie van theoretische inzichten en veldwerk konden we het gebruik van lokale en regionale identiteit in beide onderzoeksgebieden meestal goed vergelijken met buitenlandse casestudies en positioneren in het wetenschappelijke debat over ruimtelijke identiteit. De aanpak in de onderzoeksgebieden heeft ons inziens goed gewerkt. Een goede voorbereiding waarin het vergaren van lokale kennis centraal stond, bleek de sleutel tot een succesvolle intensieve veldwerkperiode, waarin de meeste interviews zijn gedaan. Deze interviews

leveren een rijk beeld van de beleving van lokale en regionale identiteit door inwoners, ondernemers en bestuurders. Doordat ze kort na elkaar zijn afgenomen in een periode van onderzoek ter plaatse, zit de onderzoeker helemaal 'in' het onderwerp en is het ook goed mogelijk de geïnterviewden op elkaar te laten reageren. De gehanteerde interviewleidraad met gebruik van lokale en regionale beelden verbonden met identiteitsverhalen zorgde er enerzijds voor dat de geïnterviewden gemakkelijk over alle onderwerpen aan de praat kwamen en de interviews een vergelijkbare structuur en inhoud kregen; en anderzijds lieten de beelden genoeg ruimte voor de ideeën en interpretaties van de geïnterviewden. Dit diepgravende verkennende onderzoek naar de diverse vormen waarop lokale en regionale identiteiten door lokale gemeenschappen gebruikt worden heeft veel inzichten opgeleverd. Het gebruik van lokale en regionale identiteiten is conceptueel en theoretisch goed te duiden en er zijn herkenbare patronen gevonden. Dit zou aanleiding kunnen zijn voor een breder onderzoek naar de verschillende manieren waarop lokale en regionale identiteit gebruikt zijn en worden bij het samengaan van gemeentes. Meer onderzoek naar andere cases en specifiek gericht op hoe identiteiten gebruikt worden in ofwel het verzet tegen het samengaan van bestuurlijke eenheden, of in de legitimering hiervan, zou de verschillende manieren en strategieën inzichtelijk kunnen maken aan de hand waarvan secundaire identiteiten in gemeentes gevormd worden en primaire lokale identiteiten op een constructieve manier aangewend kunnen worden.

Bijlagen

Bijlage 1: Het onderzoeksproces

Tussen de eerste opzet van dit onderzoek en het eindrapport zit ongeveer driekwart jaar. Tijdens de uitvoering van dit onderzoek hebben we veel gehad aan een aantal bijeenkomsten met de vanuit BZK samengestelde begeleidingscommissie, uiteindelijk bestaande uit Rick Brouwer, Merel de Groot en Ruud Smeets. Hieronder staat de tijdlijn van het onderzoek na de startbijeenkomst weergegeven.

Tijdlijn onderzoek

- *19 juni 2014: startbijeenkomst met begeleidingscommissie*
- *Juli / augustus 2014: schrijven theoretisch kader, verzamelen informatie over veldwerkgebieden, kennismakingsbezoeken veldwerkgebieden*
- *September/oktober 2014: uitvoeren verkennende interviews, vaststellen identiteitsverhalen en interviewleidraad*
- *November 2014: hoofdperiode onderzoek op Goeree-Overflakkee (week 3 november) en in Katwijk (week 24 november)*
- *14 november 2014: bespreking met begeleidingscommissie over eerste veldwerkbevindingen*
- *December 2014: uitwerken interviews*
- *Januari/februari 2015: analyseren resultaten en schrijven rapport*
- *16 januari 2015: bespreking met begeleidingscommissie over eerste uitgewerkte teksten*
- *27 februari 2015: bespreking conceptversie rapport met begeleidingscommissie*

Bijlage 2. Methodologie

Het onderzoek in de lokale gemeenschappen van Katwijk en Goeree-Overflakkee bestond uit drie fasen:

- Fase 1. Literatuuronderzoek, verkenning en vaststelling identiteitsverhalen
- Fase 2. Onderzoek ter plaatse, met identiteitsverhalen als basis voor semi-gestructureerde interviews met inwoners
- Fase 3. Analyse van het belang van lokale en regionale identiteiten voor lokale gemeenschappen aan de hand van interviewresultaten, verbinding met empirische bevindingen van onderzoeken elders, en terugkoppeling met theorie.

Belangrijk uitgangspunt in elk van de fasen is het besef dat voor mensen meerdere ruimtelijke identiteitslagen van belang zijn. Vanuit lokale identiteitsverhalen zijn er relaties met onderliggende en bovenliggende identiteitslagen (bijvoorbeeld de regionale identiteit). Door 'uploaden' en 'downloaden' van elementen wordt de constructie van identiteiten op verschillende schaalniveaus met elkaar verbonden. Praktisch gezien betekent dit dat we de lokale identiteit bestuderen in relatie met zowel de onderliggende elementen zoals wijken en kenmerkende locaties, en de bovenliggende lagen zoals gemeente, regionale samenwerkingsverbanden en provincies. Mensen zijn tegelijkertijd inwoner van een wijk, plaats, gemeente, regio en provincie, enzovoorts. Al deze identiteitslagen zijn in mindere of meerdere mate met elkaar verbonden. Mensen zijn dus lid van meerdere met elkaar verbonden en steeds groter wordende territoriale gemeenschappen. Daarnaast zijn inwoners in hun dagelijkse leven actief in verschillende netwerken, waarbij er rond het wonen en het werken meestal een zekere lokale en regionale verdichting is. Vaak 'stolt' of 'plakt' de identiteit van inwoners daardoor tijdelijk aan bepaalde lagen. Dit stollen van vloeibare identiteiten is vaak met actuele vraagstukken verbonden.

We bestuderen echter niet alleen de door inwoners beleefde lokale en regionale identiteit, maar ook de gecommuniceerde identiteit en de manier waarop deze geconstrueerd wordt. De constructie van identiteit kan actief plaatsvinden door overheden op verschillende niveaus, maar ook door ondernemers, verenigingen of georganiseerde groepen bewoners. In de communicatie over de identiteit op een bepaald schaalniveau worden vaak selectieve relaties gelegd met andere schaalniveaus. Bepaalde elementen worden wel en andere worden niet genoemd.

Fase 1. Literatuuronderzoek, verkenning en vaststelling identiteitsverhalen

Het vaststellen van identiteitsverhalen begint met het verzamelen en analyseren van bestaande kennis. Allereerst brachten we een kennismakingsbezoek aan het gebied en analyseren we door lokale actoren geproduceerde documenten waarin verhalen over lokale en regionale identiteit aan de orde komen. Dit zijn documenten uit veel verschillende bronnen:

- beleidsstukken van gemeente, regio en provincie, zoals structuurvisies en toekomstvisies
- documenten en visies die rond de gemeentelijke fusie zijn geproduceerd door verschillende groepen
- programma's van politieke partijen

- verslagen van debatten in vertegenwoordigende organen en van inspraak/consultatie bijeenkomsten met burgers
- geschiedkundige informatie over de gemeente of kernen daarin
- berichten in lokale media (inclusief sociale media) over actuele thema's
- berichten in lokale of landelijke media over lokale of regionale identiteit, in het heden en in het herindelingsproces (via Krantenbank)
- websites van lokale verenigingen, actiegroepen en andere lokaal relevante actoren.

Uit deze bronnen destilleerden we belangrijke met identiteit verbonden recente gebeurtenissen, die vervolgens leiden naar meer informatie over de wordingsgeschiedenis (of ontstaansmythe) van lokale en regionale identiteiten. We zetten aan de hand van al deze bronnen op een rij welke lokale actoren een belangrijke rol spelen rond identiteitsverhalen en komen zo tot lijsten van mensen die we willen ondervragen. In algemene zin zijn dit geïnteresseerde en actief bij de lokale samenleving betrokken inwoners, lokale bestuurders en politici zoals wethouders en gemeenteraadsleden, leden van wijk- of dorpsraden of andere lokale overlegorganen, ondernemers, vertegenwoordigers van lokale en regionale verenigingen en organisaties, en tot slot ook inwoners die niet direct bij instituties in de lokale gemeenschap betrokken zijn.

Op basis van bestudering van documenten en een aantal verkennende interviews met sleutelactoren maakten we een eerste analyse van de karakteristieken van de verschillende belangrijke verhalen over lokale en regionale identiteit in de onderzoeksgebieden. We kijken hoe de verhalen tot stand zijn gekomen en wat de rol van de verschillende stakeholders, zoals bestuurders, bedrijven en bewoners, en bijzondere gebeurtenissen daarbij is geweest. We bepalen dus de verschillen en overeenkomsten tussen de verschillende identiteitsverhalen uitgesplitst naar schaal (lokaal en regionaal) en groep. Uitgangspunt daarbij is dat een identiteitsverhaal zich bevindt binnen een speelveld met vier hoeken: elementen, groepen, schaal en tijd. Om een identiteitsverhaal te kunnen vaststellen, moeten dus eerst vragen over de afbakening van 'het speelveld' beantwoord zijn:

1. Op welke materiële en maatschappelijke *elementen* is het identiteitsverhaal gebaseerd?
2. Welke *groepen* en gemeenschappen komen naar voren of worden gebruikt in het verhaal?
3. Met welk *schaalniveau* zijn deze elementen en groepen of gemeenschappen verbonden?
4. Hoe verloopt het proces waarin de elementen, gemeenschappen en schaalniveaus ontstaan en hoe verbindt het huidige punt in de *tijd* zich met belangrijke gebeurtenissen in het verleden en verwachte ontwikkelingen in de toekomst?

Essentieel voor deze benadering is dat identiteitsverhalen breed herkend worden, zodat een goed gesprek hierover mogelijk is met geïnterviewden vanuit allerlei verschillende invalshoeken.

Oorspronkelijk was het de bedoeling om na de eerste verzameling van documenten en een klein aantal verkennende interviews verdere informatie te verzamelen via focusgroepen. Dat bleek lastig te realiseren, om theoretische én praktische redenen. Bij focusgroeponderzoek wordt de bevolking gesegmenteerd in homogene focusgroepen die dan met elkaar vergeleken worden (Morgan, 1996, p. 143). De homogeniteit *binnen* de focusgroep en de

heterogeniteit *tussen* focusgroepen wordt gemaximaliseerd. Dat bleek na het verkennende deel van het onderzoek lastig, omdat we in elke gemeente een aantal naast elkaar bestaande identiteitsverhalen vonden en we *alle* respondenten wilden laten reageren op *alle* identiteitsverhalen. Omdat rond elk van die identiteitsverhalen verschillende groepen bestaan, was het niet mogelijk om op een eenduidige manier een groepsindeling te maken. Daarnaast bleek het ook praktisch gezien lastig om afspraken te maken met meerdere mensen tegelijk. Daarom is uiteindelijk gekozen voor een semigestructureerd interviewschema dat zowel met één persoon als met een klein groepje (tot vier personen) gebruikt kon worden.

Fase 2. Onderzoek ter plaatse

Semigestructureerde interviews waren dus de belangrijkste manier om in Katwijk en Goeree-Overflakkee informatie te verzamelen. Daarbij gaf de per locatie samengestelde interviewleidraad de structuur aan (zie bijlage 3). Bij het afnemen van de interviews is de leidraad als basis gebruikt, aangevuld met specifieke vragen voor de geïnterviewde op basis van zijn/haar achtergrond.

Deze leidraad bevatte algemene thema's rond identiteit, maar was tegelijk ook toegespitst op de lokale situatie. Bij het samenstellen van de leidraad is ervoor gekozen om de geïnterviewden eerst de vrije ruimte te geven om hun eigen gedachten rond identiteit te vertellen. Om de dynamiek van die verhalen in beeld te krijgen, wordt speciaal gevraagd naar momenten waarop geïnterviewden zichzelf verbonden voelden met een bepaald verhaal, in actie kwamen of het gevoel hadden dat er sprake was van een bedreiging.

Daarnaast is in vrijwel alle gevallen gebruik gemaakt van uitgeprinte beelden op A4-formaat, die passen bij bepaalde identiteitsverhalen over de lokale context. Deze beelden worden in de komende hoofdstukken gebruikt en zijn gegroepeerd te vinden in bijlage 4. In drie gevallen was het om praktische redenen niet handig of niet mogelijk om de beelden te gebruiken, maar zijn de identiteitsverhalen mondeling ter sprake gebracht.

Kandidaten voor interviews werden gevonden door tijdens de eerste fase van het onderzoek een lijst bij te houden van personen die een belangrijke rol spelen in de lokale gemeenschappen. In elke gemeente is een aantal (voormalige) gemeenteraadsleden, ambtenaren en één wethouder geïnterviewd. Daarnaast zijn organisaties benaderd die lokaal en regionaal een belangrijke rol spelen, zoals dorps- of wijkraden, ondernemersverenigingen, woningcorporaties, kerkelijke besturen en andere lokale verenigingen. Ook is in (verkennde) interviews om suggesties gevraagd wie verder nog gesproken zou moeten worden voor dit onderzoek.

De interviews duurden tussen de drie kwartier en twee uur, met een gemiddelde van 69 minuten. Van alle interviews zijn geluidsopnames gemaakt, die later zijn uitgewerkt. In één geval bleek de opname grotendeels mislukt en is de inhoud van het interview op basis van aantekeningen gereconstrueerd. Daarnaast zijn op Goeree-Overflakkee nog achttien korte straatinterviews gehouden en is nog een bijeenkomst over de eilandvisie bezocht, waarvan ook insprekers geciteerd worden. In Katwijk was de tijd voor straatinterviews beperkter, daarvan zijn er nog vier gehouden.

In alle interviews werd aan het einde gevraagd of alle belangrijke onderwerpen rond lokale en regionale identiteit aan de orde waren gekomen, of dat er nog iets onbesproken was gebleven. Sommige geïnterviewden benadrukten hierop nog een reeds besproken thema, enkele introduceerden nog een nieuw thema, maar de meeste gaven aan dat de besproken identiteitsverhalen een goed beeld gaven van de lokale situatie.

Fase 3. Uitwerking en analyse

Na terugkeer uit de onderzoeksgebieden werden de opgenomen interviews door de onderzoekers afgeluisterd en uitgewerkt. In totaal leverde dit 587 pagina's aan interviewprotocol op.

Uit al deze teksten werden allereerst enkele hoofdlijnen gedestilleerd, eerst per onderzoeksgebied en vervolgens in relatie tot de eerdere theoretische bevindingen. Een eerste opzet voor de uitwerking in het rapport werd besproken. Vervolgens werden de interviewteksten inhoudelijk geanalyseerd. Uitspraken rond relevante elementen werden systematisch bij elkaar gezet en vergeleken. Op basis hiervan werd een thematische ordening van informatie aangebracht en volgde een systematisering in hoofdstukken en paragrafen. Vervolgens werd de hoofdtekst uitgewerkt, geïllustreerd met citaten uit interviews. Een eerste aanzet van een aantal teksten werd besproken met de begeleidingscommissie, waarna de tekst voor het hele rapport werd uitgewerkt. De onderzoekers werkten elk een aantal thema's uit en gaven vervolgens commentaar op elkaars teksten. Na uitwerking van alle teksten met bevindingen uit de onderzoeksgebieden werden thema's voor de conclusie bepaald. Ook het concept-rapport werd met de begeleidingscommissie besproken.

Bijlage 3. Leidraad gesprek

In deze bijlage staat de leidraad voor het voeren van een interviewgesprek op de onderzoekslocatie. Op beide locaties is een soortgelijke leidraad gebruikt, afgestemd op de lokale situatie.

A. Leidraad gesprek Goeree-Overflakkee

Introductie

Wij zijn sociaal-geografen van de Universiteit Utrecht en houden ons veel bezig met het onderwerp identiteit. Het ministerie van BZK wil graag beter inzicht krijgen in het belang van lokale en regionale identiteit voor lokale gemeenschappen. Daarom hebben ze ons gevraagd hier onderzoek naar te doen. We hebben ervoor gekozen om het onderzoek te doen op twee plaatsen: in Katwijk en op Goeree-Overflakkee. Beide gemeenten hebben met een herindeling te maken gehad, waarbij veel over identiteit gesproken is. Op Goeree-Overflakkee kijken we niet alleen naar de huidige gemeente, maar ook naar de plaatsen in de voormalige gemeente Goedereede, omdat vooral daar de discussie over identiteit speelde.

1. Vrije beschrijving

- Op welke elementen is volgens u de lokale en regionale identiteit op Goeree-Overflakkee gebaseerd?
- Hoe belangrijk zijn die identiteiten?
- Kunt u wat voorbeelden noemen van zaken die vanwege de identiteit heel goed of juist heel slecht bij Goeree-Overflakkee passen?

2. Beelden

Op basis van ons onderzoek tot nu toe denken dat er verschillende verhalen over identiteit een rol spelen op Goeree-Overflakkee, of in de beeldvorming over Goeree-Overflakkee. Bij die verhalen hebben we beelden gezocht, waarover we uw mening willen vragen.

(beeld 1 t/m 4, passend bij verhalen, zonder deze expliciet te benoemen)

- Waar staan deze beelden voor?
- Voelt u zich erdoor aangesproken, en op wat voor manier dan?
- Hoe belangrijk is de identiteit die erop wordt uitgedrukt naar uw mening?

3. Tijdperspectief – verleden t.o.v. nu

- Is er iets veranderd in de lokale en regionale identiteit in de afgelopen jaren, en zo ja: wat dan?

Indien niet genoemd, expliciet vragen naar identiteit nieuwe gemeente

- Wanneer is lokale en regionale identiteit belangrijk?
- Praktisch: wanneer voelde of voelt u zich het meest betrokken bij de eigen gemeenschap?

- Wanneer heeft u ook iets ondernomen om die identiteit uit te dragen of te beschermen?

4. Regionaal perspectief

- Van welke regio of regio's maakt Goeree-Overflakkee volgens u deel uit?
- Bestaat er een overkoepelende regionale of andere grotere identiteit waarvan G-O deel uitmaakt?
- Gebeurt de samenwerking met andere gebieden vooral pragmatisch, of is er ook sprake van een gedeeltelijk gedeelde identiteit?

Indien niet genoemd, expliciet vragen naar rol provincies Zeeland en Zuid-Holland en Delta / kust

5. Systematisch doorlopen identiteitsverhalen

(voor zover al niet spontaan besproken bij 1 en 2)

1. Duurzaam eiland in de Delta
2. Rustig (Zeeuws) vakantie-eiland
3. Hechte christelijke gemeenschap
4. Uniek Goeree (versus Flakkee)

Ter sprake brengen:

- Welke elementen in het landschap zijn echt typisch voor de identiteit van Goeree-Overflakkee?
- Welke organisaties, verenigingen of groepen zijn belangrijk voor een bepaald identiteitsverhaal?
- Zijn er grote verschillen in identiteit tussen gebieden of dorpen op het eiland?
- Hoe zien mensen van de Kop van Goeree en Flakkeeërs elkaar?
- We hebben gehoord dat mensen vanuit de Kop van Goeree niet snel in Middelharnis komen voor bv boodschappen; ze gaan nog eerder naar Hellevoetsluis of Zeeland. Ook zouden ze nooit naar Middelharnis willen verhuizen. Klopt dat beeld en hoe geldt dat andersom?

6. Botsende identiteiten

- Is er wel eens onenigheid over identiteit tussen bewoners, ondernemers, gemeente, andere groepen?
- Waar draait het dan om? Wat is dan de oplossing in zo'n conflict?

Indien niet genoemd: expliciet vragen naar combinatie recreatie / zondagsrust in Ouddorp

7. Tijdspectief 2: Toekomst

- Hoe denkt u dat de identiteit zich ontwikkelt?
- Voorziet u conflicten?
- Wat moet beschermd worden?

B. Leidraad gesprek Katwijk

Introductie

Wij zijn sociaal-geografen van de Universiteit Utrecht en houden ons veel bezig met het onderwerp identiteit. Het ministerie van BZK wil graag beter inzicht krijgen in het belang van lokale en regionale identiteit voor lokale gemeenschappen. Daarom hebben ze ons gevraagd hier onderzoek naar te doen. We hebben ervoor gekozen om het onderzoek te doen op twee plaatsen: in Katwijk en op Goeree-Overflakkee. Beide gemeenten hebben met een herindeling te maken gehad, waarbij veel over identiteit gesproken is. In Katwijk kijken we niet alleen naar de huidige gemeente, maar ook naar de afzonderlijke plaatsen in de voormalige gemeenten en naar de plek van Katwijk in de regio.

1. Vrije beschrijving

- Waar denkt u als eerste aan bij het begrip 'identiteit in Katwijk'? En waaraan nog meer?
- Hoe belangrijk zijn die elementen / identiteiten?
- Kunt u wat voorbeelden noemen van zaken die vanwege de identiteit heel goed of juist heel slecht bij Katwijk passen?

2. Beelden

Op basis van ons onderzoek tot nu toe denken dat er verschillende verhalen over identiteit een rol spelen in Katwijk, of in de beeldvorming over Katwijk. Bij die verhalen hebben we beelden gezocht, waarover we uw mening willen vragen.

(beelden passend bij verhalen laten zien, zonder deze expliciet te benoemen – beginnen bij voor geïnterviewde meest relevante beeld).

- Waar staan deze beelden voor?
- Voelt u zich erdoor aangesproken, en op wat voor manier dan?
- Hoe belangrijk is de identiteit die erop wordt uitgedrukt naar uw mening?

3. Tijdperspectief – verleden t.o.v. nu

- Is er iets veranderd in de lokale en regionale identiteit in de afgelopen jaren, en zo ja: wat dan?

Indien niet genoemd, expliciet vragen naar identiteit nieuwe gemeente

- Wanneer is lokale en regionale identiteit belangrijk?
- Wanneer voelde of voelt u zich het meest betrokken bij de eigen gemeenschap?
- Wanneer heeft u ook iets ondernomen om die identiteit uit te dragen of te beschermen?

4. Regionaal perspectief

- Van welke regio of regio's maakt Katwijk volgens u deel uit?
- Bestaat er een overkoepelende regionale of andere grotere identiteit waarvan Katwijk deel uitmaakt?
- Gebeurt de samenwerking met andere gebieden vooral pragmatisch, of is er ook sprake van een gedeeltelijk gedeelde identiteit?

Indien niet genoemd, expliciet vragen naar relatie Randstad, rol provincie, Leiden en Duin- en Bollenstreek / Greenport

5. Systematisch doorlopen identiteitsverhalen

(voor zover al niet spontaan besproken bij 1 en 2)

- 1) Hardwerkende mozaïekgemeente aan zee en Oude Rijn
- 2) Zelfredzame kernen met sterke gemeenschapszin en bloeiend verenigingsleven
 - a. Katwijk: Hechte christelijke gemeenschap met visserijtraditie
 - b. Katwijk: Authentieke rustige badplaats aan de rand van de Bollenstreek
 - c. Katwijk: Aan elkaar gegroeid dubbeldorp met noordelijke uitbreiding
 - d. Rijnsburg: Gesloten bloemendorp met sterke handelsmentaliteit
 - e. Valkenburg: Actief groeidorp tussen Katwijk en Leiden
- 3) Pragmatische samenwerkingsgemeente in Randstad, Holland Rijnland en Duin- en Bollenstreek

Ter sprake brengen:

- Welke elementen in het landschap zijn echt typisch voor de identiteit van Katwijk?
- Welke organisaties, verenigingen of groepen zijn belangrijk voor een bepaald identiteitsverhaal?
- Hoe is de samenhang tussen de verschillende dorpen in de gemeente? Wat zijn gemeenschappelijke elementen?
- Hoe zien Katwijkers, Rijnsburgers en Valkenburgers elkaar?

6. Botsende identiteiten

- Is er wel eens onenigheid over identiteit tussen bewoners, ondernemers, gemeente, andere groepen?
- Waar draait het dan om? Wat is dan de oplossing in zo'n conflict?
*Indien niet genoemd: expliciet vragen naar combinatie recreatie / zondagsrust (discussie koopzondag) in Katwijk
samenwerken en samengaan met andere gemeenten (Noordwijk)*

7. Tijdspectief 2: Toekomst

- Hoe denkt u dat de identiteit zich ontwikkelt?
- Voorziet u conflicten?
- Wat moet beschermd worden?

Bijlage 4. Beelden die tijdens interviews gebruikt zijn om identiteitsverhalen te symboliseren

Bij de uitvoering van dit onderzoek is ervoor gekozen om gesprekken over identiteit concreet te maken door te praten over identiteitsverhalen, die gesymboliseerd worden door bepaalde beelden. Zo wordt aan de ene kant gezorgd dat de geïnterviewden het over dezelfde onderwerpen hebben, maar blijven aan de andere kant verschillen in interpretatie mogelijk. In de eerste fase van het onderzoek hebben we een schets gemaakt van de met de lokale en/of regionale identiteit verbonden kenmerken en processen. Vervolgens hebben we die omgezet in identiteitsverhalen en daarbij hebben we passende beelden gezocht.

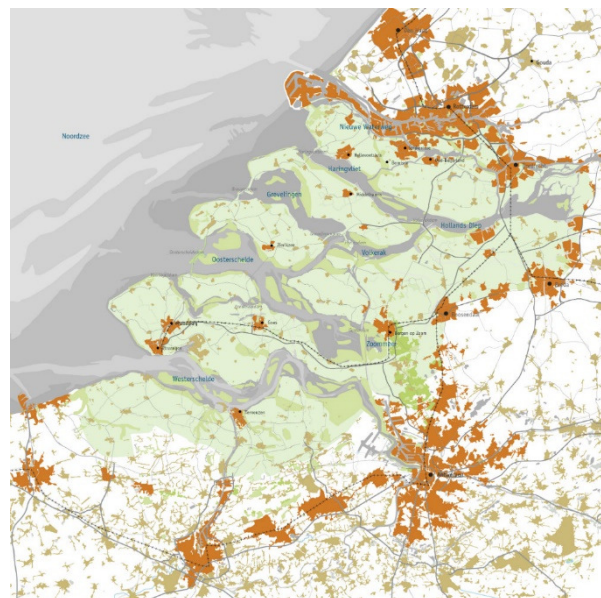
Foto's en illustraties zijn goede hulpmiddelen om in groepen gedachtenuitwisselingen te krijgen over abstractere onderwerpen als identiteit. Het gaat dan niet om de analyse van de foto's maar om de betekenis die toegekend wordt aan deze plaatjes van plaatsen voor de lokale identiteit (Croes, Lee & Olson, 2013; Holgate, Keles & Kumarappan, 2012; Müller, 2011). We gebruikten per identiteitsverhaal setjes van twee beelden, om aan de geïnterviewden duidelijk te maken dat het niet om één foto op zich ging, maar om het bredere verhaal waar de foto's symbool voor staan.

Over het algemeen werkte het gebruik van beelden goed en kwamen er interessante reacties van de geïnterviewden op de voorgelegde beelden. Het verschilde per interview en per set beelden of de reacties meteen over de twee beelden samen gingen, of dat de beelden eerst apart besproken werden. Indien nodig legde de interviewer verder uit wat het verhaal achter de beelden was en waarom deze bij elkaar waren gelegd, zonder te veel in detail op het verhaal in te gaan.

Hieronder staan de gebruikte beelden per identiteitsverhaal afgedrukt.

Goeree-Overflakkee

Identiteitsverhaal 1. Dynamisch en duurzaam eiland in de Delta

De kaart geeft de plek van Goeree-Overflakkee in de bredere regio aan. Het is afkomstig uit een rapport van de Zuidwestelijke Delta. Het beeld van de windmolens staat voor duurzaamheid. Windmolens zijn nogal controversieel op het eiland. Daarom was bij dit beeld vaak wat uitleg vereist: na een eerste reactie met de mening over windmolens, vertelde de interviewer dat het ook ging om de mening over duurzaamheid in het algemeen

en in hoeverre dat goed bij het eiland past. Dit is een eigen foto, genomen aan de oostkant van het eiland, bij de Galatese Haven ten zuiden van Ooltgensplaat.

Identiteitsverhaal 2. Rustig (Zeeuws) vakantie-eiland met ruimte en natuur

De eerste (eigen) foto is van de jachthaven in Middelharnis en het havenkanaal. De tweede foto is een luchtfoto van Rijkswaterstaat van het ruime strand bij Ouddorp, met daarachter de duinen en diverse campings en andere verblijfsaccommodatie. Samen staan ze voor het toerisme op het eiland.

Identiteitsverhaal 3. Hechte christelijke gemeenschap met traditionele normen en waarden

Bij dit verhaal is ervoor gekozen twee verschillende kerken af te beelden (eigen foto's). De eerste is een 'klassieke' oude kerk: de dorpskerk in Dirksland, waar de lokale PKN-gemeente kerkt. De andere is het nieuwe kerkgebouw van de Hersteld Hervormde Kerk in Ouddorp. Dit geeft de variëteit in kerken op het eiland weer, en roept voor sommigen ook verhalen over de kerkscheuring op.

Identiteitsverhaal 4. Uniek Goeree (versus Flakkee)

De eerste (eigen) foto laat de markt van Goedereede zien, het enige stadje op het eiland. Het staat symbool voor het unieke Goeree. De tweede foto is afkomstig van Google Streetview en laat een bord zien aan de rand van de N57 bij Goedereede, dat was geplaatst door tegenstanders van de gemeentelijke herindeling op het eiland.

Dit verhaal gaat over de gemeentelijke herindeling (fusie), maar ook over de tegenstelling tussen de eilanddelen en de uniciteit van de kernen op het eiland. Als die thema's onvoldoende uit de eerste reactie op de foto naar voren kwamen, werd daar nog expliciet naar gevraagd.

Katwijk

Identiteitsverhaal 1. Hardwerkende mozaïekgemeente aan zee en Oude Rijn

Het eerste beeld hierbij komt uit de Brede Structuurvisie van de gemeente en is daarin opgenomen als illustratie van 'mozaïekgemeente Katwijk'. Dit werd door weinig geïnterviewden

herkend en moest dus worden uitgelegd. Het tweede beeld, van voetballer Dirk Kuijt, werd wel door iedereen herkend. Het beeld is van football.ua en werd gevonden via Wikimedia Commons.

Identiteitsverhaal 2. Zelfredzame kernen met sterke gezamenlijke zin en bloeiend verenigingsleven

Per subverhaal zijn hier aparte beelden gebruikt.

Subverhaal 2a. Katwijk: Hechte christelijke gemeenschap met visserijtraditie

Beide eigen foto's symboliseren tradities in Katwijk. Het witte kerkje aan de boulevard is de meest beeldbepalende kerk van Katwijk. Over de inrichting van het plein voor het kerk (met kunst) wordt lokaal druk gediscussieerd. Het tweede beeld is een tekening op straat, die het traditionele Katwijk aan Zee symboliseert, met de visserijtraditie als belangrijk element.

Subverhaal 2b. Katwijk: Authentieke familiebadplaats aan de rand van de Bollenstreek

In dit toeristische verhaal staat de ene (eigen) foto voor het strandtoerisme, met de karakteristieke kleine strandhuisjes die door de lokale strandtenthouders verplicht worden opgezet en verhuurd, vaak op seizoensbasis aan families. Op het andere (eigen) beeld is de Tonnenpoort te zien in de Princestraat, in het winkelhart van Katwijk. Deze wordt in het toeristisch seizoen neergezet en staat voor toeristische evenementen, zoals de visserijdagen en de toeristenmarkt die in het seizoen wekelijks wordt gehouden.

Subverhaal 2c. Katwijk: Aan elkaar gegroeid dubbeldorp met noordelijke uitbreiding

In dit verhaal gaat het om de andere wijken/kernen in (de voormalige gemeente) Katwijk: Katwijk aan den Rijn en Katwijk Noord. Van beide wijken is de meeste karakteristieke plek op de foto gezet. In Katwijk Noord zijn dit de torenflats in de wijk Hoornes, in Katwijk aan den Rijn is dit de molen De Gerechtigheid.

Subverhaal 2d. Rijnsburg: Gesloten bloemendorp met sterke handelsmentaliteit

Voor dit verhaal over Rijnsburg zijn beelden gebruikt van een karakteristieke plek en een karakteristiek evenement. De foto van de praalwagen van de Oranjeverenigingen tijdens de Flower Parade staat voor het belang van bloemen en van het verenigingsleven. Deze foto is afkomstig van de website van de Flower Parade Rijnsburg en genomen door Koos Heemskerk tijdens het corso van 2014. De tweede (eigen) foto is van het nieuwe gemeenschapshuis De Burgt, dat in het voormalige gemeentehuis gevestigd is.

Subverhaal 2e. Valkenburg: Actief groeidorp tussen Katwijk en Leiden

Bij Valkenburg zijn beelden gezocht van het 'oude' en het 'nieuwe' dorp. De (eigen) foto van de kruising in het oude dorp staat voor het oude centrum van Valkenburg. De luchtfoto is afkomstig van Flickr (<https://www.flickr.com/photos/50910364@N05/>) en laat de bouw van de nieuwe wijk 't Duyfrak zien, aan de Rijn.

Identiteitsverhaal 3. Pragmatische samenwerkgemeente

Voor dit verhaal zijn twee kaartjes gekozen, van de samenwerkingsverbanden Bollenstreek en Holland Rijnland. De kaart van Holland Rijnland is afkomstig van Wonen Centraal en de kaart van de Bollenstreek van de website Bollenstreek.info.

Over de regio

Bijlage 5. Kenmerken van de geïnterviewden

Goeree-Overflakkee

Op Goeree-Overflakkee zijn achttien interviews met sleutelpersonen gehouden, waaronder vier verkennende interviews. De interviews duurden tussen de drie kwartier en twee uur, met een gemiddelde van 69 minuten. In totaal is met 23 personen gesproken. Hieronder waren:

- 5 dorpsraadleden of -bestuurders
- 5 ondernemers / bankmedewerkers
- 4 bestuurders lokale verenigingen (historisch / cultureel)
- 2 betrokkenen bij comité Herindeling Nee
- 1 betrokkene bij comité Eén Goeree-Overflakkee
- 2 kerkelijk bestuurders
- 2 direct bij het toerisme betrokkenen (toeristisch ondernemer / VVV)
- 2 ambtenaren
- 2 gemeenteraadsleden en 2 ex-raadsleden
- 1 wethouder
- 1 bestuurder woningcorporatie

Sommige mensen zijn vanuit meerdere achtergronden gesproken. Daarnaast zijn nog achttien korte straatinterviews gehouden en is nog een bijeenkomst over de eilandvisie bezocht, waarvan ook insprekers geciteerd worden.

Katwijk

In de gemeente Katwijk zijn 21 interviews met sleutelpersonen gehouden, waaronder vier verkennende interviews. De interviews duurden tussen de drie kwartier en ruim anderhalf uur, met een gemiddelde van 69 minuten. In totaal is met 35 personen gesproken.

Hieronder waren:

- 9 wijkraadsleden
- 4 ondernemers / bankmedewerkers
- 4 bestuurders lokale verenigingen (Oranjeverenigingen / Flower Parade / voetbal)
- 3 kerkelijk bestuurders
- 2 direct bij het toerisme betrokkenen (toeristisch ondernemer / Katwijk Marketing)
- 3 ambtenaren / wijkwerk
- 5 gemeenteraadsleden, 1 ex-raadslid en 1 overig politiek betrokkene
- 1 wethouder
- 3 bestuurders / beleidsmakers volkshuisvesting
- 2 bestuurders / beleidsmakers regionale samenwerkingsverbanden
- 6 lokaal betrokken jongeren (onder 25 jaar)

Sommige mensen zijn vanuit meerdere achtergronden gesproken. Daarnaast zijn nog vier korte straatinterviews gehouden.

Literatuur

- Albertin, L., Keim, E. & Werle, R. (1982). *Die Zukunft der Gemeinden in der Hand ihrer Reformer*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Alexander, D. (2013). Crossing Boundaries: Action Networks, Amalgamation and Inter-Community Trust in a Small Rural Shire. *Local Government Studies*, 39(4), 463-487.
- Allen, J. & Cochrane, A. (2007). Beyond the Territorial Fix: Regional Assemblages, Politics and Power. *Regional Studies*, 41(9), 1161-1175.
- Amin, A. & Thrift, N. (2002). *Cities: reimagining the urban*. Cambridge: Polity.
- Andersen, O.J. & Pierre, J. (2010). Exploring the Strategic Region: Rationality, Context, and Institutional Collective Action. *Urban Affairs Review* 46(2), 218-240.
- Antonsich, M. (2007). *Territory and identity in the age of globalization: the case of Western Europe*. Ph.D. thesis University of Colorado.
- Antonsich, M. (2010). Exploring the correspondence between regional forms of governance and regional identity: The case of Western Europe European. *Urban and Regional Studies* 17(3), 261-276.
- Antonsich, M. (2010a). Meanings of place and aspects of the Self: an interdisciplinary and empirical account. *GeoJournal* 75(1), 99-132.
- Arendt, N. (2012). *WAT-Kennzeichen feiert erfolgreiche Rückkehr*. Ruhr Nachrichten 14 Nov 2012. Retrieved from: <http://www.ruhrnachrichten.de/staedte/bochum/WAT-Kennzeichen-feiert-erfolgreiche-Rueckkehr;art932,1824517>.
- Assche, D. van (2005). *Lokale politiek als katalysator van vertrouwen: binnengemeentelijke decentralisatie in Antwerpen*. Brugge: Vanden Broele.
- Balmer, J.M.T. & Greyser, S.A. (2002). Managing the multiple identities of the corporation, *Californian Management Review*, 44(3), 72-86.
- Beerepoot, R., Fraanje, R. & Herweijer, M. (2009). *Processen en effecten van herindeling*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- Beetham D. (1991). *The legitimation of power*. Basingstoke: Macmillan.
- Bestuur & Management Consultants (2007). *Geen kop zonder eiland. Bestuurskrachtonderzoek Goeree-Overflakkee - Gemeente Goedereede*. Projectteam BKO Goeree-Overflakkee. Retrieved from: <http://www.sgp-goedereede.nl/fractie/eilandelijk/2007-BKO-Goedereede.pdf>.
- Blokland, T. (2003). *Urban bonds*. Cambridge: Polity Press.
- Bochove, A. van, Bos, J. & Ewalts, M. (2013). *De vijf Duin- en Bollengemeenten naar 2030 - Strategische samenwerkingsafspraken*. Leiden: Blauwberg.
- Boisen, M., Terlouw, K & Gorp, B. van (2011). The selective nature of place branding and the layering of spatial identities. *Journal of Place Management and Development*, 4, 135-147.
- Bosch Slabbers Landschapsarchitecten. (2010). *Vizier op de rivier. Masterplan Katwijk langs de Rijn*. Retrieved from: http://www.katwijk.nl/fileadmin/afbeeldingen/Bestanden/Wonen_Vrkr_Leefomg/vizier_op_de_rivier_2.pdf.
- Boudreau, J. & Keil, R. (2001). Seceding from Responsibility? Secession Movements in Los Angeles. *Urban Studies*, 38, 1701-1731
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek). (2014a). *Kerncijfers wijken en buurten 2014, gepubliceerd 19 december 2014*. Retrieved from: <https://statline.cbs.nl>
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek). (2014b). *Statistiek beroepsbevolking 2013, gepubliceerd 14 november 2014*. Retrieved from: <https://statline.cbs.nl>

City Result (2012). *Voorverkenning Eilandmarketing Goeree-Overflakkee*. Retrieved from: <http://www.goeree-overflakkee.nl/document.php?m=9&fileid=12079&f=b5067696b020c1b6b76d3ca800fe85c5&attachment=0&c=17023>.

Comité Herindeling Nee. (z.d.). *Wat gaat de gedwongen herindeling opleveren?* Retrieved from: <https://herindelingnee.wordpress.com/>. 18 Aug 2014.

Comité tot Instandhouding van Neerlands Oudste Paardenmarkt (2015). *Historie*. Retrieved from: <http://www.demart.nl/25ab93c5-2f18-435d-a75e-b4271b6fcb63.aspx>. 9 Feb 2015.

Commissie Schutte (2009). *'Samen voor ons eiland.' Goeree-Overflakkee - een eenheid in verscheidenheid. Rapport over de bestuurlijke toekomst van het lokaal bestuur op Goeree-Overflakkee*. Middelharnis: Commissie Schutte, 31 maart 2009. Retrieved from: http://sis.zuid-holland.nl/staten_informatie_systeem/2009/15_april_2009/_CIE_-_Stukken_ter_kennisname/opendocument-sis.htm?lpos=266785100&llvol=-2000.

CPB (Centraal Planbureau). (2014). *Beantwoording vragen opkomstpercentage en herindelingen. CPB Notitie 31 oktober 2014*. Retrieved from: <http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/rapporten/2014/10/31/cpb-notitie-beantwoording-vragen-opkomstpercentage-en-herindeling/cpb-notitie-beantwoording-vragen-opkomstpercentage-en-herindeling.pdf>.

Croes, R. & Lee, S.H. & Olson, E.D. (2013). Authenticity in tourism in small island destinations: a local perspective. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 11(1-2), 1-20

Den Eerzamen, F. (1966). *Het eiland Goeree. Geschiedenis, volksleven, taal*. Verschenen als nr. 2 en 3 van jaargang XVI van Neerlands Volksleven. Meppel: Neerlandia.

Deursen, A.Th. van (2011). *In Katwijk is alles anders. Een christelijk dorp ontmoet de wereld 1940-2005*. Amsterdam: Bert Bakker

Donner, W.W. (1998). Assimilation and localism: Some very small towns in mass society. *Sociological inquiry*, 68(1), 61-82.

Douglas, G. C. (2010). Rail transit identification and neighbourhood identity. Exploring the potential for 'community-supportive transit'. *Journal of Urban Design*, 15(2), 175-193.

Duineveld, M., & Van Assche, K. (2011). The power of tulips: constructing nature and heritage in a contested landscape. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 13(2), 79-98.

Elias, N. & Scotson, J.L. (1965). *The Established and the Outsiders: A Sociological Enquiry into Community Problems*. London: Frank Cass.

Fortin, A., & Bédard, M. (2003). Citadins et banlieusards. Représentations, pratiques et identités. *Canadian Journal of Urban Research*, 12(1), 124-142.

Fraanje, M.J., Herweijer, M., Beerepoot, R.M., Assenbergh, A.M. van, Brouwer, B.J. & Heins, H.J. (2008). *Herindelingen gewogen. Een onderzoek naar de doelen, effecten en het proces van herindelingen*. Berenschot / Rijksuniversiteit Groningen. Retrieved from: www.zuid-holland.nl/herindelingen_gewogen_oktober_2008.pdf.

Gemeente Goedereede. (2009). *Standpunt inzake verzoek van de commissie Schutte. Brief 8 juni 2009*. Retrieved from:

<http://www.sgp-goedereede.nl/fractie/diversen/20090608standpuntinzakeschutte.pdf>.

Gemeente Goedereede. (2010). *Zienswijze in het kader van het Herindelingsontwerp Goeree-Overflakkee van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland van 15 maart 2010*. Retrieved from: <https://herindelingnee.wordpress.com/zienswijze-gg/>.

Gemeente Goeree-Overflakkee. (2013). *Samen voor een sterk eiland! Coalitieakkoord SGP, VVD, ChristenUnie, CDA Gemeente Goeree Overflakkee 2013 – 2018*. Retrieved from: http://www.goeree-overflakkee.nl/gemeente/coalitieakkoord_3101/.

Gemeente Goeree-Overflakkee. (2014). *Integraal beleidsdocument zondagsrust. Brief College aan raad, 1 oktober 2014*. Retrieved from: <https://secure.goeree->

overflakkee.nl/document.php?m=9&fileid=53471&f=edebd6618a38e6472fb2a6d199a7d95d&attachment=1&c=57863.

Gemeente Goeree-Overflakkee. (2015a). *Recreatie en cultuur*. Retrieved from: http://www.goeree-overflakkee.nl/inwoner/recreatie-en-cultuur_3507/. 11 Feb 2015.

Gemeente Goeree-Overflakkee. (2015b). *Gedetailleerde uitslagen gemeenteraadsverkiezingen 2012*. Per e-mail verstrekt op verzoek.

Gemeente Goeree-Overflakkee. (2015c). *Eilandvisie – concept*. Retrieved from: <http://preview.sfaprint.instantmagazine.com/eilandvisie/eilandvisie/page/indexpagina/#!/indexpagina>.

Gemeente Katwijk. (2007). *BSV Katwijk. Een zee aan mogelijkheden. Brede Structuurvisie 2007 – 2020*. Retrieved from: <http://www.katwijk.nl/wonen-verkeer-en-leefomgeving/projecten/brede-structuurvisie/#c2126>.

Gemeente Katwijk. (2014). *Reactieboek Masterplan Katwijk aan Zee*. Retrieved from: http://www.katwijk.nl/fileadmin/afbeeldingen/Bestanden/Wonen_Vrkr_Leefomg/Masterplan_Katwijk_aan_Zee/Reactieboek_Masterplan_Katwijk_aan_Zee.pdf.

Gemeente Katwijk. (2015). *Kerngegevens gemeente Katwijk*. Retrieved from: <http://www.katwijk.nl/gemeente-en-burgerzaken/kerngegevens-gemeente/>. 3 Feb 2015.

Gjertsen, A. (2014). Legitimacy in interlocal partnerships: balancing efficiency and democracy. *Urban Studies*, 51(9), 1926-1942.

Glasbergen, J. B. & Leenheer, S.C.H. (1974), *Duizend jaar Rijnsburg: gedenkboek*. Leiden: De Bink.

Goos, D. (2012). *Het identiteitsgat: een studie naar integrale buurtbranding*. Masterthesis Universiteit Utrecht.

Greenport Duin- en Bollenstreek. (2010). *Intergemeentelijke Structuurvisie Greenport*. Retrieved from: [http://beheer.elementa.com/sys_files/websites/GOM/files/final-drukversie-isg-web\(5\).pdf](http://beheer.elementa.com/sys_files/websites/GOM/files/final-drukversie-isg-web(5).pdf)

Groenman, S. & Schreuder, H. (1949). *Sociografieën van plattelandsgemeenten: Ommen*. Den Haag: Staatsdrukkerij.

Hamin, E. M., & Marcucci, D. J. (2008). Ad hoc rural regionalism. *Journal of Rural Studies*, 24(4), 467-477.

Hansen, K. (1999). Emerging Ethnification in Marginal Areas of Sweden. *Sociologia Ruralis*, 39, 294-310.

Hansen, S.W. (2013). Polity Size and Local Political Trust: A Quasi-experiment Using Municipal Mergers in Denmark. *Scandinavian Political Studies*, 36(1), 43-66.

Hogenstijn, M. & Middelkoop, D. P. van (2008). 'Zo werkt dat hier niet': *Gevestigden en buitenstaanders in nieuwe sociale en ruimtelijke kaders*. Delft: Eburon. Retrieved from: <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/27966>.

Hogenstijn, M., Middelkoop, D.P. van, & Terlouw, C.P. (2008). The established, the outsiders and scale strategies: studying local power conflicts. *The Sociological Review*, 56 (1), 144-161.

Holgate, J., Keles, J., & Kumarappan, L. (2012). Visualizing 'community': an experiment in participatory photography among Kurdish diasporic workers in London. *The Sociological Review*, 60(2), 312-332.

Hulst, R. & Montfort, A. van (2007). *Inter-Municipal Cooperation in Europe*. Dordrecht: Springer.

Hummon, D. (1992). Community attachment. Local sentiment and sense of place. In I. Altman & S. M. Low (Eds.), *Place attachment* (pp. 253-277). New York: Plenum.

Innovatie Platform Goeree-Overflakkee (2011). *Aangenaam Goeree-Overflakkee. Voor een ambitieus en duurzaam economisch beleid in de 21e eeuw*. Retrieved from: <http://www.cultuurgo.nl/downloads/category/9-goeree-overflakkee?download=89:aangenaam-goeree-overflakkee>.

Jeekel, P., Leth, D.O. de, Nijhout, M. & Snoeker, B. (2013). *Een onderzoek naar verzet tegen gemeentelijke herindelingen*. Utrecht: honours leeronderzoek SGPL.

Jones, M., & Woods, M. (2013). New Localities. *Regional Studies*, 47(1), 29-42.

- Keating, M. (2013). *Rescaling the European state: the making of territory and the rise of the meso*. Oxford: Oxford University Press.
- Keil, R. (2000). Governance restructuring in Los Angeles and Toronto: amalgamation or secession? *International Journal of Urban and Regional Research*, 24, 758-781.
- Keil, R. (2002). "Common-Sense" Neoliberalism: Progressive Conservative Urbanism in Toronto, Canada. *Antipode*, 34, 578-601.
- Kraemer, P.E. & De Tombe, H. (1961). *Goeree-Overflakkee, het vertekende eiland. Rapport in opdracht van de Commissie voor de Deltazaken vanwege de Ned. Herv. Kerk*. 's-Gravenhage: Boekencentrum
- Lewicka, M. (2011a). On the Varieties of People's Relationships With Places: Hummon's Typology Revisited. *Environment and Behavior*, 43(5), 676-709.
- Lewicka, M. (2011b). Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*, 31, 207-230.
- Lightbody, J. (1999). Canada's seraglio cities: political barriers to regional governance. *Canadian Journal of Sociology*, 24(2), 175-191.
- Local Government Association. (2006). *Closer to People and Places: A New Vision for Local Government: Factsheet. Going for Growth: Realising the Economic Potential of Our Towns, Counties and Cities*. LGA.
- Maas, F., Meijer, A., Suurenbroek, F., Vlaswinkel, E., Wallagh, G. & Wesemael, P. van (2014). *Masterplan Katwijk aan Zee*. Amsterdam: INBO. Retrieved from: http://www.katwijk.nl/fileadmin/afbeeldingen/Bestanden/Wonen_Vrkr_Leefomg/Masterplan_Katwijk_aan_Zee/Masterplan_Katwijk_aan_Zee_01.pdf.
- Mak, G. (1996). *Hoe God verdween uit Jorwerd: een Nederlands dorp in de twintigste eeuw*. Amsterdam: Atlas.
- Marcus, F. & Jansen, J. & Sluijs, A. (2010). *Vitaal belevingseiland in de Delta: Regionale Structuurvisie, Goeree-Overflakkee (Deel A en B)*. Middelharnis: Intergemeentelijk Samenwerkingsverband Goeree-Overflakkee / Adviesbureau RBOI.
- Marel, J. van der (2008). *Een handvol rozers – Over Katwijk en het Katwijks*. Leiden: Primavera pers.
- Massey, D. (2005). *For space*. London: Sage.
- McSweeney, B. (1999). *Security, Identity and Interests*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mecking, S. (2012). *Bürgerwille und Gebietsreform: Demokratieentwicklung und Neuordnung von Staat und Gesellschaft in Nordrhein-Westfalen 1965-2000*. München: Oldenbourg Verlag
- Mentink Procesmanagement. (2003). "Offensief van Teylingen". *Startnotitie om uitvoering te geven aan een vitaler bollencomplex en een hogere ruimtelijke kwaliteit. Eindconcept bedoeld voor het inwinnen van reacties bij de participanten en besluitvorming door de Stuurgroep Pact van Teylingen, in opdracht van Samenwerkingsorgaan Duin- en Bollenstreek*. Pijnacker: Mentink. Retrieved from: <http://www.duinenbollenstreek.net/download/files/034779370startnotitieOffensiefvanTeylingenversie14oktobereindconceptnaarStuurgroep.pdf>.
- Morgan, D.L. (1996). Focus groups. *Annual Review of Sociology*, 22, 129-152.
- Mouritzen, P.E. (2010). The Danish revolution in local government: how and why? In H. Baldersheim & L.E. Rose (Eds.), *Territorial choice: the politics of boundaries and borders* (pp. 21-41). New York: Palgrave.
- Müller, F. (2011). Urban alchemy: performing urban cosmopolitanism in London and Amsterdam. *Urban Studies*, 48, 3415-3431.
- Newman, D., & Paasi, A. (1998). Fences and neighbours in the postmodern world: boundary narratives in political geography. *Progress in human geography*, 22(2), 186-207.
- Oosterlee, E. (2006). Neerlands oudste paardenmarkt. In A. Kingmans-Claas (Ed.), *De rijke historie van een nieuwe gemeente* (pp. 63-80). Katwijk: Katwijks Museum.

- Paasi, A. (1986). The institutionalisation of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia*, 164, 105-146.
- Paasi, A. (2012). Regional Planning and the Mobilization of 'Regional Identity': From Bounded Spaces to Relational Complexity. *Regional Studies*, 47, 1206-1219.
- Pater, B. de, Terlouw, K., & Groote, P. (2005). *Denken over regio's: geografische perspectieven*. Bussum: Coutinho.
- Peters, K. (2014). Decentralisaties in het lokaal bestuur: bestuurlijke lessen uit Denemarken. *Beleid en Maatschappij*, 41(1), 80-88.
- Peuter, B. de, Pattyn, V., & Wayenberg, E. (2011). Territorial reform of local government. *Local Government Studies*, 37, 533-552.
- Provincie Zuid-Holland. (2010). *Goeree-Overflakkee: Belevingseiland in de Delta. Uitwerking motie 168: Recreatievisie Goeree-Overflakkee*. Den Haag: Provinciale Staten van Zuid-Holland.
- Provincie Zuid-Holland. (2012). *Gebiedsprofiel Goeree-Overflakkee. Vastgesteld door Gedeputeerde Staten op 27 november 2012*. Retrieved from: <http://www.zuid-holland.nl/onderwerpen/ruimte/ruimtelijke/gebiedsprofielen/>.
- Provincie Zuid-Holland. (2013). *Visie op Zuid-Holland. Provinciale structuurvisie. Inclusief Actualisering 2012, vastgesteld 30 januari 2013*. Den Haag: Provinciale Staten van Zuid-Holland. Retrieved from: http://ro.zuid-holland.nl/Structuurvisie/actualisering_2012/vastgesteld_PS/.
- Provincie Zuid-Holland en gemeente Goeree-Overflakkee. (2013). *Nieuwsbrief Gaan voor Goeree-Overflakkee augustus 2013*. Retrieved from: <http://www.goeree-overflakkee.nl/document.php?m=1&fileid=38944&f=dcb9372d9f6931930501893bd3de7629&attachment=1&c=24141>.
- Rabobank Goeree-Overflakkee. (2006). *Kiezen of delen: Op zoek naar een duurzame balans op Goeree-Overflakkee*. Middelharnis: Rabobank Goeree-Overflakkee. Retrieved from: <https://economie.rabobank.com/PageFiles/4059/Kiezen%20of%20Delen,Goeree-Overflakkee-rapport.pdf>.
- Rabobank Goeree-Overflakkee. (2014). *Samenwerken aan een vitaal en duurzaam Goeree-Overflakkee - Nu doorpakken voor een sterk en vitaal eiland*. Middelharnis: Rabobank Goeree-Overflakkee.
- Rausch, A.S. (2012). A framework for Japan's new municipal reality: assessing the Heisei gappei mergers. *Japan Forum*, 24(2), 185-204.
- Reuber, P. (1999). *Raumbezogene Politische Konflikte. Geographische Konfliktforschung am Beispiel von Gemeindegebietsreformen*, p. 125-182. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Rijksoverheid (2012). *Samenvoeging van de gemeenten Dirksland, Goedereede, Middelharnis en Oostflakkee. Memorie van Toelichting. 33 175*. Retrieved from: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-33175-3.odt>
- Ruggiero, P., Monfardini, P., & Mussari, R. (2012). Territorial boundaries as limits: A Foucauldian analysis of the agglomeration of municipalities. *International Journal of Public Administration*, 35(7), 492-506.
- Sassen, S. (2013). Does the city have speech? *Public Culture*, 25, 209-221.
- Savage, M., Bagnall, G., & Longhurst, B. (2005). *Globalization and Belonging*. In: Theory, Culture and Society book series. London: Sage Publications.
- SPA (Stichting voor Praktische Psychologische en Paedagogische Arbeid vanwege de Ned. Herv. Kerk). (1957). *De confrontatie van kerk en jeugd op Goeree-Overflakkee. Een studie in opdracht van de Centrale Watersnoodcommissie der Ned. Herv. Kerk, uitgevoerd in de jaren 1954-1956*.
- Spicer, Z. (2012). Post-amalgamation Politics. *Canadian Journal of Urban Research*, 21, 90-111.
- Strating, A.T. (1997). *De lijnrijders van Rijnsburg: een antropologische studie van bloemenhandel, verwantschap en identiteit*. Ph.D. thesis Universiteit van Amsterdam.

- Streekarchief Goeree-Overflakkee. (2010). *Canon*. Retrieved from: http://www.goeree-overflakkee.nl/streekarchief/canon_42585/.
- Taylor, B.M. (2012). Regionalism as resistance. *Geoforum*, 43, 507-517.
- Terlouw, K. (2011). From thick to thin regional identities? *GeoJournal*, 77 (5), 707-721.
- Terlouw, K., & Denkers, R. (2011). The geography of regional websites: Regional representation and regional structure. *Geoforum*, 42(5), 578-591.
- Terlouw, K. (2013). Regiogemeenten gaan steden wurgen. *Agora Magazine*, maart 2013, 50.
- Terlouw, K., & Weststrate, J. (2013). Regions as vehicles for local interests: the spatial strategies of medieval and modern urban elites in the Netherlands. *Journal of historical geography*, 40, 24-35.
- Terlouw, K., & Gorp, B. van. (2014). Layering spatial identities: the identity discourses of new regions. *Environment and Planning A*, 46, 852-866.
- Terlouw, K. (2014). Lokale identiteit en schaalvergroting. *Openbaar Bestuur*, 24, 2-7.
- Tomàs, M. (2012). Exploring the metropolitan trap. *International Journal of Urban and Regional Research*, 36, 554-567.
- Toonen, T., Dam, M.J.E.M. van, Glim, M. & Wallagh, G. (1998). *Gemeenten in ontwikkeling*. Assen: Van Gorcum, Uitgeverij Verhagen. (2014). *Bollenstreek.info. Magazine zomer 2014*. Retrieved from: http://issuu.com/twovisions/docs/bollenstreekinfo_zomer_2014.
- Vainikka, J. (2013). The role of identity for regional actors and citizens in a splintered region: The case of Pääjät-Häme, Finland. *Fennia-International Journal of Geography*, 191(1), 25-39.
- Verhaeghe, P. (2012). *Identiteit*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Visscher, M. (2000). *Goeree-Overflakkee tussen twee provinciën*. Oostvoorne: Deboektant in samenwerking met Boeken Vroegindewei Middelharnis.
- VVV Katwijk. (2015). *Wat maakt Katwijk zo bijzonder?* Retrieved from: <http://www.vvkatwijk.nl/gastvrij-katwijk/waarom-katwijk>. 4 Feb 2015.
- VVV Zeeland. (2015). *Eilanden – Goeree-Overflakkee*. Retrieved from: <http://www.vvvzeeland.nl/nl/eilanden/goeree-overflakkee>. 10 Feb 2015.
- WagenaarHoes. (2010). *Op zoek naar een duurzaam alternatief voor eilandelijke herindeling Goeree-Overflakkee. Opdrachtgever: gemeente Goedereede*. Driebergen: WagenaarHoes Organisatieadvies. Retrieved from: <http://www.sgp-goedereede.nl/fractie/diversen/20100209duurzaam-alternatief-herindeling.pdf>.
- Yack, B. (2012). *Nationalism and the Moral Psychology of Community*. Chicago: University of Chicago Press.
- Zimmerbauer, K., Suutari, T., & Saartenoja, A. (2012). Resistance to the deinstitutionalization of a region: Borders, identity and activism in a municipality merger. *Geoforum*, 43(6), 1065-1075.
- Zimmerbauer, K., & Paasi, A. (2013). When old and new regionalism collide: Deinstitutionalization of regions and resistance identity in municipality amalgamations. *Journal of Rural Studies*, 30, 31-40.
- ZKA (2011), *DNA Goeree Overflakkee*. Breda: ZKA Consultants & Planners. Retrieved from: <http://www.recreatieenruimte.nl/wp-content/uploads/DNA-Goeree-Overflakkee.pdf>.
- Zuidwestelijke Delta. (2014). *De toekomst van de Zuidwestelijke Delta. Perspectieven bij de integrale voorkeursstrategie*. Retrieved from: <http://www.zwdelta.nl/download/file:toekomst-van-de-zuidwestelijke-delta.htm>.
- Zwart, A.H., Boom, R.P.A.M., & Stout, M.J.D. (2013). *Meerjarenprogramma GOM B.V. 2013-2023*. Retrieved from: http://beheer.elementa.com/sys_files/websites/GOM/files/meerjarenprogramma-2013-2023.pdf.

Dit is een uitgave van:

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Bureau Verkenning en Onderzoek
Postbus 20011 | 2500 EA Den Haag

© April 2015 | 84543